

การศึกษาลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ ส่วนวันภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
จากจิตรกรรมฝาผนังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในสมัยรัชกาลที่ 6-7

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์
โดย
นายธีระนันท์ วิชัยดิษฐ์

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์
ภาควิชาโบราณคดี
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2553
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

การศึกษาลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ ส่วนวนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จาก
จิตรกรรมฝาผนังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในสมัยรัชกาลที่ 6-7

โดย
นายธีระนันท์ วิชัยดิษฐ์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์
ภาควิชาโบราณคดี
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2553
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

**ICONOGRAPHY OF THE CHARACTERS IN THE NORTHEASTERN THAI RAMAYANA,
DEPICTED ON THE MURAL PAINTING IN THE NORTHEASTERN REGION DURING
THE REIGNS OF KING RAMA VI-VII**

By

Teeranun Vichaidit

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

An Independent Study Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF ARTS

Department of Archaeology

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2010

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้การค้นคว้าอิสระเรื่อง “ การศึกษาลักษณะ
ประติมานวิทยาของตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ ส่วนวันออกเฉียงเหนือ จากจิตรกรรมฝาผนัง
ในภาควัฒนวิทยาในสมัยรัชกาลที่ 6-7 ” เสนอโดย นายธีระนันท์ วิชัยดิษฐ์ เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปานใจ ชารัทสนวงศ์)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์มยุรี วีระประเสริฐ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์
คณะกรรมการตรวจสอบการค้นคว้าอิสระ

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรัสสา กษาชีวะ)
...../...../.....

50101204 : สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

คำสำคัญ : รามเกียรติ์/จิตรกรรมฝาผนังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ธีระนันท์ วิชัยดิษฐ์ : การศึกษาลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์
สำนวนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากจิตรกรรมฝาผนังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในสมัยรัชกาลที่
6-7. อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ : ผศ.มยุรี วีระประเสริฐ. 208 หน้า.

การวิจัยครั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครในเรื่อง
รามเกียรติ์จากจิตรกรรมฝาผนังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในช่วงรัชกาลที่ 6-7 และเพื่อศึกษา
เปรียบเทียบลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์จากจิตรกรรมฝาผนัง
ระหว่างกรุงเทพฯกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในช่วงรัชกาลที่ 6-7 โดยศึกษาและวิเคราะห์จาก
เอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรองที่เกี่ยวข้องกับเรื่องรามเกียรติ์ฉบับกรุงเทพฯและภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ และศึกษาและวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี คือจิตรกรรมฝาผนังที่
ปรากฏเรื่องรามเกียรติ์ที่อยู่ในกรุงเทพฯและภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมด โดยไม่ทำการศึกษา
ตัวละครรามเกียรติ์ที่ปรากฏอยู่ในเรื่องราวมุขพระประวัติ

ผลการวิจัยพบว่าจิตรกรรมฝาผนังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น มีทั้งที่เขียนขึ้นตามเนื้อ
เรื่องของพระรามชาดกหรือพระลัก-พระรามและรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ซึ่งจิตรกรรมฝาผนังที่
ปรากฏเรื่องพระรามชาดกหรือพระลัก-พระรามนั้นจะปรากฏอยู่ที่วัดสระบัวแก้ว จังหวัดขอนแก่น
วัดบ้านยาง จังหวัดมหาสารคาม และวัดป่าเรไรย์ จังหวัดมหาสารคาม จิตรกรรมฝาผนังตามที่
ต่างๆเหล่านี้จะเป็นฝีมือของช่างพื้นบ้าน ซึ่งช่างจะเขียนภาพตามจินตนาการของช่างเป็นหลัก ไม่
เน้นลักษณะประติมานตามวรรณกรรมเท่าใดนัก แต่ก็ยังรักษาเนื้อเรื่องตามวรรณกรรมเพื่อให้ผู้ที่
เข้ามาชมได้ทราบถึงเรื่องราวและเข้าใจได้โดยง่าย ทั้งนี้ยังมีตัวอักษรธรรมอีสานเขียนกำกับตาม
ภาพในตอนต่าง ๆ เพื่อให้ผู้ชมสามารถติดตามเนื้อเรื่องได้อย่างต่อเนื่อง ส่วนจิตรกรรมฝาผนังที่
ปรากฏเรื่องรามเกียรติ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น เนื้อเรื่องที่เขียนเป็นเรื่องรามเกียรติ์ฉบับ
รัชกาลที่ 1 แม้ว่าช่างที่เขียนภาพได้เรียนการเขียนภาพเรื่องรามเกียรติ์มาจากช่างหลวงใน
กรุงเทพฯ แต่ลักษณะประติมานของตัวละครนั้นก็ยังคงเขียนขึ้นตามจินตนาการของผู้เขียน ซึ่ง
แตกต่างจากตัวละครเรื่องรามเกียรติ์ในภาพจิตรกรรมฝาผนังในกรุงเทพฯที่รักษาลักษณะประติ
มานตามเนื้อหาในวรรณกรรม ไว้อย่างเคร่งครัด

ภาควิชาโบราณคดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2553

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ

50101204 : MAJOR : HISTORICAL ARCHAEOLOGY

KEY WORD : THAI RAMAYANA/MURAL PAINTING IN THE NORTHEASTERN REGION

TEERANUN VICHADIT : ICONOGRAPHY OF THE CHARACTERS IN THE NORTHEASTERN THAI RAMAYANA, DEPICTED ON THE MURAL PAINTING IN THE NORTHEASTERN REGION DURING THE REIGNS OF KING RAMA VI-VII. INDEPENDENT STUDY ADVISOR : ASST. PROF. MAYUREE VEERAPRASERT. 208 pp.

The purpose of this research were to study iconography of the characters in the Thai Ramayana depicted on the mural painting in the northeastern region during the reigns of king Rama VI-VII and to compare iconography of the characters in the Thai Ramayana in the northeastern region and in Bangkok. Primary documents and secondary documents about Thai Ramayana in Bangkok and the northeastern together with mural paintings in the northeastern region and Bangkok region were studied and analyzed. However, the characters in Thai Ramayana in Buddha story were not included.

The result led to conclusion that the mural paintings in northeastern were drawn upon the plot of Ramayana Jataka, Phra Lak Phra Lam and Ramayana (King Rama I's version). The mural paintings could be found at Sabuakeaw temple in Khornkaen province, Banyang temple and Pharayrai temple in Mahasarakham province. These mural paintings were created by local artists. The paintings were mainly based on the painter's imagination. The paintings might not focus on traditional forms; nonetheless, the main content of literary work remained so that people could understand it easily. Moreover, Dharm e-sarn letters were written to narrate the story. Although the local artists learned how to paint from royal artists in Bangkok, they painted the mural paintings in the northeastern region based on their imagination. This led to the difference between the characters found in the the northeastern region and those found in Bangkok even they were both drawn from the same version of King Rama I's Ramayana.

Department of Archaeology Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2010

Student's signature

Independent Study Advisor's signature

กิตติกรรมประกาศ

การค้นคว้าอิสระฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยการสนับสนุนและช่วยเหลือจากบุคคลหลายฝ่าย ขอขอบพระคุณคุณแม่ คุณพ่อ ที่ให้กำลังใจและอุดหนุนทุนการศึกษาตลอดมา

ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ มยุรี วีระประเสริฐ อาจารย์ผู้ควบคุมการค้นคว้าอิสระที่กรุณาให้คำแนะนำ ช่วยเหลือ แก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ในการทำการค้นคว้าอิสระอิสระฉบับนี้

ขอขอบพระคุณอาจารย์ในคณะโบราณคดีทุกท่าน

ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมชาติ มณีโชติ อาจารย์พิเศษภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และอาจารย์กิตติพงษ์ บุญเกิด อาจารย์พิเศษภาษาฮินดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่ช่วยสร้างแรงบันดาลใจในการคิดหัวข้อการค้นคว้าอิสระนี้

ขอขอบพระคุณแพทย์หญิงประไพศรี สงกุมาร ที่คอยให้คำปรึกษาและให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ เมื่อผู้วิจัยประสบปัญหาในทุก ๆ เรื่อง

ขอขอบคุณคุณพรรัตน์ ศิริแก้วกาญจน์ ที่เดินทางร่วมกับผู้วิจัยในการสำรวจและเก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ขอขอบคุณคุณนิษิตา อรัญญิกานนท์ และคุณณัฐวุฒิ ขุนเจริญ ที่ช่วยเรียบเรียงและตรวจทานแก้ไขรูปเล่มงานวิจัยนี้

และขอบคุณเพื่อน พี่ น้อง คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร คณาจารย์ เพื่อน พี่ น้องภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เพื่อน ๆ หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตวิชาชีพครู มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต ลูกศิษย์โรงเรียนวิชูทิศ และลูกศิษย์โรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ศูนย์วิจัยและพัฒนาการศึกษา ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ที่คอยให้กำลังใจและให้ความช่วยเหลือแก่ผู้วิจัยในด้านต่าง ๆ ด้วยความเต็มใจ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ญ
สารบัญตาราง.....	ท
บทที่	
1 บทนำ	1
ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	5
สมมติฐานการศึกษา	8
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	8
ขอบเขตและวิธีการศึกษา.....	8
ขั้นตอนการศึกษา.....	8
แหล่งข้อมูลการศึกษา.....	9
2 การศึกษารามเกียรติ์สำนวนลาว รามเกียรติ์สำนวนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของไทยและรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก.....	10
เรื่องพระรามในลาว	10
ควายท้าวระพี.....	11
เรื่องพระรามในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	13
พระลัก-พระราม	13
พระรามชาดก.....	16
เรื่องรามเกียรติ์ในกรุงเทพฯ	19
บทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก	19
การเปรียบเทียบที่มา.....	21
การเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ในการแต่ง	21
การเปรียบเทียบเนื้อเรื่อง.....	22
การเปรียบเทียบชื่อตัวละคร.....	23

บทที่	หน้า
3 จิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏเรื่องราวเกียรติในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	26
จิตรกรรมฝาผนังสิมวัดบ้านยาง จังหวัดมหาสารคาม	26
จิตรกรรมฝาผนังสิมวัดป่าเรไรย์ จังหวัดมหาสารคาม	32
จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดหัวเวียงรังษี จังหวัดนครพนม	43
จิตรกรรมฝาผนังสิมวัดโพธิ์คำ จังหวัดนครพนม	51
จิตรกรรมฝาผนังสิมวัดสระบัวแก้ว จังหวัดขอนแก่น	54
4 จิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏเรื่องราวเกียรติในกรุงเทพฯ.....	71
หอไตร วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร	71
จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดบวรสถานสุทธาวาส.....	77
จิตรกรรมฝาผนังศาลาทิศรอบมณฑป วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม	85
จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร	89
จิตรกรรมฝาผนังระเบียงคต วัดพระศรีรัตนศาสดาราม	98
5 การศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบลักษณะประติมานของตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ ระหว่างภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับกรุงเทพฯ และการสรุปผลการวิจัย.....	111
การเปรียบเทียบลักษณะประติมานตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ระหว่าง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับกรุงเทพฯ.....	111
สรุป	120
บรรณานุกรม	126
ภาคผนวก.....	129
ประวัติผู้วิจัย	208

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 สภาพลิมวัดบ้านยางในปัจจุบัน.....	27
2 พระประธานภายในลิมวัดบ้านยาง	28
3 จิตรกรรมฝาผนังลิมวัดบ้านยาง	29
4 จิตรกรรมฝาผนังลิมวัดบ้านยาง	30
5 ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านยาง ตอนทำศพสังคีพ	31
6 ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านยาง รูปพระลัก-พระลาม	31
7 ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านยาง ตอนทรมพิฐักกับพ้อ.....	32
8 สภาพลิมวัดป่าเรไรย์ในปัจจุบัน.....	33
9 สภาพบริเวณของวัดป่าเรไรย์ในปัจจุบัน	34
10 ป้ายในวัดป่าเรไรย์ ซึ่งจัดทำโดยมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.....	34
11 ภายในลิมวัดป่าเรไรย์ ปรากฏภาพเรื่องพระมาลัยกับพุทธประวัติ.....	35
12 จิตรกรรมฝาผนังลิมวัดป่าเรไรย์ ตอนทำวราพณาสวรรน่านางสีดาไปลอยแพ.....	37
13 จิตรกรรมฝาผนังลิมวัดป่าเรไรย์ ตอนพระรามกินผลมะณีโคต (ผลนิโครธ).....	38
14 จิตรกรรมฝาผนังลิมวัดป่าเรไรย์ ตอนทรมพิฐักกับพ้อและสังคีพพิฐักกับทรม	38
15 จิตรกรรมฝาผนังลิมวัดป่าเรไรย์ ตอนวราพณาสวรรน่านางสีดาหนีเข้าเมือง แล้วพบพญาครุฑขวางทาง	39
16 จิตรกรรมฝาผนังลิมวัดป่าเรไรย์ ตอนพระรามขนนางสีดากับฤๅษี	39
17 จิตรกรรมฝาผนังลิมวัดป่าเรไรย์ ตอนพญานาคนำนางสีดาไปเลี้ยง	40
18 จิตรกรรมฝาผนังลิมวัดป่าเรไรย์ ตอนพระรามตามกวางทอง	40
19 จิตรกรรมฝาผนังลิมวัดป่าเรไรย์ ตอนพิภพที่ทำนายดวงของนางสีดา	41
20 จิตรกรรมฝาผนังลิมวัดป่าเรไรย์ตอนทรมพระรามรบกับทรมวราพณาสวรร และ ตอนหุนละมานกับขวัญเท่าฟ้าเฝ้านางสีดา.....	41
21 จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดหัวเวียงรังษี ตอนหุนมานเกี้ยวนางสุพรรณมัจฉา	44
22 จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดหัวเวียงรังษี ตอนทศกัณฐ์สู้กับนกสดาญ.....	45
23 จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดหัวเวียงรังษี ตอนพระรามสู้กับทรม ขร และตรีเศียร ..	45

ภาพที่		หน้า
24	จิตรกรรมอุโบสถวัดหัวเวียงรังษี ตอนหนุมานชุกช่องดวงใจเยี่ยทศกัณฐ์	46
25	จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดหัวเวียงรังษี ตอนพระราม พระลักษมณ์และนางสีดา พบฤๅษีกับพระลักษมณ์ตัดหนางสำนึกษา	47
26	จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดหัวเวียงรังษี ภาพจับตอนหนุมารจับพระยาคุมพกรรย์..	48
27	จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดหัวเวียงรังษี ตอนศึกทศกัณฐ์	49
28	จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดหัวเวียงรังษีตอนทศกัณฐ์ปลอมเป็นฤๅษีไปลักตัว นางสีดากับพระรามยิงมารีศ	49
29	ลิมวัดโพธิ์คำ บ้านน้ำก่า ตำบลน้ำก่า อำเภอธำตุนม จังหวัดนครพนม ปรากฏตัวอักษรว่า “พุทธศักราช ๒๔๗...”	51
30	ป้ายภายในวัดโพธิ์คำ	52
31	จิตรกรรมฝาผนังลิมวัดโพธิ์คำ เรียงจากซ้ายไปขวา หนุมารจับยักษ์วิรุณจัมปึง, สุครีพและหนุมารจับกุมภกรรณ, พระรามจับทศกรรณและหนุมารจับ มโหธร	53
32	สภาพของลิมวัดสระบัวแก้วในปัจจุบัน	55
33	จิตรกรรมฝาผนังวัดสระบัวแก้ว ภายในจะปรากฏตัวอักษรไทยและตัวอักษรธรรม อีสานบรรยายประกอบภาพ	56
34	จิตรกรรมฝาผนังลิมวัดสระบัวแก้ว ตอนควายทรพีชนพ่อ	59
35	จิตรกรรมฝาผนังลิมวัดสระบัวแก้ว ตอนพระราม พระลักษมณ์เข้าเมือง	59
36	จิตรกรรมฝาผนังลิมวัดสระบัวแก้ว ตอนพระลักษมณ์-พระรามสู้กับบิราทรของ ราพณาสวร	60
37	จิตรกรรมฝาผนังลิมวัดสระบัวแก้ว ตอนพระรามกินผลนิโครธแล้วกลายเป็นลิง	60
38	จิตรกรรมฝาผนังลิมวัดสระบัวแก้ว ตอนพระรามตามกวางทอง	61
39	จิตรกรรมฝาผนังลิมวัดสระบัวแก้ว ตอนนางสีดาถูกลอยแพ	61
40	จิตรกรรมฝาผนังลิมวัดสระบัวแก้ว ตอนทรพีสู้กับสังคีพ	62
41	จิตรกรรมฝาผนังลิมวัดสระบัวแก้ว ตอนพระรามยิงปืนใส่ราพณาสวร	62
42	จิตรกรรมฝาผนังลิมวัดสระบัวแก้ว ตอนหนุมาไปเอายาให้พระราม	63

ภาพที่	หน้า
43 จิตรกรรมฝาผนังลิมวัดสระบัวแก้ว ตอนสังคีพพบกับพลีจันทร์.....	63
44 จิตรกรรมฝาผนังวัดป่าเรไร ในภาพปรากฏม้ามณีภาพซึ่งเป็นพาหนะ ที่สำคัญของพระราม-พระลักษมณ์ในเรื่องพระรามชาดก.....	69
45 จิตรกรรมฝาผนังวัดสระบัวแก้ว ในภาพด้านขวาจะเห็นพระรามถือปี่นย ราพณาสวร ซึ่งเป็นเนื้อเรื่องที่ปรากฏในพระรามชาดก.....	69
46 จิตรกรรมฝาผนังหอไตร วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร ตอนสุครีพเสียท่า ถูกกุมภกรรณใช้รักแร้หนีบพาตัวไป	73
47 จิตรกรรมฝาผนังหอไตร วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร ตอนศึกอินทรชิต เป็นภาพพลวานร ซึ่งปรากฏภาพหนุมานกับสุครีพ	73
48 จิตรกรรมฝาผนังหอไตร วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร ตอนสุครีพถอนต้นรัง	74
49 จิตรกรรมฝาผนังหอไตร วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร ตอนสุครีพพบกับ กุมภกรรณ	75
50 จิตรกรรมฝาผนังหอไตร วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร ตอนหนุมาน มาช่วยสุครีพจากกุมภกรรณ.....	75
51 จิตรกรรมฝาผนังหอไตร วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร ตอนอินทรชิต แปลงกายเป็นพระอินทร์.....	76
52 จิตรกรรมบนบานประตูด้านทิศใต้ อุโบสถวัดบวรสถานสุทธาวาส ตอนพระอุมาสาปหนุมาน (ภาพทางซีกซ้าย)	79
53 จิตรกรรมบนบานหน้าต่างมุขด้านทิศตะวันออก	80
54 จิตรกรรมบนบานหน้าต่างมุขด้านทิศตะวันตก	81
55 จิตรกรรมฝาผนังบนบานหน้าต่างมุขด้านทิศตะวันออก.....	82
56 จิตรกรรมบนบานหน้าต่างมุขด้านทิศตะวันตก	83
57 จิตรกรรมบนบานหน้าต่างมุขด้านทิศตะวันตก	84
58 จิตรกรรมฝาผนังศาลาทิศรอบพระมณฑป วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม	86
59 จิตรกรรมฝาผนังศาลาทิศรอบพระมณฑป วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม.....	87
60 จิตรกรรมฝาผนังศาลาทิศรอบพระมณฑป วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ภาพนางกานาสูร.....	88

ภาพที่	หน้า
61 จิตรกรรมบนบานหน้าต่างอุโบสถ วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร	91
62 จิตรกรรมบนบานหน้าต่างอุโบสถ วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร	92
63 จิตรกรรมฝาผนังบานแต่ละประตู วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร.....	93
64 จิตรกรรมฝาผนังบานแต่ละประตู วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร ตอนหนุมานเผยตัวให้นางวานรินรู้.....	94
65 จิตรกรรมฝาผนังบานแต่ละประตู วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร ตอนหนุมานกับองค์เข้าพบฤๅษีโคบุตร	94
66 จิตรกรรมฝาผนังบานแต่ละประตู วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร ตอนหนุมานได้นางสุวรรณกัณธมา.....	95
67 จิตรกรรมฝาผนังบานแต่ละประตู วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร ตอนหนุมานชุกलोंดวงใจทศกัณฐ์.....	95
68 จิตรกรรมฝาผนังบานแต่ละประตู วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร ตอนนางเบญจกายแปลงเป็นนางสีดาแก้งต่ายมาหาพระราม.....	96
69 จิตรกรรมฝาผนังบานแต่ละประตู วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร ตอนพระชนกไถเสียงท่ายเจอนางสีดาในผอบ	96
70 จิตรกรรมฝาผนังระเบียงคต วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตอนหนุมานครองเมือง นพบุรี.....	99
71 จิตรกรรมฝาผนังระเบียงคต วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตอนพระรามตัดหาง มัจฉานู.....	99
72 จิตรกรรมฝาผนังระเบียงคต วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตอนพระรามกับ พระลักษมณ์พบนกสดา.....	100
73 จิตรกรรมฝาผนังระเบียงคต วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตอนชีวกาแลปล้นปิด กรุงลงกา	100
74 จิตรกรรมฝาผนังระเบียงคต วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตอนพาลีชิงนางมณโฑ จากทศกัณฐ์.....	101
75 จิตรกรรมฝาผนังระเบียงคต วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตอนพาลีทุ้มต้นรัง ใส่กุมภกรรณ	101

ภาพที่	หน้า
76 จิตรกรรมฝาผนังระเบียงคต วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตอนหนุมานออกรบ กับพระลักษมณ์.....	102
77 จิตรกรรมฝาผนังวัดโพธิ์คำ.....	112
78 จิตรกรรมฝาผนังวัดระฆังโฆสิตาราม	113
79 จิตรกรรมฝาผนังวัดสระบัวแก้ว ปรางค์อักษราไทยอยู่ในภาพ เขียนว่า “เรือของอ้ายราบพะนาสวนไปตั้งเมืองลังกาแล”	114
80 จิตรกรรมฝาผนังวัดสุทัศนเทพวราราม จากภาพจะเห็นได้ว่าไม่ปรากฏ อักษรใดๆเลย	114
81 จิตรกรรมฝาผนังวัดสระบัวแก้ว.....	115
82 จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดหัวเวียงรังษี เรื่องมโหสถชาดก	122
83 จิตรกรรมฝาผนังวัดโพธิ์คำ เรื่องพระมาลัย.....	122
84 จิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านยาง.....	124
85 จิตรกรรมฝาผนังวัดสระบัวแก้ว.....	125

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 แสดงการเปรียบเทียบเนื้อเรื่องรามเกียรติ์.....	22
2 แสดงการเปรียบเทียบการลำดับชื่อตัวละคร	24
3 แสดงการเปรียบเทียบลักษณะประติมานตัวละครเรื่องพระราชนิพนธ์ตาม วัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	65
4 ตารางเปรียบเทียบลักษณะประติมานตัวละครเรื่องรามเกียรติ์ตามวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	66
5 แสดงการเปรียบเทียบลักษณะประติมานตัวละครเรื่องรามเกียรติ์ตามวัดต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ	105
6 การเปรียบเทียบลักษณะประติมานของตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ทั้งทาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและกรุงเทพฯ	116

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

มหากาพย์รามายณะหรือเรื่องราวของพระรามนั้น มีต้นกำเนิดมาจากประเทศอินเดีย ซึ่งกล่าวกันว่าแต่งขึ้นโดยฤๅชาลมิกีเมื่อประมาณ 2,400 ปีมาแล้ว โดยรามายณะนั้นถือเป็นเรื่องราวประเภท “อิติहाส” กล่าวคือ เป็นเรื่องราวของวีรบุรุษหรือนักรบในสมัยโบราณที่เชื่อกันว่าเป็นเรื่องราวที่มีอยู่จริงในประวัติศาสตร์ ต่อมาได้มีการเพิ่มเติมเนื้อหาให้มีความวิจิตรพิสดารมากขึ้น อย่างเช่นพระรามซึ่งเป็นตัวเอกของเรื่องนั้น ในสมัยหลังผู้คนก็ได้นับถือกันว่าพระรามเป็นอวตารปางหนึ่งของพระวิษณุ เป็นต้น ซึ่งรามายณะในประเทศอินเดียนั้นมีอยู่หลายฉบับ แต่ฉบับที่มีชื่อเสียงที่สุดก็คือ รามายณะฉบับของวาลมิกีซึ่งแต่งเป็นภาษาสันสกฤต

รามายณะนี้นอกจากจะเป็นที่นิยมในประเทศอินเดียแล้ว รามายณะยังเป็นที่นิยมกันในประเทศแถบภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่รับอารยธรรมอินเดีย เช่น ไทย กัมพูชา อินโดนีเซีย พม่า เป็นต้น ซึ่งแต่ละประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ก็ได้รับเรื่องราวรามายณะจากอินเดียมาแล้วนำมาดัดแปลงหรือแก้ไขให้เข้ากับบรรสนิยมของผู้คนในแต่ละประเทศ เช่น รามายณะในประเทศอินโดนีเซียจะเรียกกันว่า “รามกะลิง” ซึ่งตัวเนื้อหาก็จะสอดแทรกหลักความเชื่อทางศาสนาอิสลามไว้ในเนื้อเรื่องด้วย รามายณะในประเทศมาเลเซียจะเรียกกันว่า “หิกายัตศรีราม” ในประเทศกัมพูชาจะเรียกกันว่า “รามเกร” และในประเทศไทยนั้นจะเรียกกันว่า “รามเกียรติ์”

ประเทศลาวเป็นอีกประเทศหนึ่งที่ได้รับเรื่องราวรามายณะมาเช่นกัน แต่ก็มีมีการดัดแปลงเรื่องราวให้เข้ากับค่านิยมของผู้คน โดยมีข้อสันนิษฐานกันว่าในสมัยอาณาจักรล้านช้างนั้น อาณาจักรล้านช้างได้รับอิทธิพลเรื่องราวรามายณะมาจากมาเลเซียโดยผ่านทางเขมรมาอีกทอดหนึ่ง นอกจากนี้ยังได้รับอิทธิพลรามายณะจากประเทศไทยจากอาณาจักรอยุธยาและอาณาจักรล้านนาอีกด้วย จนในที่สุดก็ปรากฏเรื่องราวของพระรามสำนวนลาวอยู่ 2 ฉบับคือ พระลัก-พระราม หรือพระรามชาดก และควายทัวระพี ซึ่งเนื้อหาทั้ง 2 ฉบับนี้จะเป็นลักษณะของวรรณกรรมทางพุทธศาสนา เนื่องจากตามเนื้อเรื่องนั้นได้ถือว่าพระรามเป็นพระชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้า แต่ตัวเนื้อเรื่องหลักก็ยังเป็นเรื่องราวที่พระรามไปช่วยนางสีดาจากทศกัณฐ์อยู่เหมือนเดิม สำหรับปีที่แต่งและชื่อผู้แต่งวรรณกรรมทั้ง 2 ฉบับนี้ ไม่สามารถสืบค้นได้ อย่างไรก็ตามพระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป)

ได้สันนิษฐานและให้ข้อคิดเห็นไว้ในหนังสือพระรามชาดกกว่า เรื่องพระรามชาดกหรือพระลัก-พระลามนี้น่าจะแต่งขึ้นเมื่อประมาณ 200 ปีมาแล้ว ก่อนหรือหลังเวียงจันทน์แตกไม่นานนัก¹ ส่วนนิวัฒน์ ธาณีได้สันนิษฐานไว้ว่าน่าจะแต่งขึ้นราว พ.ศ. 2091-2114 ในสมัยพระไชยเชษฐาธิราช² โดยต้นฉบับจารึกลงบนใบลาน ใช้ตัวอักษรธรรมอีสาน

ส่วนเรื่องควายทัวระพินั้น ก็ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งและปีที่แต่งเช่นกัน แต่ชฎารัตน์ สุนทรธรรม ได้สันนิษฐานไว้ว่าควายทัวระพินน่าจะแต่งขึ้นราว พ.ศ.2091 โดยชฎารัตน์ได้สันนิษฐานโดยเทียบเคียงกับหอรมานของล้านนา ได้กล่าวว่าควายทัวระพินน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากหอรมานของล้านนาเมื่อคราวที่พระไชยเชษฐาธิราชได้เข้ามาปกครองล้านนา และได้นำเอาวัฒนธรรมล้านนารวมถึงหอรมานกลับไปล้านช้างด้วย ซึ่งมีหลักฐานยืนยันว่าต้นฉบับของควายทัวระพินนั้นจารึกลงบนใบลานเป็นตัวอักษรธรรมล้านนา³ โดยนักปราชญ์ลาวได้ปริวรรตเรื่องควายทัวระพินเป็นอักษรลาวเมื่อปี พ.ศ. 2514 ต่อมา Sachchidanand Sahai ชาวอินเดียได้นำเรื่องควายทัวระพินที่เป็นอักษรลาวไปแปลเป็นภาษาอังกฤษ เมื่อปี พ.ศ. 2515

หลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับรามเกียรติ์ล้านนาลาวนั้น ยังปรากฏอยู่ให้เห็นได้ที่วัดอุบลมุง นครเวียงจันทน์⁴

รามเกียรติ์ของไทยนั้นเป็นวรรณคดีที่ไทยรวบรวมมาจากรามายณะของอินเดียหลายฉบับเข้าด้วยกัน โดยได้ดัดแปลงเนื้อหาต่าง ๆ ให้เข้ากับบริบทของไทย ซึ่งประเทศไทยนั้นจะเน้นเนื้อเรื่องเพื่อความบันเทิงในการอ่านและเพื่อการแสดงเป็นหลัก จากหลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับเรื่องรามายณะนั้น เริ่มปรากฏเมื่ออารยธรรมเขมรโบราณได้แผ่เข้ามาในดินแดนประเทศไทย ซึ่งจะปรากฏชัดเจนในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา ตัวอย่างของหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในประเทศไทยได้แก่ ภาพสลักเล่าเรื่องรามายณะที่ปราสาทพนมรุ้ง ซึ่งปรากฏตอนพระรามเดินดง วิราธลักนางสีดา พระรามและพระลักษมณ์รบวิราธ ท้าวราพณ์ลักนางสีดา สุครีพรบพาลี พระรามยกทัพ นาคบาศและสีดาเสด็จโดยบุษบกมายังสนามรบ กุมภกรรณรบกองทัพวานร

¹ สารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป) และ หลวงพระศรีอมรญาณ (ชัยศรี ศรีอมร), พระรามชาดก (พระนคร : เกษมสุวรรณ, 2507), ข.

² Nivat Dhani, "The Rama Jataka," The Journal Siam Society, 36 (1946) : 22.

³ ชฎารัตน์ สุนทรธรรม, "การศึกษาเรื่องรามเกียรติ์ล้านนาท้องถิ่นอีสาน," (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528), 63-65.

⁴ Sachchidanand Sahai. Ramayana in Laos. Delhi : B. R., c1976), 75-82.

พระอัครมเหสีสนมมณเฑียรวิฑูรย์ถวายแก่พระรามาหรือท้าวบาลีว่าความ และพระรามาเสด็จกลับเมืองอยุธยา⁵

ต่อมาในสมัยสุโขทัยได้พบหลักฐานที่เป็นจารึกโดยใช้ชื่อพระรามาเรียกชื่อถ้ำในศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า “จารึกอันหนึ่งมีในเมืองเซียง สุราบกไว้ด้วยพระศรีรัตนธาตุ จารึกอันหนึ่งมีในถ้ำชื่อถ้ำพระรามา อยู่ฝั่งแม่น้ำส้มพาย จารึกอันหนึ่งมีในถ้ำรัตนธาร”⁶

ในสมัยอยุธยาเรื่องรามเกียรติ์มีต้นฉบับปรากฏเหลืออยู่เพียงเรื่องเดียวคือ คำพากย์รามเกียรติ์ ซึ่งมีเนื้อเรื่องตั้งแต่พระรามลงโทษนางสำมนักขาต่อเนื่องจนไปถึงตอนทศกัณฐ์ล้ม นอกจากนั้นเป็นวรรณคดีที่ได้เนื้อเรื่องจากรามเกียรติ์มาบางตอน เช่น โคลงพาลีสอนน้อง โคลงทศรถสอนพระรามา ซึ่งเชื่อกันว่าแต่งขึ้นในสมัยพระนารายณ์มหาราช

ประยูร อุลุชาฎะ ได้สันนิษฐานไว้ว่าภาพเทพชุมนุมของวัดช้างใหญ่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นจิตรกรรมฝาผนังในสมัยอยุธยาตอนปลายนั้น ช่างได้วาดภาพของเทพในแบบตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ เช่น หนุมาน สุครีพ พาลี เป็นต้น⁷

ในสมัยกรุงธนบุรี พระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ไว้ 4 ตอนคือ พระมังกุม หนุมานเกี่ยวนางวานริน ท้าวบาลีว่าความ และชูปะทิตถิ์

ในสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงพระราชนิพนธ์บทละครรามเกียรติ์ โดยรามเกียรติ์ฉบับนี้ถือได้ว่าเป็นรามเกียรติ์ที่มีเนื้อหาสมบูรณ์ที่สุด จุดประสงค์ในการพระราชนิพนธ์นั้นเพื่อสวดดีพระรามา เพื่อใช้อ่านเพื่อความเพลิดเพลินและใช้สำหรับแสดงละคร โดยเนื้อหาส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากรามายณะฉบับวาลมิกิ นอกจากนี้ก็ยังได้รับอิทธิพลจากรามายณะของอินเดียได้ฉบับต่าง ๆ เช่น ตอนศึกไมยราพ เป็นต้น

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนั้น ได้ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์อีกฉบับหนึ่ง โดยมีเนื้อหาเหมือนกับบทละครรามเกียรติ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แต่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ปรับปรุงบทละครดังกล่าวให้เหมาะสมกับการแสดงละคร

⁵ สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. ปราชญ์เขมพนมรุ้: ศาสนบวรพตที่งดงามที่สุดในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : มติชน, 2549). 270-290.

⁶ กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2527), 17.

⁷ ประยูร อุลุชาฎะ, จิตรกรรมอยุธยา (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2543), 67.

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ได้ทรงพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ ตอนพระรามเดินดงไว้เพียงตอนเดียว⁸ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้แต่งโคลงรามเกียรติ์เพื่อเป็นพุกฤษฏา และเป็นรามเกียรติ์ฉบับประจำรัชกาล ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์บทละครรามเกียรติ์ไว้ 15 ตอน ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ 2 ลักษณะคือ เป็นบทเบิกโรงจำนวน 3 ตอน ได้แก่ “สุดาวตาร” “ฤษีเสียดลูก” และ “รามสูรชิงแก้ว” กับเป็นบทละครดึกดำบรรพ์จำนวน 12 ตอน ได้แก่ “สิดาหาย” “พรหมศาสตร์” “เผาลงกา” “อรชุนรบทศกรรฐ์” “พิเภกญักขั” “นางลอย” “จองถนน” “กลสุชาจาร” “นาคบาท” “พิธิภูมิภินยา” และ “ประเดิมศึกลงกา” จุดประสงค์ที่พระราชนิพนธ์ขึ้นเพื่อการเล่นเอน⁹

นอกจากรามเกียรติ์จะปรากฏเป็นงานวรรณกรรมแล้ว ยังปรากฏในรูปแบบของงานศิลปกรรมด้วย ซึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น มีงานศิลปกรรมหลายรูปแบบที่สร้างขึ้นมาโดยเกี่ยวเนื่องกับรามเกียรติ์ เช่น หัวโขน หน้ากระบอก ประติมากรรม จิตรกรรมฝาผนัง เป็นต้น

สำหรับภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏเรื่องรามเกียรติ์ในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น ในปัจจุบันพบได้แต่ในกรุงเทพฯ และมีภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏเรื่องรามเกียรติ์อยู่ไม่มากนัก แต่ก็มีภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ที่ถือว่าสมบูรณ์ที่สุดก็คือ จิตรกรรมฝาผนังรอบระเบียงคตวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งเป็นจิตรกรรมฝาผนังในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และมีการซ่อมแซมภาพดังกล่าวอยู่เรื่อยมา อย่างไรก็ตามภาพที่ปรากฏนั้นยังสามารถศึกษาได้ถึงลักษณะประติมานวิทยาวิทยาของตัวละครแต่ละตัวได้ ในกรุงเทพฯนั้น นอกจากจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ที่ระเบียงคตวัดพระศรีรัตนศาสดารามแล้ว ยังคงเหลือจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏเรื่องรามเกียรติ์อยู่ที่หอไตร วัดระฆังโฆษิตาราม และอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม

ในประเทศไทยนั้น นอกจากจะมีรามเกียรติ์ฉบับราชสำนักของกรุงเทพฯ แล้ว ยังมีรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นต่าง ๆ ในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ หรือภาคตะวันออก อย่างไรก็ตามรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นนั้นมักจะปรากฏรูปแบบของงานในเชิงวรรณกรรมเท่านั้น งานที่เป็นลักษณะศิลปกรรมนั้นมีจำนวนไม่มากนักโดยเฉพาะภาพจิตรกรรมฝาผนังที่แทบจะไม่ปรากฏเลยในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย ยกเว้นภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ยังพอปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เป็นเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งส่วน

⁸ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงอดิศรอุดมเดช, บทละครเรื่องรามเกียรติ์ตอนพระรามเดินดงพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 4 (พระนคร : โรงพิมพ์ไทย, 2462).

⁹ พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, เรื่องวิจารณ์นิทานปันทิหรืออหิเนาเรื่องพระรามและสุจิตร์โชน ละคร (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2517), 128-129.

หนึ่งที่ปรากฏนั้น เป็นเพราะได้รับอิทธิพลทางวรรณกรรมและศิลปะจากช่างทางกรุงเทพฯ ไป อีกส่วนหนึ่งที่ปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังนั้น เป็นฝีมือช่างท้องถิ่นซึ่งเขียนขึ้นตามเนื้อเรื่องของรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่น ซึ่งมีอยู่ 2 สำนวน คือ พระลัก-พระลาม และพระรามชาดก ซึ่งทั้งพระลัก-พระลามและพระรามชาดกนี้ จะกล่าวถึงว่าพระรามนั้นเป็นพระชาติหนึ่งของพระโพธิสัตว์ ซึ่งพระลัก-พระลามนั้นมีอยู่ 2 สำนวน คือ สำนวนร้อยแก้วกับสำนวนร้อยกรอง ซึ่งสำนวนร้อยกรองนั้น พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ ได้มาจากวัดเหนือ จังหวัดสกลนคร โดยทั้งพระลัก-พระลามและพระรามชาดกนั้นมีเนื้อหาหลัก ๆ คือ การที่พระรามไปช่วยนางสีดาจากทศกัณฐ์เหมือนกับรามเกียรติ์ฉบับราชสำนัก อย่างไรก็ตามในรายละเอียดของเนื้อเรื่องนั้นพบว่ามีความแตกต่างกันอย่างมากระหว่างรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับรามเกียรติ์ฉบับราชสำนักของกรุงเทพฯ ซึ่งภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้นก็เขียนตามเรื่องราวของพระลัก-พระลามหรือพระรามชาดก ซึ่งตัวละครที่ปรากฏในภาพก็จะมีลักษณะประติมานวิทยาวิทยาวิทยาตามเรื่องที่ใช้ในการวาดภาพ

การศึกษานี้จึงมุ่งในการทำการศึกษเปรียบเทียบลักษณะประติมานวิทยาวิทยาวิทยาของตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์จากจิตรกรรมฝาผนังระหว่างกรุงเทพฯ กับภาคตะวันออกเฉียงเหนือว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร ซึ่งภาพจิตรกรรมฝาผนังนี้จะสะท้อนถึงคติและความเชื่อของผู้คนในพื้นที่ต่าง ๆ ว่าเป็นอย่างไรในอดีตได้

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชฎารัตน์ สุนทรรวม วิจัยเรื่อง “การศึกษาเรื่องรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นอีสาน” โดยวิจัยรามเกียรติ์ฉบับภาคตะวันออกเฉียงเหนือเปรียบเทียบกับรามเกียรติ์ฉบับกรุงเทพฯ โดยผู้วิจัยเน้นการเปรียบเทียบในเชิงวรรณศิลป์ แต่ก็มีการศึกษาถึงเรื่องราวทางสังคมและวัฒนธรรมอีสานจากวรรณกรรมด้วย¹⁰

สุกัญญา ภัทรราชย์ เขียนบทความเรื่อง “พระรามกับจิตรกรรมฝาผนังอีสาน” โดยเขียนเกี่ยวกับเรื่องพระรามในลาว ว่ามีอยู่ 2 ฉบับ คือ พระลัก-พระลามหรือพระรามชาดก และควายทัวระพี ส่วนเรื่องพระรามในภาคอีสานนั้นมีอยู่ 2 ฉบับ คือ พระลัก-พระลาม และพระรามชาดก ซึ่งพระรามชาดกในภาคอีสานของประเทศไทยนั้นมีเนื้อหาเหมือนกับพระลัก-พระลามในประเทศลาว นอกจากนี้ผู้เขียนยังได้กล่าวถึงจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏเรื่องพระรามชาดก อยู่ที่วัดสระบัวแก้ว

¹⁰ ชฎารัตน์ สุนทรรวม, “การศึกษาเรื่องรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นอีสาน,” 349.

จังหวัดขอนแก่น และวัดบ้านหนองพอก จังหวัดมหาสารคาม และภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏเรื่องรามเกียรติ์แบบกรุงเทพฯ อยู่ที่วัดหัวเวียงรังษี และวัดโพธิ์ จังหวัดนครพนม¹¹

พระยาอนุমানราชธน เขียนหนังสือเรื่อง “หมวดวรรณคดี เล่มที่ 1 รวมเรื่องเกี่ยวกับรามเกียรติ์” โดยผู้เขียนได้เขียนถึงประวัติความเป็นมาของเรื่องราวของพระราม ตั้งแต่ประเทศอินเดีย ว่ามีฉบับใดบ้าง จนมาถึงเรื่องราวของพระรามในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งผู้เขียนได้เล่าเรื่องโดยย่อและที่มาของเรื่องราวของพระรามในประเทศลาวอีกด้วย¹²

ไพโรจน์ สโมสร เขียนหนังสือเรื่อง “จิตรกรรมฝาผนังอีสาน” โดยผู้เขียนได้รวบรวมจิตรกรรมฝาผนังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเอาไว้ โดยอธิบายถึงเรื่องราวที่ใช้เขียน วิถีชีวิตและคติความเชื่อที่สะท้อนออกมาจากภาพจิตรกรรม เทคนิคการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมถึงรวบรวมชื่อวัดที่ปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

วิสุทธิ บุษยกุล เขียนบทความเรื่อง “รามายณะ, รามเกียรติ์ และพระลักษมณ์” โดยเขียนเปรียบเทียบเนื้อเรื่องและลักษณะนิสัยตัวละครระหว่างรามายณะ รามเกียรติ์ และพระลักษมณ์¹³

ประเทศ ปัจจังคะตา วิจัยเรื่อง “จิตรกรรมฝาผนังสิมวัดป่าเรไรย์ บ้านหนองพอก ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม” โดยวิจัยเรื่องเทคนิค คติความเชื่อ รวมถึงวิถีชีวิตของผู้คนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจากจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งจากการศึกษาพบว่าที่สิมวัดป่าเรไรย์มีจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพระลักษมณ์-พระราม โดยผู้วิจัยได้ทำการสรุปไว้ว่าจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพระลักษมณ์พระรามที่วัดป่าเรไรย์มีเนื้อเรื่องอยู่ 6 ตอน ดังนี้¹⁴

¹¹ สุกัญญา ภัทรราชย์, “พระรามกับจิตรกรรมฝาผนังอีสาน,” เมืองโบราณ 13, 1 (มกราคม – มีนาคม 2530) : 51-54.

¹² พระยาอนุমানราชธน, หมวดวรรณคดี เล่มที่ 1 รวมเรื่องเกี่ยวกับรามเกียรติ์ (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2531), 175.

¹³ วิสุทธิ บุษยกุล, “รามายณะ รามเกียรติ์ และพระลักษมณ์,” วารสารราชบัณฑิตยสถาน 20, 3 (เมษายน – มิถุนายน 2538) : 8-28.

¹⁴ ประเทศ ปัจจังคะตา, “จิตรกรรมฝาผนังสิมวัดป่าเรไรย์ บ้านหนองพอก ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา เน้นมนุษยศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541), 152.

1. ตอนทำวราพนาสุญน่านางสีดาไปลอยแพ บนผนังด้านนอกทิศเหนือ
2. ตอนพญานาคนำนางสีดาไปเลี้ยง บนผนังด้านนอกทิศเหนือตอนกลาง
3. ตอนพระลามาขอนางสีดากับฤๅษี บนผนังด้านนอกทิศตะวันออกด้านขวามือของผู้ชม
4. ตอนพระลามาตามกวางทอง บนผนังด้านนอกทิศตะวันออกตอนกลางของผนังด้านขวามือของผู้ชม
5. ตอนวราพนาสุญน่านางสีดาหนีเข้าเมืองแล้วพบพญาครุฑขวางทาง บนผนังด้านนอกทิศตะวันออกด้านบนสุด
6. ตอนพระลามากินผลมะณีโคต (ผลนิโครธ) แล้วกลายเป็นลิงบนผนังด้านนอกทิศตะวันออก

สุมิตรา จันทรังเกา เขียนบทความเรื่อง “จิตรกรรมฝาผนังวัดหัวเวียงวังซี” โดยเขียนเล่าถึงภาพที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังวัดหัวเวียงวังซี ซึ่งมีเรื่องราวเกี่ยวตบับกรุงเทพฯ อยู่ด้วย วัดนี้เขียนจิตรกรรมฝาผนังขึ้นราว พ.ศ. 2463-2464¹⁵

พัชลินจ์ จินนุณ วิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์หุ่นมานในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ” โดยวิจัยเปรียบเทียบตัวละครหุ่นมานในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ โดยเน้นเปรียบเทียบในเชิงสถานภาพและบทบาทของหุ่นมานที่ผู้แต่งได้สร้างขึ้นในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ¹⁶

สุมาลี เอกชนนิยม เขียนหนังสือเรื่อง “อุบตัมในลิมอีสาน:งานศิลปสองฝั่งโขง” โดยผู้เขียนได้รวบรวมจิตรกรรมฝาผนังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือไว้ ซึ่งมีเนื้อหาใกล้เคียงกับหนังสือของไพโรจน์ สโมสร

ลำรวย เย็นเฉื่อย เขียนบทความเรื่อง “อุบตัมเมืองมหาสารคาม มนต์เสน่ห์แห่งลืออีสาน” โดยผู้เขียนได้รวบรวมแหล่งที่มีภาพจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งในบทความมีอยู่ 4 วัดคือ วัดโพธาราม วัดป่าเรไรย์ วัดตาลเรื่อ และวัดยางซวง ผู้เขียนได้กล่าวถึงประวัติแต่ละวัด ช่างผู้เขียนภาพ และเรื่องราวที่ปรากฏอยู่ในภาพ¹⁷

¹⁵ สุมิตรา จันทรังเกา, “จิตรกรรมฝาผนังวัดหัวเวียงวังซี,” *ศิลปวัฒนธรรม*, 20, 5 (มีนาคม 2542) : 126.

¹⁶ พัทธลินจ์ จินนุณ, “การวิเคราะห์หุ่นมานในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), 443.

¹⁷ ลำรวย เย็นเฉื่อย, “อุบตัมเมืองมหาสารคาม มนต์เสน่ห์แห่งลืออีสาน,” *จดหมายข่าวศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 7, 1 (มิถุนายน - สิงหาคม 2552) : 1-3.

สมมติฐานการศึกษา

เรื่องราวที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เป็นเรื่องรามเกียรติ์นั้น หากเขียนขึ้นจากวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์คนละฉบับแล้ว ก็จะทำให้ลักษณะประติมานวิทยาวิทยาของตัวละครมีความแตกต่างกัน แต่ถ้าเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นจากวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ฉบับเดียวกัน ก็จะทำให้ลักษณะประติมานวิทยาวิทยาของตัวละครเหมือนกัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะประติมานวิทยาวิทยาของตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์จากจิตรกรรมฝาผนังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในช่วงรัชกาลที่ 6-7
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบลักษณะประติมานวิทยาวิทยาของตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์จากจิตรกรรมฝาผนังระหว่างกรุงเทพฯกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในช่วงรัชกาลที่ 6-7

ขอบเขตและวิธีการศึกษา

1. ศึกษาและวิเคราะห์จากเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรองที่เกี่ยวกับเรื่องรามเกียรติ์ฉบับกรุงเทพฯและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
2. ศึกษาและวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี คือจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏเรื่องรามเกียรติ์ที่อยู่ในกรุงเทพฯและภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมด (ไม่ทำการศึกษาดัชนีตัวละครรามเกียรติ์ที่ปรากฏอยู่ในเรื่องราวพุทธประวัติ)

ขั้นตอนการศึกษา

1. รวบรวมข้อมูลด้านเอกสารที่เกี่ยวข้องกับรามเกียรติ์ฉบับภาคตะวันออกเฉียงเหนือว่ามีกี่ฉบับ แต่ละฉบับมีเนื้อหาอย่างไรบ้าง
2. ทำการศึกษาจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏเรื่องรามเกียรติ์เพื่อศึกษาลักษณะประติมานวิทยาวิทยาของตัวละครต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมด
3. ทำการเปรียบเทียบลักษณะประติมานวิทยาวิทยาของตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ที่ปรากฏในกรุงเทพฯกับลักษณะประติมานวิทยาวิทยาของตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ที่ปรากฏในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
4. สรุปและนำเสนอผลงานวิจัย

แหล่งข้อมูลการศึกษา

1. หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศิลปากร
2. หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
3. หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร
4. หอสมุดแห่งชาติ
5. จิตรกรรมฝาผนังสิมวัดบ้านยาง จังหวัดมหาสารคาม
6. จิตรกรรมฝาผนังสิมวัดป่าเลไลย์ จังหวัดมหาสารคาม
7. จิตรกรรมฝาผนังสิมวัดหัวเวียงรังษี จังหวัดนครพนม
8. จิตรกรรมฝาผนังสิมวัดโพธิ์คำ จังหวัดนครพนม
9. จิตรกรรมฝาผนังสิมวัดสระบัวแก้ว จังหวัดขอนแก่น
10. จิตรกรรมฝาผนังรอบพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
11. จิตรกรรมฝาผนังหอไตร วัดระฆังโฆสิตาราม
12. จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดสุทัศนเทพวรารามวรมหาวิหาร
13. จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดบวรสถานสุทธาวาส
14. จิตรกรรมฝาผนังศาลาที่ศรอบมณฑป วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพมหานคร

บทที่ 2

การศึกษารามเกียรติ์สำนวนลาว รามเกียรติ์สำนวนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย และรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

รามายณะเป็นวรรณคดีที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในประเทศอินเดีย ฉบับที่มีชื่อเสียงมากที่สุด คือ ฉบับของวาลมิกิ แต่เดิมนั้นนิทานพระรามคงเป็นนิทานเก่าแก่ที่เล่าสืบต่อกันมา แล้วเกิดความนิยมแพร่หลาย เพราะนิทานพระรามเป็นเรื่องเกี่ยวกับวีรบุรุษ การผจญภัยของตัวละครเอกชาวอินเดียยกย่องรามายณะว่าเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ ใครได้ฟังจะได้บุญ ต่อมาพระฤๅษีวาลมิกิได้นำเอานิทานอันเก่าแก่นี้มาเล่าใหม่ แต่อาจจะอ่านเข้าใจยากจึงทำให้มีการดัดแปลงเนื้อเรื่องไปจากต้นฉบับเดิมของวาลมิกิ ครั้นเวลาได้ล่วงเลยไปจึงทำให้เกิดรามายณะสำนวนต่างๆ ที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของตัวเองขึ้นเพื่อให้เหมาะกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมนั้น ๆ แม้ในประเทศไทยซึ่งรับเอานิทานพระรามจากหลาย ๆ แหล่งเข้ามาก็มีรามเกียรติ์หลากหลายสำนวนด้วยกัน คือ สำนวนภาคกลาง สำนวนภาคอีสาน สำนวนภาคใต้ สำนวนล้านนา และสำนวนภาคตะวันตก ซึ่งในแต่ละสำนวนก็จะมีลักษณะไม่เหมือนกัน

สำหรับเรื่องรามเกียรติ์ฉบับที่ใช้ศึกษาในงานค้นคว้าอิสระนี้ ผู้วิจัยจะใช้การศึกษาเปรียบเทียบเพื่อแสดงให้เห็นถึงความเหมือนและความแตกต่าง ซึ่งจะมีผลต่อการแสดงออกของภาพจิตรกรรมฝาผนัง ระหว่างเรื่องรามเกียรติ์สำนวนลาว คือเรื่องควายทวัระพี เรื่องรามเกียรติ์สำนวนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย คือเรื่องพระรามชาดกและเรื่องพระลัก-พระลาม และเรื่องรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

เรื่องพระรามในลาว

ในประเทศลาวเรื่องพระรามที่ชาวลาวรู้จักมีความพิสดารต่างไปจากรามเกียรติ์ของไทย อีกทั้งจุดประสงค์ในการแต่งก็ต่างกันไปด้วยเช่นกัน รามเกียรติ์ของไทยแต่งขึ้นเพื่อใช้เป็นตัวบทสำหรับแสดงโขน ละคร หน้าใหญ่ หน้าตะลุง แต่เรื่องพระรามของลาวแต่งขึ้นเพื่อให้พระสงฆ์อ่านหรือเทศน์ให้ชาวบ้านฟัง จึงมีรูปแบบเป็นนิทานชาดกตามความนิยม

วรรณคดีเรื่องพระรามของลาวที่ตีพิมพ์เผยแพร่แล้วมี 2 เรื่อง คือ พระลัก-พระลาม และควายทัวระพี¹

1. พระลัก-พระลาม หรือพระรามชาดก ดร.สัจจิตนันท์ สหาย แห่ง มหาวิทยาลัยมคธ อินเดีย เป็นบรรณาธิการพิมพ์ต้นฉบับเป็นอักษรลาวแต่พิมพ์ขึ้นที่ประเทศอินเดีย เมื่อปี ค.ศ. 1973 1 ชุด มี 2 เล่ม ซึ่งมีเนื้อหาเหมือนกับพระรามชาดกของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ผู้เขียนจะไม่กล่าวเนื้อหาของพระลัก-พระลามฉบับลาวไว้ในส่วนนี้

2. ควายทัวระพี ของผู้เขียนคนเดียวกัน เรื่องควายทัวระพีนี้ ดร.สหาย พิมพ์ต้นฉบับเป็นอักษรลาวอีกเช่นกันพร้อมกับบอกที่มาของเรื่องนี้ว่า ท่านได้ต้นฉบับอักษรธรรมมาจากพระเจ้าศรีสว่างวัฒนา เจ้ามหาชีวิตของลาว เมื่อ ค.ศ. 1972 วรรณคดีเรื่องนี้เก็บรักษาไว้ในพระราชวังเมืองหลวงพระบาง ไม่บอกปี พ.ศ. ที่แต่ง สันนิษฐานว่าแต่งในสมัยที่เชียงใหม่และลาวตอนเหนือรวมเป็นอาณาจักรเดียวกันซึ่งก็คือลาว ๆ รัชกาลพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช

ควายทัวระพี

ผู้แต่ง เรื่องควายทัวระพีนี้ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง และสมัยที่แต่ง ในตอนท้ายเรื่องของฉบับภาพถ่ายอักษรลาว บอกเพียงแต่ วันเดือน ปี ที่นักปราชญ์ลาวได้ปริวรรตเรื่องควายทัวระพีจากอักษรขวนเป็นอักษรลาวว่า “สำเร็จเมื่อวันที่ 30 ตุลาคม 1971 กงวันเสาร์ เดือน 12 ขึ้น 12 ค่ำ วันยามกองงาย พ.ศ. 2514

ที่มา ต้นฉบับเรื่องควายทัวระพี จารึกลงในใบลานด้วยตัวอักษรขวน แต่เมื่อพิจารณาเนื้อเรื่องน่าจะเป็นตัวอักษรธรรม ทั้งนี้เพราะ ในการจารเรื่องราวลงในใบลาน ถ้าเป็นเรื่องคติโลก มักจะจารด้วยตัวอักษรไทยน้อย (ทางเหนือเรียกว่าฝักขาม) ถ้าเป็นเรื่องคติธรรมจะจารด้วยอักษรธรรม นักปราชญ์ชาวลาวได้ปริวรรตเรื่องควายทัวระพีเป็นอักษรลาวปัจจุบันเมื่อปี พ.ศ. 2514 และเก็บไว้ที่พระราชวังเมืองหลวงพระบาง ดร.สัจจิตนันท์ สหาย ชาวอินเดีย นำต้นฉบับเรื่องควายทัวระพีที่เป็นอักษรลาวปัจจุบัน มาแปลเป็นภาษาอังกฤษ เมื่อปี พ.ศ. 2515 และออกพิมพ์เผยแพร่²

¹ สุกัญญา ภัทราชัย, “พระรามกับจิตรกรรมฝาผนังอีสาน,” เมืองโบราณ, 13, 1 (มกราคม - มีนาคม 2530) : 51.

² ชฎารัตน์ สุนทรรธรรม, “การศึกษาเรื่องรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นอีสาน,” 64

เมื่อศึกษาลักษณะของเรื่องรวมทั้งเนื้อเรื่องโดยละเอียดแล้ว พบว่าเรื่องควายทัวระพีจะคล้ายกับเรื่องหอรมาน ซึ่งเป็นรามเกียรติ์ฉบับล้านนาเกือบทั้งหมด (รายละเอียดจะได้กล่าวในตอนต่อไป) จึงสันนิษฐานว่า เรื่องควายทัวระพีน่าจะมีที่มาจากเรื่องหอรมานซึ่งทางล้านช้างได้ไปจากล้านนาไทย ด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้³

1. ต้นฉบับเรื่องควายทัวระพีจารึกด้วยอักษรยวน (อักษรธรรม) จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่าทางล้านนาเริ่มใช้อักษรยวนหรืออักษรล้านนา หรือตัวเมือง จารลงบนฐานพระพุทธรูป ที่วัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. 2008 ตัวอักษรชนิดนี้ได้แพร่กระจายไปทางอีสาน ใช้ในการจารพระธรรมคัมภีร์ต่าง ๆ เรียกว่าตัวอักษรธรรมตัวอักษรยวนนี้เป็นตัวอักษรของล้านนาแต่โบราณ ก่อนที่จะแพร่กระจายไปสู่ลุ่มแม่น้ำโขง และภาคอีสานของไทยในเวลาต่อมา

2. หลักฐานทางประวัติศาสตร์แสดงว่า อาณาจักรล้านช้างและล้านนาในสมัยราชวงศ์มังราย มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด พระเจ้าโพธิสาลราชแห่งล้านช้าง (พ.ศ. 2059 – 2091) ได้สมรสกับพระธิดาของพระเมืองเกษเกล้าแห่งล้านนาไทย⁴ ในสมัยพระเจ้าโพธิสาลราชที่ครองล้านช้างนี้ ได้มีการฟื้นฟูและสืบทอดพุทธศาสนาตั้งถ้ำหลวงจากล้านนาสู่ล้านช้าง การสืบทอดพุทธศาสนานี้ เป็นปัจจัยสำคัญในการแพร่ขยายวรรณกรรมจากล้านนาไทย โดยเฉพาะวรรณกรรมพุทธศาสนาไปสู่ล้านช้างด้วยทางหนึ่ง นอกจากนี้ พระไชยเชษฐาธิราช โอรสของพระเจ้าโพธิสาลราช ได้มาครองเมืองเชียงใหม่ระหว่างปี พ.ศ. 2089 – 2091 และได้กลับไปครองล้านช้างเมื่อพระบิดาสวรรคต การกลับไปล้านช้างครั้งนี้ คงจะนำเอาศิลปะและวัฒนธรรม ตลอดจนวรรณกรรมจากล้านนาไปล้านช้างด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้นนี้สนับสนุนข้อสันนิษฐานว่า ล้านช้างได้เรื่องรามเกียรติ์ของล้านนาไป อาจจะได้ไปในราวหลังปี พ.ศ. 2091 ซึ่ง ชฎารัตน์ สุนทรธรรมได้ทำการเปรียบเทียบเรื่องควายทัวระพีกับเรื่องหอรมานซึ่งมีความใกล้เคียงกันมาก⁵

3. ตอนจบเรื่อง เรื่องหอรมาน⁶ และควายทัวระพี จะเล่าเรื่องในตอนที่กำลังถึงนางสีดาว่า เมื่อนางสีดากลับเข้าเมืองอยุธยาแล้ว เสนาอำมาตย์ให้ทำพิธีอภิเษกนางสีดา เป็นอัครมเหสีของพระราม ครั้นนางสิ้นอายุก็ได้ไปเกิดเป็นนางสุชาดาชายาของพระอินทร์ตามเดิม

³ เรื่องเดียวกัน, 65.

⁴ พระยาประจักษ์กรจักร (แช่ม บุนนาค), พงศาวดารโยนก (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2516), 381.

⁵ ชฎารัตน์ สุนทรธรรม, “การศึกษาเรื่องรามเกียรติ์ล้านนาท้องถิ่นอีสาน,” 65.

⁶ รายละเอียดโดยย่อของเรื่องหอรมานดูได้ในภาคผนวก

วัตถุประสงค์ในการแต่ง ในเรื่องควายทัวระพีมีข้อความกล่าวเป็นทำนองระบุนความประสงค์ของผู้แต่งไว้ว่า “ดูราสัปปุริสะทั้งหลาย อาจารย์เจ้าตนวิสัยชนาแต่งแปลงไว้อย่างนานคร่าวปฐุมกับป้อนนี้แล” โดยนัยของข้อความนี้ผู้แต่งสมมุติเรื่องนี้ให้เป็นคำตอบ หรือคำชี้แจง ข้อประพติธรรม หรือความจริงอย่างใดอย่างหนึ่งแก่ผู้อ่าน และผู้แต่งได้ชี้หรือสรุปสิ่งเหล่านี้ให้ผู้อ่านเห็นเป็นเรื่อง ๆ ไปตามลำดับ เช่น เมื่อราพณาสวรรณมิตตนไปสมสู่กับนางสุชาดา ในตอนแรกนางสุชาดาและพระอินทร์หาทราบความจริงไม่ ผู้เขียนได้กล่าวแทรกไว้ว่า เทวดาแม้จะมีกายทิพย์ ถ้าไม่ได้ตรึงตรองพิจารณา ก็จะไม่ทราบเหตุทราบผล เช่นเดียวกับพระอรหันต์ถ้าไม่พิจารณาใคร่ครวญ ก็จะไม่ทราบอะไรคือความจริง และอะไรคือเท็จ เป็นต้น

เรื่องพระรามในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ชาวอีสานกลุ่มใหญ่สืบทอดวัฒนธรรมจากชาวลาวฝั่งขวาแม่น้ำโขง เพราะฉะนั้นวรรณคดีส่วนใหญ่ของชาวอีสานและชาวลาวจึงเป็นเรื่องเดียวกัน จากบัญชีสำรวจเอกสารโบราณของคณะกรรมการโครงการสำรวจเอกสารโบราณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่าตามวัดต่าง ๆ ในอีสานมีต้นฉบับหนังสือใบลานเรื่องพระรามอยู่ประมาณ 400 ผูก มีชื่อว่า “พระราม” และ “พระลัก-พระลาม” เรื่องพระรามจำนวนภาคอีสานที่ตีพิมพ์เป็นเล่มแล้วมีปรากฏอยู่ 2 เรื่อง ได้แก่ พระลัก-พระลาม และพระรามชาดก

พระลัก-พระลาม

หนังสือเรื่องพระลักพระลามนี้มี 2 ส่วน ส่วนหนึ่งเป็นหนังสือผูกจารลงในใบลานด้วยตัวอักษรไทยน้อยในลักษณะร้อยกรองโดยคำโคลงเป็นฉบับย่อ ส่วนหนึ่งที่สองเป็นหนังสือมดมี 2 มัด มัดต้นมี 21 ผูก มัดปลายมี 7 ผูก จารลงในใบลานด้วยตัวอักษรธรรมในลักษณะร้อยแก้ว ซึ่งคล้ายกับอักษรไทยใหญ่สมัยโบราณ พระอริยานุวัตร เขมจารี ได้กล่าวว่าเรื่องพระลักพระลามของอีสานที่ท่านชำระ และมูลนิธิเสฐียรโกเศศ - นาคะประทีปจัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2518 เป็นเรื่องราวโดยย่อมาก มีความยาวเพียง 133 หน้าพิมพ์ เนื้อเรื่องขาดเหตุการณ์สำคัญไปหลายเหตุการณ์ โดยเฉพาะชื่อตัวละครต่างกั้นจนเกือบจะเป็นคนละคนที่เดียว

เรื่องพระลักพระลามเป็นเรื่องที่นิยมแพร่หลายมาก ดังความว่า

เรื่อง “พระลักพระนารายณ์ชาดก” ซึ่งไทยโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงนิยมนักชากเมืองเก่าโบราณ เช่น ฟาแดดสูงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นต้น มีใบเสมาใบใหญ่ ๆ นับเป็นร้อย และแกะรูปภาพสลักลงในใบเสมา เป็นรูปภาพเรื่องพระลักพระรามยณ์ปฐุมสมโพธิทศชาติ แม้ที่เขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ก็มีรูปพระลักพระรามยณ์ แกะรูปหุ่นมานเป็น

ร้อย ๆ ดังนี้ เห็นว่ารามายณะเป็นของเก่าแก่นิยม ซึ่งคาดคะเนไม่ได้ว่าศตวรรษที่เท่าใด แม้ภาพหน้าปกก็ใช้ภาพหนุมานไปบอกนางสีดาว่าพระรามยณ์จะเข้าตีเมืองลงกา ตามที่พระรามยณ์สั่ง⁷

ผู้แต่ง เรื่องพระลักพระลามของอีสานไม่ปรากฏในตอนท้ายเรื่องว่าใครเป็นผู้แต่ง พระอริยานุวัตร เขมจารีกล่าวไว้ว่า

ได้มาจากเจ้าคุณศรีสกลกิจ ผู้ไว้ จึงเห็นแจ้งแห่งนิทานวัดเหนือเมืองสกลนั้น ตั้งอยู่สกลนคร ลำนวนเมืองสกลเพิ่นมีมาไว้ บ่ได้, มีใ้เป็นไผ่แปลแต่ง ในปีใดบ่ผู้เห็นแจ้งแห่งความคิดว่าแม่น สมัยศรีสัตนาคนักราชัญญ์แต่งจินา แท้ตาย ได้มาพันกว่าปีสูงเอื้องมาแล้ว⁸

จากข้อความที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าเรื่องพระลักพระลามของอีสานนี้ พระอริยานุวัตรเขมจารีได้ต้นฉบับมาจากเจ้าคุณศรีสกลกิจ วัดเหนือ จังหวัดสกลนคร ส่วนที่ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งและสมัยที่แต่ง พระอริยานุวัตร เขมจารีสันนิษฐานว่า นักปราชญ์เมืองล้านช้างได้แต่งไว้พันกว่าปีมาแล้ว

ที่มา เรื่องพระลักพระลามมีที่มาจากหลายสำนวนด้วยกัน ดังต่อไปนี้

1. ได้มาจากรamayณะของวาลมิกิ พระอริยานุวัตร เขมจารี⁹ ได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับที่มาของเรื่องพระลักพระลามว่า โครงเรื่องอาจจะมาจากเรื่องรามายณะจริง แต่ได้มีการแก้ไขปรับปรุงอย่างมากจนเกือบจะไม่คงเนื้อความเดิมเลย โดยเฉพาะฉากของท้องเรื่อง กวีสร้างขึ้นแถบลุ่มแม่น้ำโขงนี้เอง และได้นำเมืองมาสัมพันธ์กับชื่อบ้านนามเมืองในดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขงนี้ ฉะนั้นแสดงว่ากวีได้นำโครงเรื่องมาผสมผสานกับความเชื่อเรื่องชื่อบ้านนามเมืองในดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขง สร้างเป็นเรื่องพระลักพระลามขึ้นมา

⁷ พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ (ตรวจชำระ), พระลัก-พระลาม (รามเกียรติ์) ลำนวนเก่าของอีสาน (กรุงเทพฯ : มุลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป, 2518), คำนำ.

⁸ เรื่องเดียวกัน, 133.

⁹ เรื่องเดียวกัน, คำนำ

2. ได้มาจากประเทศใกล้เคียง ธวัช ปุณโณทก¹⁰ กล่าวถึงที่มาของเรื่องพระลักพระลามว่า กวีไม่น่าจะได้รับโครงเรื่องมาโดยตรงจากเรื่องรามายณะของอินเดีย เพราะเหตุว่าเรื่องราวต่างไปจากเดิมมาก หรืออาจจะรับโครงเรื่องจากประเทศใกล้เคียงอันได้แก่อาณาจักรล้านนาหรือเขมรของไทย กวีชาวอีสานหรือล้านช้างได้ประพันธ์ขึ้นมาตามแนวคิดเดิม โครงเรื่องเดิม และการแต่งเสริมเพิ่มเติมอีกที่หนึ่งก็เป็นได้ เรื่องราวจึงต่างไปจากเรื่องรามเกียรติ์ฉบับอื่น ๆ

3. ได้จากตำนานหรือเรื่องราวของท้องถิ่นแถบลุ่มแม่น้ำโขง คือการที่กวีชาวอีสานได้ดัดแปลงเรื่องราวเทววิทยาท้องถิ่น ตลอดจนได้นำชื่อเมืองในดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขงมาตั้งเป็นชื่อเมืองในเรื่องพระลักพระลาม เช่น เมืองศรีสัตนาคนหุตซึ่งเป็นเมืองของพระลักพระลามนั้นได้ตั้งตามชื่อเมืองหลวงของลาว คือเมืองเวียงจันทร์ศรีสัตนาคนหุตทำให้ดูเหมือนว่าเรื่องพระลักพระลามเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในภูมิภาคทางตะวันออกเฉียงเหนือของไทย

เมื่อศึกษาเรื่องพระลักพระลามอย่างละเอียดแล้ว อาจกล่าวสรุปได้ว่าโครงเรื่องใหญ่เรื่องพระลักพระลาม น่าจะมีที่มาจากรามายณะของวาลมิกีเป็นหลักดังพระอริยานุวัตรเขมจารีสันนิษฐานว่า เนื่องจากว่าโครงเรื่องใหญ่ของเรื่องรามายณะ และเรื่องพระลักพระลามเหมือนกัน คือ เป็นเรื่องของภรรยาคู่แฝดของตัวเอกฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย เนื่องจากว่าฝ่ายหญิงถูกลักพาตัว ตัวเอกฝ่ายชายได้ออกติดตามและได้ผู้ช่วยเหลือร่วมมือกันทำสงครามกับฝ่ายอธรรมเป็นเวลานานจนได้รับชัยชนะ และสามารถช่วยตัวเอกฝ่ายหญิงกลับคืนมาได้¹¹

วัตถุประสงค์ในการแต่ง ผู้แต่งได้กล่าวสาเหตุที่แต่งเรื่องพระลักพระลามว่าเนื่องจากตนมีความรุ่มร้อนในใจ จึงได้แต่งเรื่องนี้ขึ้นมาเพื่อให้หายกลุ้มใจ เพราะกวีพอมีสติปัญญาที่จะแต่งได้ และแต่งให้แก่พี่น้องทุกคน เพื่อแสดงว่ากวีนั้นมีใช้คนเสเพล แต่อยู่ในสมณเพศ ดังความว่า

อ้ายนี้ตั้งหากอุณละโห้ออันในทวงแค้นคั่ง เจ้าคำเอย จึงได้แกลงกล่าววาปะเหียนก้อยกึ่งเดียว แท้เด พอให้ส่วงฮ้อนในแห่งหือระทัย พี่แม พอให้หายบรรเทาส่วงใจปานน้ำ บักว่าแต่ปัญญาแม้งซิทลึงเห็นตัดสอง เอาทอน ไว้แก่สาวพี่น้องคณิงไว้ชูคน อ้ายนี้บ่แมนชายชั่วถ้านในชลแคมท่า ตั้งหากแมนชายคำซาวหล่อเลี้ยงในบ้ายอดดำ อ้ายจักปองเอาแก้วมหานิลน้ำคังพิลานั้น มาขอแขวนใส่ก้อยแพงไว้เฮ็ดทั้น พี่นาเจ้าผู้ปัญญากว้างสาวฮามให้คิดฮ่ำ เอาทอน ซ้อยก็คิดแจบแจ้งกะใจแล้วจึงแต่งความ พังเอาทอนทั้งหลายเถ้าแก่ ทั้งแมฮ้างแม่ม่าย

¹⁰ ธวัช ปุณโณทก, วรรณกรรมอีสาน (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2522), 497.

¹¹ พัทธลีน จินนุณ, “การวิเคราะห์หุ่นุมาในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ,” บทคัดย่อ.

สาวจ้อยให้หมั้นฟัง พระลักษณพระลามนี่จอมปะเลื้อยคำสอนแท้ท่าย โผผู้ฟังนิทานธรรมจักอยู่
งเอื้องเมื่อน้ำ ขอให้สาธุชนเชื่อฟังเอาจำจื่อ ไว้ท่อน¹²

จากข้อความข้างต้นทำให้ทราบว่าผู้แต่งเรื่องพระลักพระลามคงต้องการแต่งเรื่องที่น่า
ไปในทางธรรม ใครฟังแล้วจะได้รู้เรื่อง ทั้งหญิงหม้าย หย่าร้าง หรือหญิงสาวโดยทั่วไปเรื่อง
พระลักพระลามเป็นเรื่องที่ประเทืองปัญญา อาจกล่าวได้ว่าผู้แต่งคงเป็นพระภิกษุ และได้แต่งเรื่อง
พระลักพระลาม ในขณะที่กำลังบวชอยู่

พระรามชาดก

ต้นฉบับเรื่องพระรามชาดก หรือรามเกียรติ์หนังสือเทศน์ เขียนด้วยตัวอักษรธรรมอีสาน
เนื้อเรื่องแบ่งเป็น 2 บัณ บัณต้นมี 20 ผูก บัณปลายมี 23 ผูก

ผู้แต่ง ไม่ทราบว่าผู้แต่งเป็นใครเพราะในเนื้อหาไม่ได้กล่าวถึงเช่นเดียวกับเรื่องพระลัก-
พระลาม

ที่มา รามเกียรติ์เรื่อง “พระรามชาดก” นี้ เสฐียรโกเศศได้กล่าวถึงที่มาของเรื่อง
พระรามชาดกไว้ในหนังสืออุปกณ์รามเกียรติ์ว่า
ทางอีสานมีหนังสือเทศน์เรื่องหนึ่งชื่อว่าพระรามชาดก เป็นหนังสือที่พระสงฆ์ทางภาค
นั้นใช้เทศนา เนื้อเรื่องก็คือรามเกียรติ์นั่นเอง แต่ว่าเรื่องสับสนอลหม่านมาก ไม่เหมือนใน
รามายณะหรือในรามเกียรติ์ที่เดียวแสดงให้เห็นว่า เรื่องในพระรามชาดกไม่ได้ออกจากรา
มายณะหรือรามเกียรติ์เป็นเรื่องที่ได้อาจากอื่น และทางที่มานั้นก็ต้องมาทางประเทศเขมร
และจากซึ่งต่อมาจากชวา มาลาโยอีกทางหนึ่ง แต่เรื่องในพระรามชาดกเป็นไปในทำนองเรื่อง
ทางพุทธศาสนา เช่น ไม่กล่าวถึงพระอิศวรจะกล่าวก็แต่พระอินทร์ และพระพรหมตามคติ
พระพุทธศาสนาเท่านั้น เรื่องกลางแห่งก็น่าจะเป็นของพื้นเมืองโดยแท้ น่าจะได้มาแต่
เพียงเค้าความจากขอมและจากซึ่งรวมชวามาอยู่ด้วย แล้วเอามาผสมเข้ากับเรื่องใน
พระพุทธศาสนา และคำตำนานต่าง ๆ ของพื้นเมือง เรื่องจึงห่างไกลกับรามายณะมาก แต่ก็
นับว่าเป็นตำนานเล่มใหญ่ของดินแดนตอนนี้ได้เรื่องหนึ่ง¹³

นอกจากนี้ พระวรวงศ์เธอกรมหมื่น พิทยลาภพฤฒิยากร ได้กล่าวถึงเรื่องพระราม
ชาดกไว้ว่า

¹² พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ, พระลัก-พระลาม (รามเกียรติ์) จำนวนเก่าของอีสาน, 10.

¹³ เสฐียรโกเศศ, อุปกณ์รามเกียรติ์ (นครหลวงฯ : บรรณาการ, 2515), 203.

ครั้งหนึ่งข้าพเจ้าขึ้นไปตรวจราชการในหน้าที่เสนานบดีกระทรวงธรรมการทางภาคอีสาน ได้ไปพบภาพรามเกียรติ์ที่ผนังโบสถ์วัดเหนือในจังหวัดร้อยเอ็ด จึงได้ไต่ถามขึ้นว่าทางโน้นมีเรื่องพระรามเป็นลักษณะใด ต่อมาพระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ (ทอง) ผู้ว่าราชการจังหวัดในขณะนั้น ได้มีจดหมายมาถึงข้าพเจ้าว่า ได้พบบทสำหรับเขาสวดในเวลาทำศพหรือนักขัตฤกษ์บางประเภทเรียกว่า “พระรามชาดก” ซึ่งเป็นหนังสือพระ.... สมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (อ้วน ติสฺส) ซึ่งเป็นผู้เอาใจใส่ในวรรณคดีและโบราณคดีของภาคอีสาน ทั้งท่านเองก็เป็นชาวอีสานที่รอบรู้เรื่องราวทั้งปวงเป็นอย่างดีด้วย เห็นพ้องกันว่าคัมภีร์ “พระรามชาดก” นี้ น่าจะเขียนไว้แต่ในยุคสมเด็จพระเชษฐาธิราช นครล้านช้าง ระหว่าง พ.ศ. 2091 – 2114 อันเป็นสมัยที่นครล้านช้างรุ่งเรืองถึงขีดสูง มาบัดนี้เมื่อข้าพเจ้ามีเวลาว่างได้ย้อนกลับไปพิจารณา “พระรามชาดก” นี้ก็รู้สึกว่าลักษณะเหมือน “หิกายัตศรีราม” ของมลายูยิ่งกว่าเหมือนนิยายพระรามฉบับอื่นใดหมดทั้งสิ้น¹⁴

จะเห็นได้ว่าเรื่องพระรามชาดกมาจากรามเกียรติ์หลายส่วนวนด้วยกันซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้¹⁵

1. ได้มาจากหิกายัตศรีราม และศรีรามของมลายู เช่น ในหิกายัตศรีรามตอนพระฤาษีชุบนางสีดาตัวปลอม ชื่อนางสุดโทะให้พญาราวพณาสวรไปนั้นคล้ายกับในพระรามชาดกตอนที่นางมณฑิชุบนางสีดาตัวปลอมให้ทศกัณท์ ตอนพระรามกลายเป็นวานรซึ่งในหิกายัตศรีรามกล่าวว่าพระราม และสีดาลงสรงน้ำ ทั้งสองได้กลายเป็นวานรที่กระโดดโลดเต้นไปมาจนเจอลักษมณ์ ลักษมณ์ฉีกผ้าทำเป็นบ่วงคล้องบาทพระราม แล้วลากไปจุ่มลงในสระที่มีน้ำขุ่นจนกลายเป็นมนุษย์ในฉบับศรีรามกล่าวว่าพระรามลงไปอาบน้ำในทะเลสาบทำให้กลายเป็นวานร เทียวไปปีนปายตามต้นไม้ พระลักษมณ์ไปทำอาถรรพ์พิรจนทำให้วานรพระรามลงมาจากต้นไม้ และโดดลงไปในทะเลสาบเพื่อกลับร่างเป็นคนอีกครั้งหนึ่ง ส่วนในฉบับพระรามชาดก พระรามก็กลายเป็นวานรเพราะไปกินผลไม้โคศกัณท์ที่อยู่ที่ทางทิศตะวันออก หากกินที่กึ่งยอดจะกลับเป็นคน ซึ่งในที่สุดพระรามก็กลายมาเป็นคนเหมือนเดิม

2. ได้มาจากรามายณะฉบับไตรชาษฐีศุลากาบุรุษจริตของเหมจันทร์ เช่น ในเรื่องที่พระราม พระลักษมณ์มีชายาหลายองค์เหมือนกับของเหมจันทร์ที่พระรามมีมเหสีนอกจากสีดาอีกสามองค์ไม่นับสนมซึ่งมีอยู่พันหกร้อยนาง มเหสีของพระรามจึงมีสีดา ประภาวดี รติภา และศรี

¹⁴ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, “เรื่องพระราม,” ศิลปากร. 14, 6 (มีนาคม 2514), 61.

¹⁵ พัทธินันท์ จินนุณ, “การวิเคราะห์หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ,” 80-81.

ทามา ส่วนพระลักษณได้ไปผูกสมัครรักใคร่กับนางวันมาลา และนางอินทราณี พระลักษณมีชายารวมเบ็ดเสร็จด้วยกันถึงแปดองค์

ในเรื่องพระรามชาดกในตอนที่พระราม พระลักษณขี่ม้าไปเมืองอินทปัตถ์พระรามได้เทพธิดา 3 องค์ พระลักษณได้นางเทพธิดา 2 องค์ ครั้นเดินทางไปถึงหมู่บ้านแห่งหนึ่ง พระรามได้นางคำภา พระรามและพระลักษณเดินทางต่อไปถึงเมืองชุขอม พระรามได้นางคำขาว พระลักษณได้นางแอกไค้ พระรามพระลักษณเดินทางไปที่เมืองตักสิลา พระรามได้นางจันทมุขี พระลักษณได้นางอุชุกริกา ทั้งสองเดินทางเข้าเมืองทวายพระรามได้นางพิมสอนคอนราชและนางทิพอาสน์ชานมน พระลักษณได้นางสากลจาวจ่อ และนางพิมพ์หล่อเหลางาม เมื่อเดินทางกลับเมืองจันทบุรีศรีสัตตนาคพระรามได้นางศรีพิมพา พระลักษณได้นางศรีกันยา ต่อมาพระรามก็ได้นางสีดาเป็นมเหสีคนต่อมา

3. ได้มาจากเขมร เช่น ตอนท้าววิรุฬหกไถนา และพระอินทร์ลงมาถามปัญหาธรรมะคล้ายกับในฉบับเขมรตอนท้าวชนกไถนาในพิธิแรกนา และพบนางสีดาในดอกบัวทองตอนหุลละมานเข้าลังกาเพื่อสืบข่าวนางสีดาและได้เข้าไปผูกผมพญาราวพณาสวรและนางเทวีเหมือนกับตอนหนุมานเข้าลังกา เพื่อสืบข่าวนางสีดาและได้ผูกผมพศกัณท์และนางมณฑิลาของเขมร นอกจากนี้ยังได้นำชื่อเมืองอินทปัตถ์ซึ่งเป็นเมืองที่พระอินทร์ทรงสร้างให้พระเกตุมาลาในพงศาวดารเขมรมาตั้งเป็นชื่อเมืองของพญาราวพณาสวรด้วย

กล่าวโดยสรุปแล้ว อาจจะสันนิษฐานได้ว่าที่มาของเรื่องพระรามชาดกนี้น่าจะได้เค้าเรื่องบางตอนมาจากเรื่องพระรามของมลายู เขมร และจากเรื่องรามเกียรติ์ของไทย กวีชาวอีสานนำมาแต่งโดยอาศัยคติความเชื่อทางพุทธศาสนา และแทรกวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และประเพณีของชาวอีสานเข้าไปในเรื่อง¹⁶

วัตถุประสงค์ในการแต่ง เรื่องพระรามชาดกมีจุดประสงค์สำหรับเทศน์แสดงธรรมให้ชาวบ้านฟัง พระสารประเสริฐกล่าวไว้ในคำนำเรื่องพระรามชาดกว่า

ทางเหนือมีประเพณีอย่างหนึ่ง เวลาตะวันตกเย็นชาวบ้านทั้งชายหญิง หนุ่มสาวผู้ใหญ่ เด็ก ถีอดอกไม้ธูปเทียนพากันไปฟังเทศน์ตามวัดต่าง ๆ ด้วยความศรัทธาของผู้ใหญ่ เจริญความเลื่อมใสแก่เหล่ารุ่นเพาะเดียงสาในการบุญไปตั้งแต่เด็กเล็ก เมื่อฉะนั้นไม่ต้องสงสัยเลยว่าทางวัดซึ่งแสดงธรรมประจำทุกมื่อเย็น ย่อมมีหนังสือเทศนามากมายก่ายกอง เนื้อหาที่เทศนานั้นก็ชาดกต่าง ๆ หรือนิทานพื้นเมืองผูกขึ้นเป็นชาดก... หนังสือเทศนาประเภทนี้มีเรื่องพระเวสสันดร พระเจ้าเลียบโลก เสียวสวาท และพระรามชาดกฟังแล้วได้ทั้งบุญทั้งความรู้รอบตัวที่ท่านแทรกเอาไว้เป็นตอน ๆ โดยมากเป็นนิยายปากที่เล่าสืบ ๆ กันมาแต่โบราณ เช่น ตำนานสร้างเมืองเก่า ๆ

¹⁶ ชฎารัตน์ สุนทรธรรม, “การศึกษาเรื่องรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นอีสาน,” 31-32.

คะเนว่าเป็นเรื่องที่ท่านรจนาราวสัก 200 ปีล่วงมา จะก่อนหรือหลังเวียงจันทร์แตกไม่นานนัก...
 รามเกียรติ์หนังสือเทศน์... เป็นหนังสือมากถึงต้องแบ่งเป็น 2 บั้น บั้นต้นมี 20 ผู้ก และบั้นปลาย
 มี 23 ผู้ก... พระรามชาดกเป็นกลอนร้อยพรรณนาป่าดง เขา ไผ่ สัตว์ จตุบาททวิบาททรมบ้านชม
 เมืองทุกหนแห่ง และช่างพูดเป็นอย่างยิ่ง...¹⁷

เรื่องพระรามในกรุงเทพฯ

เรื่องรามเกียรติ์ของทางกรุงเทพฯ นั้น ได้รับอิทธิพลมาจากกรุงศรีอยุธยาซึ่งเป็นราชธานี
 เก่าของสยาม โดยเนื้อเรื่องรามเกียรติ์ของกรุงเทพฯ นั้น จะมีเนื้อเรื่องที่สืบทอดพระราม ซึ่งพระรามนั้น
 ถือเป็นสัญลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ โดยเชื่อกันว่าพระมหากษัตริย์ที่ดีจะต้องมีคุณธรรมและ
 ความกล้าหาญเหมือนกับพระราม

บทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชานิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ผู้แต่ง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดให้วี นักปราชญ์ราชบัณฑิต
 ประชุมกันแต่งบทละครเรื่องรามเกียรติ์ เมื่อวันจันทร์ขึ้น 2 ค่ำ ปีมะเส็ง จ.ศ.1159 (พ.ศ.2340)

ที่มา นักปราชญ์ทางวรรณคดีหลายท่านได้ให้ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับที่มาของเรื่อง
 รามเกียรติ์ไว้ดังนี้

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสันนิษฐานถึงที่มาของเรื่องรามเกียรติ์ไว้
 ในหนังสือบ่อเกิดแห่งรามเกียรติ์ว่า น่าจะได้ที่มาจากแหล่งต่าง ๆ ผลสรุปได้ดังนี้¹⁸

1. รามายณะฉบับสันสกฤต ฉบับของคตนิกาย ผู้แต่งเป็นพรหมฤาษี ชื่อว่า วาลมิกิ
 สาเหตุที่พระองค์ทรงสันนิษฐานว่าได้รับมาจากฉบับของคตนิกาย เพราะทรงเข้าใจว่าพรหมฤาษีที่มา
 เมืองไทยจะได้มาจากแคว้นองคราชฏูร์ (เบงกอล) ทั้งนี้ข้อความที่พอจะอ้างเป็นพยานในข้อนี้ได้
 อย่างหนึ่ง คือ เรื่องพระกุต กับพระลब्จับม้าอุปการชี่ และ พระรามออกไปจับกุมาร ทั้งสองมีอยู่ใน
 ฉบับของคตนิกาย แต่ในฉบับอุตตรนิกายไม่มีเรื่องนี้

2. วิษณุปุราณะ เป็นบ่อเกิดของข้อความเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในรามเกียรติ์
 คือ ตอนกำเนิดตัวละคร และตอนทศกัณฐ์เยี่ยมภพ

¹⁷ พระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป) และ หลวงศรีอมรญาณ (ชัยศรี ศรีอมร),
พระรามชาดก (พระนคร : โรงพิมพ์เกษมสุวรรณ, 2507), คำนำ.

¹⁸ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, บ่อเกิดรามเกียรติ์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 รุ่งวัฒนา, 2513), 157.

3. หนุมนานาฎกะ เป็นที่มาของเรื่องทีกล่าวถึงความเก่งกาจต่าง ๆ ของหนุมนาน เรื่องราวเหล่านี้เป็นตอนใหญ่ ๆ ในรามเกียรติ์ของไทย และส่วนใหญ่เป็นตอนที่โชนละครชอบแสดง เช่น ชุดต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

3.1 ชุดถวายแหวน

3.2 ชุดนางลอย

3.3 ชุดจองถนน

3.4 ชุดโมกษศักดิ์

3.5 ชุดพรหมาสตร์

3.6 ชุดสามทัพ

3.7 ชุดหุงน้ำทิพย์

3.8 ชุดถวายลิง

เป็นที่น่าสังเกตว่า เรื่องราวในรามเกียรติ์บางตอนที่เกี่ยวกับเรื่องของหนุมนานที่เป็นตอนสำคัญ ๆ จะไม่มีปรากฏในรามายณะของวาลมิกิเลย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงสันนิษฐานว่าน่าจะได้อามาจากหนังสือหนุมนานาฎกะ

วัตถุประสงค์ในการพระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระราชนิพนธ์บทละคร เรื่องรามเกียรติ์ขึ้นเพื่อรวบรวมเรื่องรามเกียรติ์เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้มีความสมบูรณ์ครบทั้งเรื่อง และใช้สำหรับสมโภชพระนคร

จากเนื้อหาข้างต้นทั้งหมด จะเห็นได้ว่ารามเกียรติ์ในแต่ละภูมิภาคนั้นก็ได้รับอิทธิพลในด้านต่าง ๆ ที่แตกต่างกัน ทำให้เกิดเรื่องรามเกียรติ์ที่แตกต่างกันทั้งทางด้านเนื้อหา ตลอดจนคติความเชื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับรามเกียรติ์ โดยผู้วิจัยได้ทำการเปรียบเทียบรามเกียรติ์สำนวนลาว รามเกียรติ์สำนวนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย และรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ออกเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. ที่มา
2. วัตถุประสงค์ในการแต่ง
3. เนื้อเรื่อง
4. ชื่อของตัวละคร

การเปรียบเทียบที่มา

สำหรับที่มาของรามเกียรติ์สำนวนต่าง ๆ นั้น พบว่าในเนื้อเรื่องตอนหลัก ๆ มักจะมีเค้าโครงเรื่องตามแบบรามายณะฉบับของวาลมิกิ กล่าวคือเป็นเนื้อเรื่องที่พระรามซึ่งเป็นตัวแทนของฝ่ายธรรมะไปปราบทศกัณฐ์ซึ่งเป็นตัวแทนของฝ่ายอธรรม อย่างไรก็ตามในส่วนเนื้อหาของเนื้อเรื่องส่วนรายละเอียดปลีกย่อยนั้นมากจะมีเนื้อเรื่องที่แตกต่างกันไป โดยเนื้อเรื่องรามเกียรติ์สำนวนลาวกับรามเกียรติ์สำนวนภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้มีการสันนิษฐานกันว่าน่าจะได้รับอิทธิพลเรื่องรามเกียรติ์ของสำนวนทางล้านนาโดยส่วนใหญ่ ซึ่งการสันนิษฐานดังกล่าวนี้ได้ใช้เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์มาวิเคราะห์ ซึ่งนอกจากอิทธิพลที่รามเกียรติ์สำนวนลาวกับรามเกียรติ์สำนวนภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้รับจากรามเกียรติ์สำนวนล้านนาแล้ว ยังมีการสันนิษฐานเพิ่มเติมว่ารามเกียรติ์สำนวนลาวกับรามเกียรติ์สำนวนภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังได้รับอิทธิพลเรื่องรามเกียรติ์สำนวนมลายู กับรามเกียรติ์สำนวนเขมร โดยการสันนิษฐานในส่วนนี้ได้ใช้การเปรียบเทียบเนื้อเรื่องเข้ามาใช้ในการวิเคราะห์

ส่วนรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น ได้มีการสันนิษฐานกันว่าน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากรามายณะของวาลมิกิโดยตรงเป็นหลัก นอกจากนี้ยังมีการสันนิษฐานกันว่ารามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกยังได้เพิ่มรายละเอียดปลีกย่อยของเนื้อเรื่องโดยใช้เนื้อหาในวิษณุปุราณะกับหนุมานนาฏกะ

การเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ในการแต่ง

สำหรับวัตถุประสงค์ในการแต่งนั้น พบว่ารามเกียรติ์สำนวนลาวและรามเกียรติ์สำนวนภาคตะวันออกเฉียงเหนือคือ ควายทัวระพี พระรามชาดก และพระลัก-พระลาม จะมีวัตถุประสงค์ในการแต่งเหมือนกัน กล่าวคือผู้แต่งในแต่งรามเกียรติ์ขึ้นเพื่อสำหรับสอนคติธรรมทางพุทธศาสนา โดยมักจะแต่งในรูปแบบเพื่อใช้สำหรับการเทศน์

ส่วนรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น ได้ทรงพระราชนิพนธ์เพื่อรวบรวมเรื่องรามเกียรติ์เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้มีความสมบูรณ์ครบทั้งเรื่อง ใช้สำหรับสมโภชพระนครและใช้อ่านเพื่อความบันเทิงของประชาชน นอกจากนี้ยังถือเป็นการเฉลิมพระเกียรติสดุดีความเป็นพระมหากษัตริย์ของราชวงศ์จักรีอีกด้วย

การเปรียบเทียบเนื้อเรื่อง

สำหรับการเปรียบเทียบเนื้อเรื่องนั้น สามารถทำเป็นตารางเปรียบเทียบได้ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงการเปรียบเทียบเนื้อเรื่องรามเกียรติ์

รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1	ควายท้าวระพี	พระรามชาดก	พระลัก-พระลาม
กำเนิดพระราม	✓	✓	✓
กำเนิดทศกัณฐ์	✓	✓	✓
กำเนิดสีดา	✓	✓	✓
กำเนิดหนุมาน	✓	✓	✓
กำเนิดองคต	✓	-	-
สีดาถูกทิ้งน้ำ	✓	✓	✓
พระรามยกศรและได้สีดา	✓	✓	✓
ทรมไฟฆ่าพ่อ	✓	✓	✓
พาลีปราบทรมไฟ	✓	✓	✓
พระรามตามกวาง	✓	✓	✓
ทศกัณฐ์ลักสีดา	✓	✓	✓
พระรามตามสีดาพบนกสดาญ ¹⁹	-	✓	✓
พระรามพบหนุมานและได้หนุมานเป็นข้า	✓	✓	✓
พระรามพบสุครีพ	✓	✓	✓
สุครีพรบพาลี	✓	✓	✓
พระรามแผลงศรฆ่าพาลี	✓	✓	✓
หนุมานสืบข่าวนางสีดา	✓	✓	✓
หนุมานลงดีพระนารทฤาษี	✓	✓	✓
หนุมานเข้าลงกา	✓	✓	✓

¹⁹ ในรามเกียรติ์สำนวนลาวและสำนวนภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะเปลี่ยนจากนกสดาญเป็นครุฑ

ตารางที่ 1 (ต่อ)

รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1	ควายท้าวพระพี	พระรามชาดก	พระลัก-พระลาม
หนุมานถวายแหวน	✓	✓	✓
จองถนน	✓	✓	✓
กำเนิดมัจฉานุ	✓	✓	✓
พระรามถูกลักไปเมืองบาดาล	✓	✓	✓
ศึกลงกา	✓	✓	✓
ศึกอินทรีชิต	✓	✓	✓
พิเภกบอกวิธีเอาชนะทศกัณฐ์	✓	✓	✓
ทศกัณฐ์ลี้ม	✓	✓	✓
สืดาลุยไฟ	-	-	-
สืดาวาดรูป	✓	✓	✓
พระรามกริ้ว สืดาถูกขับ	✓	✓	✓
พระรามและสืดาคืนดีกัน	✓	✓	✓

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่าทั้งเนื้อเรื่องของรามเกียรติ์ฉบับประเทศลาว ฉบับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น มีเนื้อเรื่องในส่วนหลัก ๆ เหมือนกันเกือบทุกตอน ยกเว้นตอนกำเนิดองคต ที่รามเกียรติ์ฉบับภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้ง 2 ลำนวนไม่ปรากฏ ส่วนตอนพระรามตามสืดาพนกสดาอยู่นั้น รามเกียรติ์ฉบับประเทศลาวนั้นไม่มีปรากฏอยู่

การเปรียบเทียบชื่อของตัวละคร²⁰

สำหรับชื่อของตัวละครนั้น สามารถทำเป็นตารางเปรียบเทียบได้ดังนี้

²⁰ สำหรับชื่อของตัวละครเรื่องพระรามชาดกและพระลัก-พระลามนั้น ผู้วิจัยจะใช้ชื่อตามที่ปรากฏหนังสือเรื่องพระรามชาดกของพระสารประเสริฐและหลวงศรีอมรญาณ และหนังสือเรื่องพระลัก-พระลามของพระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ

ตารางที่ 2 แสดงการเปรียบเทียบการลำดับชื่อตัวละคร

รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1	ควายท้าวพระพี	พระรามชาดก	พระลัก-พระลาม
พระราม	พระยารามราช	พญารามราช/พระราม	พระลาม
พระลักษมณ์	พระลักษณะ	พระลักษณ	พระลัก
ทศกัณฐ์	พระยาราพนาสวณ	พญาราพนาสวร	พญาฮาบมะนาสวณ
นางสีดา	สีดา	นางสีดา	นางสีดาจันทะแจ่ม
พระมงกุฎ	พระบุตร	พระบุตร	พระกุมาร
หนุมาน	หิวระมาน	หุนละมาน	หุลละมาน
พาลี	พาลี	พลีจันทร์	พลีจันทร์
สุครีพ	สุคิปป	สังคิพ	สังคิปป
นางสุพรรณมัจฉา	ธิดาพระยาปัตตะหลุ่ม	นางมัจฉา	นางมัสสาหลวง
มัจฉานู	รัตทะยี่	ท้าววลูยี่	อุทธา
ทพพี	ควายท้าวพระพี	ทพพีตัวลูก	ท้าวพระพีตัวลูก
ไมยราพ	พระยาปัตตะหลุ่ม	พญาปัตตะลุม	ยักษ์
พระอินทร์	พระอินทร์	พระอินทร์	พระอินทร์
นางสุชาดา	นางสุชาดา	นางสุชาดา	นางสุชาดา
ฤาษีโคดม	-	ฤาษีตนหนึ่ง	พระรศี
พระชนกฤาษี	กัสสปฤาษี	ฤาษีตนหนึ่ง	พระรศี
พระนารฤาษี	ฤาษีตาไฟ	ฤาษีตาไฟ	ฤาษีตาไฟ
กวางทอง	กวางทอง	กวางทอง	กวางทอง
พิเภก	พิกพี	พิบพี	เสดตะกุมาร
กุมภกรรณ	-	อินทชี	-
อินทรชิต	อินทะชิต	-	โมกชะลัก

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่าชื่อของตัวละครนั้นโดยส่วนใหญ่แล้วในตัวละครหลัก ๆ เช่น พระราม พระลักษมณ์ ทศกัณฐ์ นางสีดานั้น จะมีชื่อที่เหมือนหรือคล้ายคลึงกันทุกฉบับ ส่วนตัวละครที่เป็นตัวรองนั้น มักจะมีชื่อที่แตกต่างกันออกไป เช่น มัจฉานู จะมีชื่อในในเรื่องควายท้าวพระพีว่า รัตทะยี่ ในเรื่องพระรามชาดกมีชื่อว่าท้าววลูยี่ และในเรื่องพระลัก-พระลามมีชื่อว่าอุทธา เป็นต้น

นอกจากรามเกียรติ์ในแต่ละฉบับจะมีความแตกต่างกันทางด้านวรรณกรรมแล้ว การแสดงออกทางศิลปกรรมก็ยังมี ความแตกต่างกันด้วย ซึ่งลักษณะทางศิลปกรรมที่จะกล่าวถึงในบทที่ 3 และบทที่ 4 นั้น จะเป็นความแตกต่างกันทางจิตรกรรมฝาผนัง

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บทที่ 3

จิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏเรื่องราวเกียรติในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จากบทที่ 2 จะเห็นได้ว่า วรรณกรรมที่เกี่ยวกับเรื่องราวของรามเกียรติ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น ปรากฏอยู่ 2 ส่วน คือ พระลัก-พระลามและพระรามชาดก นอกจากนี้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังได้รับอิทธิพลวรรณกรรมเรื่องราวเกียรติ์สำนวนของกรุงเทพมหานคร ซึ่งงานวรรณกรรมเรื่องราวเกียรติ์นี้ยังได้สะท้อนออกมาในรูปแบบของงานศิลปกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น ได้ปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวเกียรติ์ โดยงานจิตรกรรมฝาผนังเรื่องราวเกียรติ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้นมักจะเขียนขึ้นราว พ.ศ. 2460-2475 ซึ่งอยู่ในสมัยรัชกาลที่ 6-7 สำหรับแหล่งจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏเรื่องราวรามเกียรติ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีดังนี้

1. สิมวัดโพธิ์คำ จังหวัดนครพนม
2. สิมวัดป่าเรไรย์ จังหวัดมหาสารคาม
3. สิมวัดบ้านยาง จังหวัดมหาสารคาม
4. สิมวัดหัวเวียงรังษี จังหวัดนครพนม
5. สิมวัดสระบัวแก้ว จังหวัดขอนแก่น

จิตรกรรมฝาผนังสิมวัดบ้านยาง จังหวัดมหาสารคาม

วัดบ้านยาง ตั้งอยู่เลขที่ 1 บ้านยาง หมู่ที่ 5 ตำบลยาง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ที่ดินตั้งวัดมีเนื้อที่ 20 ไร่ 3 งาน

อาณาเขต ทิศเหนือ ประมาณ 4 เส้น จดเขตของหมู่บ้านยาง ทิศใต้ประมาณ 4 เส้น จดที่ธรณีสงฆ์ ทิศตะวันออก ประมาณ 2 เส้น 10 วา จดถนนสาธารณะ ทิศตะวันตก ประมาณ 2 เส้น 10 จดพื้นที่สวนของชาวบ้าน

มีที่ธรณีสงฆ์จำนวน 1 แปลง เนื้อที่ 19 ไร่ 2 งาน 10 ตารางวา อาคารเสนาสนะประกอบด้วยอุโบสถ กว้าง 4 เมตร ยาว 9.50 เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2465 ศาลาการเปรียญ กว้าง 18 เมตร ยาว 28 เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2514 และกุฏิสงฆ์ จำนวน 1 หลัง เป็นอาคารไม้ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2514

วัดบ้านยาง ตั้งเมื่อ พ.ศ. 2339 ผู้นำชาวบ้านในการก่อสร้างคือพระทอง ทุมมปฐโชโต ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน พ.ศ. 2368 เขตวิสุงคามสีมากว้าง 2 เมตร ยาว 6 เมตร การบริหารและการปกครอง มีเจ้าอาวาสเท่าที่ทราบนามคือ หลวงปู่น้อย พระทอง พระครูพิบูลพัฒนานนุต และพระบุญสวน เตชปุณฺญ ตามลำดับ¹

ภาพที่ 1 สภาพสิมวัดบ้านยางในปัจจุบัน

การศึกษามีโรงเรียนพระปริยัติธรรม เปิดสอนตั้งแต่ พ.ศ. 2369 เป็นต้นมาถึงปัจจุบัน ภายในพื้นที่วัดบ้านยาง จะมีอุโบสถหรือสิมที่ปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังทั้งภายในและภายนอกของฝาผนังสิม สิมจะหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ภายในสิมจะประกอบไปด้วยพระพุทธรูปเป็นพระประธาน ประดิษฐานอยู่ด้านหลังของผนังสิมหันหน้ามาทางประตูหรือทิศตะวันออก รอบข้างผนังมีการเขียนภาพพระพุทธรูปปางถวายเนตร ยืนเรียงรายสลับกับพานดอกไม้ บริเวณพื้นหน้าพระพุทธรูปจะโล่งเป็นที่สำหรับพิธีกรรมทางศาสนา ด้านข้างผนังสิมแต่ละด้านมีหน้าต่างอยู่ตรงกลางผนังช่วงที่ 2, 3 เพื่อเป็นที่ระบายอากาศ ผนังสิมมีช่องระหว่างเสาด้านล่างละ 3 ช่อง ด้านหลังที่บ

¹ เพ็ญผกา นันทดิลก, “จิตรกรรมฝาผนัง เรื่องมหาเวสสันดรชาดก สิมวัดบ้านยาง ตำบลยาง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษาเน้นมนุษยศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541), 36.

ส่วนหลังคาเป็นจั่วแหลมมุงด้วยสังกะสี ต่อมาปี พ.ศ. 2537 มีการปรับปรุงซ่อมแซมหลังคา เปลี่ยนเป็นกระเบื้องจนปัจจุบัน²

ภาพที่ 2 พระประธานภายในสิมวัดบ้านยาง ส่วนวนลิขสิทธิ์

พระประธานภายในสิมวัดบ้านยาง ผนังด้านหลังพระพุทธรูปประดับด้วยภาพพระพุทธรูปเจ้าปางถวายเนตรเรียงเป็นแถวโดยมีพานดอกไม้คั่นอยู่ระหว่างองค์พระพุทธรูปแต่ละองค์

จิตรกรรมฝาผนังสิมวัดบ้านยาง เป็นจิตรกรรมฝาผนังที่สร้างขึ้นเพื่อประดับสถานที่อันเป็นที่สูงคือสิม ซึ่งเป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา อันก่อให้เกิดความรู้สึกสำรวม เป็นสถานที่ควรเคารพสักการะ เป็นที่สงบ และที่ตั้งแห่งสมาธิ ภาพจิตรกรรมนอกจากการประดับสิมแล้วยังถ่ายทอดบรรยายภาพต่าง ๆ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เพื่อน้อมนำชักจูงให้ผู้ชมเกิดความเลื่อมใสศรัทธา

จิตรกรรมฝาผนังสิมวัดบ้านยาง ได้เขียนขึ้นหลังจากการสร้างสิมเสร็จ เมื่อ พ.ศ. 2465 ในบริเวณวัดบ้านยาง ซึ่งวัดนั้นก็ได้ปรากฏขึ้นมาพร้อมกับหมู่บ้านนานกว่า 200 ปี เจ้าอาวาสคนแรกของวัดบ้านยางคือหลวงปู่น้อย หรือญาคุณ้อย ได้บุกเบิกและควบคุมการสร้างสิม ต่อมาได้มีภาพต่าง ๆ เขียนโดยช่างเขียนชาวบ้านชื่อนายหน่ายและพระภิกษุทองหรือญาคุทอง ปรากฏ

² เรื่องเดียวกัน, 36.

บริเวณผนังสี่ด้านคือด้านหน้าสิม ข้างประตูสองข้าง ด้านซ้าย-ขวา และด้านหลังของสิม ไม่
 ว่าจะเป็นทั้งด้านนอกและด้านภายในสิม เรื่องราวที่ปรากฏเป็นเรื่องเกี่ยวกับวรรณกรรมพุทธ
 ศาสนา เช่น พระเวสสันดร พระมาลัย และนิทานพื้นบ้าน เช่น ปาจิตต์-อรพิมพ์ พระลัก-พระลาม
 เป็นต้น³

ภาพที่ 3 จิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านยาง

³ เรื่องเดียวกัน, 58-59.

ภาพที่ 4 จิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านยาง

สำหรับภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพระลัก-พระลามหรือพระรามชาดก ที่วัดบ้านยาง ปรากฏอยู่ไม่มากนัก มีเพียง 2-3 ตอนเท่านั้น ซึ่งปรากฏตัวละครหลักอย่าง พระลาม พระลัก เป็นต้น

ภาพที่ 5 ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านยาง ตอนทำศพสังเค็ด

ภาพที่ 6 ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านยาง รูปพระลัก-พระดาม

ภาพที่ 7 ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านยาง ตอนท้าวระพีสู้กับพ่อ

เนื้อเรื่องของพระลัก-พระลามหรือพระรามชาดกที่วัดบ้านยาง จะปรากฏอยู่เพียงบางตอน ตัวอย่างเช่น ตอนควายท้าวระพีสู้กับควายท้าวระพา ตอนทำศพสังคิม เป็นต้น อย่างไรก็ตามก็ยังพอที่จะศึกษาลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครหลักของเนื้อเรื่อง เช่น พระลัก และพระลามได้ดังนี้

พระลักกับพระลามที่ปรากฏในงานจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านยางนั้น มีลักษณะที่เหมือนกันมาก จนยากที่จะแยกได้ว่าใครเป็นพระลักหรือพระลาม อย่างไรก็ตาม ภาพบุคคลที่เป็นบุรุษนั้นปรากฏคู่กัน สวมชฎา กายสีขาว ไม่ถืออาวุธ จึงอาจจะสันนิษฐานได้ว่าภาพบุคคลดังกล่าวอาจจะเป็นพระลักและพระลามได้

จิตรกรรมฝาผนังวัดป่าเรไรย์ จังหวัดมหาสารคาม

วัดป่าเรไรย์ ตั้งอยู่ที่บ้านหนองพอก หมู่ที่ 7 ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม มีเนื้อที่ทั้งหมด 12 ไร่ มีอาณาเขต ทิศเหนือ จดถนนสาธารณะ ทิศใต้ จดเขตบ้านเรือนของชาวบ้าน ทิศตะวันออก จดหนองน้ำ ทิศตะวันตก จดถนนสาธารณะเข้าหมู่บ้าน

อาคารเสนาสนะประกอบด้วย ศาลาการเปรียญหลังใหญ่ 1 หลัง เป็นอาคารไม้ยกพื้นสูง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2535 อาคารหลังเล็ก 1 หลัง เป็นอาคารชั้นเดียว

วัดป่าเรไรย์ประกาศตั้งวัดเมื่อ พ.ศ. 2224 เป็นวัดที่เก่าแก่มาก ประชาชนอพยพมาจาก สุวรรณภูมิ เป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ดีจึงได้ตั้งรกรากที่นี่ โดยตั้งเป็น 2 หมู่บ้าน มีวัดคั่นอยู่ระหว่างกลางคือ บ้านกระรอกและบ้านหนองพอก ผู้ดำริให้สร้างพระอุโบสถคือพระครูจันทร์ ศรีรัตนคุณ เจ้าคณะอำเภอในขณะนั้น และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 4 มิถุนายน พ.ศ. 2460⁴

ภาพที่ 8 สภาพสมิวัดป่าเรไรในปัจจุบัน

⁴ ประเทศ ปัจจคตะตา, “จิตรกรรมฝาผนังสมิวัดป่าเรไรย์ บ้านหนองพอก ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา เน้นมนุษยศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541), 32.

ภาพที่ 9 สภาพบริเวณของวัดป่าเรไรในปัจจุบัน

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนนิชสิทธิ์

ภาพที่ 10 ป้ายในวัดป่าเรไร ซึ่งจัดทำโดยมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

การบริหารการปกครองโดยมีเจ้าอาวาสเท่าที่ทราบนามมีดังนี้⁵

รูปที่ 1 พระครูจันทร ศิริรัตนคุณ พ.ศ. 2450-2469

รูปที่ 2 พระอธิการหอน พ.ศ. 2470-2485

รูปที่ 3 พระอธิการพวง พ.ศ. 2488-2490

รูปที่ 4 พระพวง พ.ศ. 2491-2515

รูปที่ 6 พระอธิการถวิล อภัสสโร พ.ศ. 2532-2535

รูปที่ 7 หลวงพ่อคง ญาณจาโร พ.ศ. 2531-ปัจจุบัน

ภายในวัดยังมีพระอุโบสถเป็นอาคารแบบสิมอีสาน ตั้งอยู่บนฐานสูง บนฐานเป็นระเบียงล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง มีเสานางเรียงรับเชิงชาย เป็นเสาไม้รวม 16 ต้น พระอุโบสถหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีประตู 1 บาน หน้าประตูเป็นบันได พนักบันไดเป็นนาค มีช่องหน้าต่างด้านละ 2 ช่อง ไม่มีบานหน้าต่าง ภายในและภายนอกเขียนภาพโดยฝีมือช่างพื้นบ้านชื่อนายสิงห์ วงศ์วาด ชาวบ้านคลองจอบ อำเภอพยุหะภูมิพิสัย ลักษณะจิตรกรรมเป็นศิลปกรรมแบบพื้นบ้าน เขียนด้วยสีฝุ่นวรรณเย็น คือ สีน้ำตาล สีเขียว สีคราม สีน้ำเงิน เป็นหลัก ผังด้านในยังเขียนเรื่อง พุทธประวัติ พระมาลัย และอดีตพุทธ ส่วนผนังด้านนอกจะเขียนเรื่องพระรามชาดก และพระเวสสันดร

ภาพที่ 11 ภายในสิมวัดป่าไร่ไร่ ปรากฏภาพเรื่องพระมาลัยกับพุทธประวัติ

⁵ เรื่องเดียวกัน. หน้า 32-33

ตำแหน่งภาพตำแหน่งภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดป่าเรไรย์บ้านหนองพอก ตำบลดงบัง อำเภอนาด้วง จังหวัดมหาสารคาม เขียนไว้บนผนังทั้งด้านนอกและด้านในของผนังทั้ง 4 ด้าน เรื่องราวที่ปรากฏในผนังวัดป่าเรไรย์แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ เรื่องราวทางพุทธศาสนาและเรื่องวรรณกรรมตามผนังและเรื่องดังต่อไปนี้⁶

1. ผนังด้านนอก ด้านทิศเหนือและทิศตะวันออกเขียนเรื่องพระรามชาดก ทิศใต้และทิศตะวันตกเขียนเรื่องพระเวสสันดร

2. ผนังด้านใน ด้านหน้าพระประธานเขียนเรื่องพระมาลัยและพุทธประวัติตอนมารผจญ (บางส่วน) ด้านขวามือของพระประธานเขียนเรื่องพุทธประวัติและพระอดีตพุทธ ด้านซ้ายมือของพระประธานเขียนเรื่อง พุทธประวัติ พระมาลัยและพระอดีตพุทธ

เรื่องพระรามชาดกเขียนไว้เป็นตอนดังนี้⁷

1. ตอนท้าวราพณาสูรนำนางสีดาไปลอยแพ บนผนังด้านนอกทิศเหนือ
2. ตอนพญานาคนำนางสีดาไปเลี้ยงบนผนังด้านนอกทิศเหนือตอนกลาง
3. ตอนพระรามขอนางสีดากับฤๅษี บนผนังด้านนอกทิศตะวันออกด้านขวามือของผู้ชม
4. ตอนราพณาสูรอุ้มนางสีดาหนีเข้าเมืองแล้วพบพญาครุฑขวางทางบนผนังด้านนอกทิศตะวันออกด้านบนสุด
5. ตอนพระรามกินผลมะณีโคต (ผลนิโครธหรือผลไทร) แล้วกลายเป็นลิงบนผนังด้านนอกทิศตะวันออก

⁶ เรื่องเดียวกัน, 152.

⁷ เรื่องเดียวกัน.

ภาพที่ 12 จิตรกรรมฝาผนังวัดป่าเรไรย์ ตอนทำวราพณาสวรน่านางสีดาไปลอยแพ

ภาพที่ 13 จิตรกรรมฝาผนังวัดป่าเรไรย์ ตอนพระรามกินผลมะณีโคต (ผลนิโครธ)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 14 จิตรกรรมฝาผนังวัดป่าเรไรย์ ตอนทรรพีผู้กับพ่อและสังคี่ผู้กับทรรพี

ภาพที่ 15 จิตรกรรมฝาผนังวัดป่าเรไรย์ ตอนราพณาสุวรรณกุมารนางสีดาหนีเข้าเมืองแล้วพบ

มหาวิทย์ หล้าทิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 16 จิตรกรรมฝาผนังวัดป่าเรไรย์ ตอนพระรามขอนางสีดากับฤๅษี

ภาพที่ 17 จิตรกรรมฝาผนังวัดป่าเรไรย์ ตอนพญานาคนำนางสีดาไปเลี้ยง

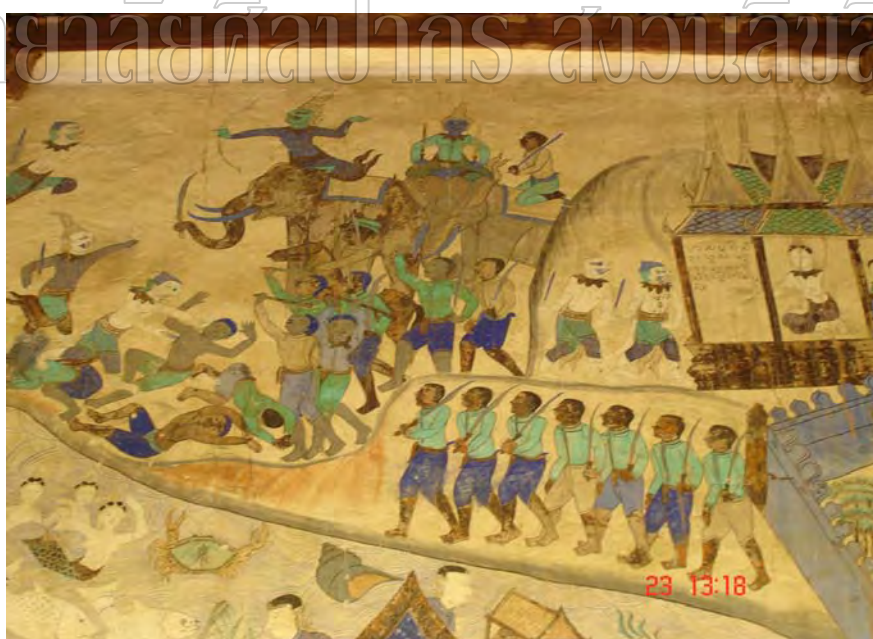

ภาพที่ 18 จิตรกรรมฝาผนังวัดป่าเรไรย์ ตอนพระรามตามกวางทอง

ภาพที่ 19 จิตรกรรมฝาผนังวัดป่าเรไรย์ ตอนพิบพิทำนายดวงของนางสีดา

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนอนุรักษ์

ภาพที่ 20 จิตรกรรมฝาผนังวัดป่าเรไรย์ ตอนทัพพระรามรบกับทัพพนาสวรและ
ตอนหุนละมานกับ ขวัญเท่าฟ้าเฝ้านางสีดา

จากภาพที่ปรากฏจะเห็นว่า จิตรกรรมฝาผนังสิมวัดป่าเรไร้นั้นได้ปรากฏตัวละครเรื่อง พระรามขาดกอยุ่หลายตัว เช่น นางสีดา นางจันทา ราพณาสวร พระลักษณ พระราม หุนละมาน ท้าวขวัญเท่าฟ้า สังคิพ เป็นต้น

ลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครแต่ละตัวที่สิมวัดป่าเรไร มีดังนี้

1. วานร

1.1 หุนละมาน มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว ไม่สวมชฎา ไม่สวมเสื้อ ใช้พระขรรค์เป็นอาวุธ

1.2 ขวัญเท่าฟ้า มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว สวมชฎา ไม่สวมเสื้อ ใช้พระขรรค์เป็นอาวุธ

1.3 สังคิพ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว สวมชฎา สวมเสื้อ ไม่ถืออาวุธ

1.3 พระราม (ตอนเป็นวานร) มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว มีลักษณะเป็นลิงธรรมดา

2. ยักษ์

2.1 ราพณาสวร มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว สวมชฎา มีพกตร์เดียว 2 กร สวมเสื้อ ใช้ธนูเป็นอาวุธ (บางภาพถือกระบองเป็นอาวุธ)

2.2 พิบพี มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว สวมชฎา สวมเสื้อ ถือกระดานชนวน

3. มนุษย์

3.1 พระราม มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว สวมชฎา สวมเสื้อสีแดง และใจกระบเน

3.2 พระลักษณ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว สวมชฎา สวมเสื้อสีแดง และใจกระบเน ใช้พระขรรค์ (บางภาพใช้ธนู) เป็นอาวุธ

3.3 นางสีดา มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว สวมชฎา สวมเสื้อ

3.4 นางแพงสี มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว ไม่สวมชฎา สวมเสื้อและนุ่งผ้าถุง

3.5 นางจันทา มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว สวมชฎา สวมเสื้อและนุ่งผ้าถุง

4. สัตว์

- 4.1 ควายนครพิ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีน้ำตาล ลักษณะเหมือนควายตามธรรมชาติ
- 4.2 พญาครุฑ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ มีลักษณะเป็นนก บนหัวมีหงอน
- 4.3 ม้ามณีกาบ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ มีภาพเป็นม้าธรรมดา กายสีเขียว
- 4.4 กวางคำ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ มีภาพเป็นกวางตามธรรมชาติ

จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดหัวเวียงรังษี จังหวัดนครพนม

วัดหัวเวียงรังษี เป็นวัดเก่าอยู่ติดแม่น้ำโขง ไม่มีผู้ใดทราบประวัติที่แน่นอนแต่สันนิษฐานว่า น่าจะสร้างขึ้นสมัยปฏิสังขรณ์วัดพระธาตุพนม เพราะอิฐที่ก่ออุโบสถเป็นอิฐรุ่นเดียวกับวัดพระธาตุพนมและเป็นวัดที่สร้างทับวัดเก่า⁸

อุโบสถวัดหัวเวียงรังษี สร้างขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2460-2464 ส่วนจิตรกรรมภายในอุโบสถเขียนขึ้นโดย หลวงชาญ ช่างจากกรุงเทพฯ เมื่อราวปี พ.ศ. 2463-2464 ภาพที่วาดวงโค้งเหนือประตู หน้าต่าง พระอิทธิสารอินทร์เป็นผู้ร่างภาพ และอาจารย์คุณ เขียนสี จิตรกรรมวัดหัวเวียงรังษีนี้เป็นจิตรกรรมสกุลช่างหลวง แต่แทรกภาพตามความนิยมท้องถิ่น สีที่ใช้เป็นสีฝุ่น เรื่องราวในภาพเป็นเรื่องทศชาดก พุทธประวัติ รามเกียรติ์ และลักษณะวงศ์

เรื่องราวรามเกียรติ์ที่ปรากฏอยู่ที่อุโบสถวัดหัวเวียงรังษี มีดังนี้⁹

1. พระราม พระลักษมณ์ออกบวชเป็นฤๅษี
2. ทศกัณฐ์แปลงเป็นฤๅษี
3. พระรามแผลงศรฆ่ามารีศที่แปลงเป็นกวางทอง
4. นกสดาญถวายแหวน
5. ศีกทูต ขร ตรีเศียร
6. ภาพจับหนุมานกับยักษ์ตนหนึ่ง (สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นยักษ์สหัสกุมาร เนื่องจากได้ภาพมีคำบรรยายปรากฏตัว ห และมีไม้หันอากาศ อย่างไรก็ตามตัวอักษรได้ลบเลือนไปจนไม่สามารถอ่านได้) (เสาที 1)

⁸ สุมิตรา จันทรังษา, “จิตรกรรมฝาผนังวัดหัวเวียงรังษี,” *ศิลปวัฒนธรรม*, 20, 5 (มีนาคม 2542) : 126.

⁹ ชื่อเหล่านี้เขียนตามที่ปรากฏอยู่บนภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นภาษาไทย ส่วนชื่อที่ไม่ปรากฏอยู่บนจิตรกรรมฝาผนังนั้นเขียนตามชื่อแบบกรุงเทพฯ. ผู้วิจัย

7. กองทัพพระราม
8. ภาพจับพระลักษมณ์กับพระยาอินทรชิต (เสาที 2)
9. ภาพเลื่อน
10. ภาพจับหนุมารกับมัจฉานุบุตรหนุมาร (เสาที 3)
11. นางสุพรรณมัจฉาคาบก้อนหินไปทิ้ง
12. ภาพการรบระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์ หนุมานช่วยก่อดวงใจของทศกัณฐ์
13. ภาพจับหนุมารกับพระยากุมภกรรย์ (เสาที 4)

ภาพที่ 21 จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดหัวเวียงรังษี ตอนหนุมานเกี่ยวนางสุพรรณมัจฉา

ภาพที่ 22 จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดหัวเวียงรังษี ตอนทศกัณฐ์สู้กับนกสดาญ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 23 จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดหัวเวียงรังษี ตอนพระรามสู้กับทูต ขร และตรีเศียร

ภาพที่ 24 จิตรกรรมอุโบสถวัดหัวเวียงรังษี ตอนหนุมานชูก่ongsดวงใจเย้ยทศกัณฐ์

ภาพที่ 25 จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดหัวเวียงรังษี ตอนพระราม พระลักษมณ์และนางสีดาพบ
ฤๅษีกับพระลักษมณ์ตัดหนางสำมนักขา

ภาพที่ 26 จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดหัวเวียงรังษี ภาพจับตอหนุมารจับพระยาگุมพกรรย์

ภาพที่ 27 จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดหัวเวียงรังษี ตอนศึกทศกัณฐ์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 28 จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดหัวเวียงรังษี ตอนทศกัณฐ์ปลอมเป็นฤๅษีไปลักตัวนางสีดากับพระรามยังมารีศ

ลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครแต่ละตัวที่สัมพันธ์หัวเวียงรังษี มีดังนี้

1. วานร

1.1 หนุมาร มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาวย ไม่สวมชฎา ใช้พระขรรค์เป็นอาวุธ (ภาพตอนหนุมารชุกกล่องดวงใจเย้ยทศกัณฐ์นั้น กายสีเขียว สวมชฎา ใช้พระขรรค์เป็นอาวุธ)

1.2 มัจฉานุ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาวย ไม่สวมชฎา มีหางเป็นปลา ใช้พระขรรค์เป็นอาวุธ

1.3 นิลพัท มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาวย ไม่สวมชฎา ไม่ถืออาวุธ

2. ยักษ์

2.1 ทศกัณฐ์ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว สวมชฎา มี 2 กร 10 หน้า ใช้ธนูเป็นอาวุธ (ภาพตอนหนุมารชุกกล่องดวงใจเย้ยทศกัณฐ์นั้น มี 6 กร ใช้ธนู หอก จักร และพระขรรค์เป็นอาวุธ)

2.2 อินทรชิต มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว สวมชฎา ใช้หอกเป็นอาวุธ

2.3 กุมภกรรย์ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว สวมชฎา ใช้หอกเป็นอาวุธ

2.4 มาริศ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาวย ไม่สวมชฎา ท่อนล่างมีขาเป็น

กวาง ผมหงอก

2.5 นางสุพรรณมัจฉา มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาวย สวมชฎา ท่อนล่างเป็นปลา

2.6 นางสำนักรา มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว ไม่สวมชฎา ผมหงอก หูต มีลักษณะประติมาน คือ กายสีขาวย สวมชฎา ใช้หอกเป็นอาวุธ

2.7 ขร มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาวย สวมชฎา ใช้หอกเป็นอาวุธ

3. มนุษย์

3.1 พระราม มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว สวมชฎา ใช้ธนูเป็นอาวุธ (ภาพตอนหนุมารชุกกล่องดวงใจเย้ยทศกัณฐ์ พระรามมี 4 กร ถือสังข์ ธนู และพระขรรค์)

3.2 พระลักษมี มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาวย สวมชฎา ใช้พระขรรค์เป็นอาวุธ (ภาพจับเสาที 2 พระลักษมีใช้ธนูเป็นอาวุธ)

3.3 นางสีดา มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาวย สวมชฎา

4. สัตว์

4.1 นกสดาญ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาวย มีลักษณะกายและหน้าเป็นครุฑ

จิตรกรรมฝาผนังสิมวัดโพธิ์คำ จังหวัดนครพนม

วัดโพธิ์คำ เป็นวัดเก่าแก่มีมาพร้อมกับบ้านน้ำก่ำ แต่สิมวัดเพิ่งสร้างสำเร็จในปี พ.ศ. 2475 โดยช่างญวน สิมที่วัดนี้เป็นสิมก่อผนัง หันหน้าออกสู่แม่น้ำโขง ด้านหน้ามีประตู 1 ช่อง ทางขึ้นมีบันได รวบบันไดทำเป็นตัวนาครทั้งสองด้าน ด้านข้างมีหน้าต่างด้านละ 2 บานและเสริมด้วยหน้าต่างด้านละ 2 บานและเสริมด้วยหน้าต่าง ช่องลมมีลูกกรงตรงช่องห้องที่ 3 ของตัวอาคาร หน้าบันหรือสีหนามีปูนปั้นเป็นลวดลายเครือเถาถึงกลางมีภาพปูนปั้นพระพุทธรูปประบายสีเฉพาะตัวลายและองค์พระพุทธรูป

ภายในสิมมีธูปแต้ม เรื่องพุทธประวัติ รามเกียรติ์ และสุริวงศ์ ฝีมือนายลี สะปราน และนายบุญบันน้องชายผู้เป็นช่างแต้ม ธูปแต้มนี้อายุแล้วประมาณปีกว่า ๆ

ภาพที่ 29 สิมวัดโพธิ์คำ บ้านน้ำก่ำ ตำบลน้ำก่ำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ปรางภูตัวอักษรไทยว่า “พุทธศักราช ๒๔๗....”

ภาพที่ 30 ป้ายภายในวัดโพธิ์คำ

ภาพที่ 31 จิตรกรรมฝาผนังสิมวัดโพธิ์คำ เรียงจากซ้ายไปขวา หนุมารจับยักษ์วิรุณจัมปง,

สุครีพและหนุมารจับกุมภกรรณ, พระรามจับทศกรรณ และหนุมารจับมโหธร

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สำหรับภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ที่สิมวัดโพธิ์คำนั้น เมื่อเดินเข้ามาในสิม

ภาพจะอยู่ทางด้านขวามือของผู้ชม โดยอยู่ติดกับประตูทางเข้า ภาพที่ปรากฏนั้นจะปรากฏเป็นภาพจับ ซึ่งแต่ละภาพมีดังนี้¹⁰

1. หนุมารจับยักษ์วิรุณจัมปง
2. สุครีพและหนุมารจับกุมภกรรณ
3. พระรามจับทศกรรณ
4. หนุมารจับมโหธร

ลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครแต่ละตัวที่สิมวัดโพธิ์คำ มีดังนี้

1. วานร

- 1.1 หนุมาร มีลักษณะประติมานวิทยา คือ หัวโล้น กายสีขาว สวมมาลัยทอง ไม่

ถืออาวุธ

- 1.2 สุครีพ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ สวมชฎา กายสีขาว ไม่ถืออาวุธ

¹⁰ ชื่อเหล่านี้เขียนตามที่ปรากฏอยู่บนภาพจิตรกรรมฝาผนัง ส่วนชื่อที่ไม่ปรากฏอยู่บนจิตรกรรมฝาผนังนั้นเขียนตามชื่อแบบกรุงเทพฯ

2. ยักษ์

2.1 วิรุณจัมปง มีลักษณะประติมานวิทยา คือ หัวโล้น กายสีขาวย ใช้กระบองเป็นอาวุธ

2.2 กุมภกรรณ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ สวมชฎา กายสีขาวย ไม่ถืออาวุธ

2.3 ทศกรรณ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ สวมชฎา กายสีเขียว มี 6 กร ในมือถือกระบองและคันศร

2.4 มโหธร มีลักษณะประติมานวิทยา คือ สวมชฎา กายสีขาวย ถือหอก

3. มนุษย์

3.1 พระราม มีลักษณะประติมานวิทยา คือ สวมชฎา กายสีเขียว ใช้พระขรรค์เป็นอาวุธ

จิตรกรรมฝาผนังสิมวัดสระบัวแก้ว จังหวัดขอนแก่น

วัดสระบัวแก้ว ตั้งอยู่ที่หมู่ 4 บ้านวังคูณ เดิมสิมประจำหมู่บ้านเป็นสิมน้ำอยู่ที่หนองใต้ ต่อมาในสมัยพระครูวิบูลย์พัฒนานุยุตหรือหลวงปู่ยุยเป็นเจ้าอาวาสได้สร้างสิมบกขึ้น โดยนำแบบมาจากสิมวัดบ้านยาง ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ในการนี้ได้ขุดสระเอาดินไปสร้างโบสถ์ ปัจจุบันจึงกลายเป็นสระขนาดใหญ่และได้เรียกชื่อวัดว่า วัดสระบัวแก้ว ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ.2475¹¹

สิมวัดสระบัวแก้ว เป็นอาคารก่อผนังก่ออิฐถือปูน ผนังด้านในมีความยาวเป็นสี่ห้องภาพ ส่วนด้านกว้างแบ่งออกเป็น 2 ห้องภาพ แต่ละห้องภาพมีเสาหลักคั่น โดยที่มีเสาจริงซ่อนอยู่ในกำแพง ด้านหน้าสิมมีการต่อชายและเฉลียงระเบียงพาไลคลุมด้วยหลังคาฝาหีบ รูปทรงเดิมที่เป็นต้นแบบยังปรากฏให้เห็นที่สิมวัดบ้านยาง แต่เดิมเมื่อสร้างสิมวัดสระบัวแก้ว รูปทรงของตัวอาคารและหลังคามีรูปแบบเหมือนกับวัดบ้านยาง แต่เนื่องจากหลังคาเกิดชำรุดเสียหายจากพายุลูกเห็บฟ้าผ่าหลายครั้ง ชาวบ้านจึงมีมติให้แปรรูปทรงของหลังคา ทำให้ไม่เห็นเค้าเดิมของหลังคาฝาหีบที่สร้างขึ้นมาตั้งแต่ครั้งแรก¹²

¹¹ ไพโรจน์ สโมสร, จิตรกรรมฝาผนังอีสาน (ขอนแก่น : ศูนย์วัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2532), 130.

¹² เรื่องเดียวกัน, 82.

ภาพที่ 32 สภาพของสิมวัดสระบัวแก้วในปัจจุบัน

ตรงเชิงบันไดทางขึ้นสู่อุโบสถ์ ประดับด้วยประติมากรรมสิงห์หมอบทั้งซ้ายและขวา ด้านหน้าสิงห์ทั้งสองมีรูปปั้นคนนั่ง รูปปั้นคนทั้งสองนี้ล้วนเป็นฝีมือของหลวงพ่อดูพระอุปัชฌาย์ วัดสระแก้ว รูปแบบของสิงห์และคน หลวงพ่อดูได้จำลองมาจากวัดบ้านยางเช่นกัน

ธูปแต้มปรากฏอยู่ทั้งภายในและภายนอกสิม มีอักษรธรรมอีสานและอักษรไทยเขียน บรรยายภาพกำกับอยู่ ธูปแต้มภายนอกเป็นเรื่องราวพระรามชาดกทั้ง 4 ผนัง ส่วนภาพด้านในซึ่งมีอายุใหม่กว่า เป็นรูปพุทธประวัติและสินไชบางตอน ซ่างแต้มผนังด้านนอกปรากฏชื่อว่า จารย์ทองมา จารย์น้อยและจารย์กี

ภาพที่ 33 จิตรกรรมฝาผนังวัดสระบัวแก้ว ภายในภาพจะปรากฏตัวอักษรไทยและตัวอักษรธรรม

อีสานบรรยายประกอบภาพ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

อุปแต้มหรือจิตรกรรมฝาผนังวัดสระบัวแก้วนี้ ถือได้ว่ามีเรื่องพระรามชาดกที่สมบูรณ์ที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กล่าวคือ ช่างได้เขียนภาพเนื้อเรื่องตั้งแต่ต้นเรื่องจนจบเรื่อง ซึ่งแตกต่างจากสิมวัดอื่น ๆ ที่นำเรื่องพระลัก-พระรามหรือพระรามชาดกมาเขียนเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังอยู่เพียงบางตอน ซึ่งที่สิมวัดสระบัวแก้ว มีภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพระรามชาดกตอนต่าง ๆ ดังนี้¹³

บันดั้น

1. เมืองอินทปัตถ์ ราพณาสวรลักนางจันทา
2. พระรามออกติดตามนางจันทามาถึงแม่น้ำ ผู้รบกับบิราจของราพณาสวร อันได้แก่ครุฑ นาค ช้าง เสือ
3. พระรามพระลักษณเข้าไปในปราสาทราพณาสวร
4. ราพณาสวรนมิตสำเภาทองคำให้พี่น้องทั้งสามกลับเมือง
5. พระรามได้นางคำขาว พระลักษณได้นางแอกไค์ ลูกสาวพญานาคเป็นชายา
6. พระราม พระลักษณกลับเมือง

¹³ เรื่องเดียวกัน, 63-66.

7. ท้าวธตรฐ จัดการอภิเษกพระรามให้ขึ้นครองเมือง

บ้านปลาย

1. พระอินทร์ชุบตัวลุนธุ์ให้มีหน้าตาเหมือนคนธรรมดาส่งมาเกิดใหม่เป็นราพณาสวร
2. ราพณาสวรประพฤติดัวเกร เพญ่าดับปรเมศวรจึงพาครอบครัวไปอยู่ที่เขาญคณธร

พระอินทร์เอาธนูมาให้

3. ราพณาสวรสร้างเมืองลงกา นางจันทาคลดนางสีดา
4. ราพณาสวรให้เอานางสีดาลอยน้ำทิ้ง
5. พระฤษีอุ้มนางออกจากแพ เนรมิตปราสาทให้นางอยู่กับนางค่อม
6. ราพณาสวรมาขอนางสีดาจากพระฤษี พระฤษีให้เสียงดาบและยกธนู
7. ราพณาสวรยกไม่ได้ จึงลาพระฤษีกลับ
8. พระรามยกศรเสียง ได้นางสีดา

9. พระราม พระลักษณพานางสีดาขี่ม้ามณีกาบกลับเมือง พบกวางคำที่ราพณาสวร
เนรมิตมาล่อ นางสีดาอยากได้จึงขอให้พระรามจับให้นาง พระรามฝากนางไว้กับพระลักษณแล้ว
ตามกวางไป แผลงศรถูกกวาง

10. พระลักษณฝากนางไว้กับแม่ธรณีแล้วตามไปดูพระราม
11. ราพณาสวรเนรมิตแท่งหินรูปคนอุ้มนางสีดากลับเมือง

12. เพญ่าครุฑพบราพณาสวร
13. พระราม พระลักษณขี่ม้าตามหานางสีดา
14. พระรามกินผลนิโครธ กลายเป็นลิง พระลักษณกับม้ามณีกาบจึงสร้างศาลาอยู่
เฝ้าพระราม

15. ตอนกำเนิดสังคีพ พลิจันทร
16. พระฤษีสอนศิลปศาสตร์ให้สองกุมาร สองกุมารเก่งกล้ามากจนพระฤษีสงสัยว่า
จะไม่ใช่ลูกตัว

17. พระฤษีเสี่ยงลูกโดยโยนเด็ก 3 คนลงน้ำ อธิษฐานว่าถ้าคนใดเป็นลูกแท้ ๆ ให้ว่าย
น้ำกลับมา มีนางแพงสีว่ายกลับมาคนเดียว พระฤษีจึงไล่นางไคสีออกจากถ้ำ

18. นางแพงสีถูกแม่ขว้างตักภูเขา เดินปามาพบตันนิโครธ กินผลนิโครธกลายเป็นลิง
ได้สมสู่กับพระราม จนเกิดลูกชื่อหุนละมาน

19. พระรามกลายเป็นคนเมื่อหมดกรรม
20. สังคีพพบกับพลิจันทร ลอยน้ำไปถึงเกาะกลางน้ำตั้งเมืองขึ้น สังคีพได้ชಾಯาชื่อ

นางกตตะราช

21. ทรพีมาทำสังคีพกับพลีจันทร์ ทั้งคู่จึงออกไปต่อสู้ สังคีพให้พลีจันทร์เฝ้าปากถ้ำ ถ้าเลือดไหลให้ปิดปากถ้ำ พลีจันทร์ปิดปากถ้ำแล้วกลับเมือง ขึ้นครองเมือง สังคีพพังถ้ำออกมาได้ แล้วกลับเข้าเมือง ไล่พลีจันทร์ออกจากเมือง

22. พระราม พระลักษมณ์พบพลีจันทร์นั่งร้องไห้ น้ำตากลายเป็นหยว้ พลีจันทร์ขอให้พระรามพากลับเมือง

23. พลีจันทร์รบกับสังคีพ นางกตตะราชช่วยสังคีพจึงถูกปลายดาบของพลีจันทร์ทิ่มตา ตาบอดทั้งสองข้าง นางทิพโสตรลูกพญาคนธรรพ์ เหาะมาพบนางนอนอยู่ใต้ผลมะเดื่อ จึงเอาน้ำกามของพญาไอศวรรเทลงในปากนาง

24. พระรามยิงศรใส่สังคีพ และยิงศรให้เป็นธาดุครอบศพสังคีบ งานศพสังคีพ

25. พระรามพบนางกตตะราช ช่วยรักษาดนางให้หายดี เนมิตปราสาทให้นางอยู่กับลูกที่เกิดจากพระรามชื่อขวัญเท่าฟ้า

26. พลีจันทร์ป่าวประกาศหาคนอาสาไปลงกา พบขวัญเท่าฟ้าและนางกตตะราช

27. พระรามยกทัพไปตามนางสีดา

28. ชิวหาแลปลิ้นเป็นสะพานเชื่อมเมืองลงกากับชมพูทวีป เมื่อทหารพระรามเดินข้ามก็พลิกปลิ้นให้ร่วงตกทะเล หุนละมานและขวัญเท่าฟ้าช่วยทหารขึ้นจากน้ำ หุนละมานถีบโคนลิ้นชิวหาขาด

29. ท้าวสัตรพระยาหอบญเขาไปทำสะพาน หุลละมานกับขวัญเท่าฟ้าช่วยกันสร้างสะพาน

30. พญานาคปัดตะลุมลักพระรามไปขังที่เมืองบาดาล หุลละมานตามลงไปทำลายสุมเห,กที่ขังพระราม

31. ศีกราพณาสวรบกับพระราม ราพณาสวแต่งตั้งให้กุมารทั้ง 9 ลูกนางสุดโทเป็นแม่ทัพไปรบกับพระราม ถูกศรพระรามตาย

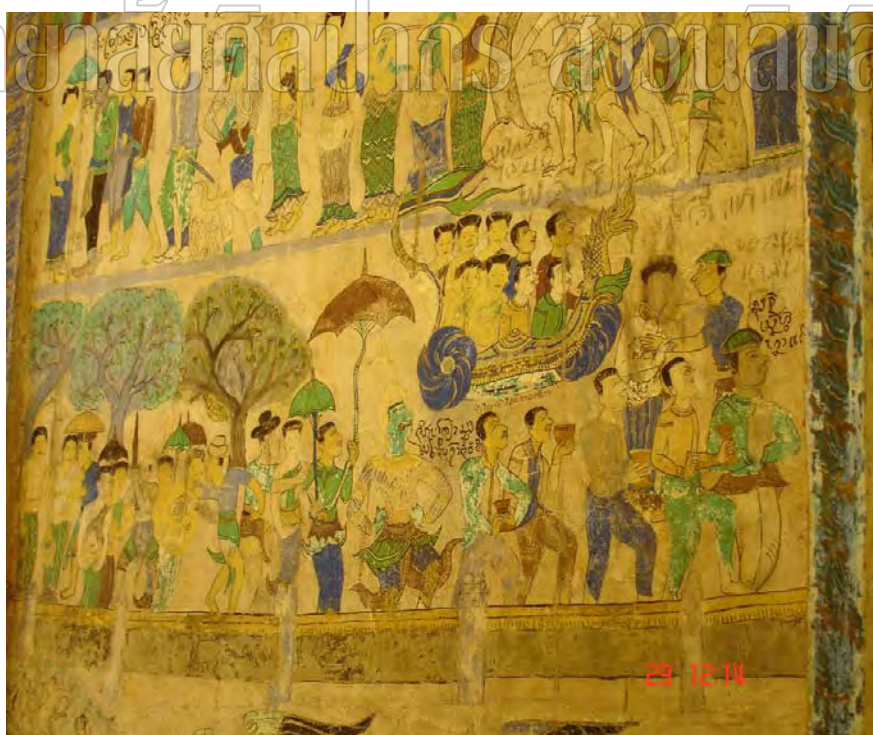
32. ราพณาสวยิงปืนถูกพระราม หุนละมานเหาะไปบนญเขาเอายาสมุนไพรร แล้วรีบไปขอมูลโคอุสุภราช พร้อมทั้งจับรถพระอาทิตย์ขว้างไปทางทิศตะวันออก ดำลงไปกลางมหาสมุทรไปขอมหอนพญานาคเพื่อนำมาปรุขยารักษาพระราม

33. หุนละมานลงไปเมืองบาดาลเพื่อเอาธนูแก้ววชิรเพชรไปให้พระรามต่อสู้กับผิยักษ์ที่รักษาญ

34. หุนละมานเอาปืนมาให้พระราม พระรามยิงราพณาสวตาย

ภาพที่ 34 จิตรกรรมฝาผนังวัดสระบัวแก้ว ตอนควายทรพีชนพ่อ

ภาพที่ 35 จิตรกรรมฝาผนังวัดสระบัวแก้ว ตอนพระราม พระลักษมณ์กลับเข้าเมือง

ภาพที่ 36 จิตรกรรมฝาผนังวัดสระบัวแก้ว ตอนพระลักษณ-พระรามสู้กับบริวารของ
ราพณาสูร

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 37 จิตรกรรมฝาผนังวัดสระบัวแก้ว ตอนพระรามกินผลนิโครธแล้วกลายเป็นลิง

ภาพที่ 38 จิตรกรรมฝาผนังวัดสระบัวแก้ว ตอนพระรามตามกวางทอง
มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 39 จิตรกรรมฝาผนังวัดสระบัวแก้ว ตอนนางสีดาถูกลอยแพ

ภาพที่ 40 จิตรกรรมฝาผนังวัดสระบัวแก้ว ตอนทอผีสู้กับสังคิพ

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนอนุรักษ์

ภาพที่ 41 จิตรกรรมฝาผนังวัดสระบัวแก้ว ตอนพระรามยิงปืนใส่ราพณาสูร

ภาพที่ 42 จิตรกรรมฝาผนังวัดสระบัวแก้ว ตอนหูลละมานไปเฝ้าหาให้พระราม

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนอนุรักษ์

ภาพที่ 43 จิตรกรรมฝาผนังวัดสระบัวแก้ว ตอนสังคีพรบกับพลีจันทร์

ลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครแต่ละตัวที่สัมพันธ์สระบัวแก้ว มีดังนี้

1. วานร

- 1.1 หุนละมาน มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว ไม่สวมชฎา ไม่ถืออาวุธ
- 1.2 พระราม (ตอนเป็นวานร) มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว สวมชฎา

ไม่ถืออาวุธ

2. ยักษ์

- 2.1 ราชพณาสวร มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว มีหนวด สวมชฎา ใช้ธนู

เป็นอาวุธ

- 2.2 ชิวหา มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว ไม่สวมชฎา แลปล้นยาว

ออกมา

3. มนุษย์

- 3.1 พระราม มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว (บางภาพกายสีขาว) สวมชฎา สวมเสื้อสีทอง (บางภาพไม่สวมเสื้อ) ใช้ธนูและดาบเป็นอาวุธ

- 3.2 พระลักษมณ์ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว สวมชฎา สวมเสื้อสีแดง (บางภาพไม่สวมเสื้อ) ใช้ธนูและดาบเป็นอาวุธ

- 3.3 สังคีพ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว สวมชฎา ใช้ดาบเป็นอาวุธ

- 3.4 พลิกจันทร์ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว สวมชฎา ใช้ดาบเป็นอาวุธ

- 3.5 นางสีดา มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว สวมชฎา

- 3.6 นางกตตะราช มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว สวมชฎา

- 3.7 นางจันทา มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว สวมชฎา

- 3.8 นางแพงสี มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว สวมชฎา

4. สัตว์

- 4.1 ควายทหรพีและพ่อ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว

- 4.2 พญาครุฑ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ มีภาพนกตามปกติ

- 4.3 ม้ามณีกาบ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ มีภาพเป็นม้าธรรมดา กายสีขาว

- 4.4 กวางคำ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ มีภาพเป็นกวางตามปกติ

สำหรับลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครในเรื่องพระรามชาดกตามวัดต่าง ๆ นั้น สามารถเปรียบเทียบเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 3 แสดงการเปรียบเทียบลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครในเรื่องพระราชนิพนธ์ตามวัดต่าง ๆ

ตัวละคร	วัดป่าเรไรย์	วัดบ้านยาง	วัดสระบัวแก้ว
พระราม	กายสีเขียว สวมชฎา สวมเสื้อสีแดงและใจ กระเบน	กายสีขาว สวมชฎา ไม่ถืออาวุธ	กายสีเขียว (บางภาพกายสีขาว) สวมชฎา สวมเสื้อสีทอง (บางภาพไม่สวมเสื้อ) ใช้ธนู และดาบเป็นอาวุธ
พระลักษมณ์	กายสีขาว สวมชฎา สวมเสื้อสีแดงและใจ กระเบน ใช้พระขรรค์ (บางภาพใช้ธนู) เป็น อาวุธ	กายสีขาว สวมชฎา ไม่ถืออาวุธ	กายสีขาว สวมชฎา สวมเสื้อสีแดง (บางภาพ ไม่สวมเสื้อ) ใช้ธนูและดาบเป็นอาวุธ
ราพณาสวรร	กายสีเขียวก สวมชฎา มีพัคตร์เดียว 2 กร สวม เสื้อ ใช้ธนูเป็นอาวุธ (บางภาพถือกระบองเป็น อาวุธ)	-	กายสีเขียวก มีหนวด สวมชฎา ใช้ธนูเป็นอาวุธ
นางสีดา	กายสีขาว สวมชฎา สวมเสื้อ	-	กายสีขาว สวมชฎา
นางแพงสี	กายสีขาว ไม่สวมชฎา สวมเสื้อและนุ่งผ้าถุง	-	กายสีขาว สวมชฎา
นางจันทา	กายสีขาว สวมชฎา สวมเสื้อและนุ่งผ้าถุง	-	กายสีขาว สวมชฎา
สังคิพ	เป็นวานร กายสีขาว สวมชฎา สวมเสื้อ ไม่ ถืออาวุธ	-	เป็นมนุษย์ กายสีขาว สวมชฎา ใช้ดาบเป็น อาวุธ
พลีจันทร์	-	-	กายสีขาว สวมชฎา ใช้ดาบเป็นอาวุธ
หุนละมาน	กายสีขาว ไม่สวมชฎา ไม่สวมเสื้อ ใช้พระขรรค์ เป็นอาวุธ	-	กายสีเขียวก ไม่สวมชฎา ไม่ถืออาวุธ
พระราม (ตอนเป็นวานร)	กายสีเขียวก มีลักษณะเป็นลิงธรรมดา	-	กายสีเขียวก สวมชฎา ไม่ถืออาวุธ

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ตัวละคร	วัดป่าเรไรย์	วัดบ้านยาง	วัดสระบัวแก้ว
ขวัญเท่าฟ้า	กายสีขาว สวมชฎา ไม่สวมเสื้อ ใช้พระขรรค์เป็นอาวุธ	-	-
ชีวหา	-	-	กายสีเขียว ไม่สวมชฎา แลบลิ้นยาวออกมา
พิบพี	กายสีเขียว สวมชฎา สวมเสื้อ ถือกระดานชนวน	-	-
ควายทรี	กายสีน้ำตาล ลักษณะเหมือนควายจริงตามธรรมชาติ	กายสีน้ำตาล ลักษณะเหมือนควายจริงตามธรรมชาติ	กายสีเขียว ลักษณะเหมือนควายจริงตามธรรมชาติ
ม้ามณีกาบ	มีภาพเป็นม้าเหมือนจริงตามธรรมชาติ กายสีเขียว	-	มีภาพเป็นม้าเหมือนจริงตามธรรมชาติ กายสีขาว
พญาครุฑ	มีลักษณะเป็นนก บนหัวมีหงอน	-	มีภาพนกเหมือนจริงตามธรรมชาติ
กวางคำ	มีภาพเป็นกวางเหมือนจริงตามธรรมชาติ	-	มีภาพเป็นกวางเหมือนจริงตามธรรมชาติ

ตารางที่ 4 แสดงการเปรียบเทียบลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ตามวัดต่าง ๆ

ตัวละคร	วัดหัวเวียงรังษี	วัดโพธิ์คำ
พระราม	กายสีเขียว สวมชฎา ใช้ธนูเป็นอาวุธ (ภาพตอนหนุ่มารชุกหล่อดั่งดวงใจเย้ยทศกัณฐ์ พระรามมี 4 กร ถือสังข์ ธนู และพระขรรค์)	สวมชฎา กายสีเขียว ใช้พระขรรค์เป็นอาวุธ
พระลักษมณ์	กายสีขาว สวมชฎา ใช้พระขรรค์เป็นอาวุธ (ภาพจับเส้าที่ 2 พระลักษมณ์ใช้ธนูเป็นอาวุธ)	-

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ตัวละคร	วัดหัวเวียงรังษี	วัดโพธิ์คำ
นางสีดา	กายสีขาว สวมชฎา	-
ทศกัณฐ์	กายสีเขียว สวมชฎา มี 2 กร 10 หน้า ใช้ธนูเป็นอาวุธ (ภาพตอนหนุมารชุกलोंดวงใจเย้ยทศกัณฐ์นั้น มี 6 กร ใช้ธนู หอก จักร และพระขรรค์เป็นอาวุธ)	สวมชฎา กายสีเขียว มี 6 กร ในมือถือกระบองและ คันทรง
กุมภกรรณ	กายสีเขียว สวมชฎา ใช้หอกเป็นอาวุธ	สวมชฎา กายสีขาว ไม่ถืออาวุธ
อินทรชิต	กายสีเขียว สวมชฎา ใช้หอกเป็นอาวุธ	-
ทูต	กายสีเขียว สวมชฎา ใช้หอกเป็นอาวุธ	-
ขร	กายสีเขียว สวมชฎา ใช้หอกเป็นอาวุธ	-
วิรุณจำบัง	-	หัวโล้น กายสีขาว ใช้กระบองเป็นอาวุธ
มโหธร	-	สวมชฎา กายสีขาว ถือหอก
มารีศ	กายสีขาว ไม่สวมชฎา ท่อนล่างมีขาเป็นกวาง ผมหยิก	-
นางสำมนักขา	กายสีเขียว ไม่สวมชฎา ผมหยิก	-
นางสุพรรณมัจฉา	กายสีขาว สวมชฎา ท่อนล่างเป็นปลา	-
หนุมาน	กายสีขาว ไม่สวมชฎา ใช้พระขรรค์เป็นอาวุธ (ภาพตอนหนุมารชุกलोंดวงใจเย้ยทศกัณฐ์นั้น กายสีเขียว สวมชฎา ใช้พระขรรค์ เป็นอาวุธ)	หัวโล้น กายสีขาว สวมมาลัยทอง ไม่ถืออาวุธ
สุครีพ	-	สวมชฎา กายสีขาว ไม่ถืออาวุธ
นิลพัท	กายสีขาว ไม่สวมชฎา ไม่ถืออาวุธ	-
มัจฉานุ	กายสีขาว ไม่สวมชฎา มีหางเป็นปลา ใช้พระขรรค์เป็นอาวุธ	-
นกสดาญ	มีลักษณะเป็นครุฑ	-

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่า ลักษณะประติมานวิทยาวิทยาของตัวละครเรื่องพระลัก-พระลาม พระรามชาดก และรามเกียรติ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในลักษณะหลัก ๆ ของตัวละคร จะมีความคล้ายคลึงกันอยู่พอสมควร เช่น พระราม ซึ่งเป็นตัวละครหลักในเรื่อง ก็มักจะมีกายสีเขียว ซึ่งในเรื่องพระลัก-พระลามหรือพระรามชาดก ไม่ได้บอกลักษณะประติมานวิทยาวิทยาในเรื่องนี้อะไรเลย อย่างไรก็ตามความเคร่งครัดนี้ก็มีไม่มากนัก เนื่องจากบางภาพช่างก็เขียนให้พระรามมีกายสีขาว เป็นต้น

สำหรับเรื่องที่ใช้เขียนในสิมวัดบ้านยาง อาจเขียนจากเรื่องพระลัก-พระลามหรือพระรามชาดกก็เป็นได้ เนื่องจากภาพที่เขียนนั้นไม่ได้มีมากนัก และภาพที่เขียนก็ไม่ได้มีการแสดงออกในทางลักษณะประติมานวิทยาวิทยาอย่างชัดเจน

ในส่วนของภาพที่เขียนในสิมวัดป่าเรไรย์และสิมวัดสระบัวแก้ว ได้เขียนภาพตามเนื้อเรื่องของพระรามชาดก เนื่องจากได้ปรากฏภาพตัวละครในเรื่องพระรามชาดก แต่ไม่ปรากฏตัวละครดังกล่าวในเรื่องพระลัก-พระลาม เช่น ม้ามณีกาบ ซึ่งถือว่าเป็นพาหนะที่สำคัญของพระรามและพระลัก แต่ม้ามณีกาบจะไม่ปรากฏอยู่ในเรื่องพระลัก-พระลาม อาวุธที่พระรามใช้สังหารราพณาสูร ซึ่งตามเนื้อเรื่องพระรามชาดกนั้น พระรามใช้ปืนในการสังหารราพณาสูร ส่วนในเรื่องพระลัก-พระลามนั้น พระลามใช้ศรในการสังหารฮาบมะนาสูร เป็นต้น

ภาพที่ 44 จิตรกรรมฝาผนังวัดป่าเรไรย์ ในภาพปรากฏม้ามณีกาบซึ่งเป็นพาหนะที่สำคัญของ พระราม-พระลักษณในเรื่องราวพระรามชาดก

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 45 จิตรกรรมฝาผนังวัดสระบัวแก้ว ในภาพด้านขวาจะเห็นพระรามถือปืนยิงราพณาสวร ซึ่งเป็นเนื้อเรื่องที่ปรากฏในพระรามชาดก

กล่าวโดยสรุปแล้ว จะเห็นได้ว่าในแต่ละวัด ต่างก็ปรากฏเรื่องราวของพระรามชาดก และรามเกียรติ์ที่มีตัวละครหลักอยู่ ซึ่งตัวละครที่ปรากฏอยู่แต่ละที่นั้นก็ก็มีลักษณะโดยทั่วไป คล้ายคลึงกัน แต่ในส่วนของรายละเอียดนั้นอาจจะกล่าวได้ว่าแต่ละที่ก็มีรูปแบบทางลักษณะประติมานวิทยาที่แตกต่างกันบ้าง ทั้งนี้เพราะช่างในแต่ละวัดนั้นต่างก็มีอิสระในการวาดภาพจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้นมักจะวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังโดยเน้นการสื่อเรื่องราวที่วาดให้ผู้ชมสามารถเข้าใจถึงเนื้อเรื่องที่ปรากฏ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บทที่ 4

จิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏเรื่องราวเกียรติในกรุงเทพฯ

จากบทที่แล้วจะเห็นได้ว่าลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ ไม่ว่าจะเป็นฉบับพระราชนิพนธ์หรือฉบับรามเกียรติ์ของกรุงเทพฯ ต่างก็มีลักษณะประติมานวิทยาที่เป็นแบบเฉพาะตัวตามแต่ช่างแต่ละคนจะเขียน ซึ่งแตกต่างจากทางกรุงเทพฯ ที่จะเขียนตามแบบที่ได้รับสืบทอดกันมาจากครูช่างหลวงตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยมากเนื้อเรื่องรามเกียรติ์ในกรุงเทพฯ นั้นจะใช้เนื้อเรื่องรามเกียรติ์ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระราชนิพนธ์เอาไว้ ซึ่งที่ปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ในกรุงเทพฯ นั้น มีดังนี้

1. ระเบียบคต วัดพระศรีรัตนศาสดารามในพระบรมมหาราชวัง
2. อุโบสถ วัดสุทัศนเทพวรารามวรมหาวิหาร
3. หอไตร วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร
4. อุโบสถ วัดบวรสถานสุทธาวาส
5. ศาลาทิศรอบมณฑป วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

หอไตร วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร

วัดระฆังโฆสิตารามเป็นวัดโบราณชื่อวัดบางหว้าใหญ่ ในสมัยกรุงธนบุรี พระเจ้าตากสินทรงปฏิสังขรณ์และยกขึ้นเป็นพระอารามหลวง ต่อมาในรัชกาลที่ 1 สมเด็จพระเอกาทศธรรมพระยาเทพสุดาวดีทรงปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ ครั้งนั้นได้ชุบพระระฆังที่มีเสียงไพเราะมาก จึงได้รับพระราชทานนามว่าวัดระฆังโฆสิตาราม

ในสมัยรัชกาลที่ 3 เกิดไฟไหม้บางส่วนของวัดจึงทรงปฏิสังขรณ์และสร้างอุโบสถขึ้นใหม่ ยกพระอุโบสถหลังเดิมให้เป็นวิหาร วัดระฆังโฆสิตารามได้รับการบูรณะอีกในรัชกาลที่ 5 และได้รับการทะนุบำรุงเรื่อยมาตลอดรัชกาล

เดิมหอไตรเป็นตำหนักเรือนไทยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเมื่อยังไม่เสวยราชย์ มียศเป็นพระราชวรินทร์ เจ้ากรมพระตำรวจนอกขวา ท่านยกให้ไปปลูกถวายวัดนี้เพื่อให้เป็นกุฏิสงฆ์ เรือนไทยเดิมนั้นเป็นเพียงหลังคามุงจากฝากันห้องด้วยกระแซง เมื่อเสวยราชย์พระองค์โปรดให้ปฏิสังขรณ์ปรับปรุงตกแต่งเพื่อเปลี่ยนเป็นหอไตร

ตำแหน่งที่ตั้งของหอไตรปัจจุบันย้ายจากกลางสระน้ำทางตะวันตกของอุโบสถ แต่ไม่
อาจกำหนดได้ว่าย้ายมาปลูกไว้ทางใต้ของอุโบสถเมื่อใด อาจจะย้ายมาหลังจากปี พ.ศ. 2458¹

ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏอยู่ในหอไตร วัดระฆังโฆสิตารามนั้น มีเรื่องมขมานพ
ซึ่งเป็นเรื่องอดีตชาติของพระอินทร์ ภาพไตรภูมิโลกสันฐานที่เหลือเพียงครึ่งเดียว และภาพเรื่อง
รามเกียรติ์ ซึ่งภาพทั้งหมดนี้เป็นภาพที่เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1

สำหรับภาพเรื่องรามเกียรติ์นั้น ปรากฏอยู่ที่หอกกลางของหอไตร เป็นภาพตอนที่สุครีพ
หลงกลคำทำของกุมภกรรณที่ให้ถอนต้นรังเพื่อทดสอบความแข็งแรงก่อนจะสู้กัน พอสุครีพถอนต้น
รังเสร็จก็หมดแรงจึงแพ้กุมภกรรณ แต่หนุมานก็สามารถมาช่วยสุครีพไว้ได้ ตอนศึกอินทรชิต เป็น
ตอนที่อินทรชิตแปลงกายเป็นพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณพร้อมด้วยพลยักษ์ที่แปลงกายเป็นเทวดา
ฝั่งตรงข้ามมีพระลักษมณ์พร้อมด้วยหนุมาน ชามภวราช สุครีพ และพลวานรทั้งหลาย ภาพ
จิตรกรรมฝาผนังนี้เขียนโดยพระอาจารย์นาค นอกจากนี้ยังมีภาพด้านในของประตูหอกกลางที่
ปรากฏภาพของยักษ์หัสเดชะและวิรุณจำบัง²

อย่างไรก็ตาม ภาพจิตรกรรมฝาผนังในหอไตร วัดระฆังโฆสิตารามนี้ ในปัจจุบันได้ลบ
เลือนไปมากจนยากที่จะศึกษารายละเอียดลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครแต่ละตัวได้
ผู้เขียนจึงได้ทำการศึกษาจากภาพถ่ายเก่าที่ปรากฏอยู่ในหนังสือ “หอพระไตรปิฎก วัดระฆังโฆสิตา
ราม”

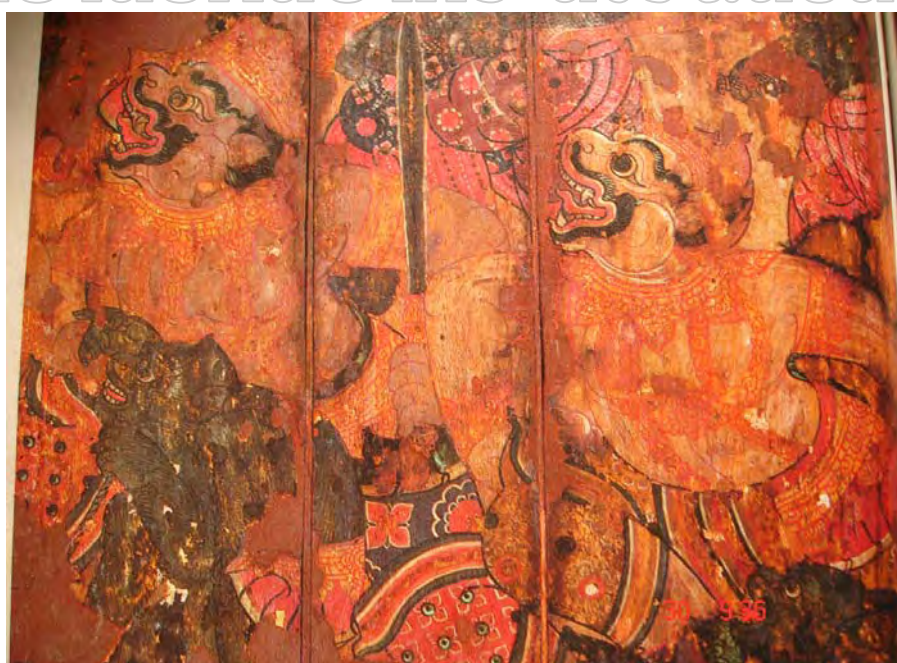
¹ สันติ เล็กสุขุม, จิตรกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ 3 : ความคิดเปลี่ยนการแสดงออกที่
เปลี่ยนตาม (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2548), 64.

² นิวัติ กองเพียร, หอพระไตรปิฎก วัดระฆังโฆสิตาราม (กรุงเทพฯ : บริษัทเซลล์ใน
ประเทศไทย, 2526), 12-13.

ภาพที่ 46 จิตรกรรมฝาผนังหอไตร วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร ตอนสุครีพเสียท่าถูก
กุมภกรรณใช้รักแร้หนีบพาตัวไป

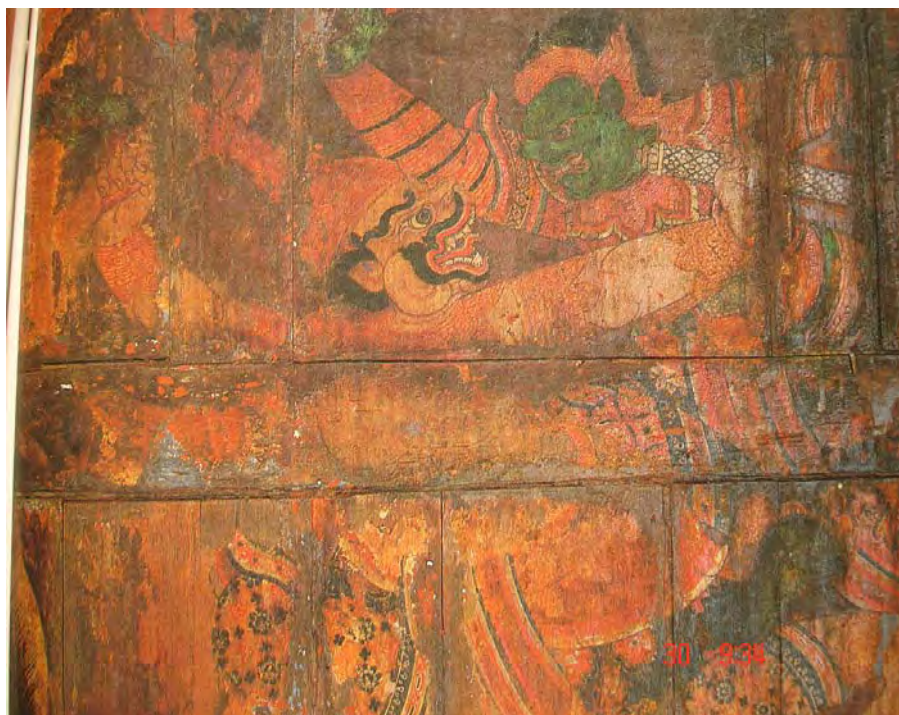
มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

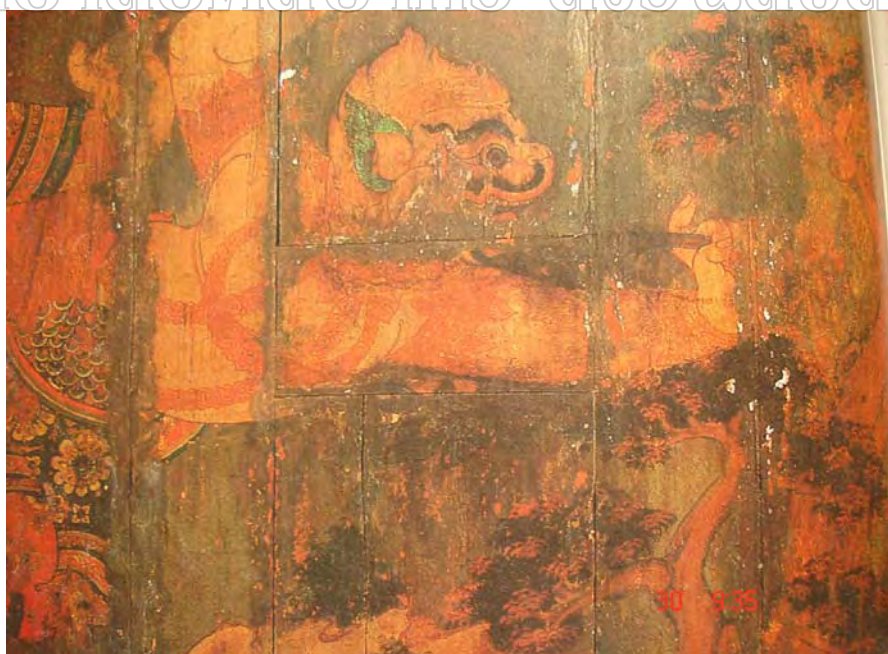
ภาพที่ 47 จิตรกรรมฝาผนังหอไตร วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร ตอนศึกอินทรชิต เป็นภาพ
พลวานร ซึ่งปรากฏภาพหนุมานกับสุครีพ

ภาพที่ 48 จิตรกรรมฝาผนังหอไตร วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร ตอนสุครีพถอนต้นไม้

ภาพที่ 49 จิตรกรรมฝาผนังหอไตร วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร ตอนสุครีพรบกับกุมภกรรณ
มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 50 จิตรกรรมฝาผนังหอไตร วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร
ตอนหนุมานมาช่วยสุครีพจากกุมภกรรณ

ภาพที่ 51 จิตรกรรมฝาผนังหอไตร วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร ตอนอินทรีชิตแปลงกายเป็นพระอินทร์

ลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครแต่ละตัวที่หอไตร วัดระฆังโฆสิตาราม มีดังนี้

1. วานร

- 1.1 สุครีพ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีแดง สวมชฎา ใช้พระขรรค์เป็นอาวุธ
- 1.2 หนุมาน มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว ไม่สวมชฎา

2. ยักษ์

2.1 กุมภกรรณ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว ไม่สวมชฎา ใช้กระบองเป็นอาวุธ

2.3 อินทรีชิต (ร่างแปลงเป็นพระอินทร์) มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว สวมชฎา มีหนวด

จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดบวรสถานสุทธาวาส

วัดบวรสถานสุทธาวาสนั้นชาวบ้านเรียกโดยทั่วไปว่าวัดพระแก้ววังหน้า เนื่องจากเป็นวัดที่สร้างขึ้นอยู่ในวังเหมือนวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งวัดบวรสถานสุทธาวาสนี้สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิ์พลเสภเป็นผู้สร้าง แต่มาแล้วเสร็จในสมัยรัชกาลที่ 4

สำหรับภาพจิตรกรรมฝาผนังในวัดบวรสถานสุทธาวาส สันนิษฐานว่าน่าจะเขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยมีภาพพุทธประวัติ ภาพอดีตพุทธ และตำนานทางพุทธศาสนาอื่น ๆ สำหรับบานประตูและหน้าต่างนั้นปรากฏภาพเทพผู้พิทักษ์ของศาสนาฮินดู

จิตรกรรมบนบานหน้าต่างที่วัดบวรสถานสุทธาวาสที่เกี่ยวข้องกับเรื่องรามเกียรติ์ มีดังนี้³

จิตรกรรมบนบานหน้าต่างส่วนที่เป็นมุขด้านทิศตะวันตก

1. ภาพจับเหตุการณ์เมื่อครั้งที่ทศกัณฐ์ อยากรได้บุษบกของท้าวฤๅษณ์ จึงไปต่อสู้กับท้าวฤๅษณ์และสามารถแย่งมาได้ เมื่อพระอิศวรทราบเรื่องจึงเฝ้าข้างซ้ายของช้างที่ทรงอยู่ข้างไปปักอกทศกัณฐ์ พร้อมทั้งสาปไว้ว่า งามจะหลุดออกได้ก็ต่อเมื่อทศกัณฐ์ถูกศรพระนารายณ์ เมื่อทศกัณฐ์กลับกรุงลงกา จึงให้พระวิษณุกรรมเลื่อยงาให้เหลือเสมอก่อน แล้วเอาเกราะมาสวมปิดบังเอาไว้

2. ภาพตอนพระอิศวรสร้างมหาถ้ำด้วยลำไม้ไผ่ศรีสุก ซึ่งฤษีสุขัณฐะดบาสได้นำมาถวาย แต่เมื่อพระอิศวรลองโก่งคันธนู ธนูได้หักออกเป็นสองท่อน ธนูท่อนบนกลายเป็นวานรขามพวยราช ส่วนท่อนล่างกลายเป็นอสุรวะร่าพวย พระอิศวรจึงทรงทำนายว่าจะเกิดสงครามระหว่างอสุรกับวานร แต่ฝ่ายวานรจะเป็นฝ่ายที่ได้รับชัยชนะ

³ มลฤดี สายสิงห์, บทบาทของรามเกียรติ์ในงานจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (กรุงเทพฯ : สาขาวิชาภาษาฝรั่งเศส ภาควิชาภาษาตะวันตก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ, 2550), 50-53.

3. ภาพตอนพระอิศวรประทานนิ้วเพชรแก่นนทก ซึ่งพอได้นิ้วเพชรแล้วนนทกก็ฆ่าเทวดาทั้งหลายเพื่อเป็นการแก้แค้น พระนารายณ์จึงแปลงร่างเป็นนางอัปสรแล้วชวนให้นนทกรำตาม จนท้ายที่สุดนนทกเสียที่ใช้นิ้วเพชรชี้ขาดตนเอง โดยก่อนตายนนทกได้ต่อว่าพระนารายณ์เรื่องที่ปลอมตัวมาเพื่อปราบนนทก พระนารายณ์จึงกล่าวว่าชาติหน้าขอให้นนทกเกิดเป็นอสุรสีบน้ำยี่สิบมือ แล้วพระนารายณ์จะอวดารเป็นมนุษย์มีสองมือปกติมาปราบ

จิตรกรรมบนบานหน้าต่างส่วนที่เป็นมุขด้านทิศตะวันออก

1. ภาพตอนพระนารายณ์แปลงร่างเป็นนางอัปสร ซึ่งต่อเนื่องจากภาพจับพระอิศวรกับอสูรนนทกในบริเวณมุขด้านตะวันตก พระนารายณ์ปรากฏในรูปเทพสตรี สีกร พระหัตถ์ทำท่าจีบรำ ถัดลงมาทางด้านล่างเป็นรูปอสุรถือพวงมาลัย และกำลังขึ้นนิ้วสี่ของลงขาของตน

2. ภาพพระนารายณ์แปลงร่างเป็นยักษ์ชรา ไปทำที่ปลูกต้นไม้เอรากรที่ขึ้นฟ้าเพื่อดักทศกัณฐ์ที่จะพาพระอุมาเหาะผ่านมา ซึ่งยักษ์ชราแปลงได้แนะนำให้นำพระอุมาไปคืนพระอิศวร แล้วนางมณฑิลากลับมาแทน

3. ภาพพระนารายณ์อวดารเป็นพระราม กำลังประทับเหยียบบนร่างทศกัณฐ์ มีหนุมานนั่งอยู่ในตอนล่างของภาพ

4. ภาพพระนารายณ์แปลงร่างเป็นธนูมหาโมลี ซึ่งเป็นตอนที่พระอิศวรปราบอสูรตรีบุรุษและมีโองการให้พระนารายณ์แปลงร่างเป็นธนู แต่พระนารายณ์หลบอยู่จึงไม่สามารถฆ่าอสูรได้ พระอิศวรจึงใช้กล้องวิเศษส่งมาแผดเผาตรีบุรุษตาย ส่วนธนูมหาโมลีจะถูกทิ้งลงมายังเมืองมิติลา เพื่อรอคอยพระรามมายกและใช้อาวุธในการปราบอสูร

จิตรกรรมบนบานประตูทางด้านทิศใต้

1. ภาพพระอุมาลงโทษหนุมาน ที่ได้เข้ามาเล่นซุกซนจนต้นไม้ในสวนของพระอุมาเสียหาย พระอุมาจึงสาปให้หนุมานมีกำลังเหลือแค่กึ่งหนึ่ง หนุมานจะได้กำลังทั้งหมดคืนก็ต่อเมื่อได้พบกับพระรามและให้พระรามลูบหัวตนตลอดทาง

ภาพที่ 52 จิตรกรรมบนบานประตูด้านทิศใต้ อุโบสถวัดบวรสถานสุทธารวาส ตอนพระอุมา
สาปหนุมาน (ภาพทางซ้าย)

ภาพที่ 53 จิตรกรรมบนบานหน้าต่างมุขด้านทิศตะวันออก

ตอนพระนารายณ์แปลงเป็นยักษ์มาดักรอกทศกัณฐ์ (ภาพซ้าย) และตอนพระรามปราบ
ทศกัณฐ์ (ภาพขวา)

ภาพที่ 54 จิตรกรรมบนบานหน้าต่างด้านทิศตะวันตก

ตอนพระนายรายณ์แปลงเป็นนางอัสรมาปราบนทก (ภาพทางซ้าย)

ภาพที่ 55 จิตรกรรมฝาผนังบนบานหน้าต่างมุขด้านทิศตะวันออก

ตอนพระอิศวรปราบอสูรตรีบุรุษ (ภาพทางซ้าย)

ภาพที่ 56 จิตรกรรมบนบานหน้าต่างมุขด้านทิศตะวันตก

ตอนพระอิศวรขว้างงาช้างใส่ทศกัณฐ์ (ภาพซ้าย) และตอนพระอิศวรจ้างธนูมหาโมลี
หัก (ภาพขวา)

ภาพที่ 57 จิตรกรรมบนบานหน้าต่างมุขด้านทิศตะวันตก

ตอนพระอิศวรประทานนิ้วเพชรให้แก่หนทก (ภาพทางซีกขวา)

ลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครแต่ละตัวที่อุโบสถ วัดบวรสถานสุทธาวาส มีดังนี้

1. วานร

- 1.1 ชามพูนวราช มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีน้ำตาลไม่สวมชฎา ไม่ถืออาวุธ
- 1.2 หนุมาน มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว ไม่สวมชฎา ไม่ถืออาวุธ

2. ยักษ์

- 2.1 ทศกัณฐ์ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว สวมชฎา มี 20 กร (บาง

ภาพมี 4 กรบ้าง 2 กรบ้าง) ไม่ถืออาวุธ

2.2 ตรีบุรรม มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีฟ้า ไม่สวมชฎา ไม่ถืออาวุธ

2.3 เวร่าพาย มีลักษณะประติมานวิทยา คือ สวมชฎา ไม่ถืออาวุธ

2.4 นนทก มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีฟ้า ไม่สวมชฎา ถือพวงมาลัย มีนิ้วชี้เป็นสีทอง

2.5 พระนารายณ์ (ตอนแปลงเป็นยักษ์) มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว สวมชฎา ถือเสียม

3. เทวดา

3.1 พระอิศวร

3.1.1 ตอนพระอิศวรประทานนิ้วเพชรแก่นนทก มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว มี 2 กร สวมชฎา ถือตรีศูลเป็นอาวุธ

3.1.2 ตอนพระอิศวรขว้างงาช้างไสทศกัณฐ์ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว มี 2 กร สวมชฎา ไม่ถืออาวุธ

3.1.3 ตอนพระอิศวรจ้างธนูมหาโมลีหัก มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว มี 4 กร สวมชฎา ถือคันศร พระขรรค์ และธนูเป็นอาวุธ

3.1.4 ตอนพระอิศวรปราบอสูรตรีบุรรม มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว มี 4 กร สวมชฎา ถือกล้องวิเศษ และคันธนูเป็นอาวุธ

3.2 พระนารายณ์

3.2.1 ตอนพระนายรายณ์แปลงเป็นนางอัปสรมาปราบนนทก มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว มี 4 กร ถือไม้

3.3 พระอุมา มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว มี 2 กร สวมชฎา

4. มนุษย์

พระราม มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว สวมชฎา ถือธนูเป็นอาวุธ

จิตรกรรมฝาผนังศาลาทิศรอบมณฑป วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามเดิมมีชื่อว่าวัดโพธาราม สันนิษฐานว่าเป็นวัดสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้รับการบูรณะสมัยกรุงธนบุรี ต่อมาในปี พ.ศ. 2331 รัชกาลที่ 1 ทรงสถาปนาใหม่ทั้งพระอารามและพระราชทานนามว่าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม⁴ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3

⁴ สุทธิลักษณ์ อัมพันวงศ์, วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (กรุงเทพฯ : ศุภสภาลาดพร้าว, 2525), 4.

ตั้งแต่ พ.ศ. 2374 เริ่มงานบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ ทั้งการขุดขยายฐานรากอุโบสถเพื่อสร้างใหม่ให้ใหญ่กว่าเดิม สร้างพระนอน วิหารพระนอน และสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ อีกมากมาย รวมทั้งจารึกความรู้ต่าง ๆ บนแผ่นหินติดตั้งไว้ตามอาคารต่าง ๆ ทรงบูรณะพระเจดีย์ประจำรัชกาลที่ 1 ซึ่งประดิษฐานขึ้นส่วนชำรุดของพระพุทธรูปพระศรีสรรเพชญ์ รวมทั้งสร้างพระเจดีย์ประจำรัชกาลที่ 2 และ 3 ด้วย เมื่อถึงรัชกาลที่ 4 โปรดให้ถ่ายแบบเจดีย์วัดสวนหลวงสบสรวงศ์จากพระนครศรีอยุธยา มาสร้างเป็นเจดีย์ประจำรัชกาล สำหรับการปฏิสังขรณ์ทั่วไปมีขึ้นอีกในสมัยรัชกาลที่ 5 และมีเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

สำหรับจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์นั้นปรากฏอยู่ที่ระเบียงล้อมรอบพระมหาเจดีย์เป็นงานตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1⁵ อย่างไรก็ตามในรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 ได้มีการก่อสร้างเพิ่มพระมหาเจดีย์ ทำให้ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์นั้นลบเลือนไปจนเกือบหมด เหลือภาพอยู่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น

ภาพที่ 58 จิตรกรรมฝาผนังศาลาทิศรอบพระมณฑป วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ตอนทศกัณฐ์เข้าเฝ้าพระอิศวรเพื่อรับโองการยกเขาไกรลาสให้ตั้งตรงดังเดิม

⁵ สันติ เล็กสุขุม, ข้อมูลกับมุมมอง : ศิลปะรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2548), 124.

ภาพที่ 59 จิตรกรรมฝาผนังศาลาทิศรอบพระมณฑป วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ตอนนางอรุณวดีทำลายตบะพระฤๅษีไกโกฎ

ภาพที่ 60 จิตรกรรมฝาผนังศาลาทิศรอบพระมณฑป วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
ภาพนางกากนาสูร

ลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครแต่ละตัวที่ศาลาทิศรอบพระมณฑป วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม มีดังนี้

1. ยักษ์

1.1 ทศกัณฐ์ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว มี 2 กร 10 หน้า สวมชุดไม่ถืออาวุธ

1.2 นางกากนาสูร มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีดำ ไม่สวมชุด เทวดา

1.3 พระอิศวร มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว สวมชุด ไม่ถืออาวุธ

2. มนุษย์

2.1 ฤๅษีโกโฏ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว มีหัวเป็นม้า

2.2 นางอรุณวดี มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว สวมชุด

จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร

วัดสุทัศนเทพวรารามเป็นพระอารามที่รัชกาลที่ 1 โปรดเกล้าให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2340 ณ ใจกลางพระนคร เพื่อให้สูงใหญ่เทียบเท่าวิหารพญางิ้วทองที่พระนครศรีอยุธยา และเพื่อประดิษฐานพระศรีศากยมุนีที่อัญเชิญลงมาจากสุโขทัย แต่งานเริ่มเพียงก่อฐานรากวิหารก็สวรรคต รัชกาลที่ 2 โปรดสร้างต่อระหว่าง พ.ศ. 2345-2356 ก็ยังไม่แล้วเสร็จ จนถึงรัชกาลที่ 3 โปรดให้ก่อสร้างสิ่งอื่น เช่น ระเบียงคต อุโบสถ และหล่อพระประธานของอุโบสถ รวมทั้งสร้างศาลาการเปรียญและสิ่งอื่น ๆ อีกมาก งานก่อสร้างเสร็จสิ้นใน พ.ศ. 2390 โปรดให้มีงานสมโภชฉลองพระอาราม พระราชทานนามว่า วัดสุทัศน์⁶

สำหรับจิตรกรรมฝาผนังนั้นสันนิษฐานว่าเขียนขึ้นในรัชกาลที่ 3 และได้รับการซ่อมแซมในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 โดยภาพจิตรกรรมที่ปรากฏเรื่องราวเกียรติยศนั้นจะอยู่ที่บานหน้าต่างในอุโบสถ ซึ่งเป็นภาพจำหลัก และปรากฏอยู่ที่บานแผละของประตูอุโบสถ ซึ่งเป็นภาพเนื้อเรื่องราวเกียรติ เนื้อเรื่องตรงบานแผละประตู มีดังนี้⁷

⁶ สันติ เล็กสุขุม, จิตรกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ 3 : ความคิดเปลี่ยนแปลงการแสดงผลออกก็เปลี่ยนตาม, 161.

⁷ มลฤดี สายสิงห์, บทบาทของรวมเกียรติในงานจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น, 44-45.

1. บานแผละช่องประตูด้านซ้าย บนผนังฝั่งตรงข้ามพระประธาน เริ่มต้นเรื่อง ตั้งแต่ผนังชอกประตูด้านซ้ายฝั่งตรงข้ามพระประธาน แสดงเรื่องราวตั้งแต่พระนารายณ์แปลงเป็น นางอัปสรชักชวนนนทกรัวยำ เรื่องราวของนางสวาทะผู้ยืนต้นเดียวกินลมตามคำสาปของนาง กาลอัฉนาและให้กำเนิดหนุมาน พาลียกเขาพระสุเมรุ พระฤๅษีโคบุตรทำพิธีถอดจิตทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์โยกเขาไกรลาสและได้นางอุมารเป็นรางวัล เดินทางมาพบอสูรชราอันเป็นอวตารของพระ นารายณ์

2. บานแผละช่องประตูด้านขวา บนผนังฝั่งตรงข้ามพระประธาน แสดงเรื่องทศกัณฐ์ เทียวไปในทะเลและไปได้นางมัจฉาเป็นภรรยา เรื่องทศกัณฐ์พาผู้บิดา เรื่องนางอรุณวดีทำลาย ตบะพระฤๅษีโกโลณฏฐ และพระรามยกศรมหาโมลี

3. บานแผละช่องประตูด้านซ้าย บนผนังด้านหลังพระประธาน แสดงตอนนางสีดา วิงวอนให้พระรามตามกวางทอง หนุมานอัญเชิญพระรามเข้าเมืองขีดขิน การเดินทางของหนุมาน องคตและชมพูพานไปกรุงลงกาตามคำบัญชาพระราม และพระรามคร่ำครวญอยู่กับเบญจกาย แปลงเป็นนางสีดาตายลอยน้ำมา

4. บานแผละช่องประตูด้านขวา บนผนังด้านหลังพระประธาน แสดงตอนหนุมานคุม พลจองถนนข้ามไปกรุงลงกา บริวารนางสุพรรณมัจฉาขัดขวาง หนุมานชูก่ลองดวงใจทศกัณฐ์ พระ ยานุชิตนั่งบนกิ่งไม้ นางสนมกำนัลนั่งชูปบินินทาพระยานุชิตที่โคนต้นไม้ และพระลักษมณ์จำใจ ประหารนางสีดา

ภาพที่ 61 จิตรกรรมบนบานหน้าต่างอุโบสถ วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร

ภาพพระราม โดยมีคำบรรยายใต้ภาพว่า “วะตาลคือพระรามปราบราพนาสูรในเรื่อง รามเกียรติ์ด้วยศรพหุศาสตร์”

ภาพที่ 62 จิตรกรรมบนบานหน้าต่างอุโบสถ วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร

ภาพพระอิศวรทำมหาธาตุหัก โดยมีคำบรรยายใต้ภาพว่า “พระอิศวรสร้างมหาธาตุด้วย
 ลำไผ่ศรีสุกอันสุขขวิฒนะดาบศถวาย ครั้นก่งขึ้นลำไผ่นั้นหักเป็องปลายเกิดวานรชามพุมราช
 เป็องตันเกิดอสูรเวร่าพาย”

ภาพที่ 63 จิตรกรรมฝาผนังบานแต่ละประตู วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร

ตอนยักษ์นกกาลถูกสาปให้กลายเป็นควายทรพา

ภาพที่ 64 จิตรกรรมฝาผนังบานแต่ละประตู วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร
ตอนหนุมานเผยตัวให้นางวานรินรู้

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 65 จิตรกรรมฝาผนังบานแต่ละประตู วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร
ตอนหนุมานกับองคตเข้าพบฤๅษีโคบุตร

ภาพที่ 66 จิตรกรรมฝาผนังบานแต่ละประตู วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร
ตอนหนุมานได้นางสุวรรณกัณเฑมา

มหาวิทยาลัยศิลปากร - สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 67 จิตรกรรมฝาผนังบานแต่ละประตู วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร
ตอนหนุมานชูก่อดวงใจทศกัณฐ์

ภาพที่ 68 จิตรกรรมฝาผนังบานแต่ละประตู วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร

ตอนนางเบญจกายแปลงเป็นนางสีดาแก้มตายมาหาพระราม

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 69 จิตรกรรมฝาผนังบานแต่ละประตู วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร

ตอนพระชนกไถ่เลี้ยงทาสเจอนางสีดาในผอบ

ลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครแต่ละตัวที่อุโบสถ วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร มีดังนี้

1. วานร

- 1.1 หนุมาน มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาวยาว มี 2-4 มือ ไม่สวมขลุ่ย
- 1.2 องคต มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว สวมขลุ่ย
- 1.3 ชามพูนวราชน มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีแดง สวมขลุ่ย

2. ยักษ์

- 2.1 ทศกัณฐ์ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว สวมขลุ่ย
- 2.2 มาริศ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาวยาว สวมขลุ่ย ท่อนล่างเป็น

กว้าง

- 2.2 นางสุพรรณมัจฉา มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาวยาว สวมขลุ่ย ท่อน

ล่างเป็นปลา

- 2.3 นนทกาล มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว ไม่สวมขลุ่ย

- 2.4 นางเบญจกาย มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาวยาว สวมขลุ่ย

- 2.5 นางสุวรรณกัญญา มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาวยาว สวมขลุ่ย

- 2.6 เกร์พาย มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีแดง สวมขลุ่ย

3. เทวดา พระอิศวร มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาวยาว มี 2-4 กร สวมขลุ่ย

ถือลําไย ตรีศูล และสังข์

4. มนุษย์

- 4.1 พระราม มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว สวมขลุ่ย ไข่มุกเป็น

อาวุธ

- 4.2 พระลักษมณ์ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเหลือง สวมขลุ่ย

- 4.3 นางสีดา มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาวยาว สวมขลุ่ย

- 4.4 พระชนก มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาวยาว สวมขลุ่ย ห่มผ้าแบบฤๅษี

จิตรกรรมฝาผนังระเบียงคต วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

วัดพระศรีรัตนศาสดารามหรือวัดพระแก้วตั้งอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นนอกด้านตะวันออกของพระบรมมหาราชวัง รัชกาลที่ 1 โปรดให้สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2325 พร้อมกับการสร้างพระบรมมหาราชวัง และได้อันเชิญพระพุทธรูปหินปฐมากรมาจากกรุงธนบุรีมาประดิษฐานเมื่อวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2327⁸

ที่ผนังพระระเบียงคตมีจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ตั้งแต่ต้นจนจบ ซึ่งถือได้ว่ามีที่เดียวในประเทศไทย มีคำโคลงอธิบายภาพจารึกบนแผ่นศิลาที่แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ติดไว้ที่เสาระเบียง ภาพจิตรกรรมเรื่องรามเกียรติ์มีทั้งหมด 178 ห้อง บรรยายเรื่องราวรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ตามลำดับตั้งแต่ห้องที่ 1 ที่ประตูด้านทิศเหนือตรงข้ามกับพระวิหารยอด โดยเริ่มเรื่องที่ภาพพระชนกฤๅษีทำพิธีบวงสรวง แล้วลงมือไถหาผอบจนพบนางสีดาและพาเข้าเมืองมิลิลาเพื่อกลับไปครองราชสมบัติและภาพจะดำเนินเรื่องเวียนขวา ตามเข็มนาฬิกาไปจบเรื่องที่ห้องที่ 178 ตอนพระพรต พระสัสตรุต พระมงกุฎ และพระลบกลับจากกรุงไทยเกษเข้าเฝ้าพระรามที่กรุงอยุธยา⁹

สำหรับประวัติการซ่อมแซมภาพจิตรกรรมฝาผนังนั้น มีดังนี้¹⁰

ในรัชกาลที่ 3 ทรงให้เขียนภาพรามเกียรติ์ขึ้นใหม่ เพื่อฉลองกรุงครบ 50 ปี พ.ศ. 2375

ในรัชกาลที่ 5 ซ่อมภาพเขียน เพื่อฉลองกรุงครบ 100 ปี พ.ศ. 2425

ในรัชกาลที่ 7 ซ่อมภาพเขียน เพื่อฉลองกรุงครบ 150 ปี พ.ศ. 2475

ในรัชกาลปัจจุบัน ซ่อมภาพเขียน เพื่อฉลองกรุงครบ 200 ปี พ.ศ. 2525

หลังจากปี พ.ศ. 2525 ได้มีการซ่อมแซมภาพและเขียนภาพใหม่มาโดยตลอด การเขียนภาพขึ้นใหม่หลังสุดช่วงปี พ.ศ. 2471-2474 และการเขียนภาพซ่อมครั้งใหญ่ช่วง ปี พ.ศ. 2515-2518

⁸ สุวิทย์ พวงสุวรรณ, เล่าเรื่องรามเกียรติ์:ภาพรอบพระระเบียงวัดพระแก้ว (กรุงเทพฯ : วาดศิลป์, 2548), 5.

⁹ เรื่องเดียวกัน, 6.

¹⁰ นิดดา หงษ์วิวัฒน์, รามเกียรติ์กับจิตรกรรมฝาผนังรอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (กรุงเทพฯ : เพื่อนเด็ก, 2547), 16.

ภาพที่ 70 จิตรกรรมฝาผนังระเบียงคต วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตอนหนุมานครองเมืองนพบุรี

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 71 จิตรกรรมฝาผนังระเบียงคต วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตอนพระรามตัดหางมัจฉานุ

ภาพที่ 72 จิตรกรรมฝาผนังระเบียงคต วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตอนพระรามกับพระลักษณ

พบนกสดา

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 73 จิตรกรรมฝาผนังระเบียงคต วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตอนชีวหาแลบลิ้นปิดกรุงลงกา

ภาพที่ 74 จิตรกรรมฝาผนังระเบียงคต วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตอนพาลีชิงนางมณโฑ

จากทศกัณฐ์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 75 จิตรกรรมฝาผนังระเบียงคต วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตอนพาลีทุ่มตันรังใส่กุมภกรรณ

ภาพที่ 76 จิตรกรรมฝาผนังระเบียงคต วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตอนหนุมานออกรบกับ
พระลักษณ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สำหรับลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครเรื่องรามเกียรติ์ที่ระเบียงคต วัดพระศรีรัตนศาสดาราม จะเขียนขึ้นโดยอาศัยตามลักษณะประติมานวิทยาทางโขน ซึ่งได้มีผู้ที่ทำการศึกษาลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครเรื่องรามเกียรติ์ในวัดพระศรีรัตนศาสดารามไว้แล้วเป็นจำนวนมาก เช่น หนังสือชุดตัวละครในรามเกียรติ์ของเศรษฐมนตร์ กาญจนกุล โดยผู้วิจัยจะกล่าวถึงเฉพาะตัวละครที่สามารถนำไปเปรียบเทียบกับตัวละครจากแหล่งอื่น ๆ ได้ ซึ่งตัวละครที่จะทำการศึกษาลักษณะประติมานวิทยาที่ระเบียงคต วัดพระศรีรัตนศาสดารามมีดังนี้

1. วานร

- 1.1 พาลี มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว สวมชฎา ใช้พระขรรค์เป็นอาวุธ
- 1.2 สุกรีพ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีแดง สวมชฎา ใช้พระขรรค์เป็นอาวุธ
- 1.3 หนุมาน มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว มีหน้าเดียวหรือ 4 หน้า 2 หรือ 8 มือ ใช้ตรีศูลเป็นอาวุธ
- 1.4 นิลพัท มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีดำ มีหน้าเดียวหรือ 4 หน้า 2 หรือ 8 มือ ใช้พระขรรค์เป็นอาวุธ

1.5 องคต มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว สวมชฎา ใช้พระขรรค์เป็นอาวุธ

1.6 ชามพูนวาระช มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีน้ำตาล สวมชฎา ใช้พระขรรค์เป็นอาวุธ

1.7 มัจฉานุ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว ไม่สวมชฎา มีหางเป็นปลา ใช้พระขรรค์เป็นอาวุธ

2. ยักษ์

2.1 ทศกัณฐ์ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว มี หน้าเดียวหรือ 10 หน้า 2-20 กร ใช้จักร ธนู กระบอง ตริศูล พระขรรค์ หอก และอาวุธอื่น ๆ เป็นอาวุธ สวมชฎา

2.2 พิเภก มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว สวมชฎา ถือกระดานชนวน

2.3 กุมภกรรณ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว ไม่สวมชฎา ใช้กระบองเป็นอาวุธ

2.4 อินทขิต มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว สวมชฎา ใช้ธนูเป็นอาวุธ

2.5 นางสำนักรา มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว ไม่สวมชฎา ไม่สวมเสื้อ

2.6 นางสุพรรณมัจฉา มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว สวมชฎา มีท่อนล่างเป็นปลา

2.7 มาริศ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว สวมชฎา มีท่อนล่างเป็นกวาง

2.8 ขร มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว สวมชฎา ใช้ธนูเป็นอาวุธ

2.9 หุต มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว สวมชฎา ใช้หอกเป็นอาวุธ

2.10 มโหธร มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว สวมชฎา ใช้กระบองเป็นอาวุธ

2.11 วิรุณจำบัง มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว สวมชฎา ใช้หอกเป็นอาวุธ

2.12 ชิวหา มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว สวมชฎา แลปล้นยาวออกมา

2.13 พระนารายณ์ (ตอนแปลงเป็นยักษ์) มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว ไม่สวมชฎา

3. เทวดา

3.1 พระอิศวร มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว สวมชฎา ไม่ถืออาวุธ

3.2 พระนารายณ์ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีม่วง สวมชฎา ใช้ตรีศูล กระบอง และจักรเป็นอาวุธ

3.3 พระอุมา มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว สวมชฎา

4. มนุษย์

4.1 พระราม มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว สวมชฎา ใช้ธนูเป็นอาวุธ

4.2 พระลักษมณ์ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเหลือง สวมชฎา ใช้ธนูเป็น

อาวุธ

4.3 นางสีดา มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว สวมชฎา

5. สัตว์

5.1 นกสดายู มีลักษณะประติมานวิทยา คือ มีลักษณะเหมือนนกจริงตามธรรมชาติ

5.2 ควายทหรพี มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีดำ ลักษณะเหมือนควายจริง

ตามธรรมชาติ

สำหรับลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ตามวัดต่าง ๆ นั้น
สามารถเปรียบเทียบเป็นตารางได้ ดังนี้

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ตารางที่ 5 แสดงการเปรียบเทียบลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ตามวัดต่าง ๆ

ตัวละคร	วัดระฆังโฆสิตาราม	วัดบวรสถานสุทธาวาส	วัดสุทัศนเทพวราราม	วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม	วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
พระราม	-	กายสีเขียว สวมชฎา ถือ ธนูเป็นอาวุธ	กายสีเขียว สวมชฎา ถือนูเป็นอาวุธ	-	กายสีเขียว สวมชฎา ถือนู เป็นอาวุธ
พระลักษมณ์	-	-	กายสีเหลือง สวมชฎา	-	กายสีเหลือง สวมชฎา ใช้ ธนูเป็นอาวุธ
นางสีดา	-	-	กายสีขาว สวมชฎา	-	กายสีขาว สวมชฎา
ทศกัณฐ์	-	กายสีเขียว สวมชฎา มี 20 กร (บางภาพมี 4 กร บ้าง 2 กรบ้าง) ไม่ถือ อาวุธ	กายสีเขียว สวมชฎา	กายสีเขียว มี 2 กร 10 หน้า สวมชฎา ไม่ถืออาวุธ	กายสีเขียว มี หน้าเดียว หรือ 10 หน้า 2-20 กร ใช้ จักร ธนู กระบอง ตรีศูล พระขรรค์ หอก และอาวุธ อื่นๆเป็นอาวุธ สวมชฎา
หนุมาน	กายสีขาว ไม่สวม ชฎา	กายสีขาว ไม่สวมชฎา ไม่ ถืออาวุธ	กายสีขาว มี 2-4 มือ ไม่สวมชฎา	-	กายสีขาว มีหน้าเดียวหรือ 4 หน้า 2 หรือ 8 มือ ใช้ตรี ศูลเป็นอาวุธ
พาลี	-	-	-	-	กายสีเขียว สวมชฎา ใช้ พระขรรค์เป็นอาวุธ
สุครีพ	กายสีแดง สวมชฎา ใช้พระขรรค์เป็น อาวุธ	-	-	-	กายสีแดง สวมชฎา ใช้พระ ขรรค์เป็นอาวุธ

ตารางที่ 5 (ต่อ)

ตัวละคร	วัดระฆังโฆสิตาราม	วัดบวรสถานสุทธาราม	วัดสุทัศนเทพวราราม	วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม	วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
องคต	-	-	กายสีเขียว สวมชฎา	-	กายสีเขียว สวมชฎา ใช้พระขรรค์เป็นอาวุธ
ชามพูนราช	-	กายสีน้ำตาล ไม่สวมชฎา ไม่ถืออาวุธ	กายสีแดง สวมชฎา		กายสีน้ำตาล สวมชฎา ใช้พระขรรค์เป็นอาวุธ
นิลพัท	-	-	-	-	กายสีดำ มีหน้าเดียวหรือ 4 หน้า 2 หรือ 8 มือ ใช้พระขรรค์เป็นอาวุธ
มัจฉานุ	-	-	-	-	กายสีขาว ไม่สวมชฎา มีหางเป็นปลา ใช้พระขรรค์เป็นอาวุธ
กุมภกรรณ	กายสีเขียว ไม่สวมชฎา ใช้กระบองเป็นอาวุธ	-	-	-	กายสีเขียว ไม่สวมชฎา ใช้กระบองเป็นอาวุธ
พิเภก	-	-	-	-	กายสีเขียว สวมชฎา ถือกระดานชนวน

ตารางที่ 5 (ต่อ)

ตัวละคร	วัดระฆังโฆสิตาราม	วัดบวรสถานสุทธาวาส	วัดสุทัศนเทพวราราม	วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม	วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
อินทรีชิต	(ร่างแปลงเป็นพระอินทร์) กายสีเขียว สวมชฎา มีหนวด	-	-	-	กายสีเขียว สวมชฎา ใช้ธนู เป็นอาวุธ
นางสุพรรณมัจฉา	-	-	กายสีขาว สวมชฎา ท่อนล่างเป็นปลา	-	กายสีขาว สวมชฎา ท่อนล่างเป็นปลา
นางเบญจกาย	-	-	กายสีขาว สวมชฎา	-	กายสีขาว สวมชฎา
นางลำนกษา	-	-	-	-	กายสีเขียวก ไม่สวมชฎา ไม่สวมเสื้อ
มารีศ	-	-	กายสีขาว สวมชฎา ท่อนล่างเป็นกวาง	-	กายสีขาว สวมชฎา มีท่อนล่างเป็นกวาง
เวรพาาย	-	สวมชฎา ไม่ถืออาวุธ	กายสีแดง สวมชฎา	-	-
ตรีบุรุษ	-	กายสีฟ้า ไม่สวมชฎา ไม่ถืออาวุธ	-	-	-
นนทกาล	-	-	กายสีเขียวก ไม่สวมชฎา	-	กายสีเขียวก ไม่สวมชฎา
นกสดาญ	-	-	-	-	มีลักษณะเหมือนนกจริงตามธรรมชาติ

ตารางที่ 5 (ต่อ)

ตัวละคร	วัดระฆังโฆสิตาราม	วัดบวรสถานสุทธาวาส	วัดสุทัศนเทพวราราม	วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม	วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
ควายทรรพี	-	-	-	-	กายสีด้า ลักษณะเหมือนควายปกติ
พระอิศวร	-	<p>- ตอน พระอิศวร ประทานนิ้วเพชรแก่นนทก มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีเขียว มี 2 กร สวมชฎา ถือตรีศูลเป็นอาวุธ</p> <p>- ตอนพระอิศวรขว้าง งาช้างเผือกศกัณฐ์ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว มี 2 กร สวมชฎา ไม่ถืออาวุธ</p>	กายสีขาว มี 2-4 กร สวมชฎา ถือล้าไฟ ตรีศูล และสังข์	กายสีขาว สวมชฎา ไม่ถืออาวุธ	กายสีขาว สวมชฎา ไม่ถืออาวุธ

ตารางที่ 5 (ต่อ)

ตัวละคร	วัดระฆังโฆสิตาราม	วัดบวรสถานสุทธาวาส	วัดสุทัศน์เทพวราราม	วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม	วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
พระอิศวร	-	<ul style="list-style-type: none"> ตอนพระอิศวรจ้างธนูมหาโมลีหัก มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว มี 4 กร สวมชฎา ถือคันศร พระขรรค์ และลูกธนูเป็นอาวุธ ตอนพระอิศวรปราบอสูรตรีบุรุษ มีลักษณะประติมานวิทยา คือ กายสีขาว มี 4 กร สวมชฎา ถือกล้องวิเศษ และคันธนูเป็นอาวุธ 	กายสีขาว มี 2-4 กร สวมชฎา ถือฝ่ามือตรีศูล และสังข์	กายสีขาว สวมชฎา ไม่ถืออาวุธ	กายสีขาว สวมชฎา ไม่ถืออาวุธ
พระนารายณ์	-	กายสีเขี้ยว มี 4 กร ถือไม้	-	-	กายสีม่วง สวมชฎา ใช้ตรีศูล กระบอง และจักรเป็นอาวุธ
พระอุมา	-	กายสีขาว สวมชฎา	-	-	กายสีขาว สวมชฎา

จากตัวอย่างภาพจิตรกรรมฝาผนังในกรุงเทพมหานครนั้นจะเห็นได้ว่า การเขียนจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ในกรุงเทพฯ จะเขียนตามเนื้อเรื่องรามเกียรติ์ฉบับของรัชกาลที่ 1 ซึ่งในแต่ละที่ที่ปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ในกรุงเทพฯ นั้น จะมีลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ที่เป็นรูปแบบเดียวกันหรือคล้ายคลึงกันทั้งหมด เช่น หนุมาน ซึ่งเป็นตัวละครหลักในเรื่องรามเกียรติ์ ก็จะมีกายสีขาวและถือตรีศูลเป็นอาวุธอยู่เสมอ เป็นต้น และการเขียนภาพนี้จุดประสงค์ในการเขียนก็เพื่อเป็นการยกย่องพระมหากษัตริย์ซึ่งเปรียบเสมือนกับพระรามซึ่งเป็นอวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์ ซึ่งสถานที่ที่ปรากฏภาพเรื่องรามเกียรติ์ ก็เป็นวัดสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ เช่น หอไตรวัดระฆังโฆสิตาราม เคยเป็นที่อยู่ของรัชกาลที่ 1 ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งอยู่ในส่วนของพระบรมมหาราชวัง เป็นต้น ซึ่งอาจสันนิษฐานได้ว่า อาจจะเป็นคติที่ว่าพระมหากษัตริย์จะเป็นผู้ที่คอยดูแลพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม คติความเชื่อเรื่องพระรามซึ่งเป็นปางหนึ่งของพระนารายณ์นั้น คงจะเป็นคติความเชื่อที่รัชกาลที่ 1 ได้รับอิทธิพลมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บทที่ 5

การศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ ระหว่างภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับกรุงเทพฯ และการสรุปผลการวิจัย

จากบทที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่า แม้ทั้งภาคตะวันออกเฉียงเหนือและกรุงเทพฯจะได้รับอิทธิพลเรื่องรามเกียรติ์ซึ่งมีต้นเค้ามาจากประเทศอินเดีย แต่ทั้งสองภูมิภาคก็ได้ปรับเนื้อเรื่องให้เข้ากับคติความเชื่อของคนในแต่ละพื้นที่ ซึ่งนอกจากจะมีความแตกต่างของเนื้อเรื่องในทางวรรณกรรมแล้ว ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ช่างได้เขียนออกมาเพื่อแสดงถึงเรื่องราวในวรรณกรรมให้เป็นรูปธรรมก็ยังคงมีความแตกต่างกันด้วย โดยความแตกต่างนั้นนอกจากจะมีความแตกต่างในเรื่องของเนื้อหาตามวรรณกรรมแล้ว ลักษณะการเขียนภาพของช่างแต่ละภูมิภาคก็ยังคงมีความแตกต่างกันด้วย

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนวนิลักษณ์ การเปรียบเทียบลักษณะประติมานวิทยาตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ระหว่างภาค ตะวันออกเฉียงเหนือกับกรุงเทพฯ

ข้อแตกต่าง

1. ลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครเรื่องรามเกียรติ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือช่างมักจะเขียนตามความคิดของตัวเอง ซึ่งอาจมีผลมาจากในตัววรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ของทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือเองก็ไม่ได้เน้นลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครแต่ละตัวมากนัก อย่างไรก็ตามลักษณะตัวละครที่เขียนขึ้นตามเนื้อเรื่องของทางกรุงเทพฯในภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็ยังมีบางส่วนที่ช่างเขียนขึ้นตามความคิดของตนเอง เนื่องจากเรื่องราวรามเกียรติ์ทางภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น จะเป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งสอนเรื่องของบาปบุญคุณโทษเป็นหลัก

ส่วนลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครในกรุงเทพฯ ช่างจะค่อนข้างเคร่งครัดในการเขียนลักษณะประติมานวิทยาตัวละครให้เหมือนกับที่บรรยายอยู่ในวรรณกรรม เนื่องจากจุดประสงค์ของรามเกียรติ์ทางกรุงเทพฯนั้นแต่งขึ้นเพื่อยอพระเกียรติของพระราม ที่เป็นสัญลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ จึงต้องมีความประณีตบรรจงในการวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังด้วย

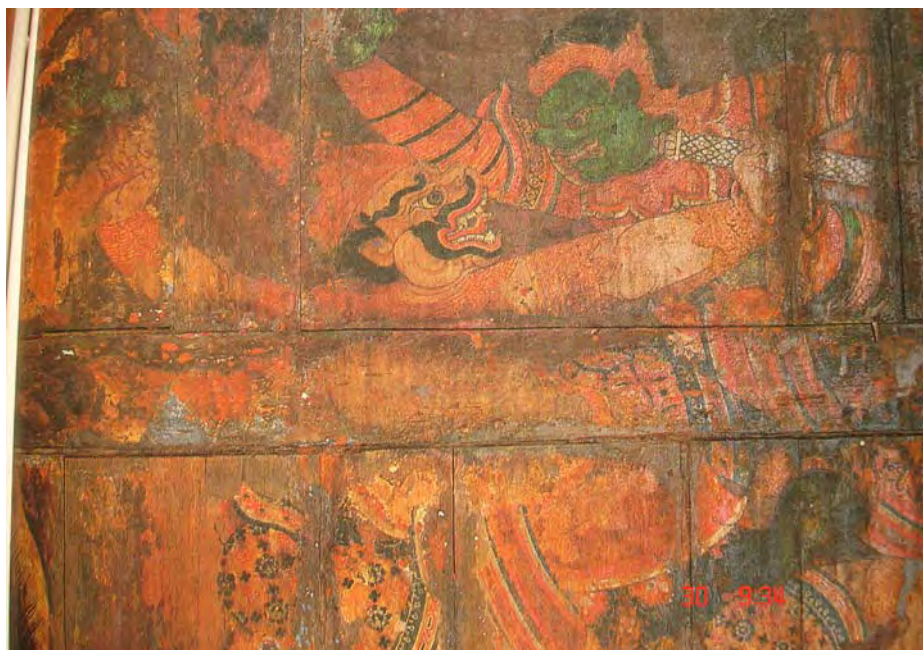
2. การวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะเน้นการแสดงเนื้อเรื่องให้ผู้ชมได้รับรู้เรื่องราวของวรรณกรรมผ่านภาพจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งในหลาย ๆ ภาพช่างก็จะไม่เน้นลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครมากนัก

ส่วนภาพในกรุงเทพฯ ช่างจะเน้นลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครค่อนข้างมาก และมักจะปรากฏภาพออกมาในรูปของภาพจับ กล่าวคือช่างจะเน้นว่านี่คือตัวละครตัวใดและช่างก็จะสื่อต่อไปว่าตัวละครตัวนี้อยู่ในเนื้อเรื่องตอนใด

ภาพที่ 77 จิตรกรรมฝาผนังวัดโพธิ์คำ

ซึ่งจากภาพจะเห็นได้ว่าช่างไม่ได้เน้นลักษณะประติมานวิทยาตรงตามเอกสาร เช่น สุครีพ ซึ่งต้องมีกายสีแดง แต่ในภาพนั้นกลับมีกายสีขาว

ภาพที่ 78 จิตรกรรมฝาผนังวัดระฆังโฆสิตาราม

ซึ่งจากภาพจะเห็นได้ว่าช่างจะเขียนภาพตรงตามลักษณะ ประติมานวิทยาในเอกสาร เช่น ในเอกสารระบุไว้ว่าสุครีพมีกายสีแดง ในภาพนั้นสุครีพก็มีกายสีแดงเช่นกัน

3. จิตรกรรมฝาผนังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมักจะใส่ตัวอักษรเพื่อให้อธิบายรูปภาพต่าง ๆ ด้วย ซึ่งมีทั้งตัวอักษรธรรมอีสานและอักษรไทย เช่น จิตรกรรมฝาผนังวัดสระบัวแก้ว ซึ่งมีทั้งตัวอักษรธรรมอีสานและอักษรไทยกำกับภาพไว้

ส่วนในทางกรุงเทพฯ มักจะไม่ปรากฏตัวอักษรเพื่อให้อธิบายรูปภาพ

ภาพที่ 79 จิตรกรรมฝาผนังวัดสระบัวแก้ว ปรางค์อักษรรไทยอยู่ในภาพ เขียนว่า
“เรือของอ้ายราบพะนาสวนไปตั้งเมืองลังกาแล”

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนศิลปกรรม

ภาพที่ 80 จิตรกรรมฝาผนังวัดสุทัศนเทพวราราม จากภาพจะเห็นได้ว่าไม่ปรากฏอักษรรไทย

ข้อเหมือนหรือคล้ายคลึงกัน

1. ในการแสดงภาพแต่ละตอน ช่างมักจะแทรกวิถีชีวิตของผู้คนเอาไว้ด้วย

ภาพที่ 81 จิตรกรรมฝาผนังวัดสระบัวแก้ว

ภาพการ “ฮตสรง” (รดน้ำ) ซึ่งปกติแล้วจะรดน้ำให้พระสงฆ์ โดยตามเนื้อเรื่องแล้ว พระรามและพระลักษมณ์เป็นพระชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้าและพระอานนท์ตามลำดับ

2. ถึงแม้ว่าในรายละเอียดของเนื้อเรื่องจะมีความแตกต่างกันอยู่มาก แต่ในเนื้อเรื่องหลัก ๆ นั้น ต่างก็ตั้งอยู่ในหลักเดียวกันคือ ธรรมะย่อมชนะอธรรมอยู่เสมอ

การเปรียบเทียบลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ทั้งทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือและกรุงเทพฯ มีดังนี้

ตารางที่ 6 การเปรียบเทียบลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ทั้งทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือและกรุงเทพฯ

ตัวละคร	ลักษณะประติมานวิทยาตัวละครตาม เรื่องพระราชมชาดก	ลักษณะประติมานวิทยาตัวละครตาม เรื่องรามเกียรติ์ (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ)	ลักษณะประติมานวิทยาตาม เรื่องรามเกียรติ์ (กรุงเทพฯ)
พระราม	กายสีเขียว สวมชฎา ใช้ธนูและดาบเป็นอาวุธ	กายสีเขียว สวมชฎา ใช้ธนูหรือพระขรรค์เป็น อาวุธ	กายสีเขียว สวมชฎา ใช้ธนูหรือ พระขรรค์เป็นอาวุธ
พระลักษมณ์	กายสีขาว สวมชฎา ใช้ธนูและดาบเป็นอาวุธ	กายสีขาว สวมชฎา ใช้ธนูหรือพระขรรค์เป็น อาวุธ	กายสีเหลือง สวมชฎา ใช้ธนูหรือ พระขรรค์เป็นอาวุธ
ราพณาสูร (ทศกัณฐ์)	กายสีเขียว สวมชฎา ใช้ธนูหรือกระบองเป็น อาวุธ	กายสีเขียว สวมชฎา มี 2-6 กร 10 หน้า ใช้ธนู และอาวุธอื่นๆ	กายสีเขียว สวมชฎา มี 10 หน้า 2- 20 กร ใช้ธนูและอาวุธอื่นๆ
นางสีดา	กายสีขาว สวมชฎา	กายสีขาว สวมชฎา	กายสีขาว สวมชฎา
สุครีพ	เป็นวานร กายสีขาว สวมชฎา ใช้ดาบเป็นอาวุธ (เทียบได้กับพลีจันทร์)	สวมชฎา กายสีขาว ไม่ถืออาวุธ	กายสีแดง สวมชฎา ใช้พระขรรค์ เป็นอาวุธ
พาลี	เป็นวานร กายสีขาว สวมชฎา สวมเสื้อ ไม่ถือ อาวุธ,เป็นมนุษย์ กายสีขาว สวมชฎา ใช้ดาบ เป็นอาวุธ (เทียบได้กับสังคิบ)	-	กายสีเขียว สวมชฎา ใช้พระขรรค์ เป็นอาวุธ

ตารางที่ 6 (ต่อ)

ตัวละคร	ลักษณะประติมานวิทยาตัวละครตาม เรื่องพระรามชาดก	ลักษณะประติมานวิทยาตัวละครตาม เรื่องรามเกียรติ์ (ภาคตะวันออกเจียงเหนือ)	ลักษณะประติมานวิทยาตาม เรื่องรามเกียรติ์ (กรุงเทพฯ)
หนุมาน	กายสีขาวยหรือเขียว ไม่สวมชฎา ไม่ถืออาวุธ	กายสีขาวย ไม่สวมชฎา ใช้พระขรรค์เป็นอาวุธ	กายสีขาวย ไม่สวมชฎา ใช้ตรีศูลเป็น อาวุธ มี 2-6 มือ หน้าเดียวหรือ 4 หน้า
นิลพัท	-	กายสีขาวย ไม่สวมชฎา ไม่ถืออาวุธ	กายสีดำ ไม่สวมชฎา ใช้พระขรรค์ เป็นอาวุธ มี 2-6 มือ หน้าเดียวหรือ 4 หน้า
มัจฉานุ	-	กายสีขาวย ไม่สวมชฎา มีหางเป็นปลา ใช้พระ ขรรค์เป็นอาวุธ	กายสีขาวย ไม่สวมชฎา มีหางเป็น ปลา ใช้พระขรรค์เป็นอาวุธ
พิเภก	กายสีเขียว สวมชฎา สวมเสื้อ ถือกระดานชนวน	-	กายสีเขียว สวมชฎา ถือกระดาน ชนวน
มารีศ	มีภาพเป็นกวางตามปกติ (เทียบได้กับกวางคำ)	กายสีขาวย ไม่สวมชฎา ท่อนล่างมีขาเป็นกวาง ผสมหยิก	กายสีขาวย สวมชฎา มีท่อนล่างเป็น กวาง
ควายทรงพี	กายสีน้ำตาล ลักษณะเหมือนควายจริงตาม ธรรมชาติ (ที่วัดสระบัวแก้วมีกายสีเขียว)	-	กายสีดำ ลักษณะเหมือนควายจริง ตามธรรมชาติ

ตารางที่ 6 (ต่อ)

ตัวละคร	ลักษณะประติมานวิทยาตัวละครตาม เรื่องพระรามชาดก	ลักษณะประติมานวิทยาตัวละครตาม เรื่องรามเกียรติ์ (ภาคตะวันออกเจียงเหนือ)	ลักษณะประติมานวิทยาตาม เรื่องรามเกียรติ์ (กรุงเทพฯ)
นกสดาญ	มีลักษณะเป็นนก บนหัวมีหงอน	มีลักษณะเป็นครุฑ	มีลักษณะเป็นนกเหมือนจริงตาม ธรรมชาติ
ชีวหา	กายสีเขียว ไม่สวมชฎา แลบลิ่นยาวออกมา	-	กายสีเขียว สวมชฎา แลบลิ่นยาว ออกมา
อินทรชิต	-	กายสีเขียว สวมชฎา ใช้หอกเป็นอาวุธ	กายสีเขียว สวมชฎา ใช้ธนูเป็น อาวุธ
ทูต	-	กายสีเขียว สวมชฎา ใช้หอกเป็นอาวุธ	กายสีเขียว สวมชฎา ใช้หอกเป็น อาวุธ
ขร	-	กายสีเขียว สวมชฎา ใช้หอกเป็นอาวุธ	กายสีเขียว สวมชฎา ใช้ธนูเป็น อาวุธ
วิรุณจำบัง	-	หัวโล้น กายสีขาว ใช้กระบองเป็นอาวุธ	กายสีเขียว สวมชฎา ใช้หอกเป็น อาวุธ

ตารางที่ 6 (ต่อ)

ตัวละคร	ลักษณะประติมานวิทยาตัวละครตาม เรื่องพระราชมชาดก	ลักษณะประติมานวิทยาตัวละครตาม เรื่องรามเกียรติ์ (ภาคตะวันออกเจียงเหนือ)	ลักษณะประติมานวิทยาตาม เรื่องรามเกียรติ์ (กรุงเทพฯ)
มโหธร	-	สวมชฎา กายสีขาว ถือหอก	กายสีเขียว สวมชฎา ใช้กระบอง เป็นอาวุธ
นางสำมนักขา	-	กายสีเขียว ไม่สวมชฎา ผมหยิก	กายสีเขียว ไม่สวมชฎา ผมหยิก
นางสุพรรณมัจฉา	-	กายสีขาว สวมชฎา ท่อนล่างเป็นปลา	กายสีขาว สวมชฎา ท่อนล่างเป็น ปลา
กุมภกรรณ	-	กายสีขาวหรือเขียว สวมชฎา ใช้หอกเป็นอาวุธ	กายสีเขียว ไม่สวมชฎา ใช้กระบอง เป็นอาวุธ

สรุป

จากเนื้อหาทั้งหมดที่ได้กล่าวไปนั้น อาจจะกล่าวได้ว่าเรื่องรามเกียรติ์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ต่างก็ได้รับอิทธิพลเรื่องรามายณะจากอินเดียด้วยกันแทบทั้งหมด โดยแต่ละท้องถิ่นต่างก็นำเนื้อเรื่องรามายณะนั้นมาดัดแปลงให้เข้ากับคติความเชื่อของในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีทั้งการดัดแปลงเนื้อเรื่องและตัวละคร

สำหรับในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ได้รับอิทธิพลเรื่องรามเกียรติ์จากทางล้านนาในสมัยพระไชยเชษฐาธิราช ซึ่งเนื้อเรื่องนั้นจะเป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนาโดยถือว่าพระรามนั้นเป็นพระชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้า ซึ่งเนื้อเรื่องโดยทั่วไปก็จะมีเนื้อเรื่องหลัก ๆ คือพระรามไปช่วยนางสีดาจากทศกัณฐ์ที่คล้ายคลึงกับรามเกียรติ์ในฉบับอื่น ๆ อย่างไรก็ตามได้ปรากฏตัวละครหลายตัวที่ไม่มีในรามเกียรติ์ฉบับอื่น ๆ อีกด้วย

สำหรับจิตรกรรมฝาผนังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีทั้งที่เขียนขึ้นตามเนื้อเรื่องของพระรามชาดกหรือพระลัก-พระลามและรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ซึ่งจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏเรื่องพระรามชาดกหรือพระลัก-พระลามนั้นจะปรากฏอยู่ที่วัดสระบัวแก้ว จังหวัดขอนแก่น วัดบ้านยาง จังหวัดมหาสารคาม และวัดป่าเรไรย์ จังหวัดมหาสารคาม จิตรกรรมฝาผนังที่ต่าง ๆ เหล่านี้จะเป็นฝีมือของช่างพื้นบ้าน ซึ่งช่างจะเขียนภาพตามจินตนาการของช่างเป็นหลัก ไม่เน้นลักษณะประติมานวิทยาตามวรรณกรรมเท่าใดนัก แต่ก็ยังรักษาเนื้อเรื่องตามวรรณกรรมเพื่อให้ผู้ที่เข้ามาชมได้ทราบถึงเรื่องราวและเข้าใจได้โดยง่าย ทั้งนี้ยังมีตัวอักษรธรรมอีสานเขียนกำกับตามภาพในตอนต่าง ๆ เพื่อให้ผู้ชมสามารถติดตามเนื้อเรื่องได้อย่างต่อเนื่อง ส่วนจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏเรื่องรามเกียรติ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น แม้ว่าช่างที่เขียนภาพจะได้เรียนการเขียนภาพเรื่องรามเกียรติ์มาจากช่างหลวงในกรุงเทพฯ แต่ลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครนั้นก็ยังเขียนขึ้นตามจินตนาการของผู้เขียน ซึ่งแตกต่างไม่เหมือนกับลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครในกรุงเทพฯ อย่างไรก็ตาม เนื้อเรื่องที่เขียนขึ้นนั้นก็เขียนขึ้นตามรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1

หากเปรียบเทียบจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ทั้งเรื่องพระรามชาดกหรือพระลัก-พระลามและรามเกียรติ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ในกรุงเทพฯ แล้ว จะเห็นได้ว่าความเคร่งครัดในลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้นจะมีน้อยกว่าทางกรุงเทพฯ อยู่มาก ซึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้นจะเน้นเฉพาะลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครที่สำคัญ ๆ ส่วนทางกรุงเทพฯ นั้นแม้ว่าจะมีตัวละครมากมายเพียงใดก็ตาม แต่ช่างก็เก็บรายละเอียดลักษณะประติมานวิทยาของตัวละครไว้ได้

ทุกตัว เนื่องจากจุดประสงค์ในการแบ่งวรรณกรรมและการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังของทั้งสองภูมิภาคนั้นแตกต่างกัน วิธีการเขียนภาพและการเน้นรายละเอียดของภาพก็แตกต่างกันไปด้วย

จากการปรากฏของจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในช่วงรัชกาลที่ 6-7 อาจสันนิษฐานได้ว่าได้รับอิทธิพลในด้านต่าง ๆ จากกรุงเทพฯ เนื่องจากหลังการปรากฏเรื่องราวของรามเกียรติ์ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 ที่ปราสาทเขาพนมรุ้ง ก็จะมีปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับเรื่องรามเกียรติ์ที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เป็นเพียงเอกสารเท่านั้น ไม่พบการปรากฏของหลักฐานทางโบราณคดีอื่น ๆ จนถึงสมัยรัชกาลที่ 6-7 ที่เริ่มปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพระรามชาดกหรือพระลัก-พระลามและรามเกียรติ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยประวัติศาสตร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ได้มีนโยบายการรวมอำนาจจากส่วนกลาง (กรุงเทพฯ) ซึ่งในส่วนภูมิภาคนั้น ทางส่วนกลางก็ได้ส่งคนจากส่วนกลางมาทำการปกครองดูแล รวมถึงการนำวัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ จากส่วนกลางเข้ามาเผยแพร่ด้วย การเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังนั้นก็อาจจะได้รับอิทธิพลจากทางส่วนกลางด้วยเช่นกัน

ในส่วนของจังหวัดนครพนม เป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานมาตั้งแต่สมัยโบราณ จนมาถึงในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นช่วงที่ฝรั่งเศสเข้ามามีอิทธิพลในดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ทางไทยจึงได้ส่งข้าหลวงจากกรุงเทพฯ ขึ้นมาปกครองดูแลเมืองนครพนม เพื่อป้องกันการคุกคามฝรั่งเศส ซึ่งทางกรุงเทพฯ ได้พยายามแสดงให้เห็นว่าพื้นที่นี้เป็นพื้นที่ของไทย การแสดงออกทางศิลปะก็ถือว่าเป็นอีกสัญลักษณ์หนึ่ง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือ วัดหัวเวียงรังษี ซึ่งช่างที่วาดภาพคือหลวงชาญอักษร จารย์คุณ และจารย์ดี โดยหลวงชาญอักษรเป็นคนกรุงเทพฯ แล้วไปรับราชการอยู่ที่นครราชสีมา และได้ติดตามพระครูวิโรจน์ รัตโนบลจากอุบลราชธานีไปนครพนมและตั้งถิ่นฐานอยู่ที่นั่น¹ ซึ่งหลวงชาญอักษรถือว่าเป็นช่างหลวงจากกรุงเทพฯ ที่ได้นำเรื่องรามเกียรติ์มาเขียนอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งช่างยังได้แทรกวิถีชีวิตของคนในกรุงเทพฯ มาไว้ในภาพด้วย เช่น ภาพการแต่งกาย เป็นต้น สำหรับวัดโพธิ์ค่านัน ช่างวาดคือนายลี และนายบุญบัน ชะปราน ซึ่งนายลีนั้นก็เป็นลูกศิษย์ของหลวงชาญอักษร ฉะนั้นแล้วสาเหตุที่ปรากฏจิตรกรรมฝาผนังในสกุลช่างหลวงที่นครพนมอาจจะสันนิษฐานได้ว่า เป็นการแสดงให้เห็นว่าพื้นที่นครพนมนี้เป็นพื้นที่ภายใต้การปกครองของไทย

¹ สุมาลี เอกชนนิยม, อุปแต้มในลิมอีสาน งานศิลป์สองฝั่งโขง (กรุงเทพฯ : มติชน, 2548), 25.

ภาพที่ 82 จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดหัวเวียงรังษี เรื่องมโหสถชาดก

ในภาพจะปรากฏทหารแต่งตัวแบบสมัยใหม่ซึ่งเริ่มปรากฏขึ้นในกรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ 5-6

ภาพที่ 83 จิตรกรรมฝาผนังวัดโพธิ์คำ เรื่องพระมาลัย

ในภาพจะปรากฏคนสวมชุดราชปะแตนนั่งใจกระเบน ซึ่งเป็นชุดที่ได้รับความนิยมมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5-7

สำหรับพื้นที่มหาสารคาม ก็มีประวัติศาสตร์ยาวนานมาตั้งแต่สมัยโบราณ หลังจากนั้นความสำคัญของพื้นที่มหาสารคามก็ได้เริ่มขึ้นอีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยทางเมืองมหาสารคามนั้นจะต้องส่งผลเร็วหรือหมากแห้งมาเป็นส่วยให้กับทางกรุงเทพฯ² และทางข้าหลวงที่ถูกส่งไปจากกรุงเทพฯ ก็ทำการพัฒนาพื้นที่ในจังหวัดมหาสารคามมาโดยตลอด ในส่วนของจิตรกรรมฝาผนังที่พบที่สิมวัดบ้านยาง และสิมวัดป่าเรไรยนั้น แม้ว่าช่างเขียนจะเป็นคนท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเขียนภาพด้วยฝีมือความเป็นช่างท้องถิ่น แต่ก็มีข้อสังเกตบางอย่างที่อาจจะทำให้สันนิษฐานได้ว่า ช่างอาจจะได้รับแนวคิดของช่างหรือเรื่องราวรามเกียรติ์จากทางกรุงเทพฯ เช่น ภาพตอนสังคีพสู้กับท้าวระพี ซึ่งตามเนื้อเรื่องพระลัก-พระลามและพระรามขาดกไม่มีตอนที่สังคีพและพลีจันทร์กลายเป็นลิงเหมือนกับรามเกียรติ์ของรัชกาลที่ 1 แต่ในภาพที่สิมวัด ป่าเรไรยกลับพบสังคีพเป็นลิง ซึ่งอาจเป็นข้อสันนิษฐานได้ว่าช่างเขียนอาจจะได้รับอิทธิพลทางศิลปะหรือได้รับรู้เรื่องราวรามเกียรติ์ของรัชกาลที่ 1 ก็เป็นไปได้ ส่วนที่วัดบ้านยางนั้นก็ได้อาภภาพทหารที่สวมเครื่องแบบที่มาจากทางกรุงเทพฯ ซึ่งอาจแสดงให้เห็นได้ว่าทางกรุงเทพฯ มีอิทธิพลทางการปกครองในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม

ในส่วนของวัดสระบัวแก้ว อำเภอหนองสองห้อง จังหวัดขอนแก่น เดิมขึ้นอยู่กับอำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งจังหวัดนครราชสีมาในอดีตถือว่าเป็นจังหวัดที่ได้รับอิทธิพลทางการปกครองและวัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ จากทางกรุงเทพฯ เป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามภาพที่วาดอยู่นั้นก็เป็นฝีมือช่างท้องถิ่น คือ จารย์กองมา เป็นคนบ้านหนองแวง อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ จารย์ก็เป็นพระภิกษุชาวบ้านลาดใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ และจารย์น้อยเป็นผู้ช่วยช่าง เป็นชาวอำเภอนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด³ ซึ่งจากในภาพที่ปรากฏนั้น เป็นภาพที่มีลักษณะการวาดแบบท้องถิ่นสูงมาก แต่ก็มีภาพบางภาพที่อาจจะสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลทางกรุงเทพฯ ที่ช่างได้พบเห็นมา เช่น ภาพผู้หญิงสวมเสื้อไม่มีแขนของผู้หญิง ซึ่งเสื้อไม่มีแขนของผู้หญิงนี้เป็นที่นิยมมากในสมัยรัชกาลที่ 7 โดยเริ่มความนิยมจากในกรุงเทพฯ⁴ ซึ่งอาจจะสันนิษฐานได้ว่าช่างคงจะรับรู้วัฒนธรรมจากกรุงเทพฯ รวมถึงเรื่องราวรามเกียรติ์ที่มาจากกรุงเทพฯ ด้วยก็เป็นได้

² โกศล ศรีสังข์, ตักสิลามหาสารคาม : สะดืออีสาน (กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ, 2546), 54-57.

³ สุมาลี เอกชนนิยม, อุปแต้มในสิมอีสาน งานศิลป์สองฝั่งโขง, 25.

⁴ เอนก นาวิกมูล, การแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2547), 158.

ภาพที่ 84 จิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านยาง

ในภาพปรากฏบุคคลสวมเครื่องแบบทหารในสมัยรัชกาลที่ 5-6 ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลทางการปกครองของกรุงเทพฯ ที่ขึ้นมายังจังหวัดมหาสารคาม

ภาพที่ 85 จิตรกรรมฝาผนังวัดสระบัวแก้ว

มหาวิทยาลัยศิลปากร สาขาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ในภาพจะปรากฏผู้หญิงสวมเสื้อไม่มีแขนสีขาว (2 คนทางด้านซ้ายมือของภาพ) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลทางด้านวัฒนธรรมของกรุงเทพฯ ที่มีต่อผู้คนในท้องถิ่น

กล่าวโดยสรุปแล้ว จะเห็นได้ว่าภาพจิตรกรรมฝาผนังนั้น นอกจากจะเขียนขึ้นเพื่อสร้างความสวยงามและคติความเชื่อต่าง ๆ แล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิด วิถีชีวิต ตลอดจนวัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ ของผู้คนในแต่ละภูมิภาคได้อีกด้วย

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, พระวรวงศ์เธอ. ประวัติวัดสุทัศนเทพวราราม พร้อมด้วยแผนผัง

ภาพปูชนียวัตถุและถาวรวัตถุ. กรุงเทพมหานคร : ศิวพร, 2516.

_____. เรื่องวิจารณ์นิทานพื้นบ้านหรืออิเหนา เรื่องพระราม และสุจิตร์ไชย ละคร.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2517.

ชฎารัตน์ สุนทรธรรม. “การศึกษาเรื่องรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นอีสาน.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร

มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528.

ธวัช ปุณโณทก. วรรณกรรมอีสาน. กรุงเทพมหานคร:โอเดียนสโตร์, 2522

นิยะดา เหล่าสุนทร. คัมภีร์นารายณ์ 20 ปางกับคนไทย. กรุงเทพมหานคร : แม่คำผาง, 2540

นิยะดา เหล่าสุนทร และคณะ. ภาพเกี่ยวกับวรรณคดีไทยที่บ้านและของประตู่และหน้าต่าง

พระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ

อภิมหาชาลยธรรม, 2526.

นิวัติ กองเพียร. หอพระไตรปิฎก วัดระฆังโฆสิตาราม. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เซลล์ในประเทศ
ไทย, 2525.

นิดดา หงษ์วิวัฒน์. รามเกียรติ์กับจิตรกรรมฝาผนังรอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม.

กรุงเทพมหานคร : เพื่อนเด็ก, 2547.

ประชากรกิจจกรจักร (แซม บุนนาค), พระยา. พงศาวดารโยนก. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร,

2516.

ประเทศ บัจจคงศา. “จิตรกรรมฝาผนังลัทธิพราหมณ์ บ้านหนองพอก ตำบลดงบัง อำเภอนาด้วน

จังหวัดมหาสารคาม.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา

เน้นมนุษยศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541.

ประยูร อรุณชา. จิตรกรรมอยุธยา. กรุงเทพมหานคร:เมืองโบราณ, 2543.

พัชลิน จินนุ. “การวิเคราะห์หุ่นขี้ผึ้งในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ.” วิทยานิพนธ์

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร,

2547.

พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ (ตรวจฑาละ). พระลัก-พระลาม (รามเกียรติ์) สำนวนเก่าของอีสาน.

กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป, 2518.

พิทยลาภพฤฒิยากร, กรมหมื่น. “เรื่องพระราม”. ศิลปากร. 14, 6 (มีนาคม 2514) : 55-77

พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ. รวมเกียรติ. ถอดความโดย เปรมเสรี กรุงเทพมหานคร : รวมสาส์น, 2547.

เพ็ญผกา นันทติลก. “จิตรกรรมฝาผนัง เรื่องมหาเวสสันดรชาดก สิมวัดบ้านยาง ตำบลยาง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษาเน้นมนุษยศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541.

ไพโรจน์ สโมสร. จิตรกรรมฝาผนังอีสาน. ขอนแก่น : ศูนย์วัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัย ขอนแก่น, 2532.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. บ่อเกิดรวมเกียรติ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ รุ่งวัฒนา, 2513.

มฤดี สายสิงห์. บทบาทของรวมเกียรติในงานจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. กรุงเทพมหานคร : สาขาวิชาภาษาฝรั่งเศส ภาควิชาภาษาตะวันตก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ, 2550.

ราเมศ เมฆอน. รามายณะ. แปลโดย วรวดี วงศ์สง่า. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, 2551.

วิสุทธิ บุญกุล. “รามายณะ,รวมเกียรติ และพระลักพระราม.” วารสารราชบัณฑิตยสถาน. 20, 3 (เมษายน – มิถุนายน 2538) : 8-28.

ศิลปากร, กรม. จารึกสมัยสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2527.

_____. จิตรกรรมไทยประเพณี. กรุงเทพมหานคร : กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2533.

เศรษฐมนตร์ กาญจนกุล. ตัวละครในรวมเกียรติ หมวดพรหมพงศ์และอสูรพงศ์. กรุงเทพมหานคร : เศรษฐศิลป์, 2549.

_____. ตัวละครในรวมเกียรติ 3 หมวดวานรพงศ์. กรุงเทพมหานคร : เศรษฐศิลป์, 2549.

สันติ เล็กสุขุม. ข้อมูลกับมุมมอง : ศิลปะรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, 2548.

_____. จิตรกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ 3 : ความคิดเปลี่ยนการแสดงผลก็เปลี่ยนตาม. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, 2548.

สารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป), พระ และ ศรีอมรญาณ (ชัยศรี ศรีอมร), หลวง. พระรามชาดก. พระนคร : โรงพิมพ์เกษมสุวรรณ, 2507.

สุกัญญา ภัทราชัย. “พระรามกับจิตรกรรมฝาผนังอีสาน.” เมืองโบราณ. 13, 1 (มกราคม – มีนาคม 2530) : 51-54.

สุทธิลักษณ์ อำพันวงศ์. วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2525.

สุมาลี เอกชนนิยม. อุบตัมในลิมอีสาน งานศิลป์สองฝั่งโขง (กรุงเทพฯ : มติชน, 2548), 25.

สุมิตรา จันทรเภา. “จิตรกรรมฝาผนังวัดหัวเวียงรังษี.” ศิลปวัฒนธรรม. 20, 5 (มีนาคม 2542) :

126.

สุวิทย์ พวงสุวรรณ. เล่าเรื่องรามเกียรติ์ : ภาพรอบพระระเบียงวัดพระแก้ว (ฉบับสมบูรณ์).

กรุงเทพมหานคร : วาดศิลป์, 2548.

เสฐียรโกเศศ. อุบตัมรามเกียรติ์. นครหลวงฯ : บรรณาการ, 2515.

สมภพ ภิรมย์. นารายณ์สิบปาง. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, 2534.

สำรวย เย็นเฉื่อย. “อุบตัมเมืองมหาสารคาม มนต์เสน่ห์แห่งสระดีอีสาน.” จดหมายข่าวศูนย์วิจัย

พหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 7, 1 (มิถุนายน – สิงหาคม 2552) :

1-3.

อดิสรอุดมเดช, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง. บทละครเรื่องรามเกียรติ์ตอนพระรามเดินดง

พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 4. พระนคร : โรงพิมพ์ไทย, 2462.

อนุমানราชธน, พระยา. หมวดวรรณคดี เล่มที่ 1 รวมเรื่องเกี่ยวกับรามเกียรติ์. กรุงเทพมหานคร :

กรมศิลปากร, 2531.

อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. เทพนิมิตผู้พิทักษ์พุทธสถาน. กรุงเทพมหานคร : มิวเซียมเพรส, 2551.

ภาษาต่างประเทศ

Dhani, Nivat. “The Rama Jataka.” The Journal Siam Society. 36 (1946) : 22.

Sahai, Sachchidanand. Ramayana in Laos. Delhi : B. R., c1976.

Vo, Thu Tinh. Phra Lak Phra Lam : le Ramayana lao. Vientiane : Vithagna, 1972.

ภาคผนวก

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

เนื้อเรื่องย่อ ควายท้าวระพี⁵

กำเนิดธรรมาธิราช วิรุฬหะ วิรุฬหกษะ

พระยาธรรมาธิราชเมืองกาฬ มีโอรส 3 องค์ คือ ธรรมาธิราช วิรุฬหะ วิรุฬหกษะ เมื่อโอรสเติบโตใหญ่ พระยาธรรมาธิราชให้ธรรมาธิราช ครองเมืองกาฬแทนตน วิรุฬหะครองลังกาทวีป วิรุฬหกษะครองกรุงรัตนนคร

กำเนิดพาลี สุคิบบ นางกาฬิ

พระยาธรรมาธิราชมีโอรส 2 องค์ คือ พาลี สุคิบบ ธิดา 1 องค์ คือ นางกาฬิราชธิดา ต่อมาทั้ง 3 ได้ครองกรุงกาฬแทนพระราชบิดา

กำเนิดราพนาสวัน พิกพี อินทชิต

พระยาวิรุฬหะมีโอรส 3 องค์ คือราพนาสวันมีฤทธานุภาพมาก พิกพีเชี่ยวชาญทางโหราศาสตร์ คนสุดท้องชื่ออินทชิต เมื่อพระยาวิรุฬหะสวรรคต ทั้ง 3 ได้สืบราชสมบัติต่อมา

กำเนิดพระราม พระลักษณะ

พระยาวิรุฬหกษะ มีโอรส 2 องค์ คือพระราม พระลักษณะ เมื่อพระบิดาสวรรคตได้ครองกรุงรัตนนครสืบต่อมา

กำเนิดนางสีดา

ราพนาสวันปลอมตัวเป็นพระอินทร์ลักลอบเข้าหานางสุชาดาชายาของพระอินทร์ นางสุชาดาขอพรจากพระอินทร์ว่า ขอไปเกิดในเมืองมนุษย์ เพื่อที่จะล้างแค้นราพนาสวัน นางสุชาดาลงมาเกิดเป็นนางสีดาบนตักราพนาสวันในวันนั้น ปุโรหิตทำนายว่ากุมารองค์นี้มีบุญมาก แต่จะทำให้พระบิดาเดือดร้อนถึงสิ้นชีวิต ควรจะนำกุมารองค์นี้ไปเลี้ยง

⁵ ชฎาจารย์ สุนทรธรรม, “การศึกษาเรื่องรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นอีสาน,” 72-82.

นางสีดาถูกลอยแพ

ราพนาสวณสังหารสร้างแพ แล้วให้นำกุมารไศผอบลอยแพไป แพลอยไปถึงชมพูทวีป ไปติดอยู่ที่รั้วของกัศสปะฤษี กัศสปะฤษีลงมาอาบน้ำพบผอบเปิดดูเห็นกุมารน้อยยกมือขึ้นสีดา จึงตั้งชื่อกุมารว่า นางสีดา นำนางไปเลี้ยงไว้ที่อาศรม พระอินทร์ได้เวสสุกรรมเนรมิตปราสาทให้อยู่

กษัตริย์ร้อยเอ็ดหัวเมืองขนางสีดา

กษัตริย์ร้อยเอ็ดหัวเมืองได้ข่าวความงามของนางสีดาจึงแต่งทัพมาหาฤๅษีเพื่อขนาง เพื่อความยุติธรรม ฤๅษีจึงให้กษัตริย์ร้อยเอ็ดหัวเมืองยกสหัสยามะธนู ถ้าผู้ใดยกได้ฤๅษีจะยอมยก นางสีดาให้ กษัตริย์ร้อยเอ็ดหัวเมืองถามถึงสหัสยามะธนู กัศสปะฤษีเล่าว่า แต่เดิมมีกษัตริย์องค์ หนึ่งครองกรุงพาราณสี และมีกษัตริย์อีกองค์หนึ่งกำเนิดมาพร้อมกัน เมื่อเติบโตใหญ่จึงเป็นเพื่อนรัก กัน ทั้งสองไปเรียนวิชาที่เมืองตักกสิลา สำเร็จแล้วเดินทางกลับบ้านเมือง ได้เห็นความทุกข์ ความ ไม่เที่ยงแท้ของชีวิต จึงออกบวชเป็นฤๅษีด้วยกัน องค์หนึ่งคือกัศสปะฤษี ต่อมาฤๅษีทั้งสองเห็นว่าการ บวชเพื่อหาความสงบนั้นทั้งสองไม่ควรอยู่ด้วยกันกัศสปะฤษีจึงให้ฤๅษีผู้เป็นเพื่อนไปอยู่ที่ภูเขาอีก ลูกหนึ่ง ต่อมาไม่นานฤๅษีผู้เป็นเพื่อนก็ตายไปเกิดเป็นพระอินทร์ กลับไปเยี่ยมกัศสปะฤษีบอกว่าตน ตายไปแล้วไปเกิดเป็นพระอินทร์ ให้สหัสยามะธนูแก่กัศสปะฤษี กัศสปะฤษีได้ธนูมาด้วยเหตุนี้ กษัตริย์ทั้งร้อยเอ็ดหัวเมือง ทราบเรื่องราวจนจบต่างก็เข้าไปยกธนู แต่ไม่มีใครสามารถยกได้ และ ไม่ยอมกลับบ้านเมือง ตั้งทัพล้อมปราสาทของนางสีดาคอยดูเชิงไว้

พระรามยกศร

กล่าวถึงพระรามและพระลักษณะเป็นโอรสของพระยาวิรูปกษะซึ่งครองกรุงกุรุภูฐานคร เมื่อพระบิดาสิ้นพระชนม์ พระราม และพระลักษณะได้ไปเรียนวิชากับพิศปาโมกข์ที่ตักกสิลา เรียนสำเร็จจึงเดินทางกลับบ้านเมือง ทั้งสองพระองค์เดินทางมาถึงอาศรมกัศสปะฤษี ได้ยินเสียง อึกทึก พระรามให้พระลักษณสืบถามเรื่องราว พระลักษณะเข้าไปถึงอาศรมฤๅษี นางสีดาแอบเห็น พระรามเกิดมีใจรักใคร่ถึงสิ้นสติไป เมื่อพระรามสามารถยกศรได้แล้วจึงเอาลูกธนูเคาะสายเกิด เสียงดัง กัศสปะฤษีจึงยกนางสีดาให้พระราม กษัตริย์ทั้งร้อยเอ็ดหัวเมืองเข้ามาอ่อนน้อมต่อ พระราม และรับอาสาติดตามพระรามไปส่งเสด็จถึงบ้านเมือง พระรามขอให้กษัตริย์ทั้งร้อยเอ็ดหัว เมืองกลับบ้านเมืองของตน

พระอินทร์เนรมิตกายเป็นกวางทอง

กล่าวถึงพระอินทร์อยากช่วยให้ความปรารถนาของนางสุชาดาเป็นไปตามความประสงค์ที่ลงมาเกิดเพื่อสังหารราพนาสวณ พระอินทร์จึงแปลงกายเป็นกวางทองขากระเพลก คอตก เหมือนอ่อนแรง เดินผ่านหน้าทั้งสามองค์ไป นางสีดาเห็นกวางทองเกิดความอยากได้ ขอให้พระรามช่วยจับ พระรามฝากนางไว้กับพระลักษณะ แล้วออกเดินทางติดตามกวางทองเข้าป่าลึกไป จนพระรามอ่อนแรงนั่งพักใต้ต้นนิโคธ ส่วนพระลักษณะ และนางสีดารอพระรามอยู่เป็นเวลานาน พระลักษณะจึงออกติดตามพระรามโดยฝากนางสีดาไว้กับพระแม่ธรณี

ราพนาสวณลักนางสีดา

ฝ่ายราพนาสวณเห็นนางสีดาอยู่นอกกลางป่าองค์เดียว ก็เข้าอุ้มจะพานางหนีไปแต่แม่ธรณียึดไว้ ราพนาสวณเข้าอุ้มนางสีดาถึงสองครั้ง ก็ไม่สามารถพานางไปได้ ส่วนพระลักษณะตามจนพบพระราม พระรามถามถึงนางสีดา พระลักษณะทูลว่าฝากแม่พระธรณีไว้ พระรามก็รู้ว่าต่อว่าไม่ควรฝากไว้ แม่พระธรณีได้ยินจึงปล่อยนางเสีย ราพนาสวณจึงสามารถอุ้มนางไปได้ กวางทองตัวนั้นก็อันตรธานหายไป

พระรามพบสุคิ

พระราม พระลักษณะกลับมาไม่พบนางสีดา พระรามโศกเศร้าและคร่ำครวญถึงนาง แล้วออกเดินทางติดตาม หลายวันผ่านไปทั้งสองพระองค์รู้สึกเหน็ดเหนื่อย อ่อนเพลียจึงนั่งพักใต้ต้นนิโคธ พระรามให้พระลักษณะไปตักน้ำมาดื่ม แต่น้ำนั้นมีกลิ่นคาวจึงคิดกันว่าคงจะมีใครนึ่งรื่องให้น้ำตาจึงไหลปนน้ำมา ทำให้น้ำมีกลิ่นคาว พระราม พระลักษณะจึงเดินทวนน้ำไปดู พบสุคิ นึ่งรื่องให้มีชีตาพอกตัวจนถึงคอ พระรามและพระลักษณะช่วยล้างออกให้ และซักถามเรื่องราว สุคิบอกว่าตนเองชื่อสุคิ มีพี่ชื่อพาลีครองกรุงกาสิ พ่อชื่อพระยาธรรมาสูระ มีน้องสาวชื่อนางกาสิราชธิดา พาลีได้นางกาสิเป็นมเหสี อยู่มาวันหนึ่งควายทัวระพีฝูงหนึ่งเข้ามารุกรานในเมืองกาสิ ชาวเมืองเดือดร้อน ไม่มีใครอาสาไปปราบแต่นางกาสิซึ่งในขณะนั้นตั้งท้องรับอาสาฆ่าควายฝูงนั้น นางล่าควายล้มตายเป็นจำนวนมาก จนนางกาสิอ่อนแรง ควายตัวหนึ่งเข้ามาขวิดตานั้นบอดทั้ง 2 ข้าง เหวหัก ผ่าขึ้นขาด ได้รับบาดเจ็บปวดมากจนคลอเคลียออกมาเป็นชาย รูปร่างคดงอ เนื่องจากนางกาสิต่อสู้กับควายจนเหวหัก ชาวบ้านตั้งชื่อว่า องคต มีแผลช้ำอวรยศ พาลีให้แม่เลี้ยง ไม่สนใจนางกาสิ ปล่อยให้นางกาสิได้รับบาดเจ็บ และได้อาศัยอาหารจากชาวบ้านเลี้ยงปากท้อง กับคอยกินผลมะเดื่อสุกที่หล่นลงมา พาลีและสุคิเห็นว่า มีควายหลายตัวยังมีชีวิตอยู่ ทั้งสองจึงออกสู้รบ ควายตัวหนึ่งหนีไปในถ้ำ พาลีให้สุคิเฝ้าปากถ้ำไว้ สั่งว่าให้คอยสังเกตเลือดที่ไหล

ออกมา ถ้าเลือดชั้นเป็นเลือดควาย เลือดใสเป็นเลือดพาลี ถ้าเห็นเลือดใสให้สุคิบกลับไปครองเมืองแทนตน สุคิบเห็นเลือดใสไหลออกมาจากปากถ้า จึงคิดว่าพาลีตาย สุคิบจึงกลับไปครองเมืองกาฬีน ส่วนพาลีเมื่อฆ่าควายได้แล้วออกมาจากถ้ำไม่พบสุคิบ เกิดความโกรธแค้น เมื่อเดินทางเข้าเมืองกาฬีนพบสุคิบนั่งบัลลังก์ จึงเข้าไปทำร้าย สุคิบออกมาได้จนพบกับพระราม พระลักษณะ

กำเนิดหวัระมาน

กล่าวถึงนนทียักษ์ มีนิวพิษเป็นอาวูชี่ไปที่ผู้ใดผู้หนึ่งต้องตาย พระยาตรังฐะ ประกาศให้รางวัลสำหรับผู้ที่สามารถฆ่ายักษ์ตนนี้ได้ นางคันทับพี⁶ อาสา โดยล่อให้นนทียักษ์หลงไหลในรูปโฉม นางแสดงท่าและให้นนทียักษ์รำตาม นางคันทับพีจึงกลับไปเฝ้าพระยาตรังฐะ ฟ้อนรำให้พระยาตรังฐะดู พระยาตรังฐะเกิดหลงไหลในตัวนางคันทับพีจนน้ำกามไหล นางเอามีออรองรับไว้แล้วไปหานางกาฬีนางน้ำกามของพระยาตรังฐะกรอกใส่ปาก นางกาฬีนั่งท้อง 10 เดือน ให้กำเนิดบุตรชายชื่อหวัระมาน หวัระมานเกิดมาได้ 7 วัน นางกาฬีนก็ตาย ก่อนตายสั่งไว้ว่าถ้าเห็นผลไม้เต๋อสุกแดงให้กินเป็นอาหาร หวัระมานเห็นพระอาทิตย์ดวงโตสีแดง คิดว่าเป็นผลไม้เต๋อ จึงเหาะขึ้นไปและถูกพระอาทิตย์เผาเป็นหยดเลือดติดหัวรถ พระอาทิตย์ชุบชีวิตหวัระมานขึ้นมาให้มีฤทธิ์มากกว่าเก่า

พระรามสังหารพาลี

สุคิบพาพระรามไปเมืองกาฬีเพื่อสู้รบกับพาลี สุคิบเข้าเมืองไปทำพาลีรบและสุคิบได้ถอยไปถึงเขตแดนที่พระรามตั้งทัพอยู่ พระรามจึงแฉลงศรปักอกพาลี พาลีถามว่าตนทำสิ่งใดผิด พระรามตอบว่าเป็นเพราะพาลีรุกล้ำเข้ามาในเขตแดนของพระองค์ และทำร้ายสุคิบซึ่งเป็นพวกของพระราม แต่ถ้าพาลีไม่อยากตาย พระรามจะขอเลือดเพียงหยดเดียว แต่พาลียอมตายเพื่อรักษาศักดิ์ศรี ลูกศรจึงปักอกพาลีสิ้นชีวิต พระรามแต่งตั้งให้สุคิบครองเมืองกาฬีสืบต่อมา สุคิบถวายองคต วรยศและหวัระมานแก่พระราม

หวัระมานสืบหานางสีดา

พระรามและพระลักษณะยกทัพกลับกรุงกุรุรัฐนคร เพื่อประชุมเสนาอำมาตย์ปรึกษาเรื่องค้นหานางสีดา องคตแนะนำให้หวัระมานเป็นผู้สืบหา หวัระมานได้แสดงอิทธิฤทธิ์ให้พระราม

⁶ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าคำนี้คงหมายถึงคนธรรพ์ อย่างไรก็ตามคนธรรพ์นั้นมีแต่เพศชาย นางคันทับพีในที่นี้จึงอาจจะหมายถึงนางอัปสร

เห็น โดยพูดออกมาเป็นพระอาทิตย์ 7 ดวง เหาะรอบเมือง 3 รอบทะยานขึ้นไปสูงเทียมเขาสุคนธร และเหาะอ้อมจักรวาล พระรามประจักษ์ถึงความสามารถจึงให้หวัระมานไปสืบข่าวของนางสีดา ถ้าพบให้พานางกลับมา พร้อมกับให้แหวนแก่หวัระมานเพื่อเป็นเครื่องยืนยันแสดงให้นางสีดารู้ว่า พระรามส่งมา

หวัระมานพบฤๅษีดาไฟ

หวัระมานเหาะไปลังกาด้วยกำลังแรงเป็นเหตุให้เหาะเกินลังกาไปไกล ไปตกที่อาศรม ฤๅษีดาไฟ หวัระมานเคาะประตูอาศรม ฤๅษีลืมตาขึ้นดู หวัระมานจึงถูกตาไฟเผาเหลือเป็นหยดเลือด ตีประตู ฤๅษีได้ชุบชีวิตหวัระมานขึ้นมาใหม่ หวัระมานเล่าความเป็นมาทั้งหมดแก่ฤๅษี พร้อมทั้งถามทางไปลังกา ฤๅษีขอให้หวัระมานพักอยู่ที่อาศรมคืนหนึ่งก่อนแล้วจึงจะบอกทางให้เพราะเห็นว่า หวัระมานมีกำลังแรงมาก ถ้าปล่อยยให้ไปหวัระมานอาจจะเดินทางเกินลังกาไปอีก

หวัระมานลองดีฤๅษีดาไฟ

รุ่งเช้าฤๅษีออกบิณฑบาต ได้สั่งหวัระมานให้เอาไม้ไผ่ผูกพัน แล้วให้ไปล้างหน้าในสระ ใน สระน้ำจะมีปลิงอยู่ตัวหนึ่ง ถ้าถูกปลิงเกาะให้เอาน้ำลายลูบตัวปลิงออก ถ้าถูกกัดให้เอาชายผ้าเช็ด แล้วเอาน้ำนั้นรอน้ำ เมื่อหวัระมานไปล้างหน้า ถูกปลิงเกาะจึงเอาน้ำลายลูบตัวปลิงออกมาจน เลือดไหล หวัระมานเอาชายผ้าเช็ดแล้วเอาผ้าลูบตัวเป็นเหตุให้ลิงมีขนแดงมาตราบเท่าทุกวันนี้ หวั ระมานจึงเสียฤๅษีไป เมื่อฤๅษีกลับมาเอาข้าวปั้นให้ 1 ก้อน หวัระมานขอเพิ่มอีก ฤๅษีจึงเสกคาถาให้ หวัระมานกินข้าวก้อนนั้นไม่หมด หวัระมานเอาข้าวเก็บไว้ที่หาง ต่อจากนั้นฤๅษีได้บอกทางไปลังกา แต่หวัระมานไม่มีฤๅษีที่จะเหาะไปได้ จึงลอกคราบตัวเองเป็นม้าแล้วไปลังกา

หวัระมานพบนางสีดา

เมื่อถึงลังกา หวัระมานปลอมตัวเป็นชายแก่ ได้พบนางข้าหลวง 2 คน นางทั้งสองบอกว่าราพนาสวณพานางสีดาไว้ในอุทยาน หวัระมานแอบเข้าไปพบนางสีดา ถวายแหวนที่พระราม มอบมาแก่นางสีดา เพื่อเป็นเครื่องยืนยัน และจะพานางไปเฝ้าพระราม แต่นางสีดาเกรงคนจะ นิินทา ขอให้พระรามยกทัพชิงนางคืนจากราพนาสวณ หวัระมานรับคำสั่งแล้วกลับมาเฝ้าพระราม

หวัระมานเผาลังกา

ก่อนจะเดินทางกลับ หวัระมานแอบเข้าไปในห้องบรรทมของราพนาสวณกับนางเทวีไว้ด้วยกัน เขียนหนังสือบอกวิธีแก้แค้นโดยให้นางเทวีใช้กำปั้นทุบหัวราพนาสวณ ให้ทหารจับตัวไว้ เมื่อจับได้ให้นำตัวมาใส่ครกตำ ใช้ดาบฟัน หวัระมานก็ไม่ตาย เมื่อไฟลุก หวัระมานหวัระมานทำอุบายบอกวิธีที่จะฆ่าตนให้ตายได้ คือให้เอาผ้าชุบน้ำมันพันตัวแล้วจุดไฟเผา เมื่อไฟลุก หวัระมานหนีขึ้นไปบนปราสาท และวิ่งไปทั่วเมือง เป็นเหตุให้ไฟไหม้เมืองลังกาจนหมดสิ้น หวัระมานลงไปดับไฟในมหาสมุทร แล้วกลับมาเฝ้าพระราม

องค์สื่อสาร

พระรามให้องค์เป็นทูตไปเจรจาขอนางสีดาคืนจากราพนาสวณ ราพนาสวณไม่ยินยอม บอกให้พระรามสร้างสะพานข้ามมาลังกา สร้างมาถึงเมื่อไรจะยกนางคืนให้ พระรามเกณฑ์พลรวมทั้งสัตว์ 4 เท้า 2 หัว แต่ค่างควา นกพิราบ และนกกระจอกฟ้าไม่ยอมช่วยเหลือ การจองถนนครั้งนี้หวัระมานเป็นผู้ตอกหลัก ใช้เวลาสร้างสะพาน 7 ปี 7 เดือน

กำเนิดรัตนะยี่

ในระหว่างที่พระรามเกณฑ์พลสร้างสะพานไปลังกานี้ พระยาปัตตะหลุ่ม กษัตริย์เมืองปัตตะหลุ่ม ซึ่งอยู่ใต้มหาสมุทรได้ยินเสียงดัง จึงให้ลูกสาวมาสืบดูเหตุการณ์ นางจึงเนรมิตกายเป็นปลา พบหวัระมานตอกหลักอยู่ มีเหงื่อไหลหยดย้อย นางปลากินเหงื่อโคลของหวัระมานจนตั้งครรรภ์ ให้กำเนิดบุตรชายชื่อรัตนะยี่

วรยศสื่อสาร

เมื่อพระรามจองถนนถึงลังกา ให้ทหารถือสารเข้าไปถึงราพนาสวณให้ส่งนางสีดา ราพนาสวณไม่ทำตามสัญญา ขอทำสงครามและให้พิทพิฑูชะตาเมืองลังกา พิทพิฑูทำนายนางว่าเมืองลังกาและราพนาสวณกำลังมีเคราะห์ เมื่อวรยศกลับไปแล้ว ราพนาสวรกริ้วพิทพิฑูที่ทำนายต่อหน้าศัตรู จึงขับพิทพิฑูออกจากเมือง พิทพิฑูเข้ามาถวายตัวกับพระราม

พระรามถูกพระยาปัตตะหลุ่มลักพาตัว

พระรามขอให้พิทพิฑูโชเคราะห์ พิทพิฑูทำนายว่า ภายใน 7 วัน พระรามจะมีเคราะห์ เมื่อพ้นเคราะห์จะได้เมืองลังกา หวัระมานจึงเกณฑ์ไพร่พลเพื่อคุ้มกันพระราม หวัระมานเนรมิตฝ่ามือ

ครอบครองทัพพระรามไว้ กล่าวถึงพระยาปัตตะหลุ่มโกรธแค้นที่ลูกสาวตั้งครมกับหวัระมาน จึงขึ้นมาลักตัวพระราม โดยลงทางกำนับัว ชังพระรามไว้ในกรงเหล็ก 7 ชั้น

หวัระมานไปเมืองปัตตะหลุ่มพบรัตตะยี่

พิกพีบอกหวัระมานว่า พระยาปัตตะหลุ่มลักพาตัวไป และพระรามยังมีชีวิตอยู่ หวัระมานขอให้พิกพีบอกทางไปเมืองปัตตะหลุ่ม พิกพีบอกหวัระมานว่าถ้าเห็นดอกบัวดอกใหญ่ให้เด็ดดอกทิ้ง แล้วลงไปตามกำนับัวจะถึงเมืองปัตตะหลุ่ม หวัระมานไปถึงได้เนรมิตตนเป็นชายแก่ พบชาย 2 คน ได้รับคำสั่งจากพระยาปัตตะหลุ่มให้นำน้ำพิษไปถวายพระราม หวัระมานทราบที่คุมชังพระรามจากชาย 2 คนนี้ แล้วเดินทางต่อไปจนพบหญิง 2 คนตักน้ำอยู่ หวัระมานได้เนรมิตตนเป็นแมลงหวี่ เกาะบำเหน็จทั้งสองเข้าไปในที่คุมชัง และชวนพระรามออกมาได้ ฆ่าพระยาปัตตะหลุ่มตาย และได้ต่อสู้กับรัตตะยี่ แต่ไม่มีใครแพ้ชนะ ในที่สุดหวัระมานรู้ว่ารัตตะยี่เป็นลูก จึงเลิกต่อสู้กัน พระรามให้รัตตะยี่ครองเมืองปัตตะหลุ่มแทน

ศึกอินทะชิต

เมื่อหวัระมานพาพระรามกลับมาได้แล้ว พระลักษณะจึงอาสาออกรบ พระรามมอบธนุที่ได้มาจากทศปาโมกข์แก่พระลักษณะให้ใช้เป็นอาวุธ ส่วนราพณาสวนให้อินทะชิตออกรบ พระลักษณะแผลงศรธนูอินทะชิตสิ้นชีวิต

ศึกราพณาสวนครั้งที่ 1

ต่อมาพระรามออกรบกับราพณาสวน พระรามแผลงศรธนูราพณาสวน เสียขาดหลายครั้ง แต่ก็มีเศียรใหม่ขึ้นมาแทนเรื่อย ๆ รบกันอยู่นานไม่มีใครแพ้ชนะ พระรามถามพิกพีถึงวิธีที่จะสังหารราพณาสวน พิกพีทูลว่าราพณาสวนจะสิ้นชีวิตต่อเมื่อถูกศรทศพล ซึ่งจมอยู่ในมหาสมุทรที่ขอบจักรวาล ที่นั่นจะมียักษ์ตนหนึ่งเฝ้าอยู่ ยักษ์ตนนี้จะกินทุกสิ่งที่มีชีวิต หวัระมานเนรมิตตนเป็นแมลงแดงบินเข้าปากยักษ์ แล้วไต่ออกมาบีบคอยักษ์ ยักษ์ยินยอมมอบศรทศพลให้แก่หวัระมาน หวัระมานนำศรมาถวายพระราม

ศึกราพณาสวนครั้งที่ 2

พระรามให้ทหารถือสารไปถึงราพณาสวนว่า อีก 7 วันจะไปรบ เมื่อถึงกำหนดวันนัดหมาย ราพณาสวนเนรมิตกายใหญ่เท่าเขาญาคูณร พระรามขึ้นบำหวัระมานสู้รบกับราพณาสวน พระรามแผลงศรทศพลธนูราพณาสวนสิ้นชีวิต ครั้งเสร็จศึกพระรามให้พิกพีครองลังกา พระราม

และพระลักษณะพานางสีดาและไพร่พลกลับกรุงรัตนนคร และได้พระราชทานรางวัลแก่ไพร่พลที่ออกรบในครั้งนี้

สร้างอยุธยา

พระรามเห็นว่าเมืองกรุงรัตนนครคับแคบ ควรหาที่สร้างเมืองใหม่ จึงอธิษฐานและแสดงศรทศพล ถ้าศรตกที่ใด ให้หวัระมานเอาเขาสรรพยาวางบนฝ่ามือเหาะตามไปสร้างเมือง ณ ที่นั้น หวัระมานเหาะตามศรไป ศรตกในที่แห่งหนึ่ง หวัระมานจึงใช้หางกวาดดินไม้ปรับพื้นที่โล่ง โดยที่ไม่ได้ดูฤกษ์ยาม พระรามเห็นว่าไม่เป็นมงคล จึงให้ละเมืองนั้นไว้ เมืองนั้นจึงได้ชื่อว่าเมืองละโว้มา จนถึงปัจจุบันนี้ ต่อมาพระรามให้หาผู้เฒ่ามาสอบถามถึงสถานที่ที่จะสร้างเมืองใหม่ ผู้เฒ่าคนหนึ่งกราบทูลว่าภูทอกของตนบอกไว้ว่ามีสถานที่แห่งหนึ่งไม่ไกลจากที่นี่เท่าใดนัก เป็นทำเลเหมาะจะสร้างเมือง แต่มียักษ์ตนหนึ่งชื่อนันทิยกษมีบริวาร 1000 ตน รักษาอยู่ พระรามจึงยกทัพไปและใช้สหัสตามะธนูยิงนันทิยกษและบริวารพ่ายหนีไป และสร้างบ้านเมืองอยู่ ณ ที่นั้น เมืองนี้ได้ชื่อว่าอยุธยา

นางสีดาวาดรูป

พระรามและนางสีดาครองอยุธยา บ้านเมืองมีแต่ความสงบสุข จนกระทั่งนางสีดาทรงครรภ์ วันหนึ่งพระรามเสด็จออกนอกเมือง นางสนมขอให้นางสีดาวาดรูปราพนาสวณให้ดู เมื่อพระรามเสด็จกลับมาเอารูปที่วาดซ่อนไว้ได้ที่ประทับ เมื่อพระรามนั่งลง รูปวาดของราพนาสวณพูดว่าเหตุใดจึงนั่งทับศีรษะของตน พระรามคั่นดูได้ที่ประทับ พบรูปวาด สอบถามได้ความว่านางสีดาเป็นผู้วาด พระรามโกรธจึงให้นางไปฆ่าเสีย พระลักษณะอาสาพาไป และได้ปล่อยนางไปเสีย พระอินทร์ช่วยเหลือโดยเนรมิตสุนัขนอนตายให้พระลักษณะเอาดาบฟัน เพื่อให้เลือดติดดาบเอาไปยืนยันกับพระรามว่าได้ฆ่านางสีดาแล้ว

นางสีดาประสูติโอรส

นางสีดาเดินทางไปพบฤๅษีทิพจักษุ ได้ขออาศัยอยู่ด้วย ต่อมานางประสูติโอรสให้ชื่อว่าพระบุตร เมื่อพระกุมารเติบโตใหญ่ฤๅษีสอนวิชาให้ วันหนึ่งนางสีดาเข้าป่าหาผลไม้ พระบุตรหายไปจากอาศรม จนพลบค่ำก็ยังไม่กลับ ฤๅษีเกรงว่านางสีดากลับมาไม่พบลูกแล้วจะเสียใจ ฤๅษีจึงเขียนรูปพระบุตรไว้ที่ประตู ครึ่งนางสีดากลับมาพร้อมพระบุตร ฤๅษีจะลบรูปทิ้ง นางสีดาขอร้องให้ฤๅษีขุรูปให้มีชีวิต เพื่อจะได้เป็นเพื่อนพระบุตร ฤๅษีจึงขุขี้ขึ้นมาให้ชื่อว่าพระรูป

พระรามทราบว่าการทั้งสองเป็นโอรส

พระบุตรพระรูปเข้าเมืองอยุธยาไปกับแม่ค้าขายแตง หัวระมานมาเก็บภาษีจากแม่ค้าในตลาด พระกุมารทั้งสองไม่ยอมให้ หัวระมานจึงหยิบแตงของแม่ค้ามาแทน พระบุตรตีหัวระมานเลือดออก หัวระมานตกใจหนีออกจากอยุธยาไป และเกิดโกลาหลทั้งเมือง พระรามออกมาดูเหตุการณ์ พบพระกุมารทั้งสองจึงแฉ่งศร แต่ไม่ถูกพระกุมาร พระบุตรอธิษฐานว่าถ้าพระรามเป็นพระบิดาขอให้ลูกศรที่จะแฉ่งออกไปวนรอบตัว ถ้าไม่ใช่ขอให้ศรต้ององค์พระราม อธิษฐานแล้วแฉ่งศรไป ศรวนรอบตัวพระราม พระบุตรจึงเข้ามาเล่าความทั้งหมด พระรามจึงรู้ว่าเป็นโอรส พากลับอยุธยา

นางสีดากลับอยุธยา

พระรามให้พระกุมารไปรับนางสีดากลับอยุธยา แต่พระกุมารขอให้พระรามไปรับนางมาเอง พระราม พระลักษมณ์ และ 2 กุมารเดินทางไปถึงอาศรมฤๅษี เพื่อขอนางสีดาคืน ฤๅษีอนุญาตให้นางสีดากลับบ้านเมือง พระรามจึงพานางกลับ และได้อภิเษกพระบุตร พระรูปครองอยุธยา นางสีดาอยู่ปรนนิบัติรับใช้พระรามจนสิ้นอายุขัย ได้ไปเกิดเป็นนางสุชาดาชายาของพระอินทร์ตามเดิม

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

เนื้อเรื่องย่อ

หอรอมา⁷

ในปฐมกับปีพรหมชื่อตปรมโสมลงมาเกิดเป็นมนุษย์ มีลูกชายต่างมารดากัน 3 คน คือ ฤทธรัฐะ วิรุฬหะ และ วิรุฬกษะ เมื่ออายุได้ 16 ปี ตปรมโสมได้ส่งไปครองเมืองคนละเมืองเพื่อป้องกันการแข่งขันแย่งราชสมบัติ

ฤทธรัฐะได้ครองเมืองพาราณสี มีลูก 3 คน คือ ภารี สุครีพ และนางกาสิราชธิดา พระยาวิรุฬหะมีลูกชาย 3 คน คือ พระยาราพณาสวร พิณก และอินทวิชิต พระยา วิรุฬกษะมีลูกชาย 2 คน คือ พระยา รามราช และพระลักษณะ

วันหนึ่งพระยาราพณาสวรได้เนรมิตเป็นพระอินทร์ไปสมสู่กับนางสุชาดา ภายหลังนางสุชาดาทราบว่าเสียรู้พระยาราพณาสวร จึงได้ขอพรจากพระอินทร์จุติมาเกิดเป็นมนุษย์เพื่อจะแก้แค้นพระยาราพณาสวร นางสุชาดาไปเกิดเป็นธิดาของพระยาราพณาสวร บุโรहितทำนายว่านางจะนำความพิณาศมาให้บิดา พระยาราพณาสวรจึงนำนางไปลอยแพ มีพระฤๅษีคนหนึ่งไปอาบน้ำ เห็นกุมาริอยู่ในแพที่บรรจุกุศของจึงนำไปเลี้ยงให้ชื่อว่า สิดา ต่อมาเลื่อนเป็นสิดาเมื่อนางสิดาเจริญวัยได้ 16 ปี นางมีรูปร่างงดงามมาก พวกรที่ไปลาเนื้อเห็นความงามของนางจึงนำขานี้ไปแจ้งแก่ราชาของตน และราชาก็กร้อยเอ็ดหัวเมืองต่างก็นำบรรณาการไปสู่ขอนางสิดาเป็นมเหสี พระฤๅษีให้ขึ้นสายธนู แต่ไม่มีใครสามารถขึ้นสายธนูได้พระยารามราชและพระลักษณะบุตรพระยาวิรุฬกษะ ได้พากันไปศึกษาศิลปศาสตร์ที่เมืองตักศิลา จนจบไตรเพทแล้วเดินทางกลับพระนครระหว่างทางได้เดินผ่านอาศรมของพระฤๅษีได้ยินเสียงผู้คน ช้างม้า ดังครึกโครมจึงเข้าไปดู พระยารามราชได้สบตากับนางสิดาเกิดมีใจปฏิพัทธ์กับนางจึงขอขึ้นสายธนูด้วย ปรากฏว่าพระยารามราชสามารถยิงธนูได้และได้นางสิดามาครอง พระยารามราชและคณะจึงลาพระฤๅษีกลับพระนคร

พระอินทร์ปรารถนาจะช่วยนางสุชาดาให้สมหวังในการแก้แค้นพระยาราพณาสวรจึงได้เนรมิตเป็นกวางทองขาเขยกเดินผ่านหน้ากษัตริย์ทั้งสาม นางสิดาอยากได้กวางทอง พระยารามราชต้องตามกวางไป ส่วนพระลักษณะเห็นพระยารามราชหายไปนานจึงขอออกตามหาพี่ชาย แล้วได้ฝากนางไว้กับแผ่นดิน เมื่อพระลักษณะพบพระยารามราช พระยารามราชไม่พอใจที่พระลักษณะฝากนางสิดาไว้กับแผ่นดิน แผ่นดินโกรธจึงวางนางสิดาลง พระยาราพณาสวรจึงสามารถลักนางไปได้

⁷ พัทธลีนจ จินนุณ, “การวิเคราะห์หอรอมาในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ,” 40-43.

พระยารามราชและพระลักษณะ ออกติดตามนางสีดาจนเหนื่อย จึงหยุดพักได้ต้นไม้ พระยารามราชและพระลักษณะไปพบกับสุครีพซึ่งนั่งร้องไห้อยู่ที่ริมลำธารแห่งหนึ่ง สุครีพเล่าให้ทั้งสองฟังว่า ตนมีพี่ชายชื่อภาริ ซึ่งได้น้องสาวที่ชื่อนางกาสิมาเป็นเมียภาริได้ครองราชสมบัติเมืองพาราณสี วันหนึ่งควายทรพีไปอาละวาดทำร้ายผู้คน นางกาสิซึ่งขณะนั้นกำลังมีครรภ์แก่ได้อาสาไปปราบควาย นางถูกควายขวิดจนตาบอด เอวหัก นางได้คลอดลูกคาชองคลอด คนทั้งหลายช่วยดึงลูกของนางออกมาให้ชื่อว่า องศัคค และวรายศ ภาริให้นางนมเอากุมารไปเลี้ยง ส่วนนางกาสินั้นถูกละเลยตามยถากรรม นางกลิ้งเกลือกไปด้วยความเจ็บปวดจนไปนอนอยู่ใต้ต้นมะเดื่อ กินลูกมะเดื่อที่หล่นลงมาเป็นอาหาร

กล่าวถึงพระยารัฐประศาสน์จะให้รางวัลแก่ผู้ที่สามารถปราบนันทักษ์ซึ่งมีนิวพิษสามารถชี้ใครให้ตายได้ นางคนธรรพ์อาสาปราบนันทักษ์โดยการหลอกให้นันทักษ์รำตามนาง ครั้นนางชี้นิ้วไปที่กระหม่อม นันทักษ์ก็ชี้นิ้วตามจนถึงแก่ความตาย พระยารัฐประศาสน์ขอให้นางรำรำให้ดู ครั้นเห็นลีลาอันอ่อนช้อยของนางก็เกิดกำหนดน้ำกามไหล นางคนธรรพ์เห็นดังนั้นจึงเอาใบบอนมาซ้อนน้ำกามไว้แล้วนำไปใส่ปากนางกาสิ ต่อมานางกาสิก็ตั้งครรภ์ หลังจากนั้นนางก็ให้กำเนิดบุตรชื่อหอรมาน

กล่าวถึงภาริและสุครีพได้ออกมาปราบควายบ้าง ภาริได้ตามควายเข้าไปในถ้ำ ก่อนเข้าไปภาริได้สั่งให้สุครีพปิดปากถ้ำทันทีถ้าเลือดที่ไหลออกมาเป็นเลือดใส่นั่นย่อมหมายความว่าตนตายแล้ว ครั้นสุครีพเห็นเลือดใสไหลออกมาจากถ้ำเข้าใจว่าพี่ตายจึงกลับไปครองเมือง ครั้นภาริออกมาได้จึงตรงเข้าไปจะฆ่าสุครีพ เพราะคิดว่าสุครีพทรยศสุครีพจึงต้องหนีออกมานั่งร้องไห้อยู่ที่นี่ สุครีพขอให้พระยารามราชจัดการกับภาริ และถ้าตนได้ครองเมืองพาราณสีตนยินดีจะนำหลาน 3 คน มามอบให้ คือ องศัคค วรายศ และหอรมาน พระยารามราชและพระลักษณะพาสุครีพไปยังเมืองพาราณสี พระยารามราชให้สุครีพไปทำภาริและล่อให้เข้าไปในแดนของพระยารามราชสุครีพออกต่อสู้กับภาริจนถึงแดนของพระยารามราช พระยารามราชยิงภาริจนถึงแก่ความตาย

สุครีพพาหลานทั้งสามมามอบให้พระยารามราช พระยารามราชให้หาผู้ทำหน้าที่ไปสืบข่าวนางสีดา องศัคคเสนอหอรมาน พระยารามราชถอดแหวนให้หอรมานนำไปให้นางสีดา หอรมานนำแหวนที่พระยารามราชฝากไปให้แก่นาง หลังจากนั้นก็จุดไฟเผาถ้ำจนวอดวาย

พระยารามราชให้ระดมพลสร้างสะพานข้ามมหาสมุทร หอรมานอาสาตอกเสาและทำโครงสร้างสะพานจนสร้างสะพานเสร็จ พระยาราพนาสวรเรียกพิเภกมาทำนายชะตาเมือง พิเภกบอกว่าชะตาเมืองและตัวของพระยาราพนาสวรไม่ดีมีแต่เสีย พระยาราพนาสวรโกรธจึงขับไล่พิเภกออกจากเมือง พิเภกไปพึ่งพระยารามราช

กล่าวถึงพระยาปัตตหลุมได้ไปลักเอาพระยารามราชไปขังไว้ในกรงเหล็ก หอมนานช่วยพระยารามราชออกมาได้ พระลักษณะออกรบกับอินทรีตจนถูกศรของอินทรีตไปตรึงอยู่ที่เท้า ส่วนอินทรีตถูกศรของพระลักษณะตาย หอมนานอาสาไปเอายามาให้ ต่อมาพระยารามราชออกรบกับพระยาราพณาสวร พระยารามราชทราบสาเหตุที่พระยาราพณาสวรไม่ตายจากพิเภกว่า เพราะเขามีเชื้อสายตปรมสวร และธนูที่จะสังหารเขาได้คือ ธนูพลควาวชิระ หอมนานอาสาไปเอาธนูนั้นมา ในที่สุดพระยารามราชก็สามารถแผลงศรฆ่าพระยาราพณาสวรได้ แล้วอภิเษกพิเภาเป็นเจ้าเมืองแทน

พระยารามราชยกพลกลับนคร มีการปูนบำเหน็จแม่ทัพและส่งพระยาทั้งหลาย พระยารามราชครองเมืองอโยธยาด้วยความสุขสืบมา

วันหนึ่งขณะที่นางสีดามีครรภ์แก่ นางสนมขอร้องให้นางสีดาวาดรูปพระยาราพณาสวรให้ดู พระยารามราชเห็นรูปนั้นก็โกรธจัดต่อว่านางสีดาต่าง ๆ นานา แล้วให้เพชฌฆาตนำไปประหาร พระลักษณะอาสาประหารนาง แต่ด้วยความสงสารจึงปล่อยนางไป นางสีดาได้เดินทางไปด้วยความทุกข์ทรมานจนไปถึงอาศรมของพระฤๅษี พระฤๅษีรับอุปการะนางไว้ ต่อมาไม่นานนางก็คลอดลูกชื่อว่าพระบุตร พระบุตรมีเพื่อนเล่นอีกคนหนึ่งซึ่งพระฤๅษีเสกขึ้นมาจากการวาดรูปชื่อพระเทียมคิง

วันหนึ่งทั้งสองได้ไปเที่ยวแดนอโยธยาแล้วเดินตามแม่ค้าขายแตงเข้าเมืองหอมนานมีหน้าที่เก็บอากรตลาด เมื่อเข้าไปเก็บอากรแม่ค้าขายแตง พระบุตร พระเทียมคิงห้ามแม่ค้าจ่ายอากรแก่หอมนาน หอมนานไม่ยอมจึงเกิดการต่อสู้กันขึ้น พระยารามราชไประงับเหตุ ได้ติดตามกุมารทั้งสองไป ทั้งสองฝ่ายสู้รบกัน แต่ก็ไม่สามารถทำอันตรายกันได้ ในตอนหลังจึงรู้ว่า เป็นพ่อลูกกัน พระยารามราชจึงนำกุมารทั้งสองเข้าเมืองไป

พระยารามราชทราบข่าวนางสีดา จึงได้แต่งขบวนพยุหยาตราออกไปรับนาง เมื่อสิ้นอายุขัยนางสีดาก็ไปเกิดเป็นนางสุชาดาตามเดิม

เนื้อเรื่องย่อ พระลัก-พระลาม⁸

พญาฮาบมะนาสวณเรียนวิชากับพระอินทร์

กล่าวถึงพญาฮาบมะนาสวณเป็นกษัตริย์ครองกรุงลังกา มีสนมและบริวารมากมายและมีความรู้ทางศิลปศาสตร์เป็นเลิศ แต่ยังอยากมีอิทธิฤทธิ์มากยิ่งขึ้น จึงไปขอเรียนวิชากับพระอินทร์ พระอินทร์ได้ถ่ายทอดวิชาให้ และสอนให้พญาฮาบมะนาสวณมีทศพิธราชธรรมในการปกครองบ้านเมือง

พญาฮาบมะนาสวณเข้าหานางสุชาดาชายาพระอินทร์

ในขณะที่พญาฮาบมะนาสวณเรียนวิชากับพระอินทร์นั้น ได้พบนางสุชาดาชายาของพระอินทร์ พญาฮาบมะนาสวณมีใจรักใคร่อยากได้บ้าง จึงเนรมิตตนให้มีรูปร่างเหมือนพระอินทร์ และได้เข้าหานางสุชาดา ต่อมานางสุชาดารู้ความจริง จึงได้ขอพรจากพระอินทร์ให้นางไปเกิดในโลกมนุษย์ เพื่อแก้แค้นพญาฮาบมะนาสวณ

กำเนิดนางสีดาจันทะแจ่ม

นางสุชาดาลงมาเกิดในครรภ์ของมเหสีพญาฮาบมะนาสวณ นางตั้งครรภ์ได้ 12 เดือน จึงให้กำเนิดพระธิดา โหรทำนายว่า พระธิดาที่เกิดมานี้ เกิดมาเพื่อจะทำลายล้างพญาฮาบมะนาสวณ และเมื่อพระธิดาอายุได้ 12 ปี จะทำให้บ้านเมืองเดือดร้อน จะทำให้พญาฮาบมะนาสวณสิ้นชีวิต ไม่ควรเลี้ยงไว้ พญาฮาบมะนาสวณไม่เชื่อคำทำนายได้ให้นางนมนำพระธิดาเข้ามา ในขณะที่พญาฮาบมะนาสวณอุ้มพระธิดาอยู่นั้น นางเอามีดแทงท้องพญาฮาบมะนาสวณ ทำให้พญาฮาบมะนาสวณเห็นจริงตามคำทำนาย จึงให้นางไปเสียจากบ้านเมือง เสนาอำมาตย์นำพระธิดาข้ามมหาสมุทร ไปถึงป่าหิมพานต์ นำนางไปไว้ในดอกบัวทอง ฤๅษีได้ยินเสียงเด็กร้อง จึงเดินทางตามเสียงมาพบพระธิดาในดอกบัวทอง ฤๅษีได้เนรมิตน้ำนมออกมาจากนิ้วมือให้พระธิดาดูดกิน และเลี้ยงดูพระธิดาจนอายุได้ 12 ปี ตั้งชื่อนางว่า สีดาจันทะแจ่ม นางมีรูปโฉมงดงามมาก ฤๅษีเนรมิตปราสาทให้อยู่ และเนรมิตหญิงสาวมีรูปร่างหน้าตาเหมือนนางสีดาจันทะแจ่มไว้คอยรับใช้นาง

⁸ ชฎาวัฒน์ สุนทรธรรม, “การศึกษาเรื่องรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นอีสาน,” 10-26.

พญาฮาบมะนาสวณได้ข่าวความงามของนางสีดา

นายพรานจากกรุงลังกาเข้าป่าล่าสัตว์ ได้เดินทางลงมาถึงอาศรมฤๅษี พบนางสีดาจันทะแจ่ม เมื่อนายพรานกลับลังกาได้ไปทูลพญาฮาบมะนาสวณถึงความงามของนาง พญาฮาบมะนาสวณจึงยกทัพมาถึงอาศรมฤๅษีกลางป่าหิมพานต์เพื่อขอนาง ฤๅษีให้พญาฮาบมะนาสวณยกธนูหนัก 1 โกฎิ ถ้าพญาฮาบมะนาสวณยก และสามารถโค้งสายธนูยิงได้ ฤๅษีจะยกนางสีดาจันทะแจ่มให้ แต่พญาฮาบมะนาสวณไม่สามารถยกธนูได้ จึงยกทัพกลับ

กำเนิดพระลัก - พระลาม

กล่าวถึงพระลาม - พระลัก เป็นโอรสกษัตริย์กรุงศรีสัตนาคนหุต พระบิดาสวรรคตตั้งแต่พระลาม - พระลักยังทรงพระเยาว์ พระมารดาเลี้ยงดูจนเติบโตใหญ่อายุได้ 14 ปี จึงอภิเษกให้เป็นกษัตริย์กรุงศรีสัตนาคนหุต

พระลามยกศรโค้งสายธนูและได้นางสีดา

พระลามได้ข่าวความงามของนางสีดาจากพ่อค้าชาวลังกาที่มาค้าขายยังกรุงศรีสัตนาคนหุต เกิดความผูกพันรักใคร่ จึงลาพระมารดาออกเดินทางไปป่าหิมพานต์ถึงอาศรมฤๅษี พระลามได้เจรจาของนางสีดาจันทะแจ่ม ฤๅษีจึงให้พระลามโค้งสายธนู พระลามยกศรได้และโค้งสายธนูจะยิง แต่ฤๅษีห้ามไว้ เพราะจะเกิดอันตรายต่อโลกมนุษย์ ฤๅษียอมยกนางสีดาจันทะแจ่มให้พระลาม และให้พระลามรออยู่ก่อน ฤๅษีจะนำน้ำจากแม่น้ำอินมา มาทำพิธีอภิเษกให้ แต่พระอินทร์ดลใจให้พระลามลืมคำสั่ง พระลามขึ้นไปหานางสีดาบนปราสาทและได้ขอร้องไห้ให้นางค่อมชี้ตัวนางสีดา เพราะฤๅษีเนรมิตหญิงสาวทุกคนในปราสาทให้มีรูปร่างเหมือนนางสีดาจันทะแจ่ม นางค่อมแนะนำให้พระลามเอาน้ำขี้ที่ตาของนางเหล่านั้น นางผู้ใดกระพริบตานางผู้นั้นคือนางสีดาจันทะแจ่ม พระลามได้พานางสีดาขึ้นมามักริาบเหาะหนีไป ฤๅษีกลับมาไม่พบมีความโกรธแค้นมาก ได้สาปให้พระลามและนางสีดาจันทะแจ่มต้องพลัดพรากจากกัน

พญาฮาบมะนาสวณเนรมิตกวางทอง

พญาฮาบมะนาสวณรู้ว่าพระลามได้นางสีดาจันทะแจ่มไป จึงทำอุบายโดยเนรมิตเมืองเมืองหนึ่ง บริบูรณ์ด้วยข้าวของเงินทองและไพร่พล เมื่อพระลามเดินทางมาถึงจำได้ว่าไม่เคยมีเมืองปรากฏในบริเวณนั้นมาก่อน เมื่อมีสาวงามนางหนึ่งมาถวายดอกไม้แก่พระลาม พระลามรู้ว่าอาจจะเป็นผีร้ายแปลงตัวมาทำอุบายถวายดอกไม้ เพื่อให้พระลามนำไปประดับเศียรทำให้อาคมเสื่อม พระลามจึงแผลงศรถูกเหล่าผีร้ายล้มตายเป็นจำนวนมาก

พญาฮาบมะนาสวณได้เนรมิต กาดำมีบริวารนับหมื่นตัว พระลามแผลงศรธูกกาตำตาย
เกลื่อน ต่อจากนั้นพญาฮาบมะนาสวณเนรมิตกวางทองปรากฏกายให้นางสีดาจันทะแจ่มเห็น นาง
เกิดความอยากได้กวางตัวนั้น และทูลพระลามให้ตามจับ พระลามบอกนางว่า กวางนี้ชะรอยจะ
ไม่ใช่กวางจริงแต่เนื่องจากเป็นกรรมของทั้งสองที่ถูกฤษีสาปให้ต้องพลัดพรากจากกัน นางสีดาจัน
ทะแจ่มจึงไม่ยอมฟังเหตุผล พระลามจึงจำเป็นต้องทำตามความต้องการของนางสีดาจันทะแจ่ม
ก่อนที่พระลามจะออกตามกวาง พระลามได้ฝากนางไว้กับพระลัก

พญาฮาบมะนาสวณลักนางสีดาจันทะแจ่ม

พระลามออกตามกวางและเมื่อแผลงศรธูกกาทาย จึงเอาดาบฟันหัวกวางแล้ว
เดินทางกลับ ยังไม่ทันที่พระลามจะเดินทางมาถึงที่พัก พญาฮาบมะนาสวณส่งเสียงร้องเป็นเสียง
พระลามขอความช่วยเหลือจากพระลัก นางสีดาได้ยินเสียงร้องจึงบอกให้พระลักไปช่วย ถึงแม้พระ
ลักทูลคัดค้านว่าไม่ใช่เสียงของพระลาม แต่นางไม่เชื่อ ต่อว่าพระลักจนพระลักต้องออกติดตาม
ก่อนออกเดินทางพระลักได้ฝากนางไว้กับแม่พระธรณีให้ปกป้องรักษา พญาฮาบมะนาสวณได้
โอกาสพยายามฉุดนางแต่ไม่สำเร็จ เพราะพระแม่ธรณียึดไว้ ส่วนพระลามเมื่อเห็นพระลัก ตามมา
เกิดความไม่พอใจที่พระลักไม่ทำตามคำสั่ง พระลักทูลว่าได้ฝากนางไว้กับแม่พระธรณีแล้ว พระ
ลามกล่าวสบประมาทแม่พระธรณี แม่พระธรณีได้ยินดังนั้นจึงปล่อยนางสีดาจันทะแจ่มเสีย ทำให้
พญาฮาบมะนาสวณอุ้มนางเหาะหนีไปได้

พญาครุฑขัดขวาง

พญาครุฑสหายของพระลามพบพญาฮาบมะนาสวณพานางสีดาจันทะแจ่มเหาะหนีมา
จึงเตือนให้พญาฮาบมะนาสวณนำนางไปคืนพระลาม พญาฮาบมะนาสวณถอดแหวนของนางสีดา
ขว้างถูกปีกของพญาครุฑตกลง พญาครุฑคาบแหวนไว้ได้ พญาฮาบมะนาสวณจึงสามารถพานาง
มาถึงลังกา แต่ไม่สามารถเข้าใกล้นางได้เพราะกายของนางร้อนดังไฟ

พระลามพบพญาครุฑ

เมื่อพระลามพระลัก เดินทางกลับมาไม่พบนางสีดาจันทะแจ่ม จึงได้แต่เศร้าโศกคร่ำ
ครวญถึงแต่นาง พระลามได้อธิษฐานโดยโบกไม้เสียวทวย จึงรู้ว่ากษัตริย์เมืองลังกาลักพานางไป
ทางทิศตะวันออก ทั้งสองพระองค์จึงออกเดินทางติดตาม ระหว่างทางพบพญาครุฑ พญาครุฑทูล
เรื่องราวที่พญาฮาบมะนาสวณลักนางสีดาจันทะแจ่มให้พระลามทราบพร้อมกับถวายแหวนของ
นางให้พระลาม พระลามเสกคาถารักษาบาดแผลให้พญาครุฑจนหายสนิท

ลิงพระลาม

พระลามพระลักออกเดินทางต่อไป ถึงสถานที่แห่งหนึ่งพบต้นนิโคร มีผลสุกแดงเต็มต้น ต้นนิโครต้นนี้มี 3 กิ่งใหญ่ กิ่งหนึ่งมียอดชี้ไปทางทิศตะวันออก ผู้ใดกินผลนิโครจากกิ่งนี้จะมีรูปโฉมงดงาม อีกกิ่งหนึ่งชี้ไปทางทิศใต้ ผู้ใดกินผลของกิ่งนี้จะกลายเป็นลิง กิ่งสุดท้ายชี้ไปทางทิศเหนือ ผู้ใดกินผลจากกิ่งนี้จะกลายเป็นนกกระยาง พระลามขึ้นไปเก็บผลจากกิ่งที่ชี้ไปทางทิศใต้กินจึงกลายเป็นลิง ส่วนพระลักกินผลจากกิ่งที่ชี้ไปทางทิศตะวันออกจึงมีรูปโฉมงดงามมาก พระลักมองหาพระลามเห็นกลายเป็นลิงก็รู้ว่าเพราะกินผลนิโครจากกิ่งที่ชี้ไปทางทิศใต้ พระลักพยายามดองลิงพระลามให้ไปกินผลจากกิ่งที่ชี้ไปทางทิศตะวันออกแต่ไม่สำเร็จ

กำเนิดนางไคและนางแพงศรี

กล่าวถึงพระฤษีตนหนึ่งบำเพ็ญเพียรนานหลายปีรู้ศิลปศาสตร์และเวทมนตร์ทั้งปวง คิดอยากจะมีคู่ครอง แต่ไม่รู้ว่าจะหาหญิงใดมาเป็นคู่ จึงลงอาบน้ำในสระ แล้วปั้นหญิงสาวนางหนึ่งจากเหงื่อโคลของตน และชุบให้มีชีวิตตั้งชื่อให้ว่านางไค ฤษีได้พานางไปอยู่ในถ้ำต่อมาไม่นานนางไคตั้งท้องและให้กำเนิดลูกเป็นหญิง ตั้งชื่อว่านางแพงศรี

กำเนิดสังคิบ พระลิจันทร

วันหนึ่งพระอาทิตย์มาเที่ยวป่า ได้พบนางไคแล้วเกิดความรักใคร่ นางไคเห็นพระอาทิตย์จึงหนีเข้าถ้ำ พระอาทิตย์แอบเฝ้าดูอยู่ใกล้ปากถ้ำรอจนฤษีกลับมา พระอาทิตย์เห็นฤษีทองคำตาให้หินที่ปิดปากถ้ำอยู่เปิดออก รุ่งเช้าเมื่อฤษีออกจากถ้ำแล้ว พระอาทิตย์จึงทองคำตามฤษีหินที่ปิดปากถ้ำอยู่เปิดออก พระอาทิตย์จึงเข้าหานางไค ต่อมานางตั้งครรภ์กับพระอาทิตย์และได้ให้กำเนิดบุตรชายฝาแฝด คนพี่ชื่อสังคิบ คนน้องชื่อพระลิจันทร ฤษีคิดว่ากุมารทั้งสองเป็นลูกของตนก็ยินดี และได้สอนวิชาให้จนทั้งสองอายุได้ 12 ปี เรียนจบศิลปศาสตร์ทั้งหมด สามารถเหาะได้และมีอิทธิฤทธิ์มาก จนฤษีสงสัยว่าจะไม่ใช่ลูกของตน วันหนึ่งฤษีจึงพาลูกทั้งสามไปอาบน้ำในแม่น้ำ อริษฐานว่าถ้าคนใดเป็นลูกให้ว่ายนํ้ากลับเข้ามา ปรากฏว่านางแพงศรีว่ายกลับเข้ามาคนเดียว สังคิบพระลิจันทรไม่กลับมา และได้ไปเนรมิตบ้านเมืองพร้อมทั้งข้าทาสไพร่พลมากมาย สังคิบผู้พี่เป็นกษัตริย์ครองพาราณสี พระลิจันทรเป็นอุปราชา

กำเนิดหุลละมาน

ฤษีพานางแพงศรีกลับมาที่ถ้ำ นางไคไม่เห็นลูกชายทั้งสอง จึงซักถามเรื่องราวกับนางแพงศรี นางแพงศรีได้เล่าเรื่องฤษีอริษฐานเสี่ยงลูก นางไคคิดว่านางแพงศรีบอกความจริงแก่ฤษี

จึงโกรธแค้นมาก วันหนึ่งฤๅษีออกมาหาหัวเผือก หัวมัน นางโคได้โอกาสจึงจับนางแพงศรีฟาดกับภูเขา ชาติใจตาย แต่ก็ฟื้นกลับคืนมาได้ นางแพงศรีจึงหนีเข้าป่าไป นางเดินทางมาถึงต้นนิโคที่มีผลสุก งาม นางแพงศรีกินผลจากกิ่งที่ขึ้นไปทางทิศใต้ จึงกลายเป็นลิง และไปอยู่กับฝูงลิงป่า ได้สมสู่กับลิง พระลาม ต่อมาไม่นานนางตั้งท้อง เมื่อครบกำหนดได้ให้กำเนิดหูละมาน

กำเนิดท้าวระพี

กล่าวถึงควายท้าวระพีตัวพ้อมีนางควายเป็นบริวารนับหมื่นตัว แต่ไม่มีลูก เพราะเมื่อลูกเกิดมาก็ฆ่าตายหมด นางควายตัวหนึ่งแอบไปคลอดลูกในถ้ำ และเลี้ยงดูจนเติบโตใหญ่ ท้าวระพีตัวลูกอยากเห็นพ่อดีแต่ถูกนางควายห้ามไว้ และนางได้เล่าเรื่องที่ท้าวระพีตัวพ้อฆ่าลูกให้ฟัง ท้าวระพีตัวลูกมีความเคียดแค้น จึงคิดฆ่าพ่อดี แต่นางควายห้ามไว้ บอกให้คอยวัดรอยเท้า เมื่อเท้าใหญ่เท่าพ่อดีเมื่อใดจึงจะสู้พ่อดี

ท้าวระพีวัดรอยเท้า

ท้าวระพีตัวลูกคอยวัดรอยเท้าพ่อดีจนเห็นว่าเท้าใหญ่เท่ากัน จึงขอออกไปต่อสู้ แต่นางควายห้ามไว้ อีก เพราะท้าวระพีตัวลูกไม่มีวิชาพ่อดีจะไปสู้พ่อดี นางควายจึงให้ลูกหัดขีดครี้อวาย ขีดก่อนอาจมให้ขาดก่อนตกพื้น และขีดใช้เขารับลูกมะขามป้อมไม่ให้ตกถึงพื้น ควายท้าวระพีตัวลูกทำสำเร็จ จึงไปทำชนกับพ่อดี ในที่สุดสามารถฆ่าพ่อดี ได้ครอบครองบริวารและนางควายทั้งหลายแทนพ่อดี ท้าวระพีตัวลูกมีใจกำเริบ ได้ไปท้าเทวดาต่อสู้ เทวดาจึงสาปให้ตายด้วยของมีคม

สังคิรบกับท้าวระพี

ท้าวระพีเที่ยวรุกรานเหล่าเทวดาต่อไปไม่หยุดหย่อน เทวดาองค์หนึ่งยอมให้ท้าวระพีไปทำชนกับสังคิรบ พลีจันทร์ ควายท้าวระพีเดินทางไปถึงเมืองพาราณสี ไกลชนผู้คนล้มตาย สังคิรบ พลีจันทร์จึงออกสู้รบ แต่ไม่มีใครแพ้ชนะ ท้าวระพีจึงแนะนำให้สู้กันในถ้ำ สังคิรบให้พลีจันทร์คอยอยู่ปากถ้ำ และให้คอยสังเกตเลือดที่ไหลออกมา ถ้าเห็นเลือดขึ้นไหลออกมาแสดงว่าเป็นเลือดของท้าวระพี ถ้าเป็นเลือดใสเป็นเลือดสังคิรบ ถ้าเห็นใสให้เอาหินปิดปากถ้ำแล้วกลับเข้าเมือง สังคิรบและท้าวระพีเข้าไปต่อสู้กันภายในถ้ำ แต่ไม่มีใครแพ้ชนะ สังคิรบถามท้าวระพีว่าใครเป็นผู้สอนวิชาและคอยปกป้องรักษาอยู่ ท้าวระพีว่าไม่มี การที่ท้าวระพีตอบเช่นนี้เป็นการลบลู่เทวดาที่คอยปกป้องรักษา อาคมจึงเสื่อมเป็นเหตุให้สังคิรบฆ่าท้าวระพีได้ เลือดของท้าวระพีไหลนองเต็มถ้ำ ขณะนั้นเกิดพายุฝนตก น้ำฝนไหลนองผสมกับเลือด พลีจันทร์เห็นเลือดที่ไหลออกมาเป็นเลือดใส คิดว่าสังคิรบตาย จึงปิดปากถ้ำแล้วกลับเข้าเมืองตั้งตนเป็นกษัตริย์สืบแทนต่อไป เมื่อสังคิรบรบชนะท้าวระพีและจะออกจากถ้ำ พบหิน

ปิดปากถ้าอยู่ สังคิบบยับหินออกไม่ได้จึงกลับเข้าไปใช้มีดตัดคอควายท่วระพีท่มไปที่ปากถ้า หินจึงพังทลาย สังคิบบกลับเข้าเมืองมาฆ่าพลีจันทร์ พลีจันทร์หนีมาอยู่ในป่า นั่งร้องไห้นาน 4 เดือน น้ำตาไหลไม่ขาดสายเกิดเป็นแม่น้ำชี้อยมนาน

พระลามพบพลีจันทร์

พระลามกลายเป็นลิงอยู่ 3 ปี วันหนึ่งพระลักล่อให้ลิงพระลามกินผลนิโคธจากกิ่งทางทิศตะวันออก พระลามจึงกลายร่างเป็นคนมีรูปร่าง และได้เดินทางติดตามนางสีดาต่อไป วันหนึ่งพระลามเกิดความอ่อนเพลีย กระหายน้ำ พระลักไปตักน้ำในลำธารมาถวายแต่น้ำนั้นมียกเลิกินควา พระลักจึงเดินขึ้นไปเหนือน้ำ พบพลีจันทร์นั่งร้องไห้น้ำตาไหลเป็นสายน้ำอยู่ พระลักนำพลีจันทร์มาเฝ้าพระราม พลีจันทร์ทูลเรื่องราวทั้งหมดแก่พระลาม และขอให้พระลามช่วยฆ่าสังคิบบ ถ้าทำสำเร็จจะถวายบ้านเมืองให้ และจะช่วยออกตามหาทางสีดาด้วย

พระลามสังหารสังคิบบ

พลีจันทร์พาพระลามเข้าเมือง ชาวเมืองเห็นพลีจันทร์จึงเข้าไปทูลสังคิบบ สังคิบบยังไม่หายโกรธเคืองพลีจันทร์ จึงออกมาต่อสู้อพลีจันทร์กลับไปขอให้พระลามช่วย พระลามให้พลีจันทร์เอาผ้าขาวคาดเอว เพื่อที่จะได้สังเกตรู้ว่าใครเป็นใคร สังคิบบรู้ทันใช้ผ้าคาดเอวบ้าง พลีจันทร์สู้ไม่ได้เสียที่สังคิบบกลับมาเฝ้าพระราม พระลามจึงเอาปูนแถมพลีจันทร์ คราวนี้สังคิบบไม่รู้ทันพระลาม พระลามจึงแผลงศรธูสังคิบบ ก่อนตายสังคิบบถามว่าตนทำผิดสิ่งใดจึงได้สังหารตน พระลักจึงว่าสังคิบบทำผิดประเพณีของกษัตริย์ เพราะตามธรรมเนียมแล้ว เมื่อมีผู้ใดเข้าเมืองมา ก็ควรจะสืบถามความก่อน แต่สังคิบบกลับทำร้ายพลีจันทร์โดยไม่ไต่ถามเสียก่อน ถ้าสังคิบบสัญญาว่าจะเลี้ยงดูพลีจันทร์ พระลามจะใช้คาถาเสกเป่าให้หายเจ็บปวด แต่สังคิบบขอให้พระลักฆ่าตนเสีย พลีจันทร์จึงได้ครองเมืองแทนสังคิบบ

พระลามพบหุลละมาน

พลีจันทร์มอบบ้านเมืองให้พระลามตามที่ได้สัญญาไว้ พระลามไม่รับแต่ขอให้พลีจันทร์ช่วยสืบหานางสีดาจนทะแจ่ม พลีจันทร์ออกสืบหาแต่ไม่สำเร็จ กลับมาทูลพระลามว่าให้หุลละมานลูกของพระลามกับนางแพงศรีซึ่งมีอิทธิฤทธิ์มากเป็นผู้ไปสืบหา พระลามให้พระลักและพลีจันทร์จับตัวหุลละมานมาพร้อมกับนางแพงศรี และให้นำผลนิโคธที่กินแล้วกลับกลายเป็นคนมาด้วย หุลละมานมาเฝ้าพระลามและแสดงอิทธิฤทธิ์ให้พระลามเห็นโดยอำปากอมดวงจันทร์ไว้ได้ 8 ดวง และอำปากพ่นไฟ พระลามจึงให้ผลนิโคธแก่นางแพงศรีและหุลละมานกิน นางแพงศรี

กินแล้วกลายเป็นหญิงสาวมีรูปโฉมงดงามมาก พระลามให้พระลัก แต่หุลละมานกินแล้วเป็นลิงอย่างเดิม ทั้งนี้เป็นเพราะกรรมของหุลละมานที่ได้เข้าไปทำลายสวนผลไม้ และต้นไม้ในวัด จึงต้องเกิดมาเป็นลิงในชาตินี้ เมื่อใดที่สิ้นกรรมแล้ว ได้กินผลนิโคธจะกลับกลายเป็นคน

หุลละมานพบฤๅษีตาไฟ

พระลามให้หุลละมานออกติดตามหานางสีดาจันทะแจ่ม หุลละมานได้ทะยานขึ้นบนอากาศ เหาะผ่านเมืองลังกาไปตกที่เขตแดนอาศรมของฤๅษีตาไฟ หุลละมานเข้าไปกราบไหว้ ฤๅษีลืมหูลืมตาขึ้นมอง ทำให้หุลละมานไหม้เป็นผองสุลี ฤๅษีจึงชุบหุลละมานให้มีชีวิตขึ้นมาให้ สอบถามเรื่องราว หุลละมานบอกว่าเป็นทูตของพระลามมาตามหานางสีดาจันทะแจ่มซึ่งพญาฮาบมะนาสวนลักพาตัวไป ฤๅษีบอกว่าหุลละมานเหาะเกินลังกาไปไกลแล้ว ฤๅษีจึงให้หุลละมานพักอยู่ที่นี้ก่อน

หุลละมานลองดีฤๅษี

ฤๅษีหยิบผ้าผืนหนึ่งให้หุลละมานปูนอน หุลละมานขอผ้าผืนใหญ่จากฤๅษีบอกว่านอนไม่พอ พร้อมทั้งแสดงอิทธิฤทธิ์เนรมิตกายใหญ่จนเท่าเขาพระสุเมรุ ผ้าผืนน้อยนั้นก็ขยายใหญ่กว่าตัวหุลละมาน จนหุลละมานยอมแพ้ รุ่งเช้าฤๅษีออกบิณฑบาต และได้สั่งหุลละมานไม่ให้ไปใกล้อ่างล้างเท้า หุลละมานตื่นมา ใช้ไม้ฉุดฟัน และใช้ชายผ้าพุ่งเช็ดหน้า และสงสัยว่าเหตุใดฤๅษีจึงห้ามเข้าไปใกล้อ่างล้างเท้า จึงลองเอาเท้าแกว่งดู หุลละมานถูกปลิงเกาะทำตึงเท้าไหวก็ไม่ออก หุลละมานคิดว่าอาจจะเพราะฤๅษีให้ใช้ชายผ้าพุ่งเช็ดหน้า อาคมจึงเสื่อม เมื่อฤๅษีกลับมาบอกให้หุลละมานถ่มน้ำลายใส่ปลิง ปลิงจะหลุดออก

ต่อมฤๅษีเอาก้อนข้าวให้หุลละมานกิน หุลละมานกลัวกินไม่อิ่ม จึงขอเพิ่มอีก ฤๅษีให้หุลละมานลองกินดูก่อน ถ้าไม่อิ่มจะให้อีก หุลละมานกินเข้าไปทั้งก้อน กินเท่าไรก็ไม่หมดจึงอมไว้ข้างแก้ม ต่อจากนั้นหุลละมานถามถึงทางไปลังกา ฤๅษีบอกทางให้ แต่เนื่องจากอิทธิฤทธิ์ของหุลละมานเสื่อมลง จึงเหาะไปได้ไม่นานก็ตกลงในมหาสมุทร ถูกปลากินแต่ก็สามารถแหวกท้องปลาออกมาได้ หุลละมานได้ว่ายน้ำไปถึงเกาะลังกา เนรมิตตนเป็นคนรูปร่างงามเข้าลังกา

หุลละมานพบนางสีดาจันทะแจ่ม

หุลละมานใช้วิชากำบังตนเข้าไปในเขตพระราชวัง และได้พบนางสีดา หุลละมานทูลว่า พระลามให้มารับนางกลับเข้าเมือง นางจึงสั่งความไปถึงพระลามว่า นางอยากให้พระลามยกทัพมาชิงนางคืนจากพญาฮาบมะนาสวน ผู้คนจะได้ไม่ติฉิน และก่อนที่หุลละมานจะกลับได้เข้าไปในท้องพระโรงขอทางสูงเทียบพญาฮาบมะนาสวน พญาฮาบมะนาสวนจึงสั่งให้ทหารจับตัวไว้

หุลละมานเผาลังกา

หุลละมานเนรมิตสิ่งหลายแสนตัวก่อกินพืชผลในเมืองลังกาเสียสิ้น พวกทหารนำธนู หน้าไม้ และปืนมายิง แต่ก็ไม่สามารถทำร้ายหุลละมานได้ พญาฮาบมะนาสวณจึงเอาห้วงคล้อง จับหุลละมานได้ และนำตัวหุลละมานใส่ครกตำ จับโยนใส่กองไฟ อังไอน้ำ แต่หุลละมานก็ไม่เป็นอันตราย หุลละมานจึงออกอุบายว่าถ้าต้องการจะฆ่าตนให้เอาน้ำมันมาทาตัวแล้วจุดไฟเผา พวกทหารทำตามที่หุลละมานแนะนำ ไฟจึงลุกท่วมตัว หุลละมานกระโดดลงน้ำเพื่อดับไฟ แต่ไฟยังติดอยู่ที่หาง เมื่อหุลละมานเผาลังกาแล้วจึงกลับมาเฝ้าพระลาม ทูลเรื่องที่นางสีดาจันทะแหม่มสั่งความ มาว่าให้พระลามยกทัพไปช่วยนาง ส่วนเมืองลังกาถูกหุลละมานเผาเสียสิ้น และหุลละมานได้ ขอให้พระลามช่วยดับไฟที่หาง พระลามให้ใช้น้ำลายของหุลละมานดับไฟ ต่อจากนั้นได้ปรึกษา หาทางไปลังกา

แผนที่ไปลังกา

เมื่อได้แผนที่แล้ว พระลามเกณฑ์ไพร่พลออกเดินทาง จนถึงชายฝั่งมหาสมุทรที่พญากำป๋นรักษาอยู่ พญากำป๋นเนรมิตอุทยานบริบูรณ์ไปด้วยผลไม้ นานาชนิดแต่ผลไม้เหล่านั้นมีพิษ หุลละมานรู้กลอุบายจึงทูลเตือนพระลาม พระลามบอกไพร่พลไม่ให้กินผลไม้เหล่านั้น และหุลละมานอาสาออกรบกับพญากำป๋น ผู้รบกันอยู่นานไม่มีใครแพ้ชนะ พญากำป๋นให้ผลัดกันใช้อาวุธ ตีกันคนละที พญากำป๋นตีหุลละมานด้วยห้อยเหล็กหนัก 1 โกฎิ หุลละมานไม่ได้รับบาดเจ็บ ถึงคราวของหุลละมานเป็นฝ่ายตี หุลละมานถอนต้นตาล 3 ต้น พันเป็นเชือกตีพญากำป๋นถึงแก่ความตาย

พระลามส่งสาร

พระลามเขียนพระราชสาร แล้วแปลงศรไปเมืองลังกา พญาฮาบมะนาสวณอ่านสาร รู้ว่าพระลามต้องการให้ส่งนางสีดาจันทะแหม่มคืน ถ้าไม่ทำตามพระลามจะยกทัพมารบ พญาฮาบมะนาสวณจึงให้โหรทำนายดวงชะตา โหรคำนวณดูแล้วแนะนำว่าให้พญาฮาบมะนาสวณส่งนางสีดาจันทะแหม่มคืน เพราะถ้าเกิดศึกต่อไปภายหน้า พระลามจะเป็นฝ่ายชนะและชิงเอานางสีดาจันทะแหม่มคืนไปได้ พญาฮาบมะนาสวณไม่เห็นด้วย เสนาอำมาตย์บางคนแนะนำให้ต่อสู้โดยใช้อิทธิฤทธิ์ พญาฮาบมะนาสวณถามความเห็นของเชษฐราชโอรส เชษฐราชแนะนำให้ส่งนางคืนเพราะว่าพญาฮาบมะนาสวณทำไม่ถูก ถ้าไม่ส่งนางคืน จะทำให้บ้านเมืองเดือดร้อน พญาฮาบมะนาสวณอาจจะสิ้นชีวิตเพราะนางสีดา พญาฮาบมะนาสวณกริ้วโอรสจึงจับตัวขว้างไป ตัวไปติดกับแผ่นดิน

พระลามถูกยักษ์ลักพาตัว

พญาฮาบมะนาสวนตัดสินใจออกรบ โดยขอความช่วยเหลือจากยักษ์ให้ลักตัวพระลามไปซัง พลายักษ์เข้าไปถึงที่ตั้งทัพพระลาม พบหุลละมานอมกองทัพของพระลามทั้งหมดไว้ในปากยักษ์จึงทำอุบายเอาแก้วมณีแก้วบนท้องฟ้า หุลละมานเห็นแสงสว่างนึกว่าเป็นเวลาเช้า จึงอำปากปล่อยทหารออกมา ยักษ์เข้าไปลักพาตัวพระลามออกมาได้ หุลละมานได้ออกติดตามโดยปลอมตัวเป็นยักษ์ชราปะปนไปกับพวกยักษ์ทั้งหลายสืบถามข่าวของพระลาม หุลละมานเห็นหญิงแก่กำลังหาบน้ำเข้าวัง หุลละมานจึงแปลงตัวเป็นแมลงวันเกาะคานหาบน้ำไป แต่คานหัก หญิงชราจัดการมัดคานแล้วหาบเข้าไปในวัง หุลละมานพบพระลามและพาหนีออกมาได้ และได้ต่อสู้กับพลายักษ์มากมายแต่ฆ่ายักษ์เท่าไรก็ไม่ตาย หุลละมานใช้ดาบทิพย์รู้ว่ายักษ์ถอดดวงใจไว้บนดอยเขาแก้วจึงเนรมิตแขนยาว 1000 โยชน์ ขี่ดวงใจยักษ์แหลกละเอียด

หุลละมานพามะกัสดึงเฝ้าพระลาม

กล่าวถึงมะกัสดึงเป็นลิงเชื้อสายพระลาม มีรูปร่างคล้ายหุลละมาน มีฤทธิ์านุภาพมาก อาศัยอยู่วิมฝั่งสมุทร หุลละมานและพลจันทรีไปพบเข้าจึงสอบถามทางไปลังกา มะกัสดึงไม่รู้ทางแต่ขอติดตามหุลละมานกลับมาถวายตัวกับพระลาม

สร้างสะพาน

พระลามให้หุลละมานและมะกัสดึงเอาหินมาถมสร้างสะพานไปลังกา แต่ถูกนางมัสสาหลวงและฝูงปลาแอบขโมยเอาหินไปทิ้ง ทั้งหุลละมานและมะกัสดึงสงสัยว่าเอาหินมาถมเท่าไรก็จมหายไปหมด จึงตกลงกันว่าผลัดกันขโมยหินมาสร้างสะพานคนละเที่ยวให้คนหนึ่งเฝ้าไว้ มะกัสดึงเป็นฝ่ายขโมยมาก่อน ขโมยหินมาถมเกือบถูกหุลละมาน หุลละมานแกล้งขโมยหินมาถมทะเลใกล้กับที่มะกัสดึงเฝ้าอยู่ แต่มะกัสดึงหลบทันเกิดขัดใจสู้รบกัน ทั้งสองกลับมาเฝ้าพระลาม พระลามลงโทษตีหุลละมาน ส่วนมะกัสดึงขอลากลับบ้านเมือง และพระลามเตรียมเคลื่อนทัพต่อไป

หุลละมานได้นางมัสสาหลวง

หุลละมานอาสาเนรมิตกายเป็นปลาลงไปในมหาสมุทรเพื่อหาทางไปลังกา ได้พบนางมัสสาหลวงถูกพญาฮาบมะนาสวนกับนางปลา มีตัวเป็นคนหางเป็นปลา หุลละมานแกล้งลงนางมัสสาหลวงและพญาฮาบมะนาสวนขอเข้าเป็นพวก เพื่อที่พญาฮาบมะนาสวนจะได้ยอมยกนางมัสสาหลวงให้ หุลละมานเข้าเกี่ยวพาราสี จนได้นางเป็นเมีย ต่อมานางได้ให้กำเนิดลูกชื่ออุทธา

หุลละมานทำอุบายบอกฝูงปลาให้สร้างสะพานสร้างจนเหลือเพียงส่วนเดียวต่างหมดกำลัง หุลละมานถือโอกาสหนีกลับไปเฝ้าพระลาม ให้สร้างสะพานข้ามไปลังกาด้วย นางมัสสาหลวงแอบตามหุลละมานมารู้ว่าพระลามจะให้สร้างสะพานต่อ จึงกลับไปบอกฝูงปลาให้ช่วยกันทำลายสะพานเสีย

ชีวหาเนรมิตล้นเป็นสะพาน

นางมัสสาหลวงกลับมาทูลพญาฮาบมะนาสนว่าพระลามยกทัพมาตีลังกา พญาฮาบมะนาสนให้ชีวหาเนรมิตล้นเป็นสะพาน พระลามยกทัพมาพบเชษฐาโอรสพญาฮาบมะนาสนที่ถูกขว้างมาจนตัวติดอยู่กับแผ่นดิน เชษฐาทูลเรื่องราวทั้งหมดให้พระลามทราบพระลามช่วยดึงเชษฐาราชขึ้นมา เชษฐาจึงถวายตัวเป็นพวก ขณะที่พระลามยกพลข้ามสะพานชีวหาที่ผลิกล้น ทำให้ไพร่พลของพระลามตกลงในมหาสมุทร หุลละมานเนรมิตฝ่ามือใหญ่ให้ไพร่พลเกาะช่วยขึ้นมาได้ เชษฐาทูลพระลามว่าเป็นอุบายของชีวหา หุลละมานจึงเหาะไปตัดล้นชีวหาขาด พระลามออกเดินทางต่อไป ลองหยั่งขึ้นมหาสมุทรดู ปรากฏว่าน้ำตื้นแค่เข่า พระลามยกทัพข้ามมหาสมุทรหลายเดือนจึงถึงลังกา

มหาวท्याลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

พญาฮาบมะนาสนรับศึก

ขุนเมืองเสนาเมืองลังกาใช้อาคมเสกต้นกล้วยเป็นนางสีดาจันทะแจ่มตายลอยน้ำไปถึงหน้าที่ตั้งทัพของพระลาม พระลามคิดว่านางสีดาจันทะแจ่มตาย ก็เศร้าโศกและคร่ำครวญถึงแต่นาง เชษฐาราชเข้าไปทูลพระลามว่า เป็นอุบายของฝ่ายพญาฮาบมะนาสน นางสีดาจันทะแจ่มไม่ได้ตายจริง ๆ พร้อมทั้งบอกความสามารถของเสนาแต่ละคนว่า ขุนราชสามารถเนรมิตต้นไม้หลายพันต้นคอยสกัดทัพพระลามไม่ให้หนี พญาฮาบมะนาสนนั้นได้เรียนวิชากับพระอินทร์มีฤทธิ์มาก และยังมีสหายชื่อโมกชะลัก มีหอกวิเศษเป็นอาวุธ ถ้าพุ่งถูกผู้ใดแล้วหายามาแก้ไขไม่ทันต้องตาย ยานั้นอยู่ที่ป่าหิมพานต์ ต้องใช้ผสมกับมูลโคสุภราชและหมอนของพญานาคเมืองบาดาลให้เอาตัวยาทั้ง 3 อย่างบดรวมกันรักษาให้ทันก่อนพระอาทิตย์ตกดิน

ต่อจากนั้นพญาฮาบมะนาสนตั้งทัพรับศึก เหล่าขุนพลทั้งหลายที่มีคาถาอาคม ต่างก็ใช้อิทธิฤทธิ์ในการต่อสู้ เสกเป่าต้นไม้เป็นจำนวนมากมาสกัดทัพ เนรมิตก้อนหินเป็นภูเขารวมทั้งเนรมิตงูมากมายไล่ขบกัดไพร่พลของพระลาม แต่พระลัก หุลละมาน และพลีจันทร์แก้ไขได้ เข้าต่อสู้ฆ่าฟันไพร่พลของพญาฮาบล้มตายเป็นอันมาก เป็นที่อัศจรรย์แก่พญาฮาบมะนาสน พญาฮาบมะนาสนจึงเนรมิตฝนเป็นหอกดาบเหล่านั้นใส่ทัพของพระลาม แต่หุลละมานเนรมิตมือใหญ่

รับไว้ได้ ขว้างหอกดาบเหล่านั้นใส่ทัพของพญาสาบมะนาสวณและได้หาวเป็นอาทิตย์ 7 ดวง มีแสงร้อนแรงเผาไฟรพผลของพระลามลัมตาย หูลละมานใช้วิธีรบโดยเสกหินเป็นยักษ์ไล่จับพลฝ่ายพญาสาบมะนาสวณ

พญาสาบมะนาสวณได้ตอบโดยใช้คีมหนีบหัว ยักษ์พากันหนีไปสิ้น ฝ่ายพลีจันทร์เนรมิตฝนตกท่วมพลฝ่ายพญาสาบมะนาสวณ พญาสาบมะนาสวณได้ตอบโดยเสกหินสกดน้ำไว้ต่างฝ่ายต่างต่อสู้กันเป็นสามารรถ พระลักเข้าชนช้างกับพญาทาง ใช้ขอจ้าวตัดคอพญาทางได้ พลีจันทร์ชนช้างกับพญาจันทร์ หูลละมานชนช้างกับแสนเมือง รบกันอยู่นานไม่มีฝ่ายใดแพ้ชนะ

ศึกโมกษะลัก ครั้งที่ 1

พญาสาบมะนาสวณไปขอความช่วยเหลือจากโมกษะลักเจ้าเมืองบาดาล โมกษะลักทำพิธีลบลอกกรรมแม่น้ำ หูลละมานไปทำลายพิธี โดยเนรมิตกายเป็นหมาตายลอยน้ำมีกา แร้ง รุมจิกเมื่อโมกษะลัก ทำพิธีไม่สำเร็จจึงออกรบใช้หอกโมกษะลักพุ่งไปถูกไฟรพผลของพระลามลัมตาย หูลละมานเป่ามนต์ให้ฟื้นขึ้นมาได้ โมกษะลักพุ่งหอกถูกที่เท้าพระลาม พระลามให้หูลละมานไปหายาแก้ หูลละมานเอายามาถวายพระลามถึง 2 ครั้งแต่ไม่ใช่ยาที่จะแก้พิษหอกโมกษะลัก หูลละมานขอร้องพระอาทิตย์ให้หยุดเดิน พระอาทิตย์ไม่ยอมจึงถูกหูลละมานขว้างไปทางทิศตะวันออก จึงกลับเป็นเวลาเช้าใหม่ แล้วเหาะไปยังดอยหลวงยกภูเขาทั้งลูกมาให้พระลามเก็บยา ต่อมาหูลละมานไปขอมูลโคอุสุภราช แล้วได้เหาะไปบาดาลขอหมอนที่พญานาคหนุนนอน พญานาคปาดให้ส่วนหนึ่ง เศษฐราชผสมด้วยยาทั้ง 3 ชนิดทาที่เท้าของพระลามหอกหลุดพุ่งขึ้นฟ้า ตกลงที่เคียรของพญาสาบมะนาสวณถึงสิ้นชีวิต

หูลละมานพบอุทธา

พญาสาบมะนาสวณขอให้อุทธาซึ่งเป็นหลานออกรบกับหูลละมาน ทั้งสองมีฤทธิ์เสมอกันไม่มีใครเอาชนะกันได้ ภายหลังหูลละมานรู้ว่าอุทธาคือลูกของตนกับนางมัสสาหลวง จึงนำอุทธาไปเฝ้าพระลาม พระลามชักชวนอุทธาให้ช่วยทำศึกกับพญาสาบมะนาสวณ แต่อุทธาปฏิเสธเพราะถือเป็นการอกตัญญูต่อพญาสาบมะนาสวณผู้เป็นตา ขอลกลับไปลังกา

พญาสาบมะนาสวณสิ้นชีวิต

พญาสาบมะนาสวณทำการรบต่อไปได้ เนรมิตอาวุธ หอกจ้าวหลายแสนเล่มปาเข้าใส่ไฟรพผลของพระลาม แต่หูลละมานเนรมิตมือใหญ่รับไว้ได้หมด พระลามแผลงศรถูกเคียรพญาสาบ

มะนาสวณขาด แต่กลับต่อได้ดังเดิม พระลามเพลงศรอีกครั้งถูกเศียรพญาฮาบมะนาสวณ แม่ธรณี ยึดเศียรไว้ พญาฮาบไม่สามารถหาเศียรมาต่อได้จึงสิ้นชีวิต ทำวจุตโลกบาลจับพญาฮาบมะนาสวณไปนรก

พระลามมีชัย

เมื่อพระลามสามารถสังหารพญาฮาบมะนาสวณได้แล้ว จึงยกทัพเข้าล้งกาต่อสู้กับทัพของพญาฮาบมะนาสวณ ทัพของพญาฮาบมะนาสวณแตกพ่ายไป ส่วนโมกษะสักหนีไปเมืองบาดาล เสนาเมืองล้งกา คือ แสนเมืองและพญาจันท์เข้ามาจรรักษ์ภักดีต่อพระลามมอบบ้านเมืองให้ พระลามปฏิเสธเพราะไม่ได้มีความประสงค์จะเอาบ้านเมืองแต่มาเพื่อรับนางสีดาจันทะแจ่มกลับคืนไป

ศึกโมกษะสักครั้งที่ 2

หุลละมานอาสาไปรบกับโมกษะสักและได้เหาะไปเมืองบาดาล หุลละมานเณรมิตกาย งามราวกับพระอินทร์ หดหางนั่งเสมอโมกษะสัก บอกว่าเป็นทูตของพระลามมาแจ้งข่าวว่าพญาฮาบมะนาสวณสิ้นชีวิต ให้โมกษะสักแต่งเครื่องบรรณาการไปอ่อนน้อมต่อพระลาม ถ้าไม่กระทำตามจะตัดคอไปถวายพระลาม โมกษะสักไม่ยอมทำตาม เกิดการต่อสู้กัน พลีจันทร์เพลงศรถูกหัวโมกษะสักขาดถึง 2 ครั้ง ครั้งที่ 2 หุลละมานแย่งหัวของโมกษะสักเหาะหนีไป โมกษะสักหาหัวมาต่อไม่ได้สิ้นใจตาย หุลละมานนำหัวโมกษะสักมาถวายพระลาม

พระลามกลับเมืองศรีสัตนาคน

พระลามอยู่ที่เมืองล้งกาได้ 8 เดือน ได้ยกเมืองล้งกาให้เชษฐราช และยกนางเทวีชื่อโหวหาญและทองหลางให้เป็นมเหสี ส่วนพระลามเตรียมทัพกลับเมืองศรีสัตนาคน เมื่อกลับมาถึงพระลามให้พญาครุฑนำผโลนิโคธมาให้หุลละมานกิน หุลละมานกินแล้วกลายร่างเป็นคนเนื่องจากหมดกรรมแล้ว ส่วนพลีจันทร์กลับไปครองพาราณสีตามเดิม

นางสีดาจันทะแจ่มวาดรูปพญาฮาบมะนาสวณ

นางสีดาจันทะแจ่มตั้งครุฑได้ 3 เดือน วันหนึ่งนางสนมตามนางถึงรูปร่างหน้าตาของพญาฮาบมะนาสวณ นางจึงวาดรูปลงบนกระดาน เมื่อพระลามเข้ามานางจึงเอารูปซ่อนไว้ใต้ที่นอน พระลามนอนไม่ได้เพราะที่นอนร้อนราวกับไฟ พระลามพลิกที่นอนดูพบรูปพญาฮาบมะนาสวณ รุ่ง

เข้าพระลามสอบสวนความ นางสนมทูลพระลามว่านางสีดาจันทะแจ่มเป็นผู้วาด นางสีดาจันทะแจ่มแก้ว่าเป็นเพราะนางสนมอยากเห็นจึงวาดให้ดู แต่นางสนมปฏิเสธกล่าวหาว่านางสีดาวาดเอง พระลามจึงสั่งให้เพชฌฆาตนำนางสีดาไปฆ่าแล้วให้ควักดวงใจมาถวาย พระลักเข้าไปบอกกับเพชฌฆาตว่า หากฆ่านางสีดาก็เท่ากับฆ่าพระลาม เพราะนางสีดากำลังตั้งครรภ์ มีเลือดเนื้อของพระลามอยู่ในตัวนาง พระลักพานางไปหาฤๅษีซึ่งเคยเลี้ยงดูนางมาก่อน ฝากนางไว้แล้วเดินทางกลับกรุงศรีสัตนาคนหุต ระหว่างทางพบสุนัขจิ้งจอกเสียแล้วควักหัวใจมาถวายพระลาม

นางสีดาประสูติโอรส

นางสีดาตั้งครรภ์ 10 เดือน ประสูติโอรสมีรูปโฉมงดงาม เมื่อพระกุมารอายุ 15 ปี ได้ลาฤๅษีและนางสีดาไปขทาน เดินทางไปพบเด็กเลี้ยงควาย จึงขอข้าวกิน เด็กเลี้ยงควายทำดีด้วย มีข้อตกลงว่า ถ้าตนแพ้จะให้ข้าวกิน ปรากฏว่าเด็กเลี้ยงควายสู้พระกุมารไม่ได้ พระกุมารขอข้าวตามสัญญา เด็กเลี้ยงควายไม่ยอมให้ เกิดการต่อสู้กัน เด็กเลี้ยงควายร้องให้กลับบ้านเล่าเรื่องให้พ่อแม่ฟัง พ่อแม่เด็กเลี้ยงควายไปทูลพระลาม พระลามให้หูละมานไปสอบถามเรื่องราว

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

พระลามรู้ว่าเป็นโอรส

หูละมานเดินทางไปพบพระกุมารและเกิดการต่อสู้กัน พระกุมารเหวี่ยงหูละมานกระเด็นไป และเอาหูกำคาญมือหูละมาน หูละมานกลับเข้าเมืองทูลพระลาม พระลามให้เสนาจับพระกุมารมาเฝ้า สอบถามได้ความว่าเป็นลูกนางสีดาจันทะแจ่ม บิดาชื่อพระลาม มารดาทำความผิดจึงถูกขับออกจากเมือง พระลามจึงรู้ว่าเป็นโอรสของตน

นางสีดาจันทะแจ่มกลับกรุงศรีสัตนาคนหุต

พระลามให้เสนาแต่งเครื่องบรรณาการไปถวายฤๅษี และเชิญนางสีดากลับเข้าเมือง ฤๅษีเห็นว่าทั้งพระลาม และนางสีดาเป็นเนื้อคู่กัน จึงยอมยกนางให้พระลามเป็นครั้งที่ 2 เหล่าเสนาพานางกลับเข้าเมือง นางสีดาจันทะแจ่มอยู่กับพระลามได้พันปี เมื่อสิ้นอายุขัยก็ได้กลับสู่สวรรค์ เป็นนางสุชาดาชายาของพระอินทร์ตามเดิม

ประชุมชาดก⁹

ทำเรื่องเป็นประชุมชาดก พูดถึงการกลับชาติมาเกิดของตัวละคร คือ

พระลाम	เป็น	พระพุทธเจ้า
นางสีดาจันทะแจ่ม	เป็น	นางยโสธราพิมพา
หุลละมาน	เป็น	พระอานนท์
สังคิบ	เป็น	พระสารีบุตร
พลีจันทร์	เป็น	พระโมคัลลานะ
พระบิดาของพระลाम	เป็น	พระศรีสุทโธ
พระมารดาของพระลाम	เป็น	พระนางสิริมหามายา
เชษฐราช	เป็น	พระสันนะเถระ
พญาครุฑ	เป็น	พระมหากัสสะปะเถระ
พญาฮามมะนาสวน	เป็น	พระเทวทัต

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

⁹ ประชุมชาดกหมายถึงเนื้อความสุดท้ายของชาดกกล่าวถึงบุคคลในชาดก คือผู้ใดที่กลับชาติเป็นใครบ้างในปัจจุบัน

เนื้อเรื่องย่อ พระรามชาดก¹⁰

ปรารภเรื่องหรือปัจจุบันวัตถุ

ในขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระวิหารเชตวัน ทรงได้ยินพระสงฆ์สาวก กล่าวสรรเสริญพระรูปโฉมและผิวพรรณอันงามของพระพุทธองค์ พระพุทธองค์ทรงตรัสว่าการที่พระพุทธองค์มีรูปร่างและผิวพรรณอันงดงาม เนื่องจากว่าทรงตรัสรู้เป็นสัมพัญญแล้ว พระสงฆ์สาวกอาราธนาให้พระองค์ทรงแสดงธรรม พระองค์ทรงนำเรื่องพระรามชาดกมาแสดงในที่ประชุมสงฆ์

กำเนิดท้าวตบปรมเศวร

กล่าวถึงพรมชายหญิงคู่หนึ่งลงมาบริโภคจวนดินในโลกมนุษย์ แล้วกลับขึ้นไปบนสวรรค์ไม่ได้ จึงสร้างบ้านเมืองอยู่ชายฝั่งมหาสมุทรทางทิศใต้ ตั้งชื่อเมืองว่า อินทปัตถ์ มีโอรส 101 คน ต่างแยกย้ายกันไปสร้างบ้านเมืองในที่ต่าง ๆ ต่อมาพรมชายหญิงคู่นี้ได้ให้กำเนิดโอรสสุดท้อง ตั้งชื่อว่า ท้าวตบปรมเศวร เมื่อพระโอรสเจริญวัยได้ 16 ชันษา พระบิดายกนางพรมส่งกาให้ และเมื่อพระบิดาลิ้นพระขนม ท้าวตบปรมเศวรได้ครองเมืองอินทปัตถ์สืบต่อมา

กำเนิดอตรฐ และวิรุพห

นางพรมส่งกาชายาของท้าวตบปรมเศวรได้ให้กำเนิดโอรส 2 องค์ องค์ที่ชื่อท้าวอตรฐ องค์น้องชื่อท้าววิรุพห เมื่อโอรสทั้งสองเจริญวัย ท้าวตบปรมเศวรให้ท้าววิรุพหครองเมืองอินทปัตถ์สืบแทนตน เป็นเหตุให้ท้าวอตรฐน้อยพระทัยจึงพานางวิสุทติโสตามเหสีตั้งบ้านเมืองใหม่ที่ชื่อว่า มหานทีศรีทันผ่าวอยู่ในแม่น้ำธนที่ พระยานาคครึ่งอาศัยอยู่ในแม่น้ำปลอมตัวเป็นชายชรามาแนะนำให้ท้าวอตรฐไปสร้างบ้านเมืองใหม่ที่อีกฝั่งหนึ่งของแม่น้ำ ท้าวอตรฐทำตามพระยานาคตั้งชื่อเมืองนั้นว่า จันทบุรีสัตตนาคร

กำเนิดราพณาสวร

กล่าวถึงนางมลิคามเหสีของท้าววิรุพหได้ให้กำเนิดโอรสมีรูปร่างผิปกติไม่มีแขนขา จึงตั้งชื่อโอรสองค์นี้ว่าลุ่นลู่ว วันหนึ่งท้าววิรุพหไปไถนา พระอินทร์ซึ่งมาเฝ้าถามปัญหาธรรมะ ท้าววิรุพหตอบไม่ได้ แต่ลุ่นลู่วสามารถตอบได้หมด พระอินทร์จึงพาลุ่นลู่วไปสวรรค์ เพื่อที่จะ

¹⁰ ชฎารัตน์ สุนทรธรรม, “การศึกษาเรื่องรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นอีสาน,” 32-62.

แปลงรูปให้ใหม่ ทั้ง 2 เหาะ ไปถึงเมืองแฉก พระอินทร์ให้แถบหล่อรูปหุ่นขี้ผึ้งใหม่ แต่หล่อไม่สำเร็จ ความทราบถึงพระอินทร์ จึงให้มาตุลีเทพบุตรเอารางมาสุ่มไฟแล้วนำแก้วมรกตใส่ลงไปหลอมและชุบหุ่นขี้ผึ้งใหม่ มีรูปร่างงดงามมาก และมีฤทธาานุภาพ หุ่นขี้ผึ้งสถิตในครุฑนางมลิกาอีกครั้ง เมื่อครบกำหนดนางได้ให้กำเนิดโอรสคือธนูศิลป์และของจ้าวติมมมาด้วย ท้าววิรุฬหกให้ชื่อโอรสว่า ท้าวราพณาสวร เมื่อพระกุมารเจริญวัยอายุได้ 1 ชันษา ก็รอบรู้ศิลปวิทยาทั้งปวง และสามารถเหาะได้

ท้าวราพณาสวรได้นางจันทา

เมื่อท้าวราพณาสวรเจริญวัยได้ 3 ชันษา ได้เหาะไปเมืองจันทบุรีสัตตนาคร พบท้าวธตรัฐผู้เป็นลุงจึงทักถาม ท้าวธตรัฐไม่ต่อสู้เนื่องจากกลัวเกรงฝีมือของท้าวราพณาสวรจึงยกนางจันทาพระธิดาอายุ 3 ชันษาให้ ท้าวราพณาสวรพานางไปเมืองอินทปัตต์ ต่อมาท้าววิรุฬหกจัดพิธีอภิเษกท้าวราพณาสวกับนางจันทาที่เมืองอินทปัตต์

กำเนิดพิบพี และอินทซี

พระอินทร์ให้เทพองค์หนึ่งซึ่งสิ้นอายุขัยไปสวรรค์ลงมาเกิดเป็นน้องของท้าวราพณาสวร เทพองค์นี้มีความเชี่ยวชาญทางโหราศาสตร์ ต่อมานางมลิกาตั้งครรภ์และได้ให้กำเนิดโอรสตั้งชื่อว่า พิบพี ต่อมานางได้ให้กำเนิดโอรสอีกองค์หนึ่งชื่ออินทซี

กำเนิดพระราม พระลักษณ

ท้าวธตรัฐได้อธิษฐานขอโอรสที่มีฤทธาานุภาพมากกว่าท้าวราพณาสวรจากเทพเจ้า เพื่อที่จะได้ออกติดตามรับนางจันทากลับคืนมา พระอินทร์เล็งทิพยเนตรลงมาทราบความเดือดร้อนของท้าวธตรัฐ จึงทูลเชิญพระโพธิสัตว์และเทพบุตรผู้น้องให้ไปเกิดเป็นโอรสของท้าวธตรัฐ พระอินทร์ประทานธนูเตชุลีปยาแก่องค์พิบพี ประทานธนูมัจฉิมสิทยาแก่องค์อินทซีและดาบกายสิทธิ์อีกคนละเล่ม ต่อมานางวิสุทธิโสภะให้กำเนิดโอรส องค์พี่ชื่อท้าวพระราม องค์น้องชื่อท้าวพระลักษณ มีธนูและดาบติดตัวมาด้วย องค์พี่ถือสังข์มาอีกมือหนึ่ง

พระรามได้ม้ามณีกาบ

เมื่อพระราม พระลักษณเจริญวัย ท้าวธตรัฐได้เล่าเรื่องท้าวราพณาสวรพานางจันทาไปเมืองอินทปัตต์ และให้โอรสทั้งสองออกตามนางจันทาก่อนออกเดินทาง พระอินทร์ให้เวสสุกรรมเทพบุตรเนรมิตม้ามณีกาบยืนอยู่ที่หน้าปราสาท พระรามสามารถจับม้ามณีกาบได้ ม้ามณีกาบได้

พาพระรามเหาะขึ้นไปบนเขาจักรวาลเพื่อพบพระอินทร์ พระอินทร์ทำพระรามตีคี่ และได้บอกที่ตั้งของเมืองอินทปัตต์แก่พระราม

พระราม พระลักษมณ์เดินทางไปอินทปัตต์

พระราม พระลักษมณ์ขี่ม้ามณีกาบออกจากเมือง ได้ผจญภัยกับเหล่าผีร้าย พญานาค พญาช้าง พญาโคเผือก ทั้งสองพระองค์สามารถปราบได้และศัตรูเหล่านั้นได้บอกทางไปเมืองอินทปัตต์ พระราม พระลักษมณ์ จึงออกเดินทางต่อไป ระหว่างทาง พระรามได้นางเทพธิดา 3 องค์ และลักษมณ์ได้นางเทพธิดา 2 องค์ เป็นชายา

พระรามได้นางคำภา

พระราม พระลักษมณ์เดินทางต่อไปถึงหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ขุนพิทักษ์เชิญพระราม พระลักษมณ์เข้าพักอาศัยในหมู่บ้านของตน และได้ยกบุตรชื่อนางคำภาให้พระราม พระรามอยู่กับนาง 3 วันจึงเดินทางต่อไป

พระรามได้นางคำขาว พระลักษมณ์ได้นางแอกไค้

พระราม พระลักษมณ์ออกเดินทางต่อไปถึงเมืองขุขอม ท้าวจันทเสนเจ้าเมืองออกมาต้อนรับ นางคำขาวและนางแอกไค้พระธิดาเกิดความรักใคร่พระราม พระลักษมณ์ ท้าวจันทเสนจึงจัดพิธีอภิเษกให้พระรามกับนางคำขาว พระลักษมณ์กับนางแอกไค้

ถึงเมืองอินทปัตต์

พระราม พระลักษมณ์เดินทางเป็นเวลา 2 ปี 6 เดือน จึงถึงเมืองอินทปัตต์ ทั้งสองพระองค์ประทับอยู่ริมแม่น้ำอันนที ม้ามณีกาบอาสาเข้าไปสืบเหตุการณ์ที่ในเมืองอินทปัตต์ ได้รู้ว่าท้าวราพณาสวรป่วยเป็นโรคสันนิบาต ตามองไม่เห็น หูไม่ได้ยินเสียงใด ๆ จะนอนหลับครั้งหนึ่งเป็นเวลา 3 เดือน ม้ามณีกาบกลับมาแจ้งข่าวแก่พระราม ทั้งสองพระองค์ขี่ม้ามณีกาบเหาะเข้าเมืองรับนางจันทากลับไป พิบพิตูลท้าววิรุฬหกให้ยินยอมนางจันทาแก่พระราม พระลักษมณ์เสีย

ท้าวราพณาสวรตามนางจันทา

ฝ่ายท้าวราพณาสวรตื่นมารู้ว่าพระราม พระลักษมณ์พานางกลับไปเมืองจันทบุรีศรีสัตนาคนาค จึงได้เดินทางออกติดตาม ท้าวราพณาสวรยิงธนูโมกขศักดิ์ไปในอากาศ เกิดเป็นรุ้งพล 1 โกฎิ มีขุนพล 4 นาย คือ ขุนฟ้าแดด ขุนฟ้าเหือ ขุนฟ้าเหลื่อมแล้ง และขุนฟ้าดาวเสด็จ ท้าวราพณาสวร

ติดตามจนทันพระราม พระลักษมณ์ เกิดการสู้รบกันขึ้น พระลักษมณ์ดีดสายธนูมีขมิ้มสียา เกิดเป็น
 รัศมี 2 โกลี มีขุนพล 8 นาย คือ ขุนศึกดาประหลาด ขุนอาจตาสาว ขุนท้าวใจกล้า ขุนฟ้าลั่นสนั่น
 ขุนน้อยต่ำตันพญาดี ขุนสมสีพหมากเดื่อ ขุนฟ้าเทื่อเดือนสาม และขุนงามเวียงแถม ไพร่พลฝ่าย
 พระรามรบตอบโต้ฝ่ายพญาราวणाสูร รัศมีทั้งสองฝ่ายล้มตายเป็นอันมาก

ท้าวราพณาสูรขอความช่วยเหลือจากสหาย

ท้าวราพณาสูรแผลงศรขอความช่วยเหลือจากพญาครุฑ พญาครุฑจัดทัพเตรียมออก
 รบ มี 4 เสนา นำทัพเข้ารบกับทัพของพระราม ในการต่อสู้ครั้งนี้ทัพของพญาครุฑแตกพ่ายไป ท้าว
 ราพณาสูรขอความช่วยเหลือจากพญาธร พญาธรรนำทัพออกสู้รบ แต่แม่ทัพถูกสังหารตายหมด
 พญาธรจึงยกทัพกลับ นอกจากนี้พญาคนที่ยกษัตริย์ได้ให้เหล่าเสนาทั้งหลายจัดทัพมาช่วยรบ พระ
 ลักษมณ์สังหารพญาคนทีสิ้นชีวิต พระรามแผลงศรเป็นโยบัวมัดพญาราวणाสูรไว้ได้

ท้าวราพณาสูรยอมแพ้

ท้าวราพณาสูรถูกโยบัวมัดได้รับความทุกข์ทรมานมาก จึงรู้สึกสำนึกผิดยอมเป็นข้าส่ง
 ส่วยเครื่องบรรณาการแก่พระรามตามประเพณี และได้ทำพิธีขอขมาพระราม พระรามยกโทษให้
 ท้าวราพณาสูรจึงทูลขอนางจันทาคืน แต่พระรามขอนางจันทากลับไปเฝ้าท้าวธตรัฐก่อน และ
 ได้ทรงแนะนำให้ท้าวราพณาสูรไปขอนางจันทาตามประเพณีที่เมืองจันทบุรีศรีสัตตนาคร พวอภัง
 นี้พระรามขอให้ท้าวราพณาสูรนมัสตโรแล้วเป็นพาหนะเดินทางกลับเมืองจันทบุรีศรีสัตตนาคร

พระราม พระลักษมณ์เข้าเมืองดักกิลลา

ขณะที่พระราม พระลักษมณ์ นางจันทา และม้ามณีกาบล่องเมืองมาจนถึงเกาะแห่งหนึ่ง
 ก็ได้พบนางจันทุมุขี นางอุสุริกาสองอาหลานซึ่งเป็นเชื้อสายพญานาค พระราม พระลักษมณ์เห็นนาง
 ทั้งสอง จึงเกิดความรักนาง นางทั้งสองกลับไปเมืองดักกิลลาซึ่งเป็นเมืองใต้สมุทร เล่าเรื่องที่พบ
 พระราม พระลักษมณ์ที่เกาะแห่งหนึ่งแก่ท้าวสิมพลิกา เจ้าเมืองดักกิลลา ท้าวสิมพลิกาได้ปล่อย
 กระต่ายวิเศษ 2 ตัว ไปลองฝีมือกับพระราม พระลักษมณ์ทั้งสองพระองค์สามารถฆ่ากระต่ายวิเศษ
 ได้ ท้าวสิมพลิกาให้นางทั้งสองนำพระราม พระลักษมณ์เข้าเมืองดักกิลลา และท้าวสิมพลิกาทำพิธี
 อภิเษก พระรามกับนางจันทุมุขี พระลักษมณ์กับนางอุสุริกา พระราม พระลักษมณ์อยู่ที่เมืองดักกิลลา
 15 วันจึงออกเดินทางต่อไป

พระราม พระลักษมณ์เข้าเมืองทวาย

พระราม พระลักษมณ์ได้พบนางพิมสอนดอนราช นางทิพอาสน์ชามน นางสาถลจาวจ่อ พระธิดาของพญาพรหมจักรเจ้าเมืองทวาย นางทั้งสามให้พระราม พระลักษมณ์แสดงอิทธิฤทธิ์ให้ชม พระรามจึงให้ม้ามณีกาบเอาก่อนหินมากองเป็นภูเขาแล้วพระองค์แผลงศรธนูก่อนหินแตกกระเจายหายไปนพริบตา และตัดสายธนูศิลป์เกิดเสียงดังสนั่น เสียงนั้นดังไปถึงเมืองทวาย พญาพรหมจักรให้ทหารไปตามพระธิดากลับเพราะเกรงว่าอาจเป็นอันตราย นางทั้งสามกลับมาเล่าเรื่องที่พระราม พระลักษมณ์ พญาพรหมจักรจึงให้นางทั้งสาม และพระธิดาองค์สุดท้ายคือนางพิมพ์หล่อเหลางามพาพระราม พระลักษมณ์เข้าเมือง หลังจากนั้นพญาพรหมจักรจัดพิธีอภิเษกโดยยกนางพิมสอนดอนราช และนางทิพอาสน์ชามนให้พระราม และยกนางสาถลจาวจ่อ และนางพิมพ์หล่อเหลางามให้พระลักษมณ์ ทั้งสองพระองค์อยู่ที่เมืองทวายนาน 2 เดือน จึงเดินทางกลับบ้านเมือง

ถึงเมืองจันทบุรีศรีสัตตนาคร

พระราม พระลักษมณ์ และนางจันทาเดินทางเป็นเวลาทั้งหมด 7 ปี จึงกลับมาถึงเมืองจันทบุรีศรีสัตตนาคร ท้าวธตรฐทำพิธีอภิเษกพระรามกับนางศรีพิมพ์า พระลักษมณ์กับนางศรีกันยา และได้มอบราชสมบัติให้พระรามครอบครองเมืองสืบต่อไป ตั้งพระลักษมณ์เป็นอุปราช หลังจากนั้นพระราม พระลักษมณ์ได้จัดไพร่พลไปรับชายาองค์ก่อน ๆ มายังเมืองจันทบุรีศรีสัตตนาคร

ท้าวราพณาสวรขนางจันทา

ท้าวราพณาสวรให้ขุนนางชื่อขุนฟ้าแดด เดินทางมาเมืองจันทบุรีศรีสัตตนาคร เพื่อเจรจาขนางจันทา พระรามขอให้ท้าวราพณาสวรสร้างสะพานตั้งแต่เมืองเวียงจันทน์ล้านช้างถึงเมืองอินทปัตต์ ถ้าสร้างสำเร็จจะยกนางจันทาให้ ต่อมาไม่นานท้าวราพณาสวรสามารถเนรมิตสะพานได้สำเร็จ พระรามจึงจัดพิธีอภิเษกท้าวราพณาสวรกับนางจันทา

ท้าวราพณาสวรพานางจันทากลับเมืองอินทปัตต์

หลังจากพิธีอภิเษกเสร็จสิ้นลงแล้ว พระรามให้ไพร่พลเมืองจันทบุรีศรีสัตตนาครเดินทางมาส่งท้าวราพณาสวรและนางจันทากลับเมืองอินทปัตต์ ไพร่พลเหล่านั้นนอกจากเมืองก็ได้แยกย้ายไปตั้งบ้านเมืองอยู่ตามที่ต่าง ๆ บ้างก็ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่เมืองอินทปัตต์เหลือกลับมาเมืองจันทบุรีศรีสัตตนาครเพียงส่วนเดียว ขุนจงเสนาเมืองอินทปัตต์พาไพร่พลที่เหลือกลับมาส่งที่เมืองจันทบุรีศรีสัตตนาคร

พระรามได้พญาครุฑเป็นพันธมิตร

พระรามซึ่งม้ามณีกาบเหาะไปถึงเขาพระสุเมรุได้พบพญาครุฑ จึงขอเป็นพันธมิตร สัญญาที่จะให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันเมื่ออีกฝ่ายหนึ่งได้รับความเดือดร้อน หลังจากนั้น พระรามจึงเดินทางกลับเมืองจันทบุรีศรีสัตตนาคน

กำเนิดโอรสธิดาพระราม พระลักษมณ์

มเหสีทั้งเก้าองค์ของพระราม พระลักษมณ์ ต่อมาได้ให้กำเนิดโอรส ธิดาดังนี้ นางศรีพิมพาให้กำเนิด องคต นางพิมพ์สอนคอนราชให้กำเนิดวรายุฑ นางทิพอาสน์ขามนให้กำเนิดท้าวทศกัณฐ์ นางจันท มุขีให้กำเนิดพันลูกท้าว นางฟ้าทั้งสามให้กำเนิดธิดา 3 องค์ คือนางปทุมมา นางนาลิกา นางพิมพ์สา ลา นางคำภาให้กำเนิดท้าวห้าวหัวเสือ นางคำขาวให้กำเนิดไหมคำเผือผืน ส่วนพระลักษมณ์มีโอรส ธิดาดังนี้ นางศรีกันยาให้กำเนิดท้าวจันทประโชติ นางสากลจาวจ่อให้กำเนิดท้าวทิพโสธสเสง นางพิมพ์หล่อเหลางามให้กำเนิดนางอุตตรา นางอุชुरิกาให้กำเนิดนางसारภี นางฟ้าทั้งสองให้ กำเนิดนางสีรสา นางบุษบา นางแอกไค ให้กำเนิดนางทาสิกา

พญาดับปรเมศวรพาโอรสและเมเหสีไปเขายุคนธร

กล่าวถึงขุนจงเสนาเมืองอินทปัตถ์ เมื่อเดินทางมาส่งไพร่พลของพระรามแล้วได้พักอยู่ ที่เมืองจันทบุรีศรีสัตตนาคน 3 วันจึงเดินทางกลับไปเมืองอินทปัตถ์ ท้าวราพณาสวรกรี้วกกล่าวหาขุน จงว่าไปเข้าเป็นพวกของพระราม จึงไล่ทำร้ายขุนจง ขุนจงหนีไปพึ่งพญาดับปรเมศวร พญา ดับปรเมศวรเห็นว่าท้าวราพณาสวรมีนิสัยพาลจึงพานางพรหมสังกามเหสีและโอรสคือท้าววิรุฬหก นางมลิกา สะใภ้ ออกจากเมืองอินทปัตถ์ และยังได้ไปชักชวนท้าวธตรัฐพร้อมทั้งนางวิสุทธีโสดา มเหสี ไปอยู่ที่เขายุคนธร

พญาดับปรเมศวรเป็นพญาไศวร

เมื่อทั้ง 6 พระองค์เสด็จมาถึงเขายุคนธร พระอินทร์ทำพิธีอภิเษกพญาดับปรเมศวรเป็น พญาไศวร เป็นใหญ่กว่าคนและผีใน 4 ทวีป ให้ท้าวธตรัฐปกครองทางทิศตะวันออก และให้ท้าว วิรุฬหกปกครองทางทิศใต้

กำเนิดท้าววิรูปักษ์ และท้าวภูเวร

เมื่อพญาไศสรวรอยู่ที่เขายุคนธรได้ 1 ปี นางพรมลังกาที่ตั้งครรภ์ และได้ให้กำเนิดโอรส 2 องค์ ผู้พี่ชื่อท้าววิรูปักษ์ ผู้น้องชื่อท้าวภูเวร เมื่อโอรสทั้งสองเติบโตใหญ่ พญาไศสรวรให้ท้าววิรูปักษ์ปกครองทางทิศตะวันออก ให้ท้าวภูเวรปกครองทางทิศเหนือ

กำเนิดท้าวคนธรรพ์ ท้าวกุมภกันท์

ท้าวธรรพ์ปกครองทางทิศตะวันออกของเขายุคนธรได้ 4 ปี ได้ให้กำเนิดโอรสฝาแฝดคือ ท้าวคนธรรพ์ และท้าวกุมภกันท์

กำเนิดท้าวภาค ท้าวยักษ์

ท้าววิรูปักษ์ปกครองทางทิศใต้ได้ 4 ปี มีโอรสฝาแฝดคือ ท้าวภาค ท้าวยักษ์

อภิเษกโอรสธิดาพระราม พระลักษณ์

เมื่อโอรส ธิดาของพระราม พระลักษณ์เจริญวัยได้ 8 ชันษา พระราม พระลักษณ์จึงจัดพิธีอภิเษกให้โอรสธิดาทั้งแปดคือ ท้าวจองค์กับนางปทุมมา ท้าววรยดกับนางนาลิกา ท้าวทศกันฐ์กับนางพิมสาลา พันลูกท้าวกับนางทาลิกา ท้าวห้าวห้าวเสือกกับนางอุตตรา ท้าวไหมคำเผือกกับนางสารภี ท้าวพระจันตโชติกับนางสิริสา ท้าวทิพโสไสแสงกับบุษบา

ท้าวราพณาสวรครองลังกา

ท้าวราพณาสวรแค้นเคืองพระรามและกล่าวหาว่าพระบิดาของพระรามได้ชักชวนพระบิดา พระมารดา และพระอัยการของตนให้ออกจากเมือง ท้าวราพณาสวรจึงได้อพยพผู้คนออกเดินทางไปลังกา และมอบเมืองอินทปัตถ์ให้มุนีฤาษปกครอง เสนาอำมาตย์ได้สถาปนาท้าวราพณาสวรครองลังกา และขนานนามว่าพญาพณาสวร แต่งตั้งท้าวพิบพีเป็นอุปราช และขนานนามท้าวอินทชีว่าท้าวแสนเมืองอินทชี

เมื่อเวลาผ่านไป 3 ปี นางจันทาตั้งครรภ์ ให้กำเนิดโอรสชื่อว่า เษฐกุมารนางคำลิงชಾಯา ท้าวพิบพีให้กำเนิดโอรสชื่อท้าวหาญสะดวง นางคำกลมชಾಯาท้าวแสนเมืองอินทชีให้กำเนิดท้าวพวงตาสาว

พญาราชพณาสวรรเรียนวิชากับพระอินทร์

พญาราชพณาสวรรปรารธนาจะมีวิชาเพิ่มมากขึ้น จึงขอเรียนวิชากับพระอินทร์ พระอินทร์ได้สอนศิลปศาสตร์ทั้งปวงและยังได้นำพญาราชพณาสวรรหล่อในเบ้ารางทิพย์ เพื่อให้มีรูปร่างงดงามอย่างพระอินทร์ ท้าวพิภพพีเรียนวิชาตีแผ่นดินให้แยก ท้าวอินทธีเรียนวิชาทำให้แผ่นดินไหว เสนาทั้ง 5 ของพญาราชพณาสวรรคือขุนเมืองจันทน์เรียนวิชาเสกต้นกล้วยให้เป็นคน ขุนกลางเมืองเรียนวิชาเสกเครือเถาเป็นงู ขุนเมืองขวาเรียนวิชาเสกไม้ธนูเป็นลำตาล ขุนเมืองซ้ายเรียนวิชาเสกหินเป็นค่ายคู ขุนชีวหาเรียนวิชาเสกกลิ่นไม้ยี่ดยาวออกไปได้ เมื่อเรียนวิชาจบจึงเดินทางกลับเมืองลังกา

พญาราชพณาสวรรเข้าหานางสุชาดา

พญาราชพณาสวรรลอบเข้าหานางสุชาดา ชายาของพระอินทร์ นางคิดว่าเป็นพระอินทร์ จึงมิได้ขัดขวาง ต่อมาเมื่อนางสุชาดารู้ความจริงจึงมีความโกรธแค้นพญาราชพณาสวรรมาก จึงขอพรจากพระอินทร์ขอให้นางไปเกิดในเมืองลังกาเป็นธิดาของพญาราชพณาสวรรเพื่อแก้แค้น

กำเนิดนางสีดา

นางสุชาดาลงมาปฏิสนธิในครรภ์ของนางจันทาแม่เลี้ยงของพญาราชพณาสวรร นางจันทาฝันร้าย ท้าวพิภพพีทำนายว่านางจันทาจะตั้งครรภ์และจำให้กำเนิดพระธิดา และธิดาองค์นี้จะทำให้พญาราชพณาสวรรสิ้นชีวิต ควรที่จะลอมนางไปเสีย เมื่อนางจันทาตั้งครรภ์ครบ 10 เดือน นางได้ให้กำเนิดพระธิดา และได้เลี้ยงดูจนพระธิดาอายุได้ 1 ชันษา วันหนึ่งพญาราชพณาสวรรอุ้มพระธิดา นางได้คว้ามิดในพานหมายจะแทงพญาราชพณาสวรร พญาราชพณาสวรรจึงเชื่อคำทำนายของพิภพพี จึงได้สั่งทหารให้นำนางไปลอมแพเสีย

พระอินทร์เนรมิตสำเภา

พระอินทร์ได้เล็งทิพยเนตรลงมาดูเหตุการณ์จึงรู้ว่าพระธิดาถูกลอมแพ พระอินทร์จึงเนรมิตเรือสำเภาบริบูรณ์ไปด้วยข้าวปลาอาหารให้พระธิดาอาศัยอยู่ และสำเภานี้สามารถลอยไปที่ใดก็ได้ตามที่นางปรารธนา พระอินทร์ได้ตั้งชื่อพระธิดาว่านางสีดา และได้สอนคาถาที่สามารถจิตใจให้คนทั่วไปมีความเมตตาต่อนาง

นางสีดาถึงเมืองนาค

เรือสำเภาลอยไปจนถึงเมืองนาค พญานาคชื่อโศกธำมหารับนางสีดาเข้าเมือง และได้ให้นางอยู่เป็นเพื่อนเล่นของนางบัพพารวรรณพระธิดา นางสีดาอยู่ที่เมืองนาคจนอายุได้ 15 ชันษา จึงลาพญานาคออกจากเมือง ลงเรือสำเภาเดินทางต่อไป

นางสีดาพบฤๅษี

นางสีดาเดินทางมาถึงเกาะแห่งหนึ่ง ณ ที่นั้นนางได้พบกับฤๅษีคนหนึ่ง ฤๅษีคนนี้ได้เคยเรียนวิชากับพระอินทร์ และพระอินทร์ได้พระราชทานธนูชื่อมะขิมะสีแลตามดาบกายสิทธิ์ให้ เมื่อเรียนวิชาสำเร็จ วันหนึ่งฤๅษีได้ลงมาที่ทำน้ำพบนางสีดา จึงรับนางมาอยู่ด้วย ฤๅษีเนรมิตสำเภาเป็นปราสาทให้นางอยู่อาศัย และเนรมิตหญิงสาวมีรูปร่างหน้าตาเหมือนนางสีดา 10 คนไว้เป็นเพื่อน พร้อมกับเนรมิตนางค่อม 20 นางคอยรับใช้

พญาราชพณาสวรได้ข่าวความงามของนางสีดา

นายพรานคนหนึ่งเข้าป่าล่าสัตว์เดินทางไปจนถึงเกาะฤๅษีและนางสีดาอาศัยอยู่ นางพรานได้พบนางสีดาและเห็นว่านางมีรูปร่างหน้าตางดงาม เมื่อนายพรานเดินทางไปที่ได้ก็กล่าวขวัญถึงความงามของนาง ข่าวความงามของนางสีดาไปถึงพญาราชพณาสวรเป็นเหตุให้พญาราชพณาสวรอยากได้นาง จึงได้ลงเรือสำเภาไปพร้อมกับขุนชีวหา เมื่อถึงเกาะที่นางอาศัยอยู่แล้ว พญาราชพณาสวรได้ขอนางสีดากับฤๅษี ฤๅษีให้พญาราชพณาสวรยกศรมะขิมะสีหนัก 1 โกฎิ ถ้าพญาราชพณาสวรสามารถยกได้ฤๅษีจึงจะยอมยกนางสีดาให้ แต่พญาราชพณาสวรไม่สามารถยกได้

พญาราชพณาสวรได้นางสุดโท

พญาราชพณาสวรเสียใจที่ไม่ได้นางสีดาดังใจปรารถนาจึงเกิดความโกรธแค้นได้ทำฤๅษีประลองกำลังแต่พญาราชพณาสวรไม่สามารถสู้ได้ ฤๅษีเกิดความเห็นใจจึงได้เนรมิตหญิงสาวขึ้นมา นางหนึ่งจากรากไม้ และว่านยา หญิงสาวที่ฤๅษีเนรมิตหญิงสาวขึ้นมานี้มีรูปโฉมงดงามเหมือนนางสีดา ใช้ชื่อนางสุดโท นางสามารถมีลูกได้ 9 คนในเวลา 1 ปี ลูกที่เกิดจากนางจะมีอิทธิฤทธิ์มาก ถึงแม้จะถูกปืนไฟหรือหน้าไม้บาดแผลจะหายไปเมื่อได้น้ำจากกายนางสุดโท กล่าวคือเมื่อลูกคนโตได้เสียน้ำตาแม่ข้างขวา คนที่สองเสียข้างซ้าย คนที่สามเสียจากหูขวา คนที่สี่เสียจากหูซ้าย คนที่ห้าเสียจมูกขวา คนที่หกเสียจมูกซ้าย คนที่เจ็ดเสียปาก คนที่แปดเสียนมข้างขวา คนที่เก้าได้เสียนมข้างซ้ายของนางสุดโทแล้ว อวัยวะทั้งหลายจะหลุดออกจากร่างโดยไม่มีบาดแผลหลงเหลืออยู่เลย พญาราชพณาสวรรับนางไว้แล้วเดินทางออกจากเกาะกลับลงกา

นางสุตโทให้เกิดโอรส

นางสุตโทอยู่กับพญาราชพนาสวรได้ 1 เดือน นางตั้งครรภ์ได้ 3 วัน ก็ให้กำเนิดโอรสชื่อ ท้าวทองคำ ต่อมานางได้ให้กำเนิดโอรสอีก 8 องค์คือ ท้าวดำกา ท้าวหล้าสร้อย ท้าวอ้อยร้อยคำ ขาว ท้าวตาขาวตอกฝ้าย ท้าวพ่ายหลายเมือง ท้าวคำเหลืองลอดเข้า ท้าวขวัญเท่าเมืองพรหม องค์สุดท้ายคือท้าวกลิ้งกลมหมากแบบ โอรสทั้งเก้า เมื่ออายุได้ 3 ชันษา ก็เรียนจบศิลปวิทยาทั้งมวล

พระรามได้ข่าวนางสีดา

พระรามได้ยินคำเล่าลือเรื่องความงามของนางสีดาจากพ่อค้าที่เข้ามาค้าขายยังกรุงจันทบุรีศรีสัตตนาค พระรามพร้อมด้วยพระลักษมณ์จึงขี่ม้ามณีบาบออกจากเมืองเพื่อเดินทางไปหานางสีดา เมื่อพระรามเดินทางมาถึงเมืองอินทปัตถ์ก็ทราบข่าวว่า พญาราชพนาสวรและนางจันทาได้อพยพผู้คนไปอยู่ที่ลังกาแล้ว และพญาราชพนาสวรได้มอบหมายให้พญามุนีราชอยู่รักษาเมืองอินทปัตถ์ พระรามจึงเฝ้าขอขมาลาโทษและขอออกเดินทางต่อไป

พระรามเดินทางถึงเกาะแม่พญาหมาลาย

พระรามเดินทางมาถึงเกาะแห่งหนึ่ง เกาะนี้เป็นที่อยู่ของหญิงปากจัดที่เคยด่าสามีในชาติก่อน เมื่อเกิดมาในชาตินี้จึงต้องรับกรรมมาเกิดเป็นเมียหมาลายบนเกาะแห่งนี้ หมาลายเหล่านั้นเมื่อเห็นเรือสำเภาของพระรามเข้ามาใกล้เกาะก็พากันลงมาที่ชายฝั่งหมายจะทำร้ายพระราม พระลักษมณ์แกล้งดาบกายสิทธิ์ถูกหมาลายกระเด็นไปไกล กลับมาหาเมื่อบนเกาะไม่ได้ พระรามเสียพระทัยที่ทำให้ผิวเมียต้องพลัดพลากจากกัน

พระรามเสียดยศร

ในที่สุดพระราม พระลักษมณ์เดินทางมาถึงเกาะของฤๅษี และพระรามได้ขออนุญาตจากฤๅษี ฤๅษีให้พระรามยกศรมะชีมะสี ถ้าสามารถนกได้ฤๅษีก็จะยอมยกนางสีดาให้ พระรามสามารถยกได้ ฤๅษีจึงขอให้พระรามรอก่อน ตนจะไปทำน้ำวิเศษจากสระอนดาตมาทำพิธีให้เพื่อที่จะได้มีอายุยืน พระรามปรึกษาพระลักษมณ์ว่าควรที่จะรอกไปหรือเดินทางกลับเลย พระลักษมณ์แนะนำให้กลับ ทั้งสองจึงเข้าไปในปราสาทพบนางค่อมจึงถามว่านางตนใดคือนางสีดา นางค่อมแนะนำให้พระรามเอนิ้วมือชี้ที่ตานางทั้ง 11 คน นางคนใดกระพริบตาค้นนั้นคือนางสีดา เมื่อพระรามรู้ว่าคนนั้นคือนางสีดาแล้วก็จะพานางกลับเมือง นางได้สั่งเสียบวิวารให้คอยปรนนิบัติรับใช้ ฤๅษีแทนบ้าง หลังจากนั้นทั้งสามเตรียมเดินทางกลับ

ฤๅษีอภิเษกพระรามกับนางสีดา

แต่ก่อนที่ทั้งสามพระองค์จะออกเดินทางฤๅษีได้นำน้ำวิเศษกลับมาถึงอาศรม พระรามสารภาพว่ากำลังจะพานางสีดากลับเมือง แต่ฤๅษีไม่ถือโทษและได้ทำพิธีอภิเษกพระรามกับนางสีดา พร้อมกันนี้ฤๅษีได้ลี้พระราม พระลักษมณ์ให้คอยระวังนางสีดา เพราะในกาลภายหน้าอาจจะต้องพลัดพรากจากกัน แต่ก็จะได้กลับมาอยู่ร่วมกันอีก พระรามจึงคิดว่าคงเป็นเพราะพระองค์ได้ทำให้หมาลายต้องพลัดพรากจากเมีย กรรมนั้นคงตอบสนองเมื่อเสร็จพิธีแล้วทั้งสามพระองค์จึงเดินทางกลับเมืองจันทบุรีศรีสัตตนาค

พญาราชพณาสวรเนรมิตกวางทอง

พญาราชพณาสวรเพ่งจักษุญาณจึงรู้ว่าพระรามได้นางสีดาไป ก็มีใจริษยา คิดจะชิงนางมาจากพระราม พญาราชพณาสวรจึงเหาะไปยังที่ม้ามณีกาบพาทั้งสามพระองค์ฝ่ายมาและได้เนรมิตหมัด เท็บ เหา ทาง ปลิง แมลงหวี่ แมลงวัน ผี ต่อ แตน เข้ารุมทำร้ายแต่ก็ถูกม้ามณีกาบพระราม พระลักษมณ์ฆ่าตามหมด ม้ามณีกาบทูลพระรามว่าคงจะเป็นการกระทำของพญาราชพณาสวรเพื่อคิดจะแย่งชิงนางสีดา ต่อจากนั้นพญาราชพณาสวรได้เนรมิตบ้านเมืองบริบูรณ์ด้วยผู้คนและอาหารมากมายเพื่อลวงให้พระราม พระลักษมณ์เดินทางเข้ามาอาศรมจะได้ล้อม แต่พระรามรู้กลอุบายของพญาราชพณาสวรจึงแผลงศรไปยังบ้านเมืองที่พญาราชพณาสวรเนรมิตขึ้นมา บ้านเมืองเหล่านั้นจึงอันตรธานหายไปหมด ในที่สุดพญาราชพณาสวรได้เนรมิตกวางทองเดินผ่านหน้าพระราม พระลักษมณ์ และนางสีดา นางสีดาเห็นกวางทองเกิดความอยากได้ พระรามบอกนางว่าไม่ใช่กวางจริง แต่เป็นกวางที่พญาราชพณาสวรเนรมิตขึ้นมา นางไม่ฟังเหตุผลรำร้องอยากได้กวางทองจนสลบไป

พระรามตามกวาง

พระรามจำเป็นต้องตามจับกวางทอง และได้ฝากนางไว้กับพระลักษมณ์ พระรามขี่ม้ามณีกาบออกตามกวางจนพบ พระรามแผลงศรถูกกวางได้รับบาดเจ็บกวางส่งเสียงร้อง นางสีดาได้ยินเป็นเสียงของพระรามเรียกให้พระลักษมณ์ช่วย พระลักษมณ์บอกนางว่าไม่ใช่เสียงพระราม พระลักษมณ์จึงถูกนางสีดาตัดพ้อต่าง ๆ จนพระลักษมณ์ไม่ได้จำต้องออกติดตามพระราม และได้ฝากนางไว้กับแม่พระธรณี พญาราชพณาสวรได้ที่เข้ามาหานางสีดาพยายามอุ้มนางเหาะไปแต่ไม่สำเร็จ เพราะแม่พระธรณียึดนางไว้ และเมื่อพญาราชพณาสวรเข้าใกล้นาง กายนางสีดาก็ร้อนราวกับไฟ พญาราชพณาสวรจึงเนรมิตหินเป็นคนเข้าอุ้มนางแต่ก็ไม่สำเร็จ

ฝ่ายพระลักษมณ์เมื่อเดินทางตามพระรามจนพบ พระรามต่อว่าพระลักษมณ์ที่ฝากนางไว้กับแม่พระธรณี แม่พระธรณีได้ยินดังนั้นก็โกรธจึงปล่อยนางสีดาเสีย หินที่พญาราพณาสุวรรณเนรมิตเป็นคนจึงสามารถอุ้มนางสีดาขึ้นมาได้ พญาราพณาสุวรรณสั่งให้อุ้มนางเหาะไปลงกา

พระรามตามนางสีดา

พระราม พระลักษมณ์ขี่ม้ามณีกาบออกตามหานางสีดา พระรามให้ม้ามณีกาบทำพิธีสูบหัวใจ ทำให้พญาราพณาสุวรรณร่อนร่อนอยากพานางสีดาออกมาเที่ยวเล่น แต่เนื่องจากทำวราพณาสุวรรณเข้าใกล้นางไม่ได้จึงเนรมิตโงนหินเป็นคนอุ้มนางเหาะไป แล้วพญาราพณาสุวรรณเหาะตามเดินทางมาจนถึงที่พระราม พระลักษมณ์รออยู่

พญาครุฑขัดขวาง

พญาครุฑสหายของพระรามเหาะมาพบพญาราพณาสุวรรณและนางสีดาได้ยินทั้งสองได้เถียงกัน จึงรู้ว่าพญาราพณาสุวรรณพานางสีดามา พญาครุฑเข้าชันขวางได้กางปีกบดบังแสงอาทิตย์ไว้และบังคับให้พญาราพณาสุวรรณพานางไปคืนพระรามมิฉะนั้นตนจะสังหารพญาราพณาสุวรรณเสีย เพราะตนไม่เคยแพ้ใครนอกจากแหวนที่นิ้วมือของนางสีดา พญาราพณาสุวรรณได้ยินดังนั้นจึงเอาแหวนขว้างไปที่พญาครุฑ พญาครุฑปีกหักตกลงมา พญาราพณาสุวรรณจึงรีบพานางกลับลงกา

พระรามพบพญาครุฑ

พระราม พระลักษมณ์ขี่ม้ามณีกาบเดินทางมาตนพบพญาครุฑ พญาครุฑเล่าเรื่องที่พญาราพณาสุวรรณลักพานางสีดาไปเมืองลงกา พระรามทราบเรื่องราวทั้งหมด และได้ช่วยใช้คาถาเสกเป่ารักษาพญาครุฑจนหายจากบาดเจ็บ และหาแหวนของนางสีดาจนพบและรีบเดินทางต่อไป

ลิงพระราม

พระราม พระลักษมณ์เดินทางมาจนถึงใต้ต้นนิโครธใหญ่แห่งหนึ่ง ม้ามณีกาบเนรมิตปราสาทให้พักอาศัย ต้นนิโครธต้นนี้เป็นต้นไม้กายสิทธิ์ มีผลดกมาก ผู้ใดกินผลจากกิ่งที่ขึ้นไปทางทิศตะวันออกจะกลายเป็นลิง กินผลของกิ่งที่ขึ้นไปทางทิศใต้จะเป็นนกเจ้า ถ้ากินผลจากกิ่งที่ขึ้นไปทางทิศเหนือเป็นนกกก และเมื่อกินผลจากกิ่งที่เป็นยอดจะกลับเป็นคน พระรามเก็บผลนิโครธที่ตกลงมาจากกิ่งที่ขึ้นไปทางทิศตะวันออกกินจึงกลายเป็นลิงไป ม้ามณีกาบทูลพระลักษมณ์ว่าที่พระรามต้องกลายเป็นลิงก็เพราะเทวดาดลใจให้พระรามเก็บผลนิโครธจากกิ่งที่ขึ้นไปทางทิศตะวันออกที่ตกลงบน

ฟื้นขึ้นมา กิน เพราะเมื่อพระรามกลายเป็นลิงไปแล้ว จะทำให้ลืมจนถึงนางสีดาไปได้ จะได้ไม่ทุกข์ทรมานใจมากนัก และพระรามจะต้องกลายเป็นลิงอยู่ 3 ปี จึงจะสิ้นกรรมกลับกลายเป็นคนตามเดิม

กำเนิดสังคิพ พลิจันทร

กล่าวถึงฤๅษีตนหนึ่ง บำเพ็ญตบะมาหลายแสนปี คิดอยากมีคู่ครองจึงชูปหญิงสาวคนหนึ่งขึ้นมาจากเหวโคล ให้ชื่อนางไค ฤๅษีอยู่กับนางไคจนนางให้กำเนิดบุตรชื่อนางแพงสี ฤๅษีให้นางไคและลูกอยู่ในถ้ำ พระอาทิตย์ได้พบนางไคและได้เสียกับนาง ต่อมานางไคให้กำเนิดบุตรชายฝาแฝด ฤๅษีคิดว่าเป็นลูกของตน ตั้งชื่อให้คนที่ว่า สังคิพ คนน้องชื่อพลิจันทร ฤๅษีสอนศิลปวิทยาให้ 2 พี่น้อง สังคิพและพลิจันทรมีความเก่งเกินตัว จนฤๅษีสงสัยว่าอาจจะไม่ใช่ลูกของตน วันหนึ่งฤๅษีพาลูกทั้งสามไปริมทะเล อธิษฐานว่าจะโยนบุตรทั้งสามลงในทะเล คนใดที่เป็นลูกของตนให้ว่ายน้ำกลับมา ถ้าไม่ใช่ลูกให้ว่ายน้ำเลยไป ปรากฏว่านางแพงสีว่ายน้ำกลับมาคนเดียว สังคิพและพลิจันทรว่ายน้ำเลยไปถึงเกาะแห่งหนึ่ง ได้เผลอบ้านเมืองและผู้คนมากมาย ให้ชื่อเมืองนั้นว่าเมืองกาสิ สังคิพเป็นกษัตริย์ พลิจันทรเป็นอุปราช

กำเนิดหุลละมาน

ฤๅษีซักถามความจริงจากนางแพงสี นางเล่าเรื่องที่พระอาทิตย์ลอบเข้ามาในถ้ำและลูกนางไคบังคับไม่ให้บอกพ่อ เพราะเกรงว่าฤๅษีจะผิดใจกับพระอาทิตย์ เมื่อฤๅษีรู้ความจริงมีความโกรธแค้นนางไคมากจึงไม่ยอมกลับไปหานาง นางแพงสีขอตามฤๅษีไปด้วย แต่อยากกลับไปหานางไคก่อน เมื่อนางไคเห็นนางแพงสีกลับมาคนเดียวก็ซักถามเรื่องราวและโกรธนางแพงสีที่เล่าความลับนางจึงจับนางแพงสีขว้างไปตกที่ยอดไม้ แต่นางแพงสีก็กลับมานั่งร้องไห้ที่ปากถ้ำ นางไคสำนึกตัวว่าทำผิดจึงจะออกไปลอบ นางแพงสีคิดว่าแม่จะเข้ามาทำร้ายจึงวิ่งหนี นางไควิ่งตามไปตบหนั และขอให้นางแพงสีอ่อนน้อมฤๅษีให้กลับมา นางไคยอมรับผิดทุกอย่าง ในที่สุดฤๅษีใจอ่อนชูปชายหนุ่มขึ้นมาคนหนึ่งจากเหวโคลให้กินอยู่กับนางไค ส่วนฤๅษีพานางแพงสีเหาะหนีไปเสีย ฤๅษีได้ชูปนางจากเหวโคลอีกคนหนึ่งให้ชื่อว่า นางโยบัวอยู่กับฤๅษี ต่อมาวันหนึ่งนางแพงสีเกิดคิดถึงนางไคผู้เป็นมารดา จึงลาฤๅษีขอไปเยี่ยม นางแพงสีเดินทางมาถึงที่นางไคอาศัยอยู่กับชายหนึ่งที่ฤๅษีชูปขึ้นมา นางแพงสีได้ค้ำกับมารดาคนหนึ่ง วันรุ่งขึ้นนางแพงสีออกไปหาอาหารกับชายที่ฤๅษีชูปขึ้นมาให้นางไคและเกิดหลงทาง นางแพงสีเดินทางไปถึงต้นนิโคที่ลิงพระรามอาศัยอยู่ นางเห็นผลนิโคตกอยู่บนพื้นมากมาย จึงหยิบมากินผลหนึ่ง นางจึงกลายเป็นลิงเนื่องจากเป็นกิ้งที่ขึ้นไปทาง

ทิศตะวันออก ได้ขึ้นไปอาศัยอยู่บนต้นนิโคธ นางแพงสีพบลิงพระรามแล้วได้อยู่กินกันจนนางตั้งครรภ์และให้กำเนิดลูกชาย ให้ชื่อว่าหุลละมานเป็นลิงที่มีฤทธาภามาก

กำเนิดทรพี

กล่าวถึงควายทรพีตัวหนึ่งมีนางควายเป็นบิรารมาก เกิดความกลัวว่าถ้าลูกที่เกิดมาเป็นตัวผู้ จะแย่งชิงความเป็นใหญ่ และจะได้ครองนางควายแทนตน เพราะฉะนั้นเมื่อนางควายคลอดลูกเป็นตัวผู้ คราวใดก็ถูกควายทรพีฆ่าตามหมด นางควายตัวหนึ่งแอบไปคลอดลูกในถ้ำ ได้ให้กำเนิดลูกควายตัวผู้ให้ชื่อว่าทรพี เมื่อลูกเติบโตใหญ่มาได้เล่าให้ลูกฟังว่าทรพีตัวพ่อได้ฆ่าลูกที่เกิดมาเป็นตัวผู้ตายหมด ทรพีตัวลูกมีความโกรธแค้น จึงคิดจะฆ่าพ่อ นางควายจึงให้ทรพีตัวลูกหัดขวัดมะขามป้อมไม่ให้หล่นถึงพื้น หัดขวัดก่อนอาจมาให้ทันก่อนตกพื้น และให้คอยวัดรอยเท้าพ่อเมื่อฝึกสำเร็จแล้วจึงค่อยไปทำทรพีตัวพ่อต่อสู้อยู่

ทรพีวัดรอยเท้า

ทรพีตัวลูกฝึกวิชาตนสำเร็จ และคอยออกไปวัดรอยเท้าจนมีขนาดใหญ่เท่ากันจึงทำทรพีตัวพ่อต่อสู้ ในที่สุดก็สามารถฆ่าพ่อได้ จึงมีกำเริบคิดว่าตนเองเก่งกล้า จึงไปทำเทวดาสู้รบ แต่ไม่มีเทวดาองค์ใดต่อสู้ด้วย ทรพีจึงเดินทางต่อมาจนถึงเมืองกาสิที่เยวาละวาดอยู่ในเมือง

สังคีพรบกับทรพี

สังคีพเจ้าเมืองกาสิพร้อมด้วยพลีจันทร์และนางกตตะราชชายาสังคีพซึ่งกำลังตั้งครรภ์ ออกสู้รบกับทรพี ในการสู้รบนางกตตะราชเสียที่ถูกทรพีขวัดกระเด็นไป เป็นเหตุให้นางคลอดลูกชายฝาแฝดในสนามรบ สังคีพพานางกตตะราชและโอรสทั้ง 2 กลับเข้าเมืองตั้งชื่อผู้พี่ว่าชาตะพญา ส่วนน้องให้ชื่อว่ากัณหพญา แล้วกลับไปรบ แต่ก็ไม่มีใครชนะ ทรพีแนะนำให้ไปรบต่อในถ้ำ สังคีพให้พลีจันทร์เฝ้าปากถ้ำไว้และให้คอยสังเกตเลือดที่ไหลออกมา ถ้าเลือดที่ไหลออกมาเป็นเลือดใสเป็นเลือดตน ถ้าเลือดข้นเป็นเลือดควายและถ้าเห็นเลือดใสไหลออกมาให้พลีจันทร์เอาหินปิดปากถ้ำและกลับไปครองเมือง สังคีพสั่งความเสร็จจึงเข้าไปรบกับทรพีในถ้ำ สังคีพสามารถใช้ขอจ้าวพันคอทรพีขาดกระเด็น ทรพีสิ้นชีวิตในทันที ขณะนั้นเกิดพายุฝนน้ำไหลนองเต็มถ้ำปะปนไปกับเลือดของทรพีเลือดที่ไหลออกจากถ้ำจึงเป็นเลือดใส พลีจันทร์คิดว่าเป็นเลือดของสังคีพจึงเอาหินปิดปากถ้ำ กลับเข้าเมืองไปแล้วเรื่องให้นางกตตะราชฟัง นางกตตะราชไม่เชื่อว่าสังคีพจะถูกฆ่าจึงไปดูที่ปากถ้ำ ได้ยินเสียงสังคีพร้องเอ็ดอึ้งอยู่ในถ้ำ จึงเล่าเรื่องที่พลีจันทร์กลับเข้าไปในเมืองและบอกนางว่าสังคีพถูกทรพีฆ่าตาย สังคีพโกรธแค้นมากกลับไปเอาหัวของทรพีพุ่มที่

ปากถ้ำตื้นหินที่ปิดปากถ้ำเปิดออก สังคิพและนางกตตะราชเดินทางกลับเข้าเมืองพบพลีจันทร์นั่งบัลลังก์แทนตน สังคิพจึงไล่ฆ่า พลีจันทร์หนีออกจากเมือง เดินทางมาจนถึงเกาะที่พระราม พระลักษมณ์อาศัยอยู่ นั่งร้องไห้น้ำตาไหลตามน้ำ และมีขี้ตาพอกจนถึงคอ

พระรามพบพลีจันทร์

เมื่อถึงพระรามสิ้นกรรมแล้วได้ปีนขึ้นไปกินผลนิโคที่กิ่งบนสุดจึงกลับกลายเป็นคน พระรามจึงเรียกนางแพงสีและหุลละมานทั้งสองมาเฝ้า นางแพงสีรู้ตัวว่าไม่ควรคู่กับพระรามจึงนั่งร้องไห้อยู่หน้าปราสาท พระรามให้นางคอยพระองค์ที่ปราสาทนี้ เพราะพระราม พระลักษมณ์และม้ามณีกาบจำต้องออกเดินทางติดตามนางสีดาต่อไป

พระราม พระลักษมณ์เดินทางมาถึงแม่น้ำแห่งหนึ่ง พระลักษมณ์ลงอาบน้ำในแม่น้ำแต่น้ำนั้นมึกลื่นคาว พระรามให้พระลักษมณ์เดินทวนน้ำขึ้นไปดู พระลักษมณ์พบพลีจันทร์นั่งร้องไห้มีขี้ตาพอกจนถึงต้นคอ พระลักษมณ์จึงพาพลีจันทร์กลับมาเฝ้าพระราม พลีจันทร์ได้ทูลเรื่องราวต่าง ๆ แก่พระราม และขอร้องให้พระรามช่วยเหลือตน พระรามจึงให้พลีจันทร์เดินทางกลับเมืองกาสิก่อน ถ้าถูกสังคิพทำร้ายก็ให้ทำสังคิพออกมาต่อสู้แล้วพระองค์จะช่วยเหลือเพราะการที่จะให้พระองค์ไปชิงเอาบ้านเมืองมานั้นเป็นการกระทำที่ผิดศีลธรรม ต่อจากนั้นพลีจันทร์ลาพระรามกลับเมืองกาสิ

นางแพงสีกลับเป็นคน

กล่าวถึงนางแพงสีมีความคิดถึงพระราม จึงพาลูกออกเดินทางติดตามหาพระรามจนพบ พระรามจึงให้นางแพงสีและหุลละมานออกเดินทางไปด้วย แต่ม้ามณีกาบแนะนำพระรามว่าให้ทั้งสองกินผลนิโคจะได้กลายร่างเป็นคนเสียก่อน นางแพงสีกินผลนิโคแล้วได้กลายร่างเป็นคนดังเดิม หุลละมานขอมากินบ้างแต่เพราะบุญกรรมของหุลละมานยังมีอยู่ จึงยังคงเป็นลิงตามเดิม ม้ามณีกาบจึงเนรมิตปราสาทให้ทั้งสามอยู่ร่วมกัน

พลีจันทร์รบกันสังคิพ

กล่าวถึงพลีจันทร์เมื่อเดินทางมาถึงเมืองกาสิ ได้พักอาศัยอยู่กับนางคำเพ็ญมเหสี เมื่อสังคิพรู้ว่าพลีจันทร์กลับมาจึงเดินทางมาที่ปราสาทของนางคำเพ็ญ เข้าทำร้ายพลีจันทร์ทั้งสองต่อสู้กันแต่ก็ไม่มีใครแพ้ชนะ นางกตตะราชมเหสีของสังคิพอาสาช่วยรบด้วย ทั้งสองฝ่ายเหาะขึ้นไปต่อสู้กันบนอากาศจนมาถึงปราสาทที่พระรามพักอาศัยอยู่ ในขณะที่สู้รบกันนั้นนางกตตะราชเสียที่ถูกอาวุธของพลีจันทร์ดาบอดทั้งสองข้าง หาทองกลับเมืองไม่ถูกได้อาศัยผลมะเดื่อสุกที่หล่นจากต้นเลี้ยงชีพ

พระรามสังหารสังคิพ

พลีจันทร์ขอให้พระรามช่วยเหลือ พระรามให้พลีจันทร์เอาผ้าขาวคาดหัวเพื่อเป็นเครื่องหมาย สังคิพรู้ทันใช้ผ้าขาวคาดหัวด้วย พระรามจึงไม่สามารถแผลงศรช่วยเพราะเกรงว่าจะฆ่าผิดตัว พลีจันทร์กลับมาต่อว่าพระราม พระรามจึงให้นุ่งผ้าแดงไปรบ สังคิพรู้ทันอีกเช่นเคย ในที่สุดพระรามจึงให้พลีจันทร์เอาปูนแต้มที่เท้าแล้วให้ออกไปรบอีก คราวนี้สังคิพไม่ทันสังเกต พระรามจึงแผลงศรถูกเท้าสังคิพ พระลักษณดิงศรไว้ไม่ได้ทะลุเข้าหัวใจ สังคิพถามพระรามว่าตนทำผิดสิ่งใด พระรามตอบว่าเป็นเพราะสังคิพล่วงล้ำเข้ามาในแดนของพระองค์ พระรามจะช่วยสังคิพไม่ให้ตายด้วยศร แต่จะต้องมีแผลเป็นเท่าเมล็ดข้าว แต่สังคิพยอมตาม พระรามต่อรองให้มีแผลเป็นเท่าเส้นผมผ่า 7 เลี่ยง สังคิพไม่ยอมอีก พระรามจึงให้พระลักษณปล่อยศร ศรจึงเข้าไปเสียบหัวใจของสังคิพลิ้นชีวิต

นางทิพโสตาปราบนนทักษณ์

กล่าวถึงนนทักษณ์เฝ้าประตูเมืองของพญาไศศวรรย์ของพระรามบนเขาญคนธร นนทักษณ์มีนิ้วเพชรชี้ไปที่ใครผู้หนึ่งต้องตาย พญาไศศวรรย์ขอให้โอรสทั้งสี่ คือ ธรรมฐ วิรุฬหก วิรูปกษะ และท้าวภูเวร ช่วยสังหารนนทักษณ์ โอรสทั้ง 4 ของพญาไศศวรรย์ปรึกษากันว่าใครจะเป็นคนสังหาร นางทิพโสตาธิดาของพญาคนธรรพ์อาสา นนทักษณ์เห็นนางก็รักใคร่ จึงเข้าไปเกี่ยวพาราสี นางบอกนนทักษณ์ว่าถ้านนทักษณ์สามารถรื้อตามนางได้ นางจะยอมเป็นเมีย นางทิพโสตาธิดาได้รื้อทำที่เอนิ้วชี้ที่ศีรษะ นนทักษณ์รื้อตาม นิ้วเพชรชี้ที่ศีรษะของตนเองตายทันที นางทิพโสตากลับมาเฝ้าพญาไศศวรรย์ ขอบอกนางว่าให้ดู และเกิดลุ่มหลงนางจนน้ำอสุจิไหล นางทิพโสตาเอามือรองรับไว้ได้ เหาะไปที่ชมพูทวีปบนางกตตะราชที่ตบอดอาศัยอยู่ที่ใต้ต้นมะเดื่อ นางทิพโสตาเทน้ำอสุจิของพญาไศศวรรย์ลงในปากของนางกตตะราช และบอกข่าวเรื่องสังคิพถูกพระรามสังหาร นางเสียใจร้องไห้เสียงดัง พระรามเดินตามเสียงมาพบนาง นางกตตะราชขอให้พระรามช่วยรักษาตา พระรามเสกคาถาจนตานางหายดีแล้ว นางเห็นว่าพระรามเป็นผู้มีบุญจึงอยากปรนนิบัติรับใช้ และได้อยู่กินกับพระรามจนนางตั้งครรภ์ได้ 10 เดือน จึงให้กำเนิดโอรส ตั้งชื่อว่าท้าวขวัญเท่าฟ้า มีอิทธิฤทธิ์มาก พระรามเนรมิตปราสาทให้ทั้งสองอยู่อาศัย

ท้าวขวัญเท่าฟ้าอาสาไปลงกา

พระรามเตรียมออกเดินทางติดตามหานางสีดา ได้ขอให้พลีจันทร์ยกไพร่พลไปสมทบที่เมืองอินทปัตต์ พระรามจะเดินทางล่วงหน้าไปก่อนเพื่อขอกำลังพลจากพญามุนีราชเจ้าเมืองอินทปัตต์ เพื่อออกเดินทางไปลงกาติดตามหานางสีดาต่อไป เมื่อพระรามและพลีจันทร์มาพร้อม

กันที่เมืองอิทนต์แล้ว พระรามคิดที่จะส่งทูตไปสืบข่าวทางเมืองลงกา ก่อน พลีจันทร์อาสาออกติดตามหาผู้ที่มีฝีมือ ได้เหาะไปถึงชมพูทวีปประกาศหาผู้ที่มีฤทธาานุภาพ ท้าวขวัญเทพาฟ้าไอรส พระรามและนางกตศรราชอาสา พลีจันทร์จึงพอทั้งสองมาเฝ้าพระราม

หุลละมานและท้าวขวัญเทพาฟ้าไปลงกา

หุลละมานอาสาไปลงกากับท้าวขวัญเทพาฟ้า แต่เนื่องจากทั้งสองไม่เคยเห็นนางสีดามาก่อน พระรามจึงนำแหวนของนางสีดามาให้หุลละมานสวมไว้ และสั่งหุลละมานว่าถ้านางผู้ใดเห็นแหวนที่หุลละมานสวมอยู่แล้วคว่ำครวญถึงพระรามผู้นั้นคือนางสีดา

หุลละมานและท้าวขวัญเทพาฟ้าพบฤๅษีตาไฟ

หุลละมานและท้าวขวัญเทพาฟ้าทะยานไปลงกา เหาะไปถึงเกาะแห่งหนึ่งที่ฤๅษีตาไฟนั่งหลับตาภาวนาอยู่ หุลละมานและท้าวขวัญเทพาฟ้าไปเคาะประตูอาศรม ฤๅษีถามว่าเป็นใครแต่ทั้งสองไม่ตอบ ฤๅษีจึงลืมหันมองไปทางเสียงนั้น ตาไฟของฤๅษีได้เผาหุลละมานและท้าวขวัญเทพาฟ้าตนเป็นขี้เถ้า เหลือเพียงหยดเลือดติดอยู่ที่ประตู ฤๅษีจึงถ่มน้ำลายรดทั้งสองจึงกลับเป็นร่างเดิม หุลละมานได้ถามฤๅษีถึงหนทางไปเมืองลงกา แต่ฤๅษีให้ทั้งสองพักอยู่ที่เกาะแห่งนี้ก่อนเพราะเดินทางเกินลงกามาก

หุลละมานและท้าวขวัญเทพาฟ้าลองดีฤๅษี

ฤๅษีให้หุลละมานและท้าวขวัญเทพาฟ้าพักอยู่ที่ศาลาอีกแห่งหนึ่ง ฤๅษีเณรมิตผ้าผืนน้อยให้ห่ม หุลละมานและท้าวขวัญเทพาฟ้าบอกกับฤๅษีว่าผ้าผืนเล็กเท่านี้คงห่มไม่พอ ฤๅษีจึงให้ลองห่มดูก่อน ปรากฏว่าผ้านั้นคลุมตัวมิดพอดี หุลละมานและท้าวขวัญเทพาฟ้าคิดจะลองดีฤๅษี จึงเณรมิตตัวให้ใหญ่ขึ้นไปอีก ผ้าห่มของฤๅษีก็ขยายใหญ่ห่มพอดีตัวทุกครั้ง หุลละมานและท้าวขวัญเทพาฟ้าจึงเลิกคิดที่จะลองดีกับฤๅษี รุ่งเช้าฤๅษีเรียกให้ทั้งสองไปล้างหน้า และให้เอาชายผ้าเช็ดหน้า อธิษฐานจะได้ลดลงพอดีตัว มิฉะนั้นจะมีเรี่ยวแรงมากจะทำให้เหาะเกินลงกาไปอีก และเมื่อฤๅษีจะออกไปบิณฑบาต ได้สั่งห้ามหุลละมานและท้าวขวัญเทพาฟ้าว่าไม่ให้เข้าไปใกล้อ่างล้างเท้า เมื่อฤๅษีออกไปแล้ว ทั้งสองไปที่อ่างล้างเท้าและเอาเท้าลงแอ่งดู ปลิง 2 ตัวกระโดดเกาะที่หน้าผากของสองพี่น้อง พยายามดึงเท้าให้หลุดไม่สำเร็จ เมื่อฤๅษีกลับมาจึงได้ถ่มน้ำลายรด ปลิงหลุดออกจากหน้าผาก เมื่อสองพี่น้องจะเดินทางต่อไป ฤๅษีก็ได้บอกทางไปลงกาให้ และบอกด้วยว่าพญาราพณาสวรไม่สามารถเข้าใกล้นางสีดาได้ เพราะกายของนางจะร้อนราวกับไฟ พญาราพณาสวรจึงปลุกปราสาทให้อยู่นอกเมืองลงกาทางทิศใต้ หุลละมานและท้าวขวัญเทพาฟ้าจึงลาฤๅษีตาไฟ ออกเดินทางไป

ลงกา แต่เนื่องจากกำลังลดลง จึงไม่สามารถเหาะข้ามมหาสมุทรไปได้ จึงตกลงไปในทะเลถูกปลา อานนท์กิน แต่ทั้งสองก็สามารถแหวกท้องปลาออกมาได้ เดินบนผิวน้ำได้ 7 วันก็ถึงลงกา

หุลละมานและท้าวขวัญเทำฟ้าพบนางสีดา

เมื่อถึงลงกาแล้ว หุลละมานได้ปลอมเป็นชายหนุ่มเข้าเมืองไปกับท้าวขวัญเทำฟ้าได้ พบหญิง 2 คนมาตักน้ำ และได้พูดคุยกันจึงรู้ว่าหญิงทั้งสองเป็นสาวใช้ในปราสาทของนางสีดา หุลละมานและท้าวขวัญเทำฟ้าได้พูดจาเกี้ยวพาราสีสองนาง นางสีดาได้ยินจึงออกมาดู พบหุลละมานและท้าวขวัญเทำฟ้าและได้เห็นแหว่งที่หุลละมานสวมอยู่ นางสีดาจำได้ว่าเป็น แหว่งที่พระรามให้ไว้ สอบถามได้ความว่าพระรามส่งสองพี่น้องมาสืบข่าว ฝ่ายหุลละมานเมื่อรู้ว่า นางสีดาอยู่ที่ใดแล้ว ก่อนเดินทางกลับไปเฝ้าพระรามได้เข้าไปเที่ยวเล่นในเมืองลงกา

หุลละมานผูกมพญาราชพณาสวรและนางจันทา

หุลละมานและท้าวขวัญเทำฟ้าอยู่ในเมืองลงกาได้ 7 วัน หุลละมานได้เข้าไปที่ปราสาท ของพญาราชพณาสวร สะกดให้ท้าวราชพณาสวรและนางจันทาลับสนิทและผูกมที่สองเข้าด้วยกัน ก่อนจะออกจากปราสาทหุลละมานได้เขียนหนังสือบอกไว้ว่า ถ้าต้องการให้ผมหลุดออกจากนี้ให้ นางจันทาตบศีรษะพญาราชพณาสวร 3 ครั้ง หุลละมานได้กระซอกหมอนออก พญาราชพณาสวรและ นางจันทาตื่นมาพบว่ามผูกติดกันอยู่ พยายามดึงเท่าไรก็ไม่ออก พญาราชพณาสวรเหลือบไปเห็น หนังสือที่หุลละมานเขียนติดไว้ จึงให้นางจันทาตบศีรษะตน 3 ครั้ง ผมจึงหลุดออกจากนี้ เป็นเหตุ ให้ญาณวิเศษของพญาราชพณาสวรเสื่อม ส่วนหุลละมานและท้าวขวัญเทำฟ้าได้เนรมิตเป็นลิงน้อย 2 ตัว ขดหางนั่งสูงกว่าพญาราชพณาสวร พญาราชพณาสวรสั่งทหารให้จับไปฆ่า ทั้งสองจึงเนรมิตลิง หลายแสนตัวเข้าทำลายผลไม้ในเมืองลงกา พญาราชพณาสวรเนรมิตห้วงจับลิงทั้งสองได้ และใช้ ดาบฟัน ใส่ครกตำ ก็ไม่สามารถตำรายลิงทั้งสองได้ ลิงทั้ง 2 พี่น้องให้เอาผ้าชุบน้ำมันยางพัน รอบตัวแล้วจุดไฟเผา ทหารทำตาม ไปผูกท่อมตัว ลิงทั้งสองวิ่งออกไปทั่วเมืองเป็นเหตุให้ไปผูกทั่ว เมืองลงกาอยู่ 7 วัน เมื่อเสร็จภารกิจหุลละมานและท้าวขวัญเทำฟ้าจึงเดินทางกลับเมืองอินทปัตถ์ ทูลเรื่องราวทั้งหมดแก่พระราม หุลละมานขอให้พระรามช่วยดับไฟที่หางของตน และดับไฟที่ หน้าผากของท้าวขวัญเทำฟ้า พระรามแนะนำให้ไปเอาน้ำที่เมืองลงกาดับไฟ ทั้งสองจึงเหาะไป ลงกาอีกครั้ง เข้าไปหานางสีดา นางสีดานำน้ำในคนโทรดให้ ไฟจึงดับลง

แผนที่ไปลงกา

พระรามปรึกษาแม่ณีกาไปถึงเรื่องบทพิเภกไปลงกาโดยไม่ให้ต้องเสียกำลังไพร่พลมากนัก แม่ณีกาแนะนำว่าควรห้วยมหาสมุทรเดินเข้าไปเพราะมีทางน้ำตื้นอยู่ หุลละมานและท้าวขวัญเท่าฟ้าอาสาไปหาแผนที่ที่แสดงแหล่งน้ำตื้น ทั้งสองได้ออกไปสืบถามเหล่าเทวดาและนางฟ้า แต่ก็ไม่มีใครรู้ จนไปพบฤๅษีคนหนึ่งบอกหุลละมานว่าแผนที่อยู่ในท้องปลาอานนท์ ทั้งสองจึงเหาะไปยังมหาสมุทร เข้าไปทางปากของปลาอานนท์ไปพบแผนที่ในท้องปลา จึงนำมาถวายพระราม

พระรามส่งสาร

เมื่อได้แผนที่แล้ว พระรามได้รวบรวมไพร่พลของเมืองกาสิและเมืองอินทปัตต์ พร้อมทั้งแฉ่งศรไปถึงโอรสที่เมืองจันทบุรีศรีสัตตนครให้เดินทางมาสมทบ พระรามยกพลออกเดินทางจากเมืองอินทปัตต์ไปถึงแม่น้ำแห่งหนึ่งจึงสั่งให้หยุดทัพ พระรามได้แฉ่งศรส่งข้อความไปถึงพญาราพณาสวรที่เมืองลงกาให้ส่งนางสีดาคืน มิฉะนั้นพระองค์จะยกทัพเข้าตีลงกา แต่พญาราพณาสวรไม่ยอมส่งนางสีดาคืน ทำให้พระรามยกทัพมา พญาราพณาสวรเรียกท้าวพิเภก อินทสี และโอรสทั้งหมดรวมทั้งเหล่าเสนามาประชุมปรึกษาการสงคราม ท้าวแสนเมืองอินทสีและเชษฐราชแนะนำให้พระรามส่งนางสีดาคืน ท้าวพิเภกได้ตรวจดูโชคชะตาของพญาราพณาสวรและทำนายว่าพญาราพณาสวรจะมีเคราะห์ให้ส่งนางสีดาคืนเสีย แต่โอรสทั้งเก้าของนางสุทโธและเสนาทั้งห้าไม่เห็นด้วย พญาราพณาสวรกริ้วจับท้าวพิเภก ท้าวแสนเมืองอินทสี และเชษฐราช ขว้างออกนอกเมืองลงกา ทั้งสามถูกขว้างไปติดกับแผ่นดินใกล้กับที่ตั้งทัพของพระราม

ชีวหาเนรมิตล้นเป็นสะพาน

ขุนชีวหาเสนาพญาราพณาสวรอาสาเนรมิตล้นเป็นสะพานลงให้ไพร่พลของพระรามข้ามมา พระรามยกทัพมาจนถึงสะพานที่ชีวหาเนรมิตขึ้นมา และยกพลข้าม ชิวหาพลิกล้นเป็นเหตุให้ไพร่พลของพระรามตกลงในมหาสมุทร ท้าวสีพี่น้องคือหุลละมาน ท้าวขวัญเท่าฟ้า ท้าวชาตะพญา และท้าวกัณหาพญา เนรมิตมือใหญ่ช่วยผู้คนขึ้นจากฝั่งได้ และได้เนรมิตตนเป็นแมลงวันบินไปตามสะพานเห็นขุนชีวหาที่เนรมิตล้นเป็นสะพาน ท้าวสีพี่น้องจึงช่วยกันใช้เท้าถีบล้นขาด ขุนชีวหาเอาลิ้นมาต่ออีก หุลละมานจึงใช้เท้าถีบโดยล้นขาด และให้ท้าวขวัญเท่าฟ้าเหาะเอาลิ้นไปโยนลงมหาสมุทร ชิวหาหาลิ้นมาต่อไม่ได้จึงสิ้นใจตาย

สร้างสะพาน

ท้าวสี่พี่น้องพบแหล่งน้ำตื้นที่จะข้ามไปลงกาแล้ว แต่ไพร่พลจะเดินทางข้ามไปลำบาก ท้าวสี่พี่น้องจึงอาสาสร้างสะพานข้ามไปลงกา ได้ถอนไม้มาปักเป็นเขื่อน และได้ขนหินถมมาจนถึงฝั่งลงกา ใช้เวลาสร้างสะพาน 3 วัน 3 คืน

ท้าวสี่พี่น้องได้ธิดาพญานาค

ธิดาพญานาคทั้ง 4 คือ นางมัจฉา นางจำปาดอกแก้ว นางผ่านแผ้วดอกคำ นางคำตัน อุณหล้า พายวิรารมาเล่นน้ำ พบสะพานขวางทางอยู่ จึงสั่งให้บริวารทำลายสะพานบางส่วนเป็นช่องกว้างประมาณ 1 โยชน์ เพื่อให้พวกนางผ่านไปได้ ท้าวสี่พี่น้องย้อนกลับมาดูพบว่าสะพานถูกทำลายลงบางส่วน จึงพากันดำน้ำลงไปดู พบว่าธิดาพญานาคสั่งให้บริวารทำลายสะพานอยู่ ท้าวสี่พี่น้องจึงเข้าไปหานางทั้งสี่ เมื่อพบนางก็เกิดความรัก และได้นางมาเป็นชายา ท้าวหุลละมานได้นางมัจฉา ท้าวขวัญเท่าฟ้าได้นางจำปาดอกแก้ว ท้าวชาตะพญาไ้ นางผ่านแผ้วดอกคำ ท้าวกันหาพญาไ้ นางคำตันอุณหล้า นางทั้ง 4 ตั้งครรภ์ได้ 10 เดือน นางมัจฉาให้กำเนิดโอรสคือท้าววลูย์ นางจำปาดอกแก้วให้กำเนิดท้าวอัคคีทะนนา นางผ่านแผ้วดอกคำให้กำเนิดท้าวคำเภากแก้ว และนางคำตันอุณหล้าให้กำเนิดท้าวยอดฟ้าครองสวรรค์

นางลอย

เมื่อท้าวสี่พี่น้องจัดการซ่อมสะพานเสร็จ พระรามจึงจัดทัพเป็น 6 ขบวน ยกทัพข้ามสะพานมาถึงลงกา พระรามได้แผลงศรแจ้งข่าวแก่พญาราพณาสวรว่าพระองค์ยกทัพมาถึงลงกาแล้วจะยอมส่งนางสีดาคืนหรือไม่ พญาราพณาสวรไม่ยอม ขอต่อสู้และได้นำนางสีดาเข้ามาอยู่ในปราสาทของนางจันทา พญาราพณาสวรปรึกษากับสเณนา ขุนเมืองจันทร์อาสาเนรมิตต้นกล้วยเป็นนางสีดาให้คนهامไปทั่วเมืองและป่าวประกาศว่านางสีดากลับใจตาย และจะเอาศพไปทิ้งน้ำ เพราะคาดว่าเมื่อพระรามพบศพนางสีดาจะได้ยกทัพกลับ ศพนางสีดาที่ขุนเมืองจันทร์เนรมิตขึ้นมอลอยไปถึงที่พระรามตั้งทัพอยู่ หุลละมานและท้าวขวัญเท่าฟ้าอุ้มศพนางมาให้พระรามทอดพระเนตร พระรามคิดว่านางสีดาสืบชีวิตจึงได้แต่คร่ำครวญถึงนาง ท้าวเชษฐาเข้ามาทูลพระรามว่าศพไม่ใช่นางสีดา แต่เป็นต้นกล้วยที่ขุนเมืองจันทร์เนรมิตขึ้นมา พร้อมทั้งได้บอกความสามารถของสเณาแต่ละคนให้พระรามทราบ ส่วนพญาราพณาสวรนั้นมีธนูศิลป์ และดาบกายสิทธิ์เป็นอาวุธ โดยเฉพาะธนูศิลป์ชื่อโมกษศักดิ์สิทธิ์ยานั้น ถ้ายิงถูกผู้ใดแล้วหายากแก้ไขไม่ทันในวันนั้นจะต้องตาย

ศึกสี่เสนา

พญาราพณาสวรให้ขุนเมืองชัยนำทัพออกรบ พระรามให้หุลละมานับศึกขุนเมืองชัยเสกหินเป็นค่ายคูรั้วเวียง และได้ยิงหน้าไม้ปืนไฟไปตกที่ทัพของหุลละมานไพร่พลทั้งหลายตายมากมาย หุลละมานเสกตะบองไฟฟาดศีรษะขุนเมืองชัยสิ้นชีวิต พญาราพณาสวรให้ขุนเมืองชาวออกรบขุนเมืองชาวสามารถเสกไม้้อ ไม้เลาเป็นลำตาลล้อมทัพพระรามไว้ พระรามให้ท้าวขวัญเท่าฟ้ารับศึก ท้าวขวัญเท่าฟ้าเนรมิตใหญ่เท่าภูเขาจับขุนเมืองชาวชัยขุนเมืองชาวสิ้นชีวิต พญาราพณาสวรให้ขุนเมืองจันทร์ และขุนเมืองกลางออกรบ เมื่อถึงสนามรบขุนทั้งสองได้เก็บกระดูกของขุนเมืองชาวและขุนเมืองชัยใช้คาถาเสกเป่าจนกลับมีชีวิตขึ้นมาใหม่ พระรามให้นางกตศะราช ท้าวชาตะพญา และท้าวกัณหาพญาพร้อมด้วยพลีจันทร์ออกรับศึก ขุนเมืองชัยเสกหินล้อมค่าย พลีจันทร์ได้ทำลายกำแพงทับไพร่พลของขุนเมืองชัยล้มตายเป็นอันมาก ขุนเมืองชาวได้เสกไม้้อ ไม้เลาเป็นต้นตาลล้อมค่ายไว้ นางกตศะราชเนรมิตครุฑจับงูกิน ขุนเมืองจันทร์ได้เนรมิตหยวกกล้วยเป็นนางสีดาวังร้องให้ไปหาท้าวพลีจันทร์ลวงว่าถูกพญาราพณาสวรไล่ฆ่า ท้าวกัณหาพญาเนรมิตพระรามวิ่งเข้าไปจับนางสีดาที่ขุนเมืองจันทร์เนรมิตขึ้นมาขวางข้ามศีรษะขุนเสนาทั้งสี่เป็นเหตุให้อาคมเสื่อม ในที่สุดนางกตศะราช ท้าวชาตะพญา ท้าวกัณหาพญา และพลีจันทร์ก็สามารถสังหารสี่เสนาสิ้นชีวิตไป

พระรามถูกลักไปบาดาล

เมื่อสี่เสนาตายแล้ว พญาราพณาสวรก็เหลือแต่ 9 กุมภาพันธ์จะเป็นกำลังสำคัญต่อไปทางฝ่ายพระราม เชษฐราชให้พิบพีทำนายดูดวงชะตาของพระราม พิบพีทูลว่าพระรามจะมีเคราะห์ จะถูกจับขังในคอกเหล็ก แต่ถ้าพันคืนนี้ไปได้ก็จะหมดเคราะห์ และจะได้นางสีดาคืน ต่อจากนั้นเสนาฝ่ายพระรามปรึกษาวีรคู้มกันพระราม โดยให้โอรสทั้งหมดตระเวนรักษาการทางอากาศ ส่วนม้ามณีกาบ พระลักษมณ์ พลีจันทร์ นางกตศะราช พญาครุฑ ดูแลทางพื้นดิน กล่าวถึงพญานาคปัดตะลุ่มเจ้าเมืองบาดาล ได้นินเสียงอีกทีกเนื่องจากกองทัพทั้งสองฝ่ายสู้รบกัน จึงขึ้นจากน้ำมาดูได้เห็นพระรามประทับอยู่ จึงคิดว่าพระรามเป็นต้นเหตุของสงคราม คิดจะจับพระรามเพื่อจะได้ยุติการสงคราม พญานาคจึงร้ายมนต์กำบังตัวเข้าไปในค่าย แม่ทัพวงษ์หลับสนิท พญานาคจึงสามารถจับพระรามไปขังไว้ในคอกเหล็กที่เมืองบาดาลได้ และสั่งให้ทหารไปนำยาพิษมาให้พระรามกิน ทางฝ่ายกองทัพพระรามเมื่อรู้ว่าพระรามถูกลักพาตัวไปก็พากันตกใจ พิบพีบอกว่าพญานาคเจ้าเมืองปัดตะลุ่มเป็นผู้ลักพาตัวพระรามไปขังไว้ที่เมืองบาดาล ท้าวสีพี่น้องอาสาออกติดตามไปช่วยเหลือ และสามารถช่วยพระรามออกมาได้ ได้ใช้คอกเหล็กขังพญานาคเจ้าเมืองปัดตะลุ่มไว้ นางเผาทับผามเหสีเข้ามามาช่วยแต่ก็ไม่สามารถขยับคอกเหล็กได้ จึงได้ขอความช่วยเหลือจาก

หลานคือ ท้าววลูย์ ท้าวอัศศีทะนา ท้าวคำภาแก่กล้า และท้าวยอดฟ้าครองสวรรค์ หลายทั้งสี่สามารถช่วยพญานาคได้ และได้เสกคอกเหล็กให้เป็นคนถอดหัวใจไว้ที่เขาศิขกฎ ให้ไปตามฆ่าผู้ที่มาช่วยจับท้าวขวัญเท่าฟ้า ท้าวชาตะพญา และท้าวภักตหาพญา แต่ก็จับขว้างไปอีก หูละมานรู้ว่ารูปคนเนรมิตได้ถอดหัวใจไว้ที่เขาศิขกฎ จึงเนรมิตแขนให้ยาวออกไปขยี้หัวใจ รูปเนรมิตนั้นจึงไม่กลับมาอีก

ท้าวสี่พี่น้องพบโอรส

ท้าววลูย์กับพี่น้องไม่เห็นรูปคนที่เนรมิตกลับมา จึงออกติดตาม พบท้าวสี่พี่น้องเกิดการต่อสู้กันขึ้น ท้าววลูย์แผลงศรไปแต่ศรนั้นกลับกลายเป็นดอกไม้นุชา หูละมานแผลงศรกลับมาก็กลายเป็นขนมนมเนย จึงซักถามก็ได้ความว่าเป็นโอรส ท้าววลูย์จึงเชิญบิดาและอาเข้าเมือง ภายหลังจึงรู้ว่าเป็นญาติกันหมด พญาปัตตะลุ่มรู้สึกสำนึกผิด มาเฝ้าพระราม พระรามยกโทษให้พระรามและท้าวสี่พี่น้องกลับค่ายพัก โอรสทั้งสี่ของท้าวสี่พี่น้องขอติดตามไปช่วยรบ แต่พระรามพอให้อยู่ที่เมืองบาดาลก่อน ถ้าต้องการความช่วยเหลือเมื่อใดจะเรียกมาช่วย

ศึก 9 กุมาร

พญาราชพนาสวรให้ 9 กุมารออกรบคราวละคน พระรามให้ท้าวองคต ท้าววรยศ ท้าวทศกัณฐ์ ท้าวพันลูกท้าว ท้าวห้าวห้าวเสือ ท้าวไหมคำเผื่อนั่น ท้าวจันทประโชติ ท้าวพิมโสดใสแสง และท้าวหูละมานออกรับศึก โอรสของพญาราชพนาสวรทั้งเก้าถูกโอรส พระรามใช้อาวุธทำร้ายได้รับบาดเจ็บ โอรสทั้ง 9 ของพญาราชพนาสวรกลับไปเลียน้ำทิพย์จากมารดา บาดแผลก็หายสนิท

พระอาทิตย์ 3 ดวง

พญาราชพนาสวรเนรมิตกายใหญ่เท่าเขาเขื่อนธร เฝ้าดูกำลังทัพของพระรามไพร่พลของพระรามเห็นดวงตาของพญาราชพนาสวรสว่างดังแสงอาทิตย์ ก็คิดว่ามีพระอาทิตย์ 3 ดวง พิบพิฑูลพระรามว่าที่แท้จริงเป็นดวงตาของพญาราชพนาสวร พระรามปรึกษาการรบกับโอรสทั้งหมด และเหล่าเสนา ม้ามณีกาบแนะนำว่าพญาราชพนาสวรยังไม่ถึงขนาด พระรามยังไม่ควรแผลงศรไปสังหาร ให้แผลงศรไปไล่พญาราชพนาสวรเท่านั้น เมื่อพระรามแผลงศรไป ศรได้ไล่พญาราชพนาสวรหนีลงไปในมหาสมุทร ไปแอบอยู่เชิงเขาพระสุเมรุ ศรจึงเวียนไปลงกาไปไล่โอรสทั้งเก้าของพญาราชพนาสวรหนีไปคนละทิศคนละทาง

ศึกพญาราชพณาสวร

เชษฐราชทูลพระรามาว่าพญาราชพณาสวรจะแผลงศรโมกษศักดิ์มา ถ้าถูกใครแล้วหายา
แก้ไม่ทันจะต้องตาย ตัวยานี้เหล่านนั้นมีสมุนไพรที่เขาค้นธมาทน์ มูลโคอุสุภราชและหัวหมอนของ
พญากาลนาถ และถ้าต้องการฆ่าพญาราชพณาสวรให้แผลงศรแก้ววิเชียรเพชรที่จมอยู่ใต้มหาสมุทร
ครั้งนี้จะสามารถสังหารพญาราชพณาสวรได้ กล่าวถึงพญาราชพณาสวหลักจากที่หนีศรของพระรามา
ไปซ่อนที่เขาพระสุเมรุแล้ว ก็กลับมาลงกา พญาราชพณาสวรจัดทัพออกรบโดยให้ 9 กุมารและนาง
สุดโทออกรบด้วย พระรามาพาทัพออกรบศึก ในการรบครั้งนี้โอรสทั้งเก้าของพญาราชพณาสวรถูก
อาวุธของโอรสพระรามาได้รับบาดเจ็บ ก็กลับไปเลียหาน้ำทิพย์จากร่างกายของนางสุดโท บาดแผลก็
หายสนิท และกลับมารบอีก หุลละมานประหลาดใจจึงถามเชษฐราช จึงรู้ว่านางสุดโทมีอวัยวะเป็น
ยาทิพย์ หุลละมานจึงเนรมิตตนเป็น 9 กุมาร ไปเลียตามร่างกายของนางสุดโท เสกเส้นขนอุดตาม
อวัยวะทั้ง 9 ป้องกันไม่ให้ยาไหลออกมา แล้วกลับมาที่สนามรบ เนรมิตหอกปัก 9 กุมาร เมื่อ 9
กุมารจะกลับมาเลียยาจากมารดา ยาไม่ไหลออกมา เป็นเหตุให้ 9 กุมารสิ้นชีวิต พญาราชพณาสวร
โกรธแค้นมากจึงแผลงศรโมกษศักดิ์ ม้ามณีกาบเห็นศรพุ่งออกมา จึงให้พระรามายื่นเท้าออกมารับ
เพื่อที่ว่าบุญกรรมของพระรามาจะได้หมดไป ศรแทงทะลุเท้าพระรามาได้รับความเจ็บปวดมาก หุล
ละมานอาสาไปเก็บสมุนไพรที่เขาค้นธมาทน์ ใช้หางอุดถอนขึ้นทั้งเก้าให้เชษฐราชเลือกเก็บตัวยานี้
ต่อจากนั้นหุลละมานได้ไปขอมูลโคอุสุภราช และกลับมาขอรับรองพระอาทิตย์ให้หยุดเคลื่อนที่ พระ
อาทิตย์ไม่ยอม หุลละมานจึงจับพระอาทิตย์ขว้างไปทางทิศตะวันออก พระอาทิตย์โกรธเลยจ
หายไปไม่ยอมขึ้นโลกจึงมืดและย่นกลับเป็นวันเก่า หุลละมานได้ไปเมืองบาดาล พญานาคปาด
หมอนให้ เมื่อได้ตัวยาครบจึงนำไปให้เชษฐราช เชษฐราชบดตัวยาทันหมดผสมกันและนำมาทาที่เท้า
ของพระรามา ศรจึงหลุดไปถูกพญาราชพณาสวรสลบไป

พญาราชพณาสวรสิ้นชีวิต

เมื่อพญาราชพณาสวรฟื้นขึ้นมาได้ออกรบศึก ถูกพระรามาฟันแขน ขา หัวขาด แต่ก็
กลับมาต่อได้อย่างเก่า พระรามาจึงให้หุลละมานไปเอาปืนแก้ววิเชียรเพชรที่จมอยู่ใต้สมุทร เชษฐราช
บอกทางให้หุลละมานลงไปตามก้านดอกบัวจนถึงเมืองปัตตะลุ่ม และเดินทางต่อไปถึงทิศใต้ จะมี
ยักษ์ตนหนึ่งเฝ้าศรอยู่ เมื่อหุลละมานเดินทางไปจนพบยักษ์ได้ปลอมเป็นแมงแดงบีบคอยักษ์ ยักษ์
ยอมมอบศรวิเชียรเพชรให้หุลละมาน ๆ จึงนำมาถวายพระรามา พญาราชพณาสวรกลับไปสั่งล่านาง
จันทาแล้วออกรบอีก พระรามารบศึก และได้แผลงศรวิเชียรเพชรถูกพญาราชพณาสวรสิ้นชีวิต
ยมบาลพาตัวไปลงโทษในนรก

พระรามมิชัย

เมื่อสังหารพญาราพณาสวรได้แล้ พระรามจึงยกทัพเข้าลงกา นางจันทาและเสนาเมืองลงกาอัญเชิญพระรามครองลงกา พระรามปฏิเสธ และได้อภิเษกทำวพิพพิกับนางจันทาครองเมืองลงกา แต่งตั้งทำวแสนเมืองอินทที่เป็นอุปราช พระรามได้บำเน็จรางวัลให้โอรสและไพร่พลที่ออกทำศึกครั้งนี้ พระรามพักอยู่ที่เมืองลงกา 3 เดือนจึงพานางสีดากลับเมือง เมื่อเดินทางมาถึงเมืองอินทปัตถ์พลีจันทรขอนำไพร่พลแยกกลับเมืองกาสิ พระรามให้นางกตตะราช ทำวขวัญเท่าฟ้า ทำวชาตะพญา ทำวกำหนดหาพญา ช่วยปกครองเมืองกาสิ และพญาครุฑก็ได้ลากลับเมือง

พระรามพานางสีดากลับเมืองจันทบุรีศรีสัตตนาค

พระรามลาทำวมนุญราชกลับเมือง พระรามได้แผลงศรและอธิษฐานว่า ถ้าศรตกลง ณ ที่ใดจะสร้างเมืองที่นั่น เมื่อศรตกลงกลางทาง พระรามได้เนรมิตพระธาตุองค์หนึ่งมีลวดลายงดงาม ผู้ใดเข้าไปใกล้และตบอตนเองจะเกิดเสียงดังเหมือนฆ้อง จึงเรียกพระธาตุองค์นั้นว่าธาตุฆ้องหัวอก พระรามได้แผลงศรไปอีกครั้งหนึ่งพระรามได้สร้างสระอนินดาต ณ ที่แห่งนั้น ต่อมาพระรามแผลงศรอีก หุลละมานได้อุ้มเอาตอยลูกหนึ่งมีต้นไม้ที่เป็นวนยาตามไปวางไว้ที่ศรตกลงมา แล้วเอาทางปัดกวาดเป็นกำแพงเมืองรอบรับพระราม เมื่อพระรามเสด็จมาถึงก็ไม่พอใจที่หุลละมานไม่ได้ดูฤกษ์ยามก่อนที่จะสร้างกำแพงเมือง จึงออกเดินทางต่อไป พระรามพบชัยภูมิที่ดีเป็นปามะเดือ จึงเนรมิตเมืองขึ้นมา ณ ที่นั้นให้ชื่อว่า เมืองพิษณุโลก พระรามเดินทางต่อไปอีกพันวา ให้ม้ามณีกาบเนรมิตเมืองตั้งชื่อว่าเมืองนครสวรรค์

เทวดาองค์หนึ่งแนะนำให้พระรามสร้างเมืองใหม่ในที่แห่งหนึ่ง ที่แห่งนั้นจะมียักษ์ชื่อนนทิลและบริวารเฝ้าอยู่ ให้ไลยักษ์และบริวารไป และสร้างเมือง ณ ที่นั้น เมื่อพระรามเดินทางไปพบสถานที่ดังกล่าว ได้ไลยักษ์และบริวารไปแล้ว จึงให้ม้ามณีกาบเนรมิตเมือง ณ ที่นั้น ตั้งชื่อเมืองว่ากรุงศรีอยุธยา พระรามแต่งตั้งให้องคตเป็นเจ้าเมือง ให้วรยศเป็นอุปราช และได้สร้างเมืองพุทไธสงให้ทำวหัวหัวเสือเป็นเจ้าเมืองและให้ทำวใหม่คำเผือผ่นเป็นอุปราช จากนั้นจึงเสด็จมาเมืองจันทบุรีศรีสัตตนาคส่วนหุลละมานเมื่อหมดกรรมแล้ว เมื่อได้กินผลนิโครจึงกลับกลายร่างเป็นคนรูปร่าง

สีดาวาตรูป

เวลาผ่านไป 3 ปีเศษ นางสีดาตั้งครุฑ อยู่มาวันหนึ่งพระรามซึ่งม้ามณีกาบออกไปตรวจตราความเรียบร้อยของบ้านเมือง นางสนมอยากเห็นรูปพญาราพณาสวรจึงขอร้องให้นางสีดาวาตรูปให้ดู เมื่อพระรามเสด็จกลับนางได้ชวนรูปไว้ใต้ที่นั่ง พระรามได้นั่งบนที่นั่งนั้นได้ยินเสียงพญาราพณาสวรกล่าวว่าเหตุใดจึงนั่งทับศีรษะของตน พระรามประหลาดใจมากจึงคั่นดู พบรูปวาดของ

พญาราพณาสวรร สอบถามได้ความว่านางสีดาเป็นผู้วาด พระรามกริ้วและสั่งให้พระลักษมณ์นำนางสีดาไปฆ่า ม้ามณีกาบแนะนำให้พระลักษมณ์พานางไปฝากไว้กับฤๅษี ม้ามณีกาบได้นำนางไปส่ง ส่วนพระอินทร์ได้เนรมิตหมาตายตัวหนึ่ง พระลักษมณ์พินหนมาตัวนั้นให้มีเลือดติดที่ดาบ แล้วกลับไปเฝ้าพระรามเอาดาบเปื้อนเลือดให้ดูเป็นหลักฐาน

กำเนิดพระบุตร พระสวามิ

ม้ามณีกาบพานางไปหาฤๅษีซึ่งเคยเลี้ยงดูนางสีดามาก่อน ฤๅษีได้เนรมิตปราสาทให้นางอาศัยอยู่ มีนางค่อมคอยรับใช้ ต่อมานางให้กำเนิดโอรส ชื่อท้าวพระบุตร นางสีดาสอนวิชาที่เรียนมาจากม้ามณีกาบให้พระโอรส วันหนึ่งพระบุตรเหาะไปเที่ยวเล่นจนเย็นค่ำก็ไม่กลับมา ฤๅษีจึงวาดรูปพระบุตรบนท่อนไม้ให้นางสีดาดูแทนลูก เมื่อพระบุตรกลับมาเห็นรูปที่ฤๅษีวาดจึงขอให้ฤๅษีมาเป็นเพื่อนเล่น ฤๅษีจึงชุบท่อนไม้ให้มีชีวิต ตั้งชื่อว่าพระสวามิ มีฤทธิ์เสมอพระบุตร

พระรามรู้ว่าเป็นโอรส

ต่อมาพระบุตรถามถึงบิดา นางสีดาสัญญาว่าจะพาไปหา ทั้งสามจึงออกเดินทางมาจนถึงเมืองจันทบุรีศรีสัตตนาค นางสีดาเนรมิตตนเป็นหญิงสวยงามกว่าเดิมเพื่อให้ใครจำได้ สามแม่ลูกพักอยู่กับแม่ค้าขายแตง วันหนึ่งแม่ค้าขายแตงไปขายในตลาด ทั้งสามขอตามไปด้วย วันนั้นหุลละมานมาเกินภาษี 2 กุมภาพันธ์ยอมให้ เกิดการต่อสู้กันขึ้น หุลละมานถูกศรของพระบุตรปลิวไปตกที่ปราสาทของพระราม พระราม พระลักษมณ์ออกมาดูเหตุการณ์ และได้ต่อสู้กับ 2 กุมภาพันธ์ แต่ไม่มีใครแพ้ชนะ พระรามซักถาม 2 กุมภาพันธ์ว่าเป็นลูกใครนางสีดาซึ่งแปลงกายเป็นหญิงสาวบอกว่า เป็นลูกของนาง และทูลพระรามว่านางคือนางสีดา มเหสีของพระราม พระรามจึงรู้ว่าพระกุมารคือโอรส ก็สำนึกตัวผิดอ้อนวอนนางสีดาให้กลับเมือง นางยินยอม พระรามจึงพานางสีดาและโอรสกลับเข้าเมือง อภิเษกพระบุตรเป็นกษัตริย์ ให้พระสวามิเป็นอุปราช พระราม พระลักษมณ์ และนางสีดาเมื่อสิ้นอายุขัย จึงได้ไปเกิดบนสวรรค์

เนื้อเรื่องย่อ

รามเกียรติ์¹¹

หิรันตยักษ์ม้วนแผ่นดิน

กล่าวถึงหิรันตยักษ์ได้พรจากพระอิศวรจึงมีใจกำเริบ ก่อความเดือดร้อนต่าง ๆ ได้ม้วนแผ่นดินหนีไปได้รักแร้หนีไปเมืองบาดาล พระอิศวรมีพระบัญชาให้พระนารายณ์อวตารลงไปปราบหิรันตยักษ์ พระนารายณ์อวตารเป็นหมีเขียวเพชร ปราบหิรันตยักษ์ได้สำเร็จ

กำเนิดโนมาตัน

เมื่อพระนารายณ์ปราบหิรันตยักษ์ได้สำเร็จจึงกลับมา رأىเวทที่เกษียรสมุทร บังเกิดเป็นดอกบัว มีพระกุมารอยู่ในดอกบัวนั้น พระนารายณ์อุ้มพระกุมารไปเฝ้าพระอิศวร พระอิศวรประทานนามพระกุมารองค์นั้นว่าโนมาตัน ให้ครองกรุงศรีอยุธยา เป็นต้นวงศ์ของพระราม ต่อมาทำวโนมาตันมีพระโอรสชื่ออัศบาล และได้ครองอยุธยาต่อจากพระบิดา

กำเนิดลัสเตียน

ทำวสหบดีพรหมให้พระวิษณุพรหมสร้างเมืองลงกา และแต่งตั้งให้จตุรพักตรครองเมือง ต่อมาจตุรพักตรและนางมัลลิกาให้กำเนิดโอรสชื่อลัสเตียนเป็นยักษ์มี 4 กร เมื่อจตุรพักตรสวรรคตลัสเตียนได้ครองลงกาสืบต่อมา ลัสเตียนมีมเหสี 5 องค์ มเหสี 4 องค์ตั้งครรภ์ คือ สุนันทา ต่อมาให้กำเนิดโอรสชื่อกุเปริน นางจิตรมาลาให้กำเนิดโอรสชื่อเทพนาสูร นางสุวรรณมัลยาให้กำเนิดโอรสชื่ออัครธาดา นางวระประไพให้กำเนิดโอรสชื่อมารัน ส่วนนางรัชดาไม่ตั้งครรภ์

พระนารายณ์ปราบนนทก

นนทกเป็นยักษ์ที่พระอิศวรให้มีหน้าที่คอยล้างเท้าเทวดาที่มาเฝ้าพระอิศวร นนทกถูกเทวดาข่มเหงรังแกอยู่เสมอ จึงขอพรพระอิศวรให้ตนมีนิ้วเพชร ซึ่งไปที่ใครผู้นั้นต้องตาย พระอิศวรประทานพรให้มีนิ้วเพชร นนทกจึงใช้นิ้วเพชรสังหารเทวดาล้มตายเป็นอันมาก พระอิศวรให้พระนารายณ์มาปราบ พระนารายณ์แปลงเป็นหญิงสาวมารำล่อนนนทกและให้นนนทกทำท่ารำตาม ในท่ารำตอนหนึ่งนิ้วเพชรของนนทกซึ่งที่ดักของตนเอง นนทกล้มลง พระนารายณ์คืบล้างเดิม นนทกต่อว่าพระนารายณ์ที่แปลงกายมาล่อ และกล่าวหาว่าเป็นเพราะพระนารายณ์มี 4 กรจึงสามารถ

¹¹ ชฎารัตน์ สุนทรธรรม, “การศึกษาเรื่องรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นอีสาน,” 90-119.

ฆ่าตนได้ พระนารายณ์จึงสาปให้นันทุกไปเกิดใหม่ให้มี 10 หน้า 20 กร พระนารายณ์จะอวตารเป็นมนุษย์ มีเพียง 2 กร ก็จะสามารถทุกให้ได้ พระนารายณ์ได้ตัดเศียรนันทุกได้

กำเนิดทศกัณฐ์

นางรัชตามเหลือองค์สุดท้ายของท้าวลัสเตียนตั้งครรภ์ ให้กำเนิดโอรสมี 10 เศียร 20 กร ให้ชื่อว่าทศกัณฐ์ มีอนุชาชื่อกุมภกรรณ เมื่อทศกัณฐ์เจริญวัยได้เรียนวิชากับฤๅษีโคบุตร

ทศกัณฐ์รบกับอรชุน

เมื่อทศกัณฐ์เรียนวิชาสำเร็จ เดินทางกลับบ้านเมือง ผ่านสวนของอรชุนจึงเข้าไปหักกิ่งไม้เล่น อรชุนมาพบเข้าเกิดสู้รบกัน ผลสุดท้ายอรชุนสามารถจับทศกัณฐ์มัดไว้ได้ ฤๅษีโคบุตรมาขอชีวิตไว้

กำเนิดพิเภก ทูต ขร ตรีเศียร และนางสำมนักขา

กล่าวถึงพระอิศวรได้มีพระบัญชาให้เวสสุญาณ ไปเกิดเป็นน้องของทศกัณฐ์ มีความเชี่ยวชาญทางโหราศาสตร์ ให้คอยช่วยเหลือพระนารายณ์ที่จะอวตารมาเป็นพระราม นางรัชตามเหลือของท้าวลัสเตียนตั้งครรภ์ ให้กำเนิด พิเภกซึ่งชำนาญทางโหราศาสตร์แต่ไม่มีฝีมือในการรบ และให้กำเนิดทูต ขร ตรีเศียร และนางสำมนักขาตามลำดับ

กำเนิดนางกาลอัจนาและนางสวาหะ

กล่าวถึงพระโคตมฤๅษีเป็นกษัตริย์เมืองสาเกต แต่มาบำเพ็ญเพียรในป่าอยู่หลายปี ต่อมาฤๅษีกลายเป็นบาป เนื่องจากไม่มีผู้สืบทอดตระกูล จึงทำพิธีกองกฐนที่ชุบนางกาลอัจนาขึ้นมา เป็นชายา มีธิดาชื่อนางสวาหะ

กำเนิดพาลี สุครีพ

พระอินทร์ต้องการแบ่งกำลังไปช่วยพระนารายณ์ที่จะอวตาร จึงเข้าหานางกาลอัจนา จนนางตั้งครรภ์ให้กำเนิดโอรสชื่อพาลี ต่อมานางกาลอัจนาเกิดหลงใหลพระอาทิตย์มีความสัมพันธ์กันจนเกิดโอรสคือสุครีพ ฤๅษีโคตมคิดว่ากุมารทั้งสองเป็นลูกของตน จึงให้ความรักเท่าเทียมกับนางสวาหะ วันหนึ่งฤๅษีพาโอรสธิดาทั้ง 3 ไปอาบน้ำในแม่น้ำ มีอชวาจูงสุครีพ ให้พาลีขี่หลัง มือซ้ายจูงนางสวาหะ นางสวาหะน้อยใจต่อว่าบิดาว่าลูกตนเองให้เดิน ลูกของคนอื่นให้ขี่หลังไป ฤๅษีสงสัย จึงอธิษฐานว่าจะโยนโอรสธิดาทั้ง 3 ลงในแม่น้ำ ถ้าตนใดเป็นลูกของตนให้ว่ายน้ำกลับเข้าฝั่ง ถ้าไม่ใช่

ลูกของตนให้กลายเป็นลิง ปรากฏว่านางสวาทะว้ายน้ำกลับมาหาบิดา ส่วนพาลี สุครีพกลายเป็นลิงวิ่งเข้าป่าไป ฤๅษีพานางสวาทะกลับที่พักสวาทะนางกาลอัจนาให้ป็นหิน นางกาลอัจนาโกรธแค้นนางสวาทะจึงสาปนางให้ไปยืนต้นเดียวเหนียวกินลมที่ยอดเขาจักรวาล เมื่อมีลูกเป็นวานรเมื่อใดจึงจะพ้นคำสาป ส่วนพระอินทร์และพระอาทิตย์เมื่อรู้ว่าโอรสของตนกลายเป็นลิง จึงเนรมิตเมืองขีดขินให้พาลีครองเมือง สุครีพเป็นอุปราชา มีไพร่พลและบริวารวานรมากมาย

กำเนิดหนุมาน

พระพายแบ่งกำลังโดยเอาเทพอาวุธของพระอิศวรคือคทาเพชร ตรีเพชร และจักรแก้ว ชัดเข้าปากนางสวาทะ นางสวาทะตั้งครรภ์ 30 เดือน จึงให้กำเนิดหนุมาน มีลักษณะพิเศษคือมีกุนทล ขนเพชร เขี้ยวแก้ว สามารถเหวเป็นดาวเป็นเดือน เมื่อให้กำเนิดหนุมานแล้วนางสวาทะจึงพ้นคำสาป นางสั่งให้หนุมานสวามีภักดีกับพระราม พระพายพาหนุมานไปเฝ้าพระอิศวร หนุมานเรียนวิชากับพระอิศวรจนสามารถหายตัวและแปลงกายได้ ต่อมาพระอิศวรให้หนุมานและชมพูพานซึ่งพระอิศวรชุบจากเหงื่อโคล ไปอยู่เมืองขีดขินกับพาลีและสุครีพ

รามสูรเมขลา

รามสูรเป็นยักษ์มีขวานเพชรเป็นอาวุธ เห็นนางเมขลาโยนแก้วเล่นจึงไล่ชิงชิง นางเมขลาล่อรามสูรอยู่ไปมา จนพบอรชุนเกิดสู้รบกับรามสูร อรชุนเสียท่าถูกรามสูรจับขาฟาดกับเขาพระสุเมรุจนเขาเอนไป อรชุนสิ้นชีวิต

สุครีพดึงเขาพระสุเมรุให้ตรง

พระอิศวรมีปัญหาให้เหล่าเทวดา ครุฑ นาค ฤๅษีที่มีวิชา รวมทั้งสุครีพ พาลี มาเฝ้าเพื่อให้หาวิธีดึงเขาพระสุเมรุให้ตรง สุครีพอาสาโดยให้พญานาคพันรอบเขาพระสุเมรุแล้วเอนหัวจี้สะตือ นาคสะดุ้งขนดตัวดึงเขาพระสุเมรุให้ตั้งตรงดังเดิม

พระอิศวรประทานรางวัล

พระอิศวรได้ประทานตรีเพชรให้พาลีและให้พรว่าถ้าสู้รบกับผู้ใดให้ศัตรูมีกำลังลดลงครึ่งหนึ่ง และให้กำลังมาเพิ่มที่พาลี และได้ฝากมอบโสนางดาร่าไปให้สุครีพ พระนารายณ์ทักท้วงว่าไม่ควรฝากไป พาลีให้สัตย์สาบานว่าถ้าตนไม่ให้มอบแก่สุครีพ ขอให้ตายด้วยศรของพระนารายณ์ ในที่สุดพาลีก็เปิดมอบดูก่อน พบนางดาร่ามีรูปโฉมงดงามจึงได้นางเป็นมเหสี ลืมคำสาบานที่ให้ไว้กับพระนารายณ์

กำเนิดท้าวทศรถ

กล่าวถึงท้าวอชบาลครองอยุธยา มีมเหสีชื่อนางเทพอัปสร มีโอรสชื่อทศรถ สืบราชสมบัติในอยุธยาสืบแทนพระราชบิดา

กำเนิดนางมณโฑ

กล่าวถึงฤๅษี 4 ตน บำเพ็ญตบะได้สามหมื่นปี เห็นนางนาคสมสู่กับงูดินจึงใช้ไม้เคาะให้รู้สึกตัว นางนาคโกรธแค้น ไปคายพิษในอ่างนมของฤๅษี นางกบซึ่งฤๅษีเลี้ยงไว้เห็น จึงกระโดดลงในอ่างนมถูกพิษนาคตาย ฤๅษีกลับมาเห็นนางกบตายในอ่างนมก็ดำนิว่าโลกมาก และได้ชุบชีวิตนางกบขึ้นมาถามเรื่องราว นางกบเล่าว่าต้องการช่วยชีวิตฤๅษี ฤๅษีจึงชุบนางให้เป็นคนเป็นการตอบแทน ฤๅษีให้ชื่อนางว่า นางมณโฑ และให้นางไปถวายพระอิศวร พระอิศวรให้ไปเป็นข้าบาทของพระอูมา

ทศกัณฐ์ได้นางกาลอัจก

ท้าวลัสเตียนพ่อของทศกัณฐ์ช่วยสหมลิวันรบกับพระยาภาณุภาค สหมลิวันถวายพระธิดาคือนางกาลอัจกให้ ท้าวลัสเตียนยกให้ทศกัณฐ์

ทศกัณฐ์ครองลงกา

เมื่อท้าวลัสเตียนตาย ได้มอบลงกาให้ทศกัณฐ์ มีพิภพกับกุ่มภรรณคอยช่วยเหลือ ทศกัณฐ์มีสหายรัก 7 คน คือ ไปจิตราสูร ไพจิตราสูร สัทธาสูร พระยามูลพลัม จักรวรรดิ สัตถุ และมหาบาล

ทศกัณฐ์ได้นางมณโฑ

วันหนึ่งวิรุฬหกไปเฝ้าพระอิศวรที่เขาไกรลาส แต่พระอิศวรบรรทมอยู่ ไม่ได้ออกมาให้เทวดาเฝ้า วิรุฬหกไม่ทันสังเกตว่าพระอิศวรไม่เสด็จออกมาก็ก้มลงกราบ สรรภูเห็นวิรุฬหกกราบบั่นไดก็เยอะเย้ยวิรุฬหกโกรธ จึงใช้สังวาลย์นาขว้างไปถูกเขาไกรลาสทุด พระอิศวรให้ทศกัณฐ์มาช่วย ทศกัณฐ์ยกเขาไกรลาสให้ตั้งตรงได้ จึงขอประทานพระอูมาเป็นรางวัล พระอิศวรจำต้องให้ในที่สุดพระนารายณ์ต้องทำอุบายโดยปลอมเป็นยักษ์แก่ปลุกต้นไม้เอายอดลงดินเอารากขึ้น ทศกัณฐ์อุ้มพระอูมาผ่านมาติเตียนว่าไม่มีใครเคยปลุกต้นไม้เช่นนี้เลย ยักษ์แก่จึงบอกว่าตัวทศกัณฐ์เองที่เฝ้าเขาพาหญิงชั่วมา หญิงคนนี้เป็นกาลกิณี จะทำลายวงศ์ยักษ์ให้สิ้น และแนะนำให้ไปขอนางมณโฑจากพระอิศวรแทน ทศกัณฐ์จึงนำพระอูมาไปคืนพระอิศวร และขอนางมณโฑแทน

กำเนิดองคต

เมื่อทศกัณฐ์พานางมณโฑกลับลงกา ระหว่างทางถูกพาลีแย่งชิงนางไปได้ ทศกัณฐ์ขอความช่วยเหลือจากฤๅษีโคบุตร ฤๅษีแนะนำว่าให้ไปขอร้องฤๅษีอังคตซึ่งเป็นอาจารย์ของพาลีให้ช่วยเหลือเกลี้ยกล่อมนางคืน ฤๅษีอังคตรับปากว่าจะช่วย แต่นางมณโฑขณะนั้นตั้งครรภ์ ลูกในท้องเป็นลูกของพาลี ฤๅษีอังคตขอฝากท้องเอาทารกไปฝากไว้ที่ท้องแพะ พาลีจึงยอมคืนนางมณโฑให้ทศกัณฐ์ เมื่อครบกำหนดฤๅษีฝากท้องแพะเอากุมารออกมา ฤๅษีตั้งชื่อกุมารนั้นว่า องคต ตามชื่อของตน

ทศกัณฐ์ถอดจิต

เมื่อองคตอายุ 10 ปี พาลีทำพิธีสงกรานให้ ทศกัณฐ์คิดจะฆ่าองคตโดยแปลงเป็นปู แต่ถูกพาลีจับได้นำตัวมาให้องคตดูเล่น ทศกัณฐ์ถูกจับมัดอยู่ 7 วันร่างกายผ่ายผอม มาลีจึงปล่อยไป ทศกัณฐ์เสียใจมากขอให้ฤๅษีโคบุตรทำพิธีถอดจิต ทศกัณฐ์ทำพิธีอยู่ 9 เดือน จึงถอดจิตได้ ฤๅษีนำดวงจิตของทศกัณฐ์ไปไว้ที่อาศรมกลางป่า

กำเนิดรณพัตร์ สุพรรณมัจฉา ทศคีรีธร ทศคีรีวัน

ต่อมานางมณโฑตั้งครรภ์ให้กำเนิดรณพัตร์ ส่วนทศกัณฐ์แปลงกายเป็นพระอินทร์ เทียบเคียงพาราสีนางฟ้า แปลงกายเป็นปลาสมสู่กับนางมัจฉาให้กำเนิดบุตรชื่อ สุพรรณมัจฉา แปลงกายเป็นช้างสมสู่กับนางคชสารให้กำเนิดทศคีรีธร ทศคีรีวัน ส่วนรณพัตร์เรียนวิชากับฤๅษีโคบุตร ทำพิธีบูชาพระเป็นเจ้าทั้งสามอยู่ 7 ปี เมื่อสำเร็จพระอิศวรประทานศรพรหมาสตร์และคาถา แปลงกายเป็นพระอินทร์ พระพรหมประทานศรนาคบาท ให้พรว่าถ้าตายให้ตายบนอากาศ ถ้าเคียวขาดตกถึงดินจะกลายเป็นไฟล้างโลกต้องเอาพานของพระพรหมมารองรับ ส่วนพระนารายณ์ประทานศรวิษณุปานัม

สหมลิวันตั้งด่านรักษาเมือง

กล่าวถึงสหมลิวันครองเมืองบาดาล กลัวทศกัณฐ์จะมารุกราน จึงตั้งด่านรักษาเมืองไว้ โดยนมิตสระบัวมีดอกบัวขนาดใหญ่ให้ชาวเมืองเดินทางเข้าออกทางก้นบัว หน้าประตูเมื่อทำตราช้างไว้ซึ่งน้ำหนักรักทุกคนที่ผ่านเข้าเมือง เมื่อสหมลิวันสิ้นชีวิตมหายมยักษ์ได้ครองบาดาลแทนบิดา

รณพัตร์ได้ชื่อว่าอินทรชิต

เมื่อรณพัตร์ได้รับพระราชทานพรและศรจากพระเป็นเจ้าทั้ง 3 ทศกัณฐ์จึงให้รณพัตร์ไปรบกับพระอินทร์ รณพัตร์รบชนะ ทศกัณฐ์จึงให้ชื่อว่าอินทรชิต

กำเนิดทรพาและทรพี

กล่าวถึงนนทกาลเป็นยักษ์เฝ้าประตูกำแพงชั้นในของพระอิศวร ส่วงเกिनางเทพมาลีสาวสวรรค์ พระอิศวรกริ้วสาปให้นนนทกาลไปเกิดเป็นควายชื่อทรพา และจะมีลูกชื่อทรพีซึ่งจะฆ่าพ่อของตนเอง ทรพาจึงถูกลูกทุกตัวที่เกินจากนางควาย ถ้ามีลูกตัวผู้จะฆ่าให้ตายตั้งแต่เกิด แต่นางนิลกาสรแอบไปคลอดลูกในถ้ำ โดยไม่ให้ทรพารู้ นางคลอดลูกเป็นควายตัวผู้ให้ชื่อว่าทรพี

ไมยราพถอดจิต

ไมยราพลูกของมหายมยักษ์ ครองเมืองบาดาลสืบต่อมา เรียนวิชากับฤๅษีสุเมธเรียนวิชาสะกดทัพ ล่องหน รวมทั้งสะกดจิต ฤๅษีนำดวงจิตของไมยราพไปไว้ที่เขตรัญญู

ท้าวทศรถปราบปทูตทนต์

ท้าวไทยเกษแห่งกรุงไทยเกษยกพระธิดาชื่อนางไทยเกษให้ท้าวทศรถ ท้าวธวัชบาลได้จัดการอภิเษกท้าวทศรถกับ 3 นางคือ นางเกาสุริยา นางไทยเกษี และนางสมุทรวเทวี ครั้งหนึ่งพระอิศวรมีรับสั่งให้ท้าวทศรถไปปราบปทูตทนต์ซึ่งก่อความเดือดร้อนให้กับเหล่าเทวดา นางไทยเกษีขอติดตามไปด้วยระหว่างสู้รบเพลารถขาด นางไทยเกษีเอาแขนแทนเพลารถ ทำให้ท้าวทศรถรบต่อไปได้ และสังหารปทูตทนต์ถึงแก่ความตาย ท้าวทศรถสัญญาว่าจะประทานทุกสิ่งให้นางขอ

กำเนิดพระราม พระพรต พระลักษมณ์และพระสัตรุด

ท้าวทศรถเชิญฤๅษี 4 รูปมาทำพิธีขอมบุตร ฤๅษีทั้ง 4 รูปให้นิมนต์ฤๅษีไกโกฎซึ่งมีตบะแก่กล้าเป็นผู้ทำพิธี ฤๅษีไกโกฎทูลพระอิศวรขอให้พระนารายณ์อวตารลงมาเพื่อปราบยุคเข็ญมากำเนิดเป็นโอรสของท้าวทศรถ พระนารายณ์ขอพระลักษมณ์ รวมทั้งคทา สังข์ จักร และบัลลังก์นาคลงมาเกิดด้วย ฤๅษีไกโกฎกลับมادتั่งพิธิบูชาไฟอัญเชิญพระนารายณ์และบริวาร เกิดเปลวไฟพร้อมกับมีอสูรทนต์เข้าวาทิพย์ นางมณโฑหมกกลืนข้าวทิพย์จึงให้กากนาสูรไปโฉบข้าวทิพย์มาได้ครึ่งปั้น ให้นางมณโฑกิน ท้าวทศรถเอาข้าวทิพย์ให้นางเกาสุริยาและนางไทยเกษีคนละปั้น นางสมุทรวเทวีได้ข้าว 1 ปั้น กับอีกครั้งหนึ่งที่เหลือจากถูกขโมยไป มเหสีทั้ง 3 กินข้าวทิพย์ได้ไม่นานก็

ตั้งครรรค์ นางเกาสุริยาให้กำเนิดพระราม นางไภยเกษให้กำเนิดพระพรต นางสมุทรชาได้โอรสแฝด คือพระลักษมณ์และพระสัตรุด

กำเนิดนางสีดา

นางมณฑิลาขึ้นครองบัลลังก์ก่อน ต่อมาไม่นานก็ตั้งครรรค์ และได้ให้กำเนิดธิดามีนามว่าสีดา เกิดมาร้องว่า “ผลาญราพณ์” 3 ครั้ง แต่ทศกัณฐ์กับนางมณฑิลาไม่ได้ยิน พิเภกทำนายว่า พระธิดาที่เกิดมาเป็นกาลกิณีแก่บ้านเมืองให้นำพระธิดาไปฝอบลอยน้ำไป เกิดมีดอกบัวรองรับฝอบนั้นไว้ ฝอบลอยไปติดที่ท่าน้ำของพระชนกฤๅษี พระชนกฤๅษีมาพบและรับเลี้ยงดูนางสีดา แต่เนื่องจากพระชนกฤๅษีต้องบำเพ็ญเพียร จึงนำนางสีดาไปฝอบไว้ระหว่างต้นไทรใหญ่

พระกุมารเรียนวิชา

พระกุมารทั้ง 4 เมื่อเจริญวัยได้เรียนวิชากับพระวชิรฐ์ สวามิตรฤๅษี เมื่อเรียนวิชาจบฤๅษีทั้ง 2 ทำพิธีชุบศรให้ และพระอิศวรได้ประทานศรพิชัยโมลีพร้อมลูกศร 12 เล่มให้พระกุมารทั้งสิ้น

ท้าวไภยเกษขอพระพรตพระสัตรุด

ท้าวไภยเกษส่งสวามาส่งมาถึงท้าวทศรถขอพระพรตมาช่วยดูแลบ้านเมือง เนื่องจากพระองค์ทรงชราภาพ พระพรตและพระสัตรุดจึงออกเดินทางไปเมืองไภยเกษ

พระรามพระลักษมณ์ปราบกากนาสูร

ทศกัณฐ์ให้กากนาสูรคอยทำลายตบะของฤๅษี เนื่องจากเกรงว่าฤๅษีจะมีฤทธาานุภาพมาก พระวชิรฐ์สวามิตรของความช่วยเหลือจากอยุธยา ท้าวทศรถให้พระรามพระลักษมณ์ไปปราบ ในที่สุดพระรามได้รับชัยชนะฆ่ากากนาสูรตาย มารีศกับสวามิตรของนางกากนาสูรมาแก้แค้น พระรามสังหารสวามิตรตาย ส่วนมารีศหนีกลับลงกา

พระรามได้นางสีดา

พระชนกฤๅษีลาจากสมณเพศจะกลับเมืองมิลิลา ได้ไปขุดหาฝอบที่ฝังนางสีดาไว้ ขณะนั้นนางเจริญวัยได้ 16 ปี ฤๅษีพานางกลับเข้าเมืองและจัดพิธีอภิเษกให้ โดยแฉ่งข่าวไปยังกษัตริย์ทั้งหลาย ถ้าผู้ใดสามารถยกศรได้ ท้าวชนกจะยกนางสีดาให้ พระวชิรฐ์สวามิตรฤๅษี พาพระรามพระลักษมณ์ไปเมืองมิลิลา ก่อนจะถึงโรงพิธีพระรามได้สบตากับนางสีดา ทั้งสองเกิดความรักต่อกัน พระรามให้พระลักษมณ์ลองยกศรดูเพื่อประเมินกำลัง ในที่สุด พระรามก็สามารถยกศรได้

ท้าวชนกยกนางสีดาให้ ท้าวทศรถ และมเหสีทั้ง 3 เดินทางมาเมืองมิลินาเพื่อทำพิธีอภิเษกสมรส พระรากับนางสีดา เมื่อเสร็จพิธีพระรากับนางสีดากลับเข้าเมือง

ทรพีวัดรอยเท้า

กล่าวถึงทรพีเมื่อเติบโตใหญ่ขึ้นก็คอยวัดรอยเท้าของพ่อ เมื่อเห็นว่ามีขนาดใกล้เคียงกันก็ ทำทรพาค่อสู้ ทรพีฆ่าพ่อได้ มีใจกำเริบไปทำพระอิศวรสู้รบ พระอิศวรสาปให้ไปรบกับพาลี และให้ ถูกพาลีฆ่าตาย แล้วให้ไปเกิดเป็นมังกรกัณฐ์ลูกของพระยาขร และต้องตายด้วยศรของพระ นารายณ์

พาลีรบกับทรพี

ทรพีไปทำพาลีต่อสู้กันแต่ก็ไม่มีใครแพ้ชนะ พาลีแนะนำให้ต่อสู้กันในถ้ำในวันรุ่งขึ้น พาลีกลับไปสั่งสุครีพว่าถ้าภายใน 7 วันตนไม่กลับมาให้สุครีพไปดูที่ปากถ้ำ ถ้าเลือดที่ไหลออกมา ข้นคือเลือดของทรพี ถ้าเลือดใสเป็นเลือดของพาลีให้เอาหินปิดปากถ้ำเสีย รุ่งเช้าทั้ง 2 ต่อสู้กันใน ถ้ำตามที่ตกลงกันไว้ แต่ก็ยังไม่มีใครแพ้ชนะ พาลีจึงทำอุบายแกล้งถามทรพีว่ามีเทพองค์ใดคอย ปกป้องอยู่ ทรพีว่าไม่มี เทวดาที่รักษาทรพีอยู่เห็นทรพีอกตัญญูจึงจากไป พาลีจึงสั่งหาทรพีได้ เทวดายินดีบันดาลให้ฝนตก น้ำฝนผสมกับเลือดทรพีกลายเป็นเลือดใส เมื่อครบ 7 วันสุครีพมาดูที่ ปากถ้ำเห็นเป็นเลือดใสไหลออกมาคิดว่าพาลีตาย จึงเอาหินไปปิดปากถ้ำ พาลีเมื่อฆ่าทรพีได้แล้ว พบหินปิดปากถ้ำอยู่จึงทำลายทิ้งแล้วกลับเข้าเมือง กล่าวหาว่าสุครีพทรยศ สุครีพอธิบายเท่าไร พาลีก็ไม่ฟัง เข้าทำร้ายสุครีพ สุครีพจึงหนีออกจากเมือง

ท้าวทศรถดำริจะทำพิธีราชาภิเษกพระราม

ท้าวทศรถเตรียมจัดพิธีราชาภิเษกให้พระรามครองอยุธยา แต่นางค่อมกุจจีซึ่งผูกใจเจ็บพระราม เมื่อคราวประลองศรที่พระรามแฉลงศรมาถูกหลังค่อมของตน ยุงนางไถยเกศให้ทูล ขอท้าวทศรถให้พระพรตครองอยุธยาแทน และให้เนรเทศพระรามออกเดินป่า 14 ปี ท้าวทศรถ จำเป็นต้องยอมตามที่นางประสงค์เพราะเมื่อคราวรบชนะปทูตทันตได้สัญญากับนางว่าจะให้ทุก สิ่งที่นางปรารถนา

พระรามออกบำเพ็ญพรต

พระรามต้องออกเดินบำบำเพ็ญพรตตามความประสงค์ของนางโกยเกษี พระลักษณ และนางสีดาขอติดตามไปรับใช้ ส่วนท้าวทศรถสิ้นพระชนม์ในวันที่สามพระองค์ออกเดินบำพระรามพระลักษณและนางสีดาบำเพ็ญพรตอยู่ที่เขาสัตกฏ

พระพรตพระสัตรุดออกติดตามพระราม

พระพรต พระสัตรุด เดินทางกลับอยุธยาเพื่อมาในงานพิธีราชาภิเษกของพระรามรู้ว่าท้าวทศรถสิ้นพระชนม์ และพระรามถูกเนรเทศเพราะมารดาของตน จึงออกติดตามพระรามให้กลับมาครองเมือง เมื่อพบพระราม พระรามปฏิเสธไม่กลับให้พระพรตพระสัตรุดรักษาเมืองไว้ พระพรตของฉลองพระบาทไปแทนองค์พระราม และเดินทางกลับอยุธยา ส่วนพระราม พระลักษณ และนางสีดาเดินทางต่อไปบำบำเพ็ญพรตในป่าลึก ไปถึงสถานที่ที่พระอินทร์เนรมิตอาศรมให้พักอาศัย จึงพักอยู่ ณ ที่นั้น

นางส่ามนักขาเกี่ยวพระราม

กล่าวถึงทางกรุงลงกา ทศกัณฐ์พานางมณโฑออกประพาสป่า ให้ชีวหาสามีของนางส่ามนักขาเฝ้าเมือง ชิวหาคอยสอดส่องดูแลอยู่ 7 วันเกิดอ่อนเพลีย จึงเนรมิตการให้ใหญ่และแลบลิ้นปิดเมืองลงกาไว้ ทศกัณฐ์กลับมาคิดว่าศัตรุกเข้ามาในเมือง จึงพินล้นชีวหาขาดลิ้นชีวิตนางส่ามนักขาเสียใจที่สามีตายก็ออกเที่ยวป่า พบพระรามเกิดนี้รักจึงแปลงกายเป็นหญิงสาวเกี่ยวพาราสีพระรามและทำร้ายนางสีดา พระลักษณตัดหูตัดจมูก และมือเท้าของนางส่ามนักขาเสีย นางกลับมาฟ้องพระยาขร พุชน ตรีเศียร ทั้งสามโกรธจึงออกไปสู้รบกับพระราม ถูกพระรามฆ่าตายหมด นางส่ามนักขากลับไปหาทศกัณฐ์บอกข่าวเรื่อง พุชน ขร ตรีเศียรสิ้นชีวิต และพูดถึงความงามของนางสีดาจนทศกัณฐ์หลงใหลอยากได้นาง

มารีศแปลงกายเป็นกวางทอง

ทศกัณฐ์ให้มารีศแปลงกายเป็นกวางทอง เดินผ่านหน้าที่ประทับของพระราม นางสีดาเห็นและอยากได้ขอให้พระรามจับให้ พระรามขัดไม่ได้ถึงแม้จะรู้ว่าเป็นยักษ์ปลอมแปลงมา จำต้องออกติดตามไป และได้ฝากนางสีดาไว้กับพระลักษณ มารีศถูกศรของพระรามและร้องเลียนเสียงของพระรามขอให้พระลักษณมาช่วย

ทศกัณฐ์ลักนางสีดา

นางสีดาได้ยินเสียงจึงขอให้พระลักษมณ์ออกติดตามไปช่วยเหลือพระราม พระลักษมณ์รู้ว่า เป็นอุบายของยักษ์ ก็จะไม่ตามไปแต่ถูกนางสีดาต่อว่า พระลักษมณ์จำเป็นต้องออกติดตามพระราม ก่อนออกเดินทางได้ฝากนางสีดาไว้กับเทวดา พระอินทร์ พระพรหม พระยม เจ้าป่า และพระแม่ธรณี ทศกัณฐ์สบโอกาสจึงปลอมตัวเป็นฤษีมาหานางสีดา อ้างถึงความดีต่าง ๆ ของทศกัณฐ์ และจะพานางไปลงกา แต่นางสีดาไม่ยอม ทศกัณฐ์จึงคืนร่างและอุ้มนางสีดาขึ้นรถเหาะหนีไป

สดาษฎ์ขัดขวาง

นกสดาษฎ์เป็นสหายของพระรามเห็นทศกัณฐ์ลักนางสีดาเหาะผ่านไป จึงเข้าสู้รบ ทศกัณฐ์เอาแหวนที่นิ้วนางสีดาขว้างใส่ สดาษฎ์บาดเจ็บตกลงมา ทศกัณฐ์พานางสีดาไปไว้ในอุทยานเมืองลงกาแต่เข้าใกล้นางไม่ได้เพราะตัวนางร้อนราวกับไฟ

พระรามพบสดาษฎ์

เมื่อพระรามพระลักษมณ์เดินทางกลับมาไม่พบนางสีดา พระรามเสียใจถึงกับสิ้นสติ พระอินทร์ให้เทวดามารับพระรามให้ติดตามนางสีดาไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ พระรามเดินทางมาพบสดาษฎ์ซึ่งได้รับบาดเจ็บ สดาษฎ์บอกข่าวเรื่องทศกัณฐ์ลักนางสีดาไปแล้วก็สิ้นใจตาย

อสุรกุมพลบอกทาง

อสุรกุมพลซึ่งถูกพระอิศวรสาปเนื่องจากไปหยอกล้อนางนิลมาลีข้าบาทของพระอิศวร มาพบพระราม บอกทางให้พระรามไปเมืองขีดขิน ให้ถามพาลีถึงทางไปลงกา ที่เมืองขีดขินพระรามจะได้ไพร่พลวานรเมืองขีดขินกับเมืองชมพูเป็นบริวารยกทัพไปลงกา เมื่อบอกความจบอสุรกุมพลพ้นคำสาป

พระรามพบกับหนุมาน

หนุมานแปลงเป็นลิงตัวเล็กรูปร่างไม่ลงมากถูกพระราม ซึ่งนอนพักผ่อนอยู่ใต้ต้นหว้าและแยงครของพระลักษมณ์ไป พระลักษมณ์ปลุกพระราม พระรามเห็นลิงน้อยตัวนี้แล้วตรัสกับพระลักษมณ์ว่า ลิงตัวนี้มีคุณทูล ขนเพชร เขี้ยวแก้ว คงไม่ใช่ลิงป่า หนุมานได้ยินดังนั้นจึงคืนร่างถวายเป็นตัวกับพระราม

หนุมานพาสุครีพมาพบพระราม

หนุมานพาสุครีพซึ่งถูกพาลีขับไล่จากเมืองขีดขินมาเฝ้าพระราม สุครีพขอให้พระรามช่วยฆ่าพาลี แล้วตนกับพลวานรจะช่วยสังหารทศกัณฐ์ พระรามเกรงว่าจะไม่มีเหตุผลที่ไปฆ่าพาลี สุครีพจึงทูลเรื่องที่พาลีทำผิดคำสาบานที่ให้ไว้กับพระนารายณ์ เรื่องนางดารา พระรามจึงให้สุครีพไปทำพาลีให้ออกมารบแล้วพระองค์จะช่วย

พระรามสังหารพาลี

ในการสู้รบสุครีพเสียที่พาลี ถูกพาลีจับขว้างไป สุครีพเข้าไปต่อว่าพระรามที่ไม่ช่วยเหลือ พระรามฉีกชายภูษาให้สุครีพผูกข้อมือขวาไว้เป็นที่สังเกต เพราะสุครีพรูปร่างหน้าตาเหมือนพาลีจนไม่รู้ว่าใครเป็นใคร ในที่สุดพระรามแผลงศร พาลีคว้าไว้ได้เหาะลงมาถามพระรามว่าเหตุใดจึงทำเช่นนั้น พระรามเล่าให้พาลีฟังถึงเรื่องคำสาบานที่พาลีให้ไว้กับพระนารายณ์ พาลีสำนึกตัวผิดจึงฝากสุครีพ องคต หนุมาน และนางดารากับพระราม พระรามขอแค่เลือดหยดเดียวเพื่อบูชาศร แต่พาลียอมตาย สุครีพจึงได้ครองเมืองขีดขิน พระรามพระลักษมณ์ไปพักที่เขาคันธมาทน์หรือสุครีพยกไพร่พลออกตามหานางสีดา

นกยูงและวานรบอกข่าวนางสีดา

ในขณะที่พระรามเดินทางไปยังเขาคันธมาทน์ พบนกยูงทองทูลว่านางสีดาให้พระรามออกติดตามนางไป และฝูงวานรถวายผ้าสไบของนางสีดาให้พระราม พร้อมทั้งบอกว่าทศกัณฐ์พานาง สีดาไปทางทิศเหนือ พระรามพระลักษมณ์จึงลาพรต

สุครีพเกณฑ์พลวานร

เมื่อเลยกำหนด 7 วัน พระลักษมณ์มาเตือนสุครีพ สุครีพจึงให้องคต ชมพูพาน เกณฑ์พลวานรทั้งหมด ส่วนตนเองไปตามหนุมาน หลังจากนั้นสุครีพ และหนุมานถือสารจากพระรามเชิญท้าวชมพูมาเฝ้า เพื่อขอเป็นพันธมิตร หนุมานต้องใช้วิธีสะกดท้าวชมพูด้วยกามาเฝ้าพระรามทั้งแท่นบรรทม ท้าวชมพูถวายนิลพัทซึ่งเป็นหลาน และพลวานรเมืองชมพูเป็นบริวารของพระราม รวมกับพลวานรของเมืองขีดขินเตรียมยกทัพไปลงกา

หนุมาน ชมพูพานไปลงกา

สุครีพแนะนำให้หนุมาน ชมพูพาน และองคตเดินทางไปลงกาเพื่อสืบหานางสีดาดีกว่าที่จะยกไปทั้งกองทัพ พระรามฝากอำมรงค์กับสไปไปให้นางสีดา หนุมานเกรงว่านางจะไม่เชื่อว่า

พระรามส่งตนา พระรามจึงให้หนุมานบอกนางสีดาเรื่องที่ได้สบตากันก่อนที่พระรามจะยกศร ซึ่งเป็นที่รู้เฉพาะสองพระองค์ เพื่อเป็นเครื่องยืนยันว่าพระรามส่งหนุมานมาจริง ๆ

หนุมานพบพระนารายณ์

หนุมาน ชมพูพาน องคต พาพลวานรจำนวนหนึ่งออกเดินทางระหว่างทางพบปักหลักนั้น นางบุษมาลี นางสุวรรณมาลี ซึ่งถูกพระอิศวรสาป ทั้งสามบอกทางไปลงกา ในที่สุด ไปพบสัมพาที พี่ของสดา ยุ สัมพาทีได้พาหนุมาน ชมพูพาน องคต ขึ้นหลังพาเหาะไปลงกาซึ่งอยู่กลางมหาสมุทร และพากลับมาที่ตั้งทัพ หนุมานอาสาเหาะไปลงกาแต่ผู้เดียว ระหว่างทางพบผีเสื้อยักษ์ รักษาด่านในมหาสมุทร หนุมานสังหารได้ และเหาะข้ามสมุทรเกินลงกาไปตกที่เขาสีปัส ได้พบพระนารายณ์

หนุมานลงดีกับพระนารายณ์

หนุมานแปลงเป็นลิงน้อยเข้าไปในอาศรมขอพักอาศัยกับพระนารายณ์ และแกล้ง เนมิตให้ใหญ่คับศาลาที่ฤๅษีให้พัก พระนารายณ์เนมิตศาลาให้ใหญ่ขึ้นไปอีก หนุมานลงดีถึง 2 ครั้ง พระนารายณ์จึงบันดาลให้มีฝนตกต้องถายหนุมาน หนุมานกลับเป็นร่างเดิมเข้ามาขอฝังไฟแก้ หนาว ฤๅษีคิดจะสั่งสอนหนุมาน จึงเสกไม้เท้าเป็นปลิง รุงเข้าหนุมานมาล้างหน้าในสระ ถูกปลิง เกาะเกาะไม่ออก ต้องขอให้พระนารายณ์ช่วยและออกเดินทางต่อไป

หนุมานพบนางสีดา

หนุมานปลอมเป็นลิงน้อยเข้าไปในสวนของทศกัณฐ์ที่เมืองลงกา พบทศกัณฐ์เกลี้ย กล่อมนางสีดาให้ยอมเป็นชายา แต่นางไม่ยินยอม เมื่อทศกัณฐ์กลับไปนางสีดาจึงจะผูกคอตาย หนุมานเข้าช่วยไว้ทัน ได้ถวายธำมรงค์กับใบและความที่พระรามส่งมา หนุมานจะพานางกลับ แต่นางสีดาให้หนุมานกลับไปทูลพระรามให้มาสังหารยักษ์ แล้วพานางกลับไปเอง

หนุมานเผาลงกา

เมื่อลางสีดาแล้ว หนุมานเข้าไปทำลายสวนของทศกัณฐ์ฆ่าสหัสกุมารตาย ทศกัณฐ์ ให้อินทรชิตออกไปจับหนุมาน อินทรชิตแผลงศรนาศบาศมัดหนุมานไว้ หนุมานแกล้งเป็นยอมแพ้ อินทรชิตจับหนุมานมาถวาทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์ให้นำหนุมานไปฆ่าเสีย เพชฌฆาตใช้อาวุธแทงฟัน จับหนุมานใส่ครกตำ เอาช้างไล่แทงก็ไม่สามารถฆ่าหนุมานได้ หนุมานจึงออกอุบายให้ใช้ลาลีชุบ น้ำมันยางทาตัวแล้วจุดไฟเผา เมื่อไฟติดหนุมานวิ่งเข้าไปในปราสาทราชวัง ไฟจึงไหม้ทั่วเมือง หนุ

มานปิดเชื้อไฟที่ตัวออกได้หมด เหลือแต่ไฟที่หางไม่ยอมดับ จึงไปหาพระนารายณ์ พระนารายณ์
แนะนำให้ใช้น้ำลายดับไฟ ส่วนทศกัณฐ์ให้เทวดาลงมาสร้างเมืองให้ใหม่

พระรามเคลื่อนทัพ

หนุมาน ชมพูพาน และองคตกลับไปเฝ้าพระราม พระรามกริ้วหนุมานที่ทำเกินคำสั่ง
คือ เผลอลงกา แต่ก็ยกโทษให้ ชมพูพานแนะพระรามให้ไปตั้งทัพที่เชิงเขาคันทาลาอยู่ริมมหาสมุทร

พิเภกถูกขับจากเมือง

วันหนึ่งทศกัณฐ์ฝันร้าย จึงให้พิเภกทำนาย พิเภกทำนายว่าวงศ์ยักษ์จะต้องสิ้นและ
แนะนำให้คืนนางสีดาเสีย ทศกัณฐ์โกรธมากจึงขับไล่พิเภกออกจากเมือง พิเภกเข้ามาพึ่งพระราม
พระรามรับไว้เป็นที่ปรึกษาการสงคราม

เบญจกายแปลง

ทศกัณฐ์คิดจะตัดศึก จึงให้นางเบญจกายลูกของพิเภกแปลงเป็นสีดาตายลอยน้ำไป
เกยฝั่งที่หน้าประทับของพระราม เพื่อที่พระรามจะได้ยกทัพกลับ เมื่อพระรามพบนางเบญจกาย
แปลงเป็นนางสีดาก็เศร้าโศก หนุมานทักว่าอาจจะไม่ใช่นางสีดา เพราะศพไม่น่าเปื่อย และลอย
ทวนกระแสน้ำขึ้นมา หนุมานให้พิสูจน์โดยเอาศพลอยไฟ นางเบญจกายทนน้ำไม่ได้เหาะหนีไป แต่
ถูกหนุมานจับได้ พระรามยกโทษให้นางเพราะเห็นแก่พิเภกและให้หนุมานไปส่งถึงชายแดนเมือง
ลงกา หนุมานได้นางเบญจกาย

จองถนน

สุครีพให้นิลพัทคุมพลเมืองชมพู หนุมานคุมพลเมืองขีดขินชวนกันเอาก้อนหินถม
มหาสมุทรเพื่อข้ามไปลงกา นิลพัทขณภูเขามา 4 ลูก โยนให้หนุมานรับพร้อมกัน หนุมานเอาก้อน
หินผูกขนมาทุกเส้น โยนใส่นิลพัทเป็นการแก้แค้น ทั้ง 2 เกิดขัดใจสู้รบกัน สุครีพเข้ามาห้าม
พระรามทราบเรื่องราวจึงให้นิลพัทไปรักษาเมืองขีดขินผ่อนภาระของท้าวมหาชมพู และทำโทษหนุ
มานให้จองถนนเสร็จภายใน 7 วัน หนุมานได้นิลราชเป็นผู้ช่วย

นางสุพรรณมัจฉาทำลายถนน

ทศกัณฐ์ให้ธิดาชื่อนางสุพรรณมัจฉาพาบริวารคาบก้อนหินไปทิ้ง หนุมานจับนาง
สุพรรณมัจฉาได้และได้นางเป็นเมีย ได้สั่งให้บริวารคาบก้อนหินมาคืน ต่อมานางสุพรรณมัจฉา

ตั้งครรรค์ กลัวทศกัณฐ์จึงไปสำรวจลูกแล้วฝากเทวดาเลี้ยงเอาไว้ ตั้งชื่อว่ามัจฉานุ ไม่ยราพเจ้าเมืองบาดาลได้มัจฉานุไปเลี้ยง

พระรามเคลื่อนทัพไปลงกา

หนุมานจองถนนเสร็จภายใน 7 วัน พระรามให้พิเภกหาฤกษ์เคลื่อนทัพ พระอินทร์ให้มาตุลีเทพบุตร ขับรถแก้วพาพระรามข้ามไปลงกา มีไชยามาพวานถือธงนำทัพ สุครีพแนะนำให้ไปตั้งทัพที่เขามรกต ซึ่งมียักษ์กุมภมาศพร้อมบริวารเฝ้าอยู่ พระรามให้หนุมานไปสังหารกุมภมาศ

องคตสื่อสาร

สุครีพแนะนำให้องคตเป็นผู้สื่อสารถึงทศกัณฐ์ให้นำนางสีดามาคืน องคตเข้าลงกาขุดหาน้ำสูงเทียมทศกัณฐ์ อ่านสารของพระราม ทศกัณฐ์ไม่ยอมคืนนางสีดาและให้ 4 เสนาจับองคต องคตฆ่า 4 เสนาตาย แล้วกลับไปเฝ้าพระราม

สุครีพหักฉัตร

ทศกัณฐ์ทำพิธียกฉัตรซึ่งธิดาพรหมให้ไว้ที่ลงกา ฉัตรนี้จะบดบังแสงอาทิตย์ทำให้โลกมืด สะดวกที่ยกทัพมาสู้กับฝ่ายพระราม เมื่อทำพิธียกฉัตรแล้ว ทศกัณฐ์ชวนนางมณโฑขึ้นไปบนฉัตรคอยดูทัพของพระราม พิเภกทูลพระรามว่าทศกัณฐ์ยกฉัตรบังพระอาทิตย์เอาไว้ สุครีพอาสาหักฉัตร และได้ต่อสู้กับทศกัณฐ์และสามารถหักฉัตรได้ และได้นำมงกุฏของทศกัณฐ์มาถวายแก่พระราม

ไมยราพทำพิธีบดยา

ทศกัณฐ์ให้นนยุวิก และวาญเวก เชิญไมยราพมาลงกาเพื่อสู้ศึกกับพระราม ไมยราพกลับไปทำพิธีบดยา ทำให้หายตัวได้ และเตรียมออกรบ ก่อนจะทำศึกไมยราพฝันร้าย โหรทำนายว่า ไวยวิกจะได้ครองบาดาลแทน ไมยราพจึงให้จับไวยวิกกับนางพิรากวนมารดาของจำเริญ

หนุมานอมพลับพลา

ทางฝ่ายพระราม พระรามฝันให้พิเภกทำนาย พิเภกทูลว่าไมยราพจะมาสะกดทัพและลักพาพระรามไปบาดาล หนุมานจึงอาสาเนรมิตตนสูงใหญ่ล้อมกองทัพ และอำปากอมพลับพลาของพระรามไว้ มีสุครีพเป็นยามเฝ้าประตู พิเภกกับพระลักษมณ์เฝ้ารักษาพระราม

ไมยราพสะกดทัพ

ไมยราพปลอมตัวเป็นวานรปะปนเข้าไปในทัพของพระราม ได้ยินวานรทหารของพระรามพูดคุยกันว่าพระรามจะหมดเคราะห์ในตอนเช้า ไมยราพเหาะขึ้นไปวัดแกว่งกล้องปัมปราชญ์ เสนาวานรนึกว่าเป็นดาวประกายพุกฤษ์ ไกลจะรุ่งเช้า ก็ตายใจนอนหลับ ไมยราพร่ายเวทสะกดทัพพระรามหลับสนิท จึงเข้าไปลักพระรามไปขังไว้ในกรงเหล็กที่เมืองบาดาล

หนุมานไปบาดาลและพบมัจฉานุ

ครั้นรุ่งเช้ากองทัพพระรามจึงรู้ว่าพระรามถูกลักพาตัวไป พิเภกบอกทางไปบาดาลแก่หนุมานโดยให้ลงไปทางก้านบัว เข้าไปจนถึงกำแพงเมือง หนุมานพบมัจฉานุ ต่อสู้ไม่แพ้ชนะกัน หนุมานรู้ว่าเป็นลูก แต่มัจฉานุไม่เชื่อว่าหนุมานเป็นพ่อ หนุมานจึงหาเป็นดาวเป็นเดือน มัจฉานุจึงเชื่อ หนุมานได้ถามทางไปบาดาล มัจฉานุบอกเป็นนัย หนุมานจึงหักดอกบัวลงไปทางก้าน หนุมานพบพิรากวนพื้งถูกไมยราพใช้ให้มาตักน้ำ นางบอกที่คุมขังพระรามแก่หนุมาน หนุมานได้แปลงกายเป็นไยบัวติดสไบของนางเข้าไป ถึงหน้าประตูเมือง ยักษ์ที่เฝ้าประตูเมืองให้นางขึ้นชั้นบันไดซึ่งตรงหัก นางแก้ตัวไปว่าเป็นเพราะตรงหัก นางพาหนุมานเข้าเมือง และหนุมานเข้าไปช่วยพระรามออกมาได้ หนุมานกลับไปต่อสู้กับไมยราพ โดยผลัดเอากระบองตันตาลตีคนละ 3 ที่ ไมยราพไม่ตาย นางพิรากวนบอกหนุมานว่าไมยราพถอดจิตไว้ หนุมานเหาะไปเอากล่องดวงใจมาขยี้และฆ่าไมยราพตาย จัดการให้ไวยวิกครองเมืองบาดาลและให้มัจฉานุเป็นอุปราช

ศึกกุมภกรรณ

ทศกัณฐ์ให้กุมภกรรณน้องชายซึ่งมีหอกโมกขศักดิ์เป็นอาวุธออกรบกับพระราม กุมภกรรณเตือนให้ทศกัณฐ์คืนนางสีดาแก่พระราม เพราะทศกัณฐ์ทำไม่ถูกต้อง ทศกัณฐ์ไม่ยอม และสั่งให้ กุมภกรรณออกรบ พระรามให้สุครีพออกรบศึก พิเภกทูลขอให้พระรามไว้ชีวิตกุมภกรรณเพราะกุมภกรรณเป็นผู้มีคุณธรรม แต่กุมภกรรณเป็นฝ่ายทำพระรามให้ยกพลมารบ ในการรบสุครีพเสียทีถูกกุมภกรรณจับได้ หนุมานตามไปช่วย กุมภกรรณถูกสุครีพ และหนุมานกัดหู จมูกขาด หูนี้เข้าลงกา

พระลักษมณ์ถูกหอกโมกขศักดิ์

กุมภกรรณกลับมาทำพิธีลับหอกโมกขศักดิ์ พิเภกแนะนำให้หนุมานและองคตแปลงเป็นกาจิกสุนัขเฝ้าลอบน้ำไปหน้าโรงพิธีเพื่อทำลายพิธีลับหอก กุมภกรรณจึงทำพิธีไม่สำเร็จจึงกลับมาลงกาเตรียมออกรบ พระรามให้พระลักษมณ์ออกรบศึก พระลักษมณ์เสียทีถูกหอกโมกขศักดิ์ของกุม

ภกรรณ พิกษาให้หนุมานไปห้ามพระอาทิตย์ไม่ให้เคลื่อนที่ หนุมานไปเก็บยาชื่อสังกรสีตรีชาที่เขา
สรรพยากับน้ำในปัญจมหานทีให้ทันก่อนพระอาทิตย์จะส่องแสง หนุมาน เหนมิตทางยาวรวบเขา
สรรพยา เลือกเก็บตัวยาและเดินทางไปอยุธยาเข้าเฝ้าพระพุทธขนาน้ำในปัญจมหานที เมื่อได้ตัวยา
ครบทั้งหมด หนุมานนำมาให้พิกษสมยาทาลงที่แผลหอกหลุดออกมา พระลักษณพิน

กุมภภกรรณทนต์น้ำ

การรบครั้งต่อมากุมภภกรรณทำพิธีทนต์น้ำ ถ้าทำพิธีครบ 7 วัน ไพร่พลของพระราม
จะต้องตายเพราะขาดน้ำ พิกษณะให้หนุมานปลอมเป็นนางกำนัลตามนางกำนัลคนอื่น ๆ เข้าไป
ในที่ทำพิธี เพราะพิกษไม่รู้ว่ากุมภภกรรณทำพิธีอยู่ที่ใด หนุมานจึงปลอมตัวเป็นนางกำนัลเอา
ดอกไม้ไปบูชา พร้อมกับนางกำนัลอีก 4 นาง เห็นกุมภภกรรณนอนขวางทางน้ำอยู่ หนุมานทำลาย
พิธีได้สำเร็จ กุมภภกรรณลุกขึ้นมาต่อสู้อยู่ แต่สู้หนุมานไม่ได้จึงหนีเข้าลงกา วันรุ่งขึ้นกุมภภกรรณออก
รบ พระรามรับศึกเพลงศรพหมาสตร์ถูกกุมภภกรรณ กุมภภกรรณรู้ว่าพระรามคือพระนารายณ์
อวตาร ก่อนจะตายได้ฝากพิกษกับพระราม

ศึกอินทรชิตครั้งที่ 1

ทศกัณฐ์ให้อินทรชิตออกรบ ฝ่ายพระรามให้พระลักษณ หนุมาน สุครีพ องคต คุมพล
วานรต่อสู้ พระลักษณแผลงศรพลายวาตถูกอินทรชิต อินทรชิตร้ายเวทศรหลุดออกจากตัว ไม่ได้รับ
อันตราย ยกทัพกลับลงกา

ศึกมังกรกัณฐ์

อินทรชิตกลับลงกาทำพิธีชุบศรนาศโดยให้นาคมาคายพิษ ทศกัณฐ์จึงให้มังกรกัณฐ์ไป
รบขัดตาทัพไว้ก่อน พระรามออกรบเอง มังกรกัณฐ์บันดาลฝนเป็นถ่านให้ตกลงมา พระรามแผลง
ศรพหมาสตร์ถูกมังกรกัณฐ์ตาย

ศึกอินทรชิตครั้งที่ 2

พระรามถามพิกษว่าเหตุใดอินทรชิตไม่ออกรบ พิกษทูลว่า อินทรชิตกำลังทำพิธีชุบศร
นาศบาศ ชมพูวราชอาสาแปลงเป็นหมูป่ากัดไม้บริเวณที่ทำพิธีหักลง และสามารถทำลายพิธีได้
อินทรชิตโกรธแค้นที่ทำพิธีไม่สำเร็จจัดทัพออกรบ พระรามให้พระลักษณออกรบ อินทรชิตแผลงศร
นาศบาศมัดองค์พระลักษณและพลวานรสิ้นสติ พิกษแนะนำให้พระรามแผลงศรพลายวาตไปหา
พระยาครุฑให้มาช่วย พระยาครุฑไล่ทำร้ายนาศบาศได้สำเร็จ พระลักษณและพลวานรพิน

ศึกอินทรีครั้งที่ 3

อินทรีทำพิธีชุบศรพรหมาสตร์ ทศกัณฐ์ให้พระยากำป๋นขัดดาทัพบ ภูหนุมานฆ่า ทศกัณฐ์ให้ไวยกาสุรบอกข่าวให้อินทรีมาช่วยรบ อินทรีแปลงกายเป็นพระอินทร์ แผลงศรพรหมาสตร์ถูกพระลักษณ สุครีพ องคต เมื่อพระรามมาพบคิดว่าพระลักษณและพลวานรสิ้นชีวิตหมด เสียใจ สลบไป พิเภกช่วยพระรามให้ฟื้น ชมพูปานทูลพระรามถึงตัวยาที่จะนำมารักษาว่าอยู่ที่เขาอาวรุ มีจักรกรวดพัดอยู่ตลอดเวลา ผู้ที่จะเข้าไปได้คือหนุมาน หนุมานจึงเหาะไปยกเขาอาวรุ ทั้งลูกมา ให้ลมพัดกลืนยาต้องกายพระลักษณและพลวานรฟื้นขึ้น

ศึกอินทรีครั้งที่ 4

อินทรีคิดกลศึกโดยให้สุชาจารปลอมเป็นนางสีดานั่งทำยธของอินทรี เมื่อถึงที่ตั้งของพระรามจะตัดคอนางสีดาแปลงให้พระรามเห็น พระรามจะได้ยกทัพกลับ และหลังจากนั้นอินทรีจะไปทำพิธีชุบตัวให้เป็นกายสิทธิ์ใช้เวลา 7 วัน แล้วออกรบ เมื่อถึงสนามรบอินทรีตัดคอสุชาจารซึ่งปลอมเป็นนางสีดาโยนให้พระลักษณ อินทรียกทัพกลับลงพระลักษณว่าจะไปตีอยุธยา พระลักษณกลับมาทูลให้พระรามทรงทราบ แต่พิเภกทูลความจริงว่าไม่ใช่นางสีดา และขณะนั้นอินทรีไปทำพิธีชุบตัวที่เชิงเขาจักรวาล ถ้าทำสำเร็จทั้งอินทรีและพลยักษ์จะเป็นอมตะ พระลักษณไปทำลายพิธีสู้รบกับพลยักษ์ พระลักษณแผลงศรพลายวาทถูกอินทรี พิเภกทูลให้องคตเอาพานแก้วรองรับเศียรอินทรี พระลักษณได้แผลงศรพรหมาสตร์ตัดเศียรอินทรีขาด อินทรีสิ้นชีวิต

ศึกทศกัณฐ์ครั้งที่ 1

เมื่อทศกัณฐ์เผาศพอินทรีแล้ว ก็ได้จัดทัพเตรียมออกรบ พระรามพระลักษณออกรบศึก พระอินทร์ให้เวสสุกรรมเอาธวัชยนต์มาถวายพระรามเพื่อเป็นรถทรงสำหรับทำศึกกับทศกัณฐ์ ในการรบพระรามสามารถแผลงศรพลายวาทปักอกทศกัณฐ์ แต่ทศกัณฐ์ร้ายมนต์ถอนได้ ทศกัณฐ์ยกทัพกลับ

ศึกสหเสดชะ

ทศกัณฐ์ขอความช่วยเหลือจากมุลพลัมเจ้าเมืองปางตาล สหเสดชะพี่ชายอาสาช่วยรบ สหเสดชะ มุลพลัม และทศกัณฐ์ออกรบ แต่มีนางสังหรณ์เกิดกับทศกัณฐ์ สหเสดชะเห็นเป็นนางร้ายจึงให้ทศกัณฐ์ยกทัพกลับ พระรามพระลักษณออกรบ พลวานรเมื่อเห็นสหเสดชะต่างหวาดกลัวหนีเข้าป่า เหลือแต่สุครีพ องคต หนุมาน ชมพูปาน และพระมงกุฎเพราะสหเสดชะได้พรจากพระ

พรหมให้ศัตรูเกรงกลัว พระลักษมณ์เข้าต่อสู้กับมุลพลัมแผลงศรถูกมุลพลัมตายในที่รบ พิเภกให้หนุมานไปลงเฝ้าคาคาซี้ตันตายกลายเป็นมาจากสหัสเดชะเมื่อหนุมานเอามาได้แล้วหักทิ้งและเนรมิตหางมดตัวสหัสเดชะมาเฝ้าพระราม พระรามให้เอาไปประจาน และหนุมานได้ตัดเศียรมาถวายพระราม

ศึกแสงอาทิตย์

ทศกัณฐ์ขอความช่วยเหลือจากแสงอาทิตย์ เจ้าเมืองโรมคัลซึ่งเป็นลูกของพระยาขรมีแวนแก้วเป็นอาวุธ ส่งไปที่ใครผู้หนึ่งต้องตายและฝากแวนแก้วไว้กับธาดาพรหม พระรามให้องคตไปลงเฝ้าแวนแก้วจากธาดาพรหม เมื่อได้มาแล้วพระรามแผลงศรพลายวาทถูกแสงอาทิตย์สิ้นชีวิต

ศึกทศกัณฐ์ครั้งที่ 2

ทศกัณฐ์ออกรบกับพระราม พระรามสังหารไพร่พลยักษ์ล้มตายเป็นจำนวนมาก ทศกัณฐ์ยกทัพกลับ นางมณโฑแนะนำให้ขอความช่วยเหลือจากสัตว์ลงเจ้าเมืองจักรวาลกับตรีเมฆผู้เป็นหลานช่วยกันรบ สัตว์ลงตายด้วยศรของพระราม ตรีเมฆหนีไปอยู่เมืองบาดาล พระรามให้หนุมานตามไป ตรีเมฆถูกหนุมานตัดเศียรมาถวายพระราม

ทศกัณฐ์ทำพิธีอุโมงค์

ทศกัณฐ์ทำพิธีอุโมงค์เพื่อชุบตัวให้เป็นเพชรมีความแข็งแกร่งฆ่าฟันไม่ตายและให้มีนิวกายสิทธิ์ซึ่งไปที่ใครต้องตาย พิธีนี้มีกำหนด 7 วัน ทศกัณฐ์ให้เอาแผ่นหินปิดปากอุโมงค์ไว้ พิเภกให้สุครีพ หนุมาน นิลนันทน์ ไปทำลายพิธี โดยใช้น้ำล้างเท้าของนางเบญจกายรดแผ่นหินที่ปิดปากถ้ำ และพานางมณโฑมาทำลวงเกินต่อหน้าทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์โกรธเข้าต่อสู้ จึงทำพิธีไม่สำเร็จ หลังจากนั้น ทศกัณฐ์ขอความช่วยเหลือจากสัทธาสูร กับ วิรุณจำบังช่วยทำศึก พระรามให้หนุมานและองคตออกรบ สัทธาสูรถูกหนุมานสังหาร วิรุณจำบังหนีไปหลบอยู่ในฟองสมุทร หนุมานตามไปพบจับเท้าฟาดกับเหลียมเขาสิ้นชีวิต

ท้าวบาลีวราชว่าความ

ทศกัณฐ์ให้หนุมาน วิชฌายะ เชิญท้าวบาลีวราชมาลงกา ท้าวบาลีวราชตั้งใจจะมาระงับศึกมาพักอยู่ที่นอกเมืองลงกา ทศกัณฐ์มาเฝ้ากล่าวหาพระรามว่าจงถนนมาสังหารไพร่พลยักษ์ล้มตายมากมายและอ้างว่าเป็นสามีของนางสีดา ทศกัณฐ์ทูลท้าวบาลีวราชว่าไปพบนางสีดากลาง

ปาและรับมาลงกาเพื่อเลี้ยงดู ทำวมาลีวราชให้เชิญพระรามมาเฝ้าเพื่อสอบถามพระรามมาเฝ้าเพื่อสอบถาม พระรามเล่าความจริงทั้งหมดแก่ทำวมาลีวราช ทำวมาลีวราชให้นางสีดามายืนยัน จึงทราบความจริง และให้ทศกัณฐ์ส่งนางสีดาคืน ทศกัณฐ์ไม่ยินยอม ทำวมาลีวราชก็วิสาป ทศกัณฐ์ให้ตายด้วยศรพระราม

ทศกัณฐ์ทำพิธีเฆาะรูปเทวดา

ทศกัณฐ์ให้ปลุกโรงพิธีเพื่อทำพิธีปั้นรูปเทวดาและนำไปเฆาะ พระอิศวรให้เทพบุตรพาลีทำลายพิธี พาลีต่อสู้กับทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์หนีไปลงกา พาลีดับไฟที่ทำพิธีได้

ศึกทศกัณฐ์ครั้งที่ 3

ทศกัณฐ์ยกทัพไปสู้รบและจะฆ่าพิเภก เพราะแค้นคิดว่าพิเภกบอกพระรามให้พลวานรปลอมเป็นพาลีมาทำลายพิธี พระรามพระลักษมณ์ออกรบ พระรามสั่งให้พระลักษมณ์คอยป้องกันพิเภก ทศกัณฐ์พุ่งหอกกบิลพัทไปที่พิเภก พระลักษมณ์ปัดป้องศรกลับถูกองค์พระลักษมณ์ ทศกัณฐ์ยกทัพกลับ พิเภกให้หนุมานเอายาแก้ คือ สังกรณี ตรีชวา มूलโค ให้ไปเอาศิลาบดที่พระยาบาลรักษาไว้ส่วนลูกหินบดยาอยู่ที่ทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์ใช้ทำเป็นหมอนหนุนนอน หนุมานไปเอาตัวยามาได้ครบ เหลือหินบดยาจึงเหาะไปลงกา ร่ายมนต์สะกดยักษ์หลับทั้งลงกา หนุมานเข้าไปที่ห้องบรรทมของทศกัณฐ์ ผูกผมทศกัณฐ์ติดกับนางมณโฑ แล้วนำลูกหินบดยามาให้พิเภก พิเภกบดยารักษาพระลักษมณ์จนฟื้นขึ้นมา ฝ่ายทศกัณฐ์ต้องให้นางมณโฑตบศีรษะ 3 ครั้ง ผมที่ผูกจึงหลุดจากกัน

ศึกทศกัณฐ์ครั้งที่ 4

ก่อนที่ทศกัณฐ์จะออกศึกครั้งนี้ ได้ขอความช่วยเหลือจากพันทนาสูร พี่ชายที่ครองเมืองจักรวาลออกรบแต่ถูกพระรามแผลงศร พันทนาสูรสิ้นชีวิต ทศกัณฐ์ให้ ทศคีรีกร ทศคีรีวัน กับนางคชสารออกรบ ถูกพระลักษมณ์สังหารสิ้นชีวิต นางมณโฑจึงทำพิธีสญชีพิธี ได้นำทิพย์นํ้ามารดพลยักษ์ที่ล้มตายให้ฟื้นขึ้นมาทั้งหมด พระรามแผลงศรเป็นข่ายเพชร 7 ชั้น ล้อมพลยักษ์ที่ฟื้นขึ้นมาไว้ และให้หนุมาน นิลนันท ชมพูพานไปทำลายพิธี และทำลายได้สำเร็จ ทศกัณฐ์ออกรบพระรามรับศึก พระรามแผลงศรพหุมาสตร์ถูกทศกัณฐ์เคียวขาด แต่ไม่ตายเกิดเคียวขึ้นมาแทน พระรามยกทัพกลับ พิเภกพูดว่าที่เป็นดังนี้เพราะฤๅษีโคบุตรทำพิธีถอดจิตของทศกัณฐ์เก็บไว้ พระรามให้หนุมานไปลวงเฝ้าล่องดวงใจจากฤๅษี หนุมานของคตไปช่วย

หนุมานทำกลวงเอากล่องดวงใจ

หนุมานและองคตทำอุบายให้ฤๅษีโคบุตรตายใจพาไปฝากตัวกับทศกัณฐ์ หนุมานให้ฤๅษีนำกล่องดวงใจไปด้วยเพราะเก็บไว้ที่อาศรมอาจไม่ปลอดภัย ก่อนที่จะเข้าเมืองลงกาหนุมานให้ฤๅษีเอากล่องดวงใจฝากองคตไว้ เพราะว่าถ้าเข้าใกล้ทศกัณฐ์ดวงใจจะกลับเข้าร่างของทศกัณฐ์ ฤๅษีจึงให้องคตดูแลไว้ และพาตัวหนุมานเข้าไปถวายทศกัณฐ์ หนุมานทำอุบาย กลับมาหาองคตเนรมิตกล่องดวงใจอันใหม่ เอาของจริงให้องคตไปฝังไว้ที่ฝั่งสมุทร ทศกัณฐ์รับหนุมานเป็นบุตรบุญธรรม ฤๅษีโคบุตรเดินทางกลับองคตเอากล่องดวงใจที่หนุมานเนรมิตขึ้นคืนฤๅษีไป ทศกัณฐ์ให้หนุมานออกรบ พระลักษมณ์ออกรับศึก พระลักษมณ์ไม่มีความจริงคิดว่าหนุมานทรยศ หนุมานได้หวังเหนี่ยวถ่วงเวลาจนพลบค่ำแล้วยกทัพกลับ

ทศกัณฐ์ล้ม

ทศกัณฐ์และหนุมานออกรบ หนุมานเอากล่องดวงใจมาถวายให้พระรามทอดพระเนตร แล้วกลับไปทีสนามรบไปเหยียดทศกัณฐ์ ชูกล่องดวงใจให้เห็น ทศกัณฐ์แค้นใจมากกลับไปลานางมณโฑและนางสนม ทศกัณฐ์กลับออกมารบ พระรามแผลงศรพรหมาศตรึง ทศกัณฐ์ หนุมานช่วยดวงใจทศกัณฐ์คืนใจตาย พิเภกนำนางสีดามาเฝ้าพระราม

นางสีดาลุยไฟ

นางสีดาขอลุยไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ นางสีดาขอให้พระรามประชุมเทวดาทั้งหมดเพื่อเป็นสักขีพยาน เมื่อเสร็จพิธีลุยไฟแล้ว พิเภกทำพิธีเผาศพทศกัณฐ์ และพระรามทำพิธีอภิเษก พิเภกครองกรุงลงกา

พระรามกลับอยุธยา

พระรามให้พิเภกหาฤๅษีเดินทางกลับอยุธยา พิเภกอาสาไปส่งเสด็จพระรามถึงเมือง กล่าวถึงบรรลัยกัลป์ถูกทศกัณฐ์กับนางอัคคี ที่พระยานาคขอไปเลี้ยงไว้เดินทางมาลงกาว่า ทศกัณฐ์ถูกพระรามฆ่า จึงออกติดตามเพื่อแก้แค้น พระรามให้หนุมานออกรบ หนุมานตัดเศียรบรรลัยกัลป์มาถวายพระราม พระรามเดินทางกลับถึงอยุธยา ทำพิธีราชาภิเษกครองอยุธยา และพระราชทานรางวัลให้แก่ไพร่พล ให้พระลักษมณ์เป็นอุปราชเมืองอยุธยา หนุมานเป็นพระยาอนุชิตครองอยุธยาครึ่งหนึ่ง สุครีพเป็นพระยาไวยวงศาครองเมืองขีดขิน พิเภกเป็นท้าวทศศิริวงศ์ครองกรุงลงกา องคตเป็นพระยาอินทรรูปเป็นอุปราชเมืองขีดขิน ชมพูพานครองกรุงปางตาล หนุมานถวายอยุธยาคืนพระรามเพราะเกิดเหตุวิปริตต่าง ๆ จึงรู้ว่าไม่ควรทำตนเสมอพระราม พระรามจึง

ให้หนุมานหาที่สร้างเมืองใหม่ โดยพระรามจะแผลงศรพรหมาสตรีไป ศรไปตกที่ใดให้สร้างเมือง ณ ที่นั้น หนุมานตามศรไม่พบชัยภูมิเหมาะะ จึงเอาหางกวาดทำเป็นกำแพงเมือง และกลับมาทูลพระราม พระรามดำเนินว่าให้ตามศรไปดูทำเลสร้างเมือง หนุมานทำเกินคำสั่ง ในที่สุดพระอินทร์สั่งให้เวสสุกรรมไปเฝ้าพระรามเพื่อสร้างบ้านเมืองให้หนุมาน เมืองนั้นชื่อวานพบุรี

ศึกท้าว महाบาล

ท้าว महाบาลสหายของทศกัณฐ์มาลงกา รู้ว่าทศกัณฐ์ถูกพระรามฆ่า และพิเภกได้ครองเมือง จึงตั้งทัพล้อมเมืองไว้ พิเภกขอความช่วยเหลือจากอโยธยา พระรามให้หนุมานยกทัพมาช่วย หนุมานฝ่าออกควักหัวใจท้าว महाบาลมาขี้ ท้าว महाบาลสิ้นชีวิต

กำเนิดไพนาสुरิยวงศ์และอสูรผัด

นางมณโฑให้กำเนิดโอรสชื่อไพนาสुरิยวงศ์ซึ่งเป็นลูกติดท้องของทศกัณฐ์ พิเภกคิดว่าเป็นลูกของตน ส่วนนางเบญจกายให้กำเนิดอสูรผัดลูกของหนุมาน หนุมานได้ถวายเมืองนพบุรีแก่พระราม ตนออกบวช ฤษีบอกว่าหนุมานจะบวชไม่ได้ ต้องเนรมิตตนเป็นคนจึงจะบวชได้ หนุมานจึงเนรมิตกายเป็นคนมีรูปร่างคล้ายพระพายออกบวช

ไพนาสुरิยวงศ์ครองลงกา

ไพนาสुरิยวงศ์รู้ความจริงจากนางวรรณีสูริพี่เลี้ยงว่าไม่ใช่ลูกของพิเภก และพิเภกเข้าเป็นพรรคพวกของพระรามยกทัพมาฆ่าทศกัณฐ์ซึ่งเป็นพ่อที่แท้จริงของตน ไพนาสुरิยวงศ์จึงไปขอความช่วยเหลือจากท้าวจักรวรรดิเจ้าเมืองมลิวัน ท้าวจักรวรรดิกับไพนาสुरิยวงศ์มาลงกา พิเภกออกรบและถูกท้าวจักรวรรดิจับได้ ไพนาสुरิยวงศ์ของร้องไม่ให้ประหารให้ใส่ตรजूไว้ และไพนาสुरิยวงศ์ได้ครองลงกา ได้ชื่อว่าทศพิน

พระพรตพระสัตรุดออกรบ

อสูรผัดลูกของนางเบญจกายไปขอความช่วยเหลือจากหนุมานผู้เป็นบิดา หนุมานลาพรตไปชิตจีนบอกข่าวกับสุครีพ พวกนักกลบอโยธยามาเฝ้าพระราม พระรามให้ไปเชิญพระพรตพระสัตรุดไปทำศึกที่ลงกา นิลพัทธอาสาไปรบด้วย ยกทัพมาถึงชายฝั่งจะข้ามไปลงกา แต่พระรามทำลายถนนเมื่อเสร็จศึกลงกา นิลพัทธอาสาเนรมิตกายสูงใหญ่ทอดข้าทะเลถึงลงกา สุครีพให้หมูปานถือสารไปถึงทศพิน ให้ทศพินมาเฝ้าพระรามแต่ทศพินปฏิเสธ

ศึกทศพิน

พระพรตให้อสุรผัดเป็นกองหน้าออกรบ อสุรผัด ยามลี้วัน กันยูเวกจับทศพินกับวรณีสูร พี่เลี้ยงได้ อสุรผัดเข้าลงกาช่วยพิเภก พระพรตให้นำทศพินและนางวรณีสูรไปประจานทั่วเมืองแล้ว ตัดคอเสีย

พระพรตถึงเมืองมลิวัน

พระพรต พระสัตรุตยกทัพมาเมืองมลิวัน หนุมานอาสาออกไปหักด่านน้ำไฟกรดของ เมืองมลิวัน พระพรตให้นิลพัทเป็นทูต บอกท้าวจักรวรวรดิให้มาเฝ้าพระพรต ท้าวจักรวรวรดิไม่ ยินยอม

ศึกสุริยาภพครั้งที่ 1

ท้าวจักรวรวรดิให้สุริยาภพซึ่งมีหอกเมฆพัทเป็นอาวุธออกรบ ทางฝ่ายพระพรตให้พระ สัตรุตออกรบสุริยาภพเสียที จึงกลับมาทำพิธีชุบหอกเมฆพัท ให้เมฆสุรเนรมิตกายเป็นภูเขา 7 ชั้น ล้อมรอบเพื่อทำพิธี พระสัตรุตแผลงศรทำลายภูเขาได้ สุริยาภพแผลงศรเมฆพัทถูกพระสัตรุต พิเภกให้นิลพัทไปเอาจันทน์แดงที่อยู่ธยา มุลโคอุสุภราช ที่เขาคันทกาล หินบดยาที่พระราม ลูกหิน บดยาที่เมืองบาดาล มาผสมบดยาทำแผลพระสัตรุตพื้น

ศึกสุริยาภพครั้งที่ 2

พระพรต พระสัตรุตออกรบ พระพรตแผลงศรพรมาสตร์ถูกสุริยาภพลิ้นชีวิต

ศึกบรรลัยจักรครั้งที่ 1

ท้าวจักรวรวรดิให้บรรลัยจักรมีศรเหราเป็นอาวุธออกรบ พระพรตพระสัตรุตรับศึก การสู้รบครั้งนี้ ไพร่พลยักษ์ล้มตายเป็นอันมาก บรรลัยจักรยกทัพกลับมลิวัน ทำพิธีชุบหอกเหรา ท้าว จักรวรวรดิให้มารกระบิลไปรบขัดตาทัพ นิลพัทสังหารมารกระบิลได้ อสุรผัด องคตไปทำลายพิธีชุบ ศรของบรรลัยจักร

ศึกบรรลัยจักรครั้งที่ 2

เมื่อถูกอสุรผัด และองคตทำลายพิธี บรรลัยจักรตั้งทัพออกรบ พระพรตพระสัตรุตรับศึก บรรลัยจักรแผลงศรเหราวัดพระสัตรุตพาเหาะขึ้นไปฝากราหูให้ควบคุมไว้ สู้ครีพ หนุมาน องคต นิลพัท ช่วยไว้ได้

ศึกบรลัยจักรครั้งที่ 3

บรลัยจักรออกรบอีกครั้ง บรลัยจักรถูกศรของพระพรตหนีไปซ่อนในเมฆพระพรต
แผลงศรพรหมาศตร์ตัดเศียรบรลัยจักรสิ้นชีวิต

ศึกท้าวจักรวรรดิครั้งที่ 1

เมื่อเสียโอรสไปท้าวจักรวรรดิจึงนำทัพออกรบ พระพรตออกรับศึก แผลงศรถูกท้าว
จักรวรรดิ แต่ร้ายเวทย์ศรหลุดออกมาได้ ท้าวจักรวรรดิกหักกลับไป

ศิกนณยุพัคค์

กล่าวถึงนณยุพัคค์โอรสท้าวจักรวรรดิบำเพ็ญพรตเพื่อขอเทพอาวุธจากพระเป็นเจ้าทั้ง
3 ยังไม่สำเร็จ เกิดลางสังหรณ์ จึงกลับมารุ่งมลิวัน รู้ว่ามีศึกจึงอาสาออกรบ พระพรตให้พระสัคค
ตออกรบ พระสัคคแผลงศรพรหมาศตร์สังหารนณยุพัคค์สิ้นชีวิต

ศึกท้าวจักรวรรดิครั้งที่ 2

ท้าวจักรวรรดิจัดทัพออกรบอีก แต่ก็ไม่สามารถรบชนะพระพรต พระสัคคได้ จึงยกทัพ
กลับไปขอความช่วยเหลือจากท้าวไวคาล ซึ่งมีเทพอาวุธขึ้นไปถูกผู้ใดผู้หนึ่งต้องตาย

ศึกไวคาล

ไวคาลออกรบ พระพรตพระสัคครับศึก ไวคาลได้รับบาดเจ็บจากการสู้รบ จึงยกทัพ
กลับกรุงราชฐานเพื่อทำพิธีชงคระบองคาล 3 วัน ท้าวจักรวรรดิให้ภคตราไปขัดตาทัพ องคค
สังหารภคตราได้ นิลพัทและอสุรผัดไปทำลายพิธีชงคระบองคาลของท้าวไวคาลได้สำเร็จ และตัด
เศียร ไวคาลมาถวายพระพรต

ศึกท้าวจักรวรรดิครั้งที่ 3

ท้าวจักรวรรดิออกรบ ในการรบครั้งนี้ท้าวจักรวรรดิสูญเสียไพร่พล และอาวุธจนหมด
สิ้น และถูกศรของพระพรต เมื่อรู้ว่าสู้ไม่ได้ จึงกลับเข้าเมืองเพื่อสั่งลามเหสีและจะยกทัพออกใน
วันรุ่งขึ้น

ศึกท้าวจักรวรรดิครั้งที่ 4

การรบครั้งนี้เป็นการรบครั้งสุดท้าย พระพรตแผลงศรพรหมาสตรีต้องกายท้าวจักรวรรดิ ฆาตออกจากกัน ก่อนตายสำนักมืด ได้ฝากนางวัชนีสูตร พระธิดา และบ้านเมือง แก่พระพรต เมื่อจัดพิธีศพของท้าวจักรวรรดิเสร็จสิ้นแล้ว พระพรต พระสัสตรุตยกทัพเข้าเมืองมลิวัน สั่งเสนาอำมาตย์ คอยดูแลบ้านเมือง และยกทัพกลับอยุธยา พระรามประทานรางวัลให้ไพร่พล และให้หนุมานไปครองกรุงมลิวัน ให้มัจฉานุครองบาดาลพระราชทานนามว่าพระยานุราช พระพรต พระสัสตรุตกลับเมืองไทยเกษ

นางสีดาวาดรูปทศกัณฐ์

พระราม พระลักษมณ์ออกประพาสป่า นางอสูรปี่ศากปลอมเป็นนางกำนัลตามนางสีดา ถึงรูปร่างหน้าตาของทศกัณฐ์ นางสีดาจึงวาดรูปให้ดู เมื่อพระรามกลับมา นางสีดาเอารูปซ่อนไว้ใต้แท่นบรรทม พระรามประทับบนแท่นบรรทมแล้วรู้สึกร้อนรุ่ม ให้พระลักษมณ์ค้นหาว่ามีสิ่งใดซ่อนอยู่ พระลักษมณ์พบกระดานชนวนมีภาพวาดของทศกัณฐ์อยู่ใต้แท่นบรรทม นางสีดาถือว่าเป็นผู้วาด พระรามโกรธสั่งให้พระลักษมณ์พานางไปฆ่าเสีย พระลักษมณ์สงสารนางที่ตั้งครรภ์อยู่ ตัดสินใจปล่อยนางไป นางสีดาแกล้งกล่าวเสียดสีพระลักษมณ์ต่าง ๆ จนพระลักษมณ์จำต้องพานาง แต่ดาบที่พระลักษมณ์ฟันลงไปกลายเป็นมัลลยคลั่งคอนางสีดา

พระอินทร์เนรมิตองค์เป็นเนื้อทราย

พระอินทร์เล็งทิพยเนตรลงมาทราบเหตุการณ์ จึงเนรมิตองค์เป็นเนื้อทรายนอนตายให้พระลักษมณ์แหะเอาดวงใจไปถวายพระราม

นางสีดาพบวชิรมฤคฤๅษี

พระอินทร์เนรมิตตนเป็นมเหสีสาพานางไปพบพระวชิรมฤคฤๅษี นางอยู่ปรนนิบัติรับใช้จนประสูติโอรสให้ชื่อว่าพระมงกุฏ วันหนึ่งนางสีดาฝากพระมงกุฏไว้กับฤๅษี นางออกหาอาหารมาถึงริมน้ำถูกวานรต่อว่าว่าทิ้งลูก นางกลับไปอุ้มพระมงกุฏออกมาในขณะที่พระฤๅษีบำเพ็ญเพียรอยู่ ฤๅษีลืมหันมาไม่เห็นพระมงกุฏจึงจะชุกุมารขึ้นมาใหม่ให้มีรูปร่างเหมือนพระมงกุฏ โดยวาดรูปลงบนกระดานยังไม่ทันได้ทำพิธี เห็นนางสีดาอุ้มพระมงกุฏกลับเข้ามา นางสีดาขอร้องให้ฤๅษีชุบชีวิตรูปวาดขึ้นมาเพื่อให้เป็นเพื่อนกับพระมงกุฏ ฤๅษีจึงทำพิธีชุบกุมารขึ้นมาและให้ชื่อว่าพระลบ

พระรามปล่อยม้าอุปการ

พระมงกุฎ พระลบ เรียนวิชากับฤๅษี และได้ประลองศรที่ฤๅษีชุบให้ เสียงดังถึงอยุธยา ไห่รำนานายว่ามีผู้มีบุญ ให้พระรามปล่อยม้าอุปการ มีพระพรต พระสัตรุต และหนุมานตามไป พระมงกุฎ พระลบจับม้าอุปการขี่เล่น หนุมานพบเข้าจะจับตัวไปถวายพระราม แต่กลับถูก 2 กุมารมัดมัดเอายางไม้สลักหน้า หนุมานกลับมาเฝ้าพระราม พระรามให้พระพรต พระสัตรุตจ้ง 2 กุมาร มาเฝ้า พระพรต พระสัตรุตรวมทั้งหนุมานต้องศรของ 2 กุมาร แต่พระมงกุฎถูกศรของพระพรต หนุมานจับตัวมาถวายพระรามได้

พระลบเข้าเมืองอยุธยา

พระมงกุฎถูกจองจำประจานทั่วเมือง พระลบกลับไปทูลนางสีดา นางสีดาให้แหวนมาช่วยพระมงกุฎจากเครื่องพันธนาการ พระลบช่วยพระมงกุฎออกมาได้ ทั้ง 2 คอยรบกับพระรามอยู่กลางป่า

พระรามทราบว่ากุมารทั้ง 2 เป็นโอรส

พระรามออกสู้รบกับ 2 กุมาร พระมงกุฎแปลงศรไปศรกลายเป็นข้าวตอกดอกไม้ พระรามแปลงศรกลับมากลายเป็นอาหาร พระรามจึงเรียก 2 กุมารมาสอบถามจึงทราบว่า เป็นโอรส

สมโภชพระมงกุฎพระลบ

พระมงกุฎ พระลบกลับไปหานางสีดา พระรามตามไปถึงอาศรมฤๅษีร้องไห้ นางสีดา กลับอยุธยา แต่นางไม่ยอมกลับ พระรามขอพระมงกุฎพระลบไปแทน เมื่อกลับมาอยุธยาพระราม ได้ทำพิธีสมโภช 2 กุมาร

พระรามทำอุบายลงนางสีดา

เมื่อเสร็จพิธีสมโภช พระรามให้พระมงกุฎ พระลบกลับไปอ้อนวอนนางสีดาให้กลับอยุธยา นางสั่งมาว่าเมื่อไรพระรามสิ้นพระชนม์ นางจะกลับมาเฝ้า พระรามจึงทำอุบายให้หนุมาน เนรมิตพระเมรุ และไปลงนางสีดาว่าพระรามสิ้นพระชนม์ นางสีดากลับเข้าเมืองเศร้าโศกสลับไป พระรามจึงออกมาปรากฏตัว นางสีดาโกรธที่ถูกหลอกจึงหนีไปบาดาล ท้าววิรุณ และนางรัตนเจ้าเมืองบาดาลจัดปราสาทพร้อมบริวารคอยรับไว้

พระรามเดินป่า

พระรามให้พิเภกมาดูดวงชะตา พิเภกทูลว่าให้พระรามเดินป่า 12 เดือน พระรามออกเดินทางพร้อมกับพระลักษมณ์และหนุมาน ระหว่างทางพบตรีปักษ์กับโอรสท้าวฤเวศ เจ้าเมืองกาลุช เกิดการต่อสู้ พระลักษมณ์แผลงศรถูกตรีปักษ์กับสิ้นชีวิต ท้าวฤเวศออกรบ พระรามแผลงศรพรหมาสตรสังหารท้าวฤเวศ สุครีพและเสนาเมืองขีดขินเมื่อรู้ว่าพระรามเดินป่า จึงเดินทางมาสมทบกับพระรามเดินทางต่อไปพบวายุพักตร์หน้าเป็นยักษ์ตัวคล้ายนกอินทรี บินไปโอบเอาพระรามพระลักษมณ์ไป นิลพัทกับองค์สังหารวายุพักตร์ช่วยพระรามพระลักษมณ์กลับคืนมาได้ ต่อมาได้ทำศึกกับท้าวอุณาราช พระโคศกฤษ์ทูลพระรามว่าวิธีเดียวที่จะฆ่าท้าวอุณาราชได้คือต้องใช้ต้นกกปักอกของท้าวอุณาราช พระรามใช้ต้นกกพาดสาย แล้วแผลงศรถูกอุณาราชสิ้นชีวิต เมื่อครบกำหนด 1 ปี พระรามเดินทางกลับอยุธยา

พระอิศวรไถ่เกลียด

พระอิศวรให้พระอินทร์พานางสีดา และพระรามมาเฝ้า สอบถามเรื่องราว และได้หว่านล้อมให้นางสีดากลับอยุธยาจนนางยินยอม พระอิศวรจึงพระราชทานพรแก่พระรามและนางสีดา พระรามพานางสีดากลับอยุธยา

ศึกท้าวคนธรรพ์

ท้าวคนธรรพ์เข้าตีเมืองไถยเกษ ท้าวไถยเกษส่งสารขอความช่วยเหลือจากอยุธยา ท้าวไถยเกษหนีไปพึ่งฤๅษีโควินท์ เมื่อพระรามทราบข่าวจึงให้พระพรต พระสัตรุตกลับมาช่วย พระพรต พระสัตรุต พระมงกุฎ พระลบ พร้อมทั้งหนุมานและทัพเมืองขีดขินยกทัพไปช่วยเหลือ เมื่อเดินทางมาถึงเมืองไถยเกษ ก็ได้ตั้งทัพสู้ศึกกับท้าวคนธรรพ์ พระมงกุฎสังหารท้าวคนธรรพ์สิ้นชีวิต และได้เชิญท้าวไถยเกษกลับเมือง

สี่กษัตริย์กลับอยุธยา

เมื่อเสร็จศึก พระพรต พระสัตรุต พระมงกุฎ พระลบ กลับอยุธยาเพื่อแจ้งข่าวการรบแก่พระราม พระรามได้ให้พระพรต พระสัตรุตกลับไปไถยเกษ พระรามและนางสีดาได้ปกครองอยุธยา บ้านเมืองมีแต่ความสงบสุขตลอดมา

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล นายธีระนันท์ วิชัยดิษฐ์

ประวัติการศึกษา

- พ.ศ.2549 สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาสังคมวิทยาและ
มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตบางเขน
- พ.ศ.2550 ศึกษาต่อระดับปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาโบราณคดี
สมัยประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตวังท่าพระ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์